

โรงเรียนวิถิปุทธ
(Buddhist Oriented School)
นวัตกรรมการทางการศึกษา
เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมสเปน)

การพัฒนาโรงเรียนไปสู่ความเป็นโรงเรียนวิถึพุทธ มีเป้าหมายที่ชัดเจน คือ ทำตามตัวชี้วัดนั้น แต่ในการทำกิจกรรมเพื่อไปสู่ความเป็นโรงเรียนวิถึพุทธ อยากจะให้ยึดองค์ประกอบของความเป็นพุทธศาสนา ๔ ประการไว้เป็นหลักคือ ๑. ศาสนบุคคล ๒. ศาสนธรรม ๓. ศาสนวัตถุ, ศาสนสถาน และ ๔. ศาสนพิธี ให้มีกระบวนการขั้นตอนที่เป็นแบบแผนไปตามหลักพระพุทธศาสนา สสะท้อนถึงความเป็นโรงเรียนวิถึพุทธ อย่างแท้จริง

พระราชปริยัติกวี ศ.ดร. อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เมื่อวันที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๖๑ มอบลัโรงเรียนวิถึพุทธชั้นนำ รุ่นที่ ๙

สำนักงานพระสอนศีลธรรมร่วมกับส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตำบลลำไทร อำเภอรังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๐๓๕ - ๒๕๙๐๐๙ , ๐๙๑ - ๕๕๖ - ๕๐๙๕

โรงเรียนวิถิปุทธ

(Buddhist Oriented School)

นวัตกรรมการศึกษา

เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

ส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม
สำนักงานพระสอนศีลธรรม
และหลักสูตรพุทธบริหารการศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ.๒๕๖๒

โรงเรียนวิถืพุทธ

ผู้แต่ง : พระมหาวิชาญ สุวิชาโน (บัวบาน)

ดร.เกษม แสงนนท์

คณะบรรณาธิการ : พระเทพวิสุทโธมนี วิ.,ดร.

พระศรีธรรมภาณี,ดร.

พระณรงเดช อธิมุตโต,ดร.

ดร.นายขวัญตระกูล บุทธิจักร

น.ส.ราตรี รัตน์โสภา

พิธีจูนอักษร : พระณรงคฺเดช อธิมุตโต,ดร.

นางฉวี สัจจเนตร

นางชชนก มณีสุธรรม

พิมพ์ครั้งที่ : ๑

จำนวนพิมพ์ : ๕๐๐ เล่ม

ISBN

เว็บไซต์ : www.vitheebuddha.com

ข้อมูลทางบรรณานุกรม :

พระมหาวิชาญ สุวิชาโน และคณะ.โรงเรียนวิถืพุทธ Buddhist oriented School.พระนครศรีอยุธยา.

ส่วนวางแผนและพัฒนการอบรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๖๒. ๑๘๒ หน้า.

๑.โรงเรียนวิถืพุทธ ๒.นวัตกรรมการศึกษาแนวพุทธ ๓.ชื่อเรื่อง

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ๓๓๑๗๐

คำนำ

การดำเนินการศึกษาวิถีพุทธ เป็นการนำพุทธธรรมมาใช้ในการจัดการศึกษาทั้งระบบ ทั้งในการจัดทำหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน การประเมินผล การแนะแนว และระบบติดตามดูแลช่วยเหลือนักเรียน เพราะหลักพุทธธรรมทั้งปวง ล้วนเป็นหลักการพัฒนามนุษย์ ซึ่งเป็นสิ่งเดียวกับการศึกษามุ่งดำเนินการอยู่ หลักเป้าหมายของพุทธธรรมต้องการพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ทั้งด้าน กาย สังคม จิตใจและปัญญา ซึ่งสอดคล้องกับสิ่งที่การศึกษาต้องการพัฒนา เช่นเดียวกัน

การดำเนินการศึกษาวิถีพุทธในปัจจุบัน มุ่งให้การจัดการศึกษาแนววิถีพุทธนี้ สำหรับก้าวสู่ศตวรรษที่ ๒๑ อย่างทัน่วงที และมีความใหม่ ไม่ล้าหลัง สามารถบูรณาการให้เข้ากับยุคสมัยได้อย่างดีงาม และหวังว่าการศึกษาวิถีพุทธ จะเป็นนวัตกรรมด้านการศึกษาแก่วงการศึกษาไทยและของโลกสืบไป

หนังสือ **โรงเรียนวิถีพุทธ** นี้ ประสงค์จะเป็นแนวทางการดำเนินงานให้ผู้บริหาร ครูอาจารย์ นักการศึกษา และนักวิจัย ได้ใช้เป็นแนวทาง เพื่อสืบค้น วิจัยธรรมอันจะเหมาะสมต่อการพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ต่อไป ขอโปรดท่านได้ช่วยกันต่อยอด และค้นคว้าแนวคิดและรูปแบบในการจัดการศึกษาแนวพุทธให้ยิ่งใหญ่และพัฒนาต่อไปด้วยกัน ในหนังสือเล่มนี้ ยังมีอีกหลายส่วนหลายตอนที่ยังไม่ได้กล่าวถึงด้วยเวลาจำกัด ซึ่งจะได้พัฒนาปรับปรุงเพิ่มเติมในครั้งต่อไป

ขอพระสัทธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงสถิตสถาพรชั่วกาลนาน

พระมหาวิชาญ สุวีชาโน (บัวบาน)

ดร.เกษม แสงนนท์

๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

หัวข้อ	หน้า
บทที่ ๑ โรงเรียนวิถีพุทธคืออะไร	๕
ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ	๕
ความสำคัญของโรงเรียนวิถีพุทธ	๖
ความเป็นมาและความสำคัญของโรงเรียนวิถีพุทธ	๗
ขั้นตอนการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ	๙
บทที่ ๒ หลักธรรมสำหรับการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ	๑๓
ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขา	๑๓
คุณธรรมที่ต้องนำมาเสริมลงในกระบวนการเรียนการสอน	๑๕
สรุปหลักธรรมในตามกรอบ อัตลักษณ์ ๒๙ ประการ	๒๐
บทที่ ๓ การเรียนการสอน สื่อการเรียนรู้ บทบาทครูและนักเรียนวิถีพุทธ	๒๒
รูปแบบการจัดการเรียนรู้วิถีพุทธ	๒๒
วิธีจัดการเรียนการสอนเชิงพุทธ	๒๘
พุทธวิธีการสอนแบบต่าง ๆ	๒๙
๑. รูปแบบการสอน	๒๙
๒. เทคนิคประกอบการสอน	๓๐
สื่อการเรียนรู้วิถีพุทธ	๓๑
หลักธรรมสำหรับผู้บริหาร	๓๒
บทบาทครูต่อการจัดการเรียนรู้	๓๘
บทบาทนักเรียนต่อการสอน	๓๙
การวัดผลและประเมินผลในโรงเรียนวิถีพุทธ	๔๑
กระบวนการคิดด้วยโยนิโสมนสิการ ๑๐ วิธี	๔๔
บทที่ ๔ การแนะแนวเชิงพุทธ	๔๘
วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการแนะแนวเชิงพุทธ	๔๘
การตรวจสอบหรือการวิเคราะห์บุคคล	๔๘
จุดมุ่งหมายของชีวิต	๕๐
กระบวนการช่วยเหลือ	๕๑
บทที่ ๕ การพัฒนาครูในโรงเรียนวิถีพุทธ	๕๒
บทที่ ๖ การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ	๕๕
ประเภทโรงเรียนวิถีพุทธ	๕๕
๑.โรงเรียนวิถีพุทธทั่วไป (Buddhist Oriented School)	๕๕

หัวข้อ	หน้า
อัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ	๕๕
การวิเคราะห์ลักษณะของกิจกรรม คุณค่า ปัญหา/อุปสรรค และแนวทางแก้ไข	๕๙
แนวปฏิบัติที่ดีของอัตลักษณ์ ๒๙ ประการ	๖๒
๒.โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ (The Leading Buddhist Oriented School)	๖๖
คุณสมบัติและตัวชี้วัดโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ	๖๖
๓.โรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน (The royal award Buddhist Oriented School)	๖๗
กระบวนการคัดเลือกโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน	๖๗
รายละเอียดการเขียนนวัตกรรม	๖๘
มาตรฐานการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน พ.ศ.๒๕๕๘	๗๐
บทที่ ๗ วิถีพุทธกับการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑	๙๓
ทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑	๙๔
แนวทางในการพัฒนาทักษะศตวรรษที่ ๒๑ ด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา	๙๕
บทที่ ๘ การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ	๙๖
หลักการบริหารทั่วไป	๙๖
๑. ทฤษฎีการบริหารแบบคลาสสิก (Classical Management Approach)	๙๖
๒. ทฤษฎีการบริหารจัดการ (Administrative Management)	๙๘
๓. ทฤษฎีการบริหารเชิงระบบ (Systems Theory)	๙๙
๔. ทฤษฎีองค์การแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization Theory)	๑๐๐
หลักการบริหารสถานศึกษา	๑๐๐
๑. ความหมายของการบริหารสถานศึกษา	๑๐๑
๒. ภารกิจการบริหารสถานศึกษา	๑๐๑
กระบวนการบริหารสถานศึกษา	๑๐๒
แนวทางการบริหารสถานศึกษาสมัยใหม่	๑๐๒
๑. บริหารอย่างมีธรรมาภิบาล (Good Governance)	๑๐๒
๒. การบริหารแบบ POLC	๑๐๓
๓. การบริหารคุณภาพภายใน (PDCA)	๑๐๓
๔. การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School Based Management : SBM)	๑๐๕
๕. การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ (Result Based Management: RBM)	๑๐๗
แนวทางการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ	๑๐๘

หัวข้อ	หน้า
รูปแบบการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ	๑๑๓
๑. การจัดการเรียนการสอน และสื่อการศึกษา	๑๑๓
๒. การจัดบรรยากาศโรงเรียน	๑๑๔
๓. ด้านการจัดกิจกรรมพื้นฐานชีวิต	๑๑๕
๔. การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา	๑๑๗
บทที่ ๙ ศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ	๑๑๘
นิยาม ของคำว่า ศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ	๑๑๘
องค์ประกอบหลักของศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ	๑๑๘
เครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ	๑๒๖
แนวทางการดำเนินการจัดตั้งเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ	๑๒๗
องค์ประกอบเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ	๑๒๘
ประโยชน์ของเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ	๑๒๘
บทที่ ๑๐ นวัตกรรมวิถีพุทธ	๑๒๙
การขับเคลื่อนพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธระดับเขตพื้นที่การศึกษา	๑๕๗
ภาคผนวก	
ก.เอกสารเกี่ยวกับโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ	๑๖๔
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยที่เกี่ยวข้องการศึกษาและศาสนาพุทธ	๑๖๕
- มติมหาเถรสมาคมให้ส่งเสริมและสนับสนุนโรงเรียนวิถีพุทธ	๑๖๖
- กฎหมาย/แผนพัฒนาประเทศ/ข้อบัญญัติ ที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการศึกษา วิถีพุทธ	๑๖๘
ข. ตัวชี้วัดวิถีพุทธในสังกัดต่าง ๆ	๑๗๐
ค. ป้ายสถานศึกษาวิถีพุทธ	๑๗๔
ง. อัตลักษณ์สถานศึกษาอาชีวศึกษาวิถีพุทธ	๑๗๗
 บรรณานุกรม	 ๑๘๑

บทที่ ๑

โรงเรียนวิถิปุทธคืออะไร

❖ ความหมายของโรงเรียนวิถิปุทธ

วิถิปุทธ คือการดำเนินชีวิตแบบผู้รู้ตามหลักธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยวิถีทางที่ดี และประเสริฐนั้น เรียกว่า มรรค ๘ ซึ่งเป็นคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นสิ่งที่ให้ผลได้ไม่จำกัดกาล ควรน้อมเข้ามาใส่ตัว จึงพอสรุปได้ว่า วิถิปุทธที่แท้จริง ไม่จำเป็นต้องได้รับคำสั่งจากหน่วยงานใดจึงจะเป็นวิถิปุทธได้ ถ้าความเป็นพุทธฝังอยู่ในจิตวิญญาณ การพูด การทำต้องออกมาดี มีเหตุมีผล สังคมไทยมีโรงเรียนให้เด็กได้เรียนรูวิชากการ แต่ปัจจุบันโรงเรียนต้องเป็นเข้าหลอมทางศีลธรรมไปพร้อมกัน เพื่อฝกอบรมผู้เรียนให้มีวิถีชีวิตแบบพุทธในสถานศึกษา และเกิดการพัฒนาจนกลายเป็น "วัฒนธรรม" แล้วนำออกไปใช้ในนอกสถานศึกษา นั่นก็คือบทสรุปเกี่ยวกับการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่ไม่ต้องลงทุนอะไรมากมาย

โรงเรียนวิถิปุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา อย่างบูรณาการเป็นโรงเรียนที่สอน และฝึกให้ผู้เรียน กิน อยู่ ดู ฟังเป็น ถ้าทำอย่างจริงจัง ต่อเนื่องผู้เรียนจะต้องได้รับการพัฒนาทั้ง ๔ ด้าน คือ กาย (กายภาวนา) สังคม (ศีลภาวนา) จิต (จิตภาวนา)และปัญญา (ปัญญาภาวนา)^๑

โรงเรียนวิถิปุทธ (อังกฤษ: Buddhist Oriented Schools) หมายถึง โรงเรียนที่เน้นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาตามหลักไตรสิกขามาบูรณาการประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนในภาพรวมของสถานศึกษา โดยเน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา ผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม แสวงหาปัญญา และมีเมตตา^๒ เพื่อมุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียนให้สอดคล้องกับจุดเน้นการพัฒนาของประเทศ^๓

^๑ กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถิปุทธ. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์(ร.ส.พ.),๒๕๕๖), หน้า ๙ - ๓๗

^๒ สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม. (๒๕๕๗). มติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๓/๒๕๕๗ มติที่ ๒๐๗ เรื่อง ส่งเสริมและสนับสนุนโรงเรียนวิถิปุทธ. [ออนไลน์]. เข้าถึงแหล่งข้อมูลได้จาก : www.mahathera.org . เข้าถึงเมื่อ ๑๔ ก.ย. ๒๕๖๑.

^๓ คณะกรรมการพัฒนาวัฒนธรรมการศึกษา. (๒๕๕๗). โรงเรียนวิถิปุทธ . [ออนไลน์]. เข้าถึงแหล่งข้อมูลได้จาก : www.moe.go.th . เข้าถึงเมื่อ ๑๔ ก.ย. ๒๕๖๑.

โรงเรียนวิถีพุทธ ดำเนินการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น ” คือ มีปัญญาเข้าใจในทางคุณค่าแท้ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต โดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรการพัฒนา

การจัดสภาพของโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย ด้านกายภาพ คือ อาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม เป็นต้น ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต เช่น กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรมนักเรียนต่าง ๆ ด้านการเรียนการสอน เริ่มตั้งแต่การกำหนดหลักสูตรสถานศึกษา การจัดหน่วยการเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้ จนถึงกระบวนการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศ และปฏิสัมพันธ์ในการปฏิบัติต่อกันระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน หรือครูกับครู เป็นต้น และ ด้านการบริหารจัดการ ตั้งแต่การกำหนดวิสัยทัศน์ จุดเน้น การกำหนดแผนปฏิบัติการ การสนับสนุน ติดตาม ประเมินผล และพัฒนาต่อเนื่อง ซึ่งการจัดสภาพในแต่ละด้านจะมุ่งเพื่อให้การพัฒนานักเรียนตามระบบไตรสิกขาดำเนินได้อย่างชัดเจนมีประสิทธิภาพ ดังเช่น การจัดด้านกายภาพ ควรเป็นธรรมชาติ สภาพชวนให้มีจิตใจสงบ ส่งเสริมปัญญา กระตุ้นการพัฒนาศรัทธา และศีลธรรม กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต กระตุ้นให้การกิน อยู่ ดู ฟัง ดำเนินด้วยสติสัมปชัญญะเป็นไปตามคุณค่าแท้ ด้านการเรียนการสอน บูรณาการพุทธธรรมในการจัดเรียนรู้ชัดเจน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ใช้อาหาร เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ส่งเสริมทั้งวัฒนธรรมเมตตา และวัฒนธรรมแสวงปัญญา เป็นต้น^๔

❖ ความสำคัญของโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธ เป็นโรงเรียนรูปแบบใหม่ ที่จะช่วยผลักดันให้เด็กและเยาวชนไทยสามารถพัฒนาตามศักยภาพ เป็นคนดี คนเก่ง และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข เป็นแนวทางปฏิรูปโดยแท้ที่ยึดหลักไตรสิกขา เป็นองค์รวม เป้าหมายในการพัฒนาทรัพยากรบุคคลให้เรียนรู้ตลอดชีวิต ประสานประโยชน์ให้สังคม ลักษณะโรงเรียนวิถีพุทธ เน้นการจัดสภาพทุก ๆ ด้านเพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตนเองตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ ส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงาม ตามลักษณะแห่งปัญญาภูมิธรรม ๔ ประการคือ

๑. สัมปรีสังเสวะ การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีครู อาจารย์ดี มีข้อมูลที่ดี
๒. สัทธัมมัสสวนะ การเอาใจใส่ศึกษา โดยมีหลักสูตรการเรียนการสอนที่ดี
๓. โยนิโสมนสิการ มีกระบวนการคิดวิเคราะห์หาเหตุผลที่ดี และถูกวิธี
๔. ธัมมานุธัมมปัตติ สามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม^๕

โรงเรียนวิถีพุทธดำเนินการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น ” คือ มีปัญญาเข้าใจในคุณค่าแท้ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงหาปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต

^๔ คณะกรรมการพัฒนานวัตกรรมการศึกษา, โรงเรียนวิถีพุทธ, [ออนไลน์], เข้าถึงแหล่งข้อมูลได้จาก: http://www.moe.go.th/&TypeSchool/school_bud.htm , เข้าถึงเมื่อ ๑๔ ก.ย. ๒๕๖๑.

^๕ คณะกรรมการพัฒนานวัตกรรมการศึกษา. (๒๕๕๓). *โรงเรียนวิถีพุทธ* . [ออนไลน์]. เข้าถึงแหล่งข้อมูลได้จาก : www.moe.go.th . เข้าถึงเมื่อ ๑๔ ก.ย. ๒๕๖๑.

โดยมีผู้บริหาร และคณะครูเป็นกัลยาณมิตร ช่วยกันพัฒนาดำเนินการจัดการศึกษาให้ผู้เรียนมีวิธีการทำงาน วิถีชีวิต วิธีการเรียนรู้ วิธีวัฒนธรรมต่าง ๆ ตามหลัก “ไตรสิกขา” ที่นำไปสู่ “ปัญญา” วิถีชีวิตที่ดีงามตามหลักไตรสิกขาทั้ง ๓ ด้าน

ศีล (พฤติกรรม) มีกิริยามารยาท กิน อยู่ ดู ฟัง เป็นรู้จักพิจารณาเลือกเสพสิ่งบริโภคน และสื่อต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์ด้วยปัญญา รู้จักความพอดี พอประมาณ ในการแสวงหาบริโภค สะสมสิ่งต่าง ๆ ปฏิบัติตามระเบียบ กฎเกณฑ์ภายนอกที่ถูกต้องเพื่อให้เกิดวินัยในตนเองไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น โดยมีศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตมีชีวิตที่สัมพันธ์ด้วยดีกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน สังคมและสิ่งแวดล้อม

จิตใจ (สมาธิ) มีสมรรถภาพที่ดี คือ มีสมาธิ มีความตั้งมั่น เข้มแข็ง มุ่งมั่นทำดี ด้วยจิตใจกล้าหาญ อดทน สู้งาน ขยันหมั่นเพียร ไม่ย่อท้อสามารถฟันฝ่าอุปสรรคผ่านความยากลำบากไปได้ ฟังตนเองได้มีคุณภาพ คือ มีความกตัญญูรู้คุณ มีจิตใจเมตตา กรุณาโอบอ้อมอารีมีน้ำใจ ละอายชั่วกลัวบาป ซื่อสัตย์ รับผิดชอบ กล้ารับผิดชอบ เกิดจิตที่เป็นบุญกุศลอย่างสม่ำเสมอ มีสุขภาพที่ดี คือมีความสุข ความร่าเริง เบิกบาน มองโลกในแง่ดี มีกำลังใจ เกิดแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ในการร่วมกิจกรรมงานต่าง ๆ

ปัญญา มีศรัทธาเลื่อมใสและความเข้าใจในพระรัตนตรัย ในกฎแห่งกรรม และในหลักบาปบุญคุณโทษมีทักษะและอุปนิสัยในการเรียนรู้ที่ดี จูงใจ ใฝ่รู้ รู้จักการค้นคว้า การจดบันทึกให้เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การคิดวิเคราะห์ประมวลผล สามารถนำเสนอถ่ายทอดได้ทั้งแบบกลุ่มและรายบุคคล มีทักษะชีวิตเท่าทันต่อสิ่งเร้าภายนอก และกิเลสภายในตนเองสามารถแก้ปัญหาชีวิตได้ สามารถนำหลักธรรมไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้มีฐานชีวิตที่ดีมีทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติธรรม เกิดปัญญาเข้าใจในสังขารในสังขารตามวิถีมุขีภาวะของตน สามารถต่อยอดพัฒนาไปสู่การปฏิบัติธรรมให้เกิดความเจริญงอกงามในธรรมที่สูงยิ่งขึ้นไป^๖

❖ ความเป็นมาและความสำคัญของโรงเรียนวิถีพุทธ

สืบเนื่องมาจากที่กระทรวงศึกษาธิการประชุมเรื่อง “หลักสูตรใหม่เด็กไทยพัฒนา” ณ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ ซึ่งมี ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ให้เกียรติเป็นประธาน ที่ประชุมได้หารือถึงโรงเรียนที่จัดการศึกษาเพื่อสนองตอบความสามารถที่แตกต่างกันของบุคคล เพื่อนำพาเด็กและเยาวชนไทยก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างไร้ขีดจำกัดโรงเรียนวิถีพุทธเป็นหนึ่งในโรงเรียนรูปแบบใหม่ ที่จะช่วยผลักดันให้เด็กและเยาวชนไทยสามารถพัฒนาตามศักยภาพ เป็นคนดี คนเก่งของสังคม และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข กระทรวงศึกษาธิการนำความเห็นของที่ประชุมมาหารืออีกหลายครั้ง อีกทั้ง ดร.สิริกร มณีรินทร์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และคณะได้ไปกราบขอคำแนะนำเรื่องการจัดโรงเรียนวิถีพุทธ จากพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต(สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์)) ณ วัดญาณเวศกวัน เมื่อวันที่ ๑-๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ นอกจากนั้นยังมีข้าราชการระดับสูง

^๖ ส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม สถาบันวิปัสสนาธุระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา, รูปแบบของโรงเรียนวิถีพุทธ, [ออน-ไลน์]. เข้าถึงแหล่งข้อมูลได้จาก : <http://www.vitheeбудdha.com/main.php?url=about&id=๓๘>, เข้าถึงเมื่อ ๑๔ ก.ย. ๒๕๖๑.

ได้ไปกราบขอคำแนะนำในเรื่องเดียวกันนี้จากพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต(พระพรหมบัณฑิต)) อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมทั้งนิมนต์ท่านมาให้ข้อคิดในการประชุมระดับความคิดครั้งแรก

วันที่ ๒๖-๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๖ เป็นการประชุมหารือเรื่องโรงเรียนวิถิปุทธ เป็นครั้งแรกมี พระภิกษุ,คฤหัสถ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ มาประชุมประมาณ ๕๐ รูป/คน ได้ข้อสรุปเบื้องต้นถึงหลักสำคัญของการจัดโรงเรียนวิถิปุทธวันที่ ๑-๔ เมษายน ๒๕๔๖ เป็นการประชุมหารือครั้งที่ ๒ มีพระภิกษุและคฤหัสถ์ รวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิ มาร่วมกำหนดแนวทางการดำเนินการต่อจากหลักการที่ได้สรุปไว้แล้ว

จากการประชุมใหญ่ ๒ ครั้ง ทำให้ได้ข้อสรุปโรงเรียนวิถิปุทธในเรื่องภาพสรุปโรงเรียนวิถิปุทธ กรอบความคิดรูปแบบโรงเรียนวิถิปุทธ แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถิปุทธ และแนวทางการบริหารโครงการโรงเรียนวิถิปุทธ^๗

การดำเนินกิจกรรมด้านวิถิปุทธในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ หรือหน่วยงานต่าง ๆ เป็นการพัฒนาชีวิตบุคคลให้ถึงความสมบูรณ์และสร้างสรรค์อารยะธรรมที่ส่งเสริมให้ระบบความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งเจริญงอกงามไปในวิถีทางที่เกื้อกูลกันยิ่งขึ้น ๆ การศึกษาที่แท้คือ การพัฒนาชีวิตบุคคลให้สมบูรณ์พร้อมไปด้วยกันกับการสร้างสรรค์อารยะธรรมที่ยั่งยืน นักการศึกษาที่ยึดมั่นในหลักของวิถิปุทธด้านพระพุทธศาสนา ก็พยายามพิจารณาตรวจสอบปัญหาต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด ใช้หลักศาสนานำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษา เราก็เริ่มเห็นปัญหาและสาเหตุแห่งปัญหาอย่างชัดเจนว่า การศึกษาที่ขาดดุลยภาพเป็นสาเหตุแห่งวิกฤตการณ์ในด้านต่าง ๆ จึงได้หันกลับมาพิจารณาว่าการจัดการเรียนการสอนในอนาคตมีความจำเป็นต้องสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นจึงมีความเห็นพ้องกันว่าควรปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอน โดยได้นำเอาหลักการของพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานในการจัดการเรียนการสอนโดยมุ่งส่งเสริมกิจกรรมด้านวิถิปุทธ

ด้วยตั้งความหวังร่วมกันว่า การจัดการเรียนการสอนด้านวิถิปุทธอันมีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน เพราะพระพุทธศาสนาเหมาะสมอย่างยิ่งกับสังคมไทย ก็จะก่อให้เกิดดุลยภาพแห่งการศึกษาและการพัฒนาสังคมเพราะพระพุทธศาสนา ในส่วนของวิถิปุทธ มีหลักธรรมที่แน่นอนเป็นหลักในการดำเนินชีวิต เช่น ศีล ๕ ก็ควบคุมการดำรงชีวิตของแต่ละบุคคลและเชื่อมั่นว่าการศึกษาที่สมดุลและการพัฒนาที่สมบูรณ์ เช่นนี้จะปวงเป็นพลวงปัจจัยให้เกิดสังคมที่ปกติสุขที่ มนุษย์ สัตว์ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม จะอยู่ร่วมกัน และพึ่งพาอาศัยกันด้วยสันติ บนพื้นฐานแห่งความเมตตาธรรมอันเป็นแกนนำแห่งสัมพันธ์ภาพที่ไร้พรมแดนเพราะอาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางนำมาซึ่งสุขของสรรพสิ่งทั้งปวง การศึกษาตามแนววิถิปุทธที่มุ่งเน้นหลักพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาระบบกัลยาณมิตรระหว่างครูกับศิษย์ ซึ่งในปัจจุบันครูกับศิษย์มีความปฏิสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ ห่างกันมาก ครูทำหน้าที่เพียงบรรยาย(สืบทายก) แล้วก็จบออกไป

^๗ ส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม สถาบันวิปัสสนาธุระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา, รูปแบบของโรงเรียนวิถิปุทธ, [ออนไลน์]. เข้าถึงแหล่งข้อมูลได้จาก : <http://www.vitheeбуддha.com/main.php?url=about&id=๓๘>, เข้าถึงเมื่อ ๑๔ ก.ย. ๒๕๖๑.

โอกาสที่ครูและศิษย์จะมีปฏิสัมพันธ์ทางความรู้ที่ไม่มีซึ่งแตกต่างกับการศึกษาสมัยก่อนแบบตะวันออก เช่น การเรียนแพทย์ แพทย์ที่มีชื่อเสียง เช่น หมอชีวกโกมารภัจจ์ ไปเรียนที่เมืองตักสิลา หลักสูตร ๑๔ ปี ต้องเรียนวิชาการแพทย์ ๗ ปี อยู่ปรนนิบัติรับใช้อาจารย์อีก ๗ ปี ได้รับการถ่ายทอดความรู้ความประทับใจในจรรยาบรรณต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการแพทย์ รวมทั้งศีลธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดมาด้วยนี่คือการสอนแบบตะวันออกและเป็นระบบที่ปฏิบัติในพระพุทธศาสนาจนถึงทุกวันนี้

ในปัจจุบันนี้ เพราะแนวคิดและค่านิยมแบบตะวันตก รวมถึงการศึกษาสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทโดยเน้นปรัชญาการศึกษาตามรูปแบบทางตะวันตกมากเกินไป โดยไม่คำนึงถึงวัฒนธรรมพื้นฐานของสังคมไทย ทำให้เกิดการทวนกระแสระหว่างปรัชญาการศึกษาตะวันตกและวัฒนธรรมไทย เพราะเหตุนี้ การศึกษาแก้ไขปัญหาของสังคมดังกล่าว ตัวแปรที่สำคัญก็คือการจัดการศึกษาให้ถูกต้อง โดยให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมของสังคมไทย นั่นคือการจัดการศึกษาโดยอาศัยแนวคิดของ “การศึกษาเชิงพุทธ” ตามแนววิถีพุทธ ซึ่งเป็นการศึกษาที่จะต้องเน้นระบบกัลยาณมิตร และความสมดุลระหว่างความเจริญทางด้านวัตถุกับจิตใจควบคู่กันไป

โดยบุคคลที่ได้รับการศึกษาด้านนี้จะได้รับผลตามความมุ่งหมายของการศึกษาทั้งในแง่คุณสมบัติประจำตัวกล่าวคือ มีปัญญาและกรุณา ซึ่งเป็นผลจากการศึกษาในแง่ของทฤษฎีเชิงพุทธสามารถดับความทะยานอยากสิ่งของที่เกินความจำเป็นได้และในแง่ของการดำเนินชีวิต จะสามารถฝึกฝน อบรม ตนเองได้ดีทั้งในด้านร่างกาย และจิตใจ สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ และจะสามารถบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ ทั้งในด้านวัตถุและจิตใจนั่นก็คือ การบรรลุถึงความไม่เห็นแก่ตัว ซึ่งจะนำไปสู่ภาพรวมของการพัฒนาทางสังคมโดยอาศัยแนวคิดการศึกษาเชิงพุทธตามแนววิถีพุทธเป็นหลักในการจัดการศึกษา เพื่อการศึกษาที่สมบูรณ์และเพื่อความสงบสุขของสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์ต่อไป^๔

❖ ขั้นตอนการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

การพัฒนาสู่โรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจนมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบและลำดับขั้นตอนที่เป็นระบบ และลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบต่อไปนี้เป็นข้อเสนอเชิงตัวอย่างที่สถานศึกษาสามารถนำไปพิจารณาปรับใช้ได้ตามความเหมาะสม ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑. ขั้นเตรียมการ: ที่จะให้การจัดโรงเรียนวิถีพุทธดำเนินไปโดยสะดวกด้วยศรัทธาและฉันทะ
๒. ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ: ที่จะเป็นปัจจัย เป็นกิจกรรม เป็นเครื่องมือสู่การพัฒนาผู้เรียนได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม
๓. ขั้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา: ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เป็นหัวใจของการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

^๔ ส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม สถาบันวิปัสสนาธุระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา, เอกสารประกอบการสัมมนาโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ รุ่นที่ ๘ (พระนครศรีอยุธยา : จุฬารัตนบวรณาการ, ๒๕๕๙), หน้า ๒๕- ๒๖

๔. **ชั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด:** ที่จะช่วยให้การดำเนินการทุกส่วนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยท่าทีความเป็นกัลยาณมิตร

๕. **ชั้นปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง:** ที่จะเน้นย้ำการพัฒนาว่าต้องมีมากขึ้น ๆ ด้วยหลักธรรมอิทธิบาท ๔ และอุปนิสัยธรรม ๒

๖. **ชั้นประเมินผล และเผยแพร่ผลการดำเนินการ:** ที่จะนำข้อมูลผลการดำเนินงานสู่การเตรียมการที่จะดำเนินการในรอบปีต่อไป หรือใช้กับโครงการต่อเนื่องอื่นและนำผลสรุปจัดทำรายงานผลการดำเนินงานแจ้งแก่ผู้เกี่ยวข้องให้ทราบ

ขั้นตอนการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ๖ ขั้นตอน^๙ ดังแสดงแผนภาพ ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๒ ขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

จากแผนภาพ ขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ๖ ขั้นตอน แต่ละขั้นตอนมีแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

๑. การเตรียมการ เป็นขั้นตอนความพยายามที่จะเตรียมสิ่งที่จะทำให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปได้โดยสะดวก ซึ่งมีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเตรียมการ เช่น

๑) การหาที่ปรึกษา แหล่งศึกษา และเอกสารข้อมูลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรึกษาที่เป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาวิถีพุทธ ซึ่งอาจจะเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ

^๙ กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์(ร.ส.พ.),๒๕๔๖) หน้า ๑๘

เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศรัทธาและความรู้ชัดในพุทธธรรม ถ้าเป็นคฤหัสถ์ควรเป็นแบบอย่างในสังคมได้ เช่น เป็นผู้ไม่ข้องแวะในอบายมุข เป็นผู้ทรงศีล ผู้ปฏิบัติธรรม เป็นต้น ที่ปรึกษาจะมีความจำเป็นมากโดยเฉพาะในระยะเริ่มของการพัฒนา

๒) การเตรียมบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ให้มีความตระหนักในคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ให้เกิดศรัทธาและฉันทะในการร่วมกันพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ ด้วยปัญญาเข้าใจทิศทาง จากศรัทธาและฉันทะการพัฒนาร่วมกัน ความสำเร็จในการพัฒนา คาดหมายได้ว่าจะเกิดขึ้นได้ไม่ยาก สำหรับวิธีการเตรียมผู้เกี่ยวข้องนี้สามารถดำเนินการได้หลากหลาย ตั้งแต่วิธีทั่วไป เช่น การประชุมชี้แจง การสัมมนา จนถึงการประชุมสัมพันธที่หลากหลาย การร่วมกันศึกษาดูงาน เป็นต้น

๓) การกำหนดเป้าหมาย จุดเน้น หรือวิสัยทัศน์ และแผนงาน ที่ชัดเจนทั้งระยะยาวและแผนปฏิบัติการรายปีก็ตามที่เกี่ยวข้องเห็นพ้องกัน จะเป็นหลักประกันความชัดเจนในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่างดี อันเป็นส่วนสำคัญของการเตรียมการที่ดี

๒. การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ เป็นการดำเนินการจัดปัจจัยต่าง ๆ ของการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งประกอบไปด้วยสภาพทั้งกายภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอันจะนำสู่การเป็นปัจจัยในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักปัญญาภูมิธรรม ๔ ประการ คือ ๑. การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีข้อมูล มีสื่อที่ดี (สัปปุริสสังเสวะ) ๒. การใส่ใจศึกษาเล่าเรียน โดยมีฐานของหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี (สัทธัมมัสสวนะ) ๓. การมีกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธี โดยมีสภาพและบรรยากาศที่ส่งเสริม (โยนิโสมนสิการ) ๔. ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้เหมาะสม (ธัมมานุธัมมปฏิบัติ)

สภาพและองค์ประกอบที่สำคัญที่จำเป็นต้องจัดส่งเสริมให้เกิดวิถีพุทธ ตัวอย่างเช่น

๑) หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนที่โรงเรียนวิถีพุทธควรคำนึงถึงอย่างยิ่ง แนวคิดหนึ่งของการจัด คือการบูรณาการหลักธรรมทั้งที่เป็นความรู้ (K) ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรม (A) และการฝึกปฏิบัติหลักธรรม (P) ในการเรียนการสอนโดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้นหลักสูตรสถานศึกษาที่แทรกในทุกองค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษา หรือกำหนดในระดับหน่วยการเรียนรู้ หรือแผนการจัดการเรียนรู้ ที่ครูจะนำสู่การจัดการเรียนรู้ต่อไป

๒) การเตรียมกิจกรรมนักเรียน ที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียนของตนมากที่สุด ซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์หรือประจำโอกาสต่าง ๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและเตรียมการไว้ล่วงหน้า จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน อีกทั้งสะท้อนให้เห็นถึงค้ำถั่วที่ว่า “การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ ดู ฟังเป็น”

๓) การจัดสภาพกายภาพสถานศึกษา ครอบคลุมถึงอาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม อาณาบริเวณของสถานศึกษาซึ่งสถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงการจัดให้เหมาะสม และมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุด ทั้งที่ผ่านระบบการเรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษาและผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตจริงจาก “การกิน อยู่ ดู ฟัง” ในชีวิตประจำวัน

๔) การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โดยผ่านการเตรียมการ การมอบหมายการรับผิดชอบของบุคลากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริม หรือดูแลให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นกัลยาณมิตรเกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้นทุกคนทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธาค่านิยมปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น

๓. การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา จุดเน้นการดำเนินการพัฒนา คือ นักเรียนของสถานศึกษา โดยเป็นการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่เป็นลักษณะบูรณาการ ทั้งในกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร และกิจกรรมวิถีชีวิตต่าง ๆ ที่ส่งเสริม “การกิน อยู่ ดู ฟังให้เป็น” เป้าหมายการพัฒนาจัดให้มีความชัดเจนที่พัฒนาทั้งองค์รวมของชีวิต ที่จะนำสู่การพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ในที่สุด นอกจากการพัฒนาผู้เรียนอันเป็นภาระหลักแล้วสถานศึกษาจำเป็นต้องไม่ละเลยการพัฒนาบุคลากรของตนเองทั้งหมดด้วย เพราะบุคลากรโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ครูและผู้บริหารจะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน ดังนั้นยังบุคลากรได้รับการพัฒนาตามระบบไตรสิกขามากเท่าไรจะส่งผลดีต่อการช่วยให้นักเรียนได้รับการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น

การดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขานี้จะดำเนินการได้ดีหากในขั้นเตรียมการ ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ และขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิดดำเนินการได้อย่างดี เพราะต่างเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินการพัฒนาผู้เรียน

๔. การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด เป็นขั้นตอนสำคัญในการเป็นปัจจัยส่งเสริมให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปอย่างราบรื่นมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ลักษณะของการดูแลสนับสนุนที่เหมาะสมควรมีลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตร ที่ปรารถนาดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อการพัฒนาผู้เรียนหรือต่อภารกิจที่สำคัญของขั้นนี้ คือ การนิเทศติดตาม ที่จะดูแลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ การให้คำปรึกษาและชี้แนะผู้ปฏิบัติ การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ ฯลฯ การสนับสนุนทั้งทรัพยากรข้อมูลและเครื่องมือต่าง ๆ ในการช่วยดำเนินการให้เป็นไปได้อย่างราบรื่น การรวบรวมข้อมูลและการประเมินผลระหว่างดำเนินการ อันจะเป็นฐานของการปรับปรุงต่อเนื่องต่อไป หรือแม้เป็นข้อมูลในการพิจารณาจัดการดูแลสนับสนุนได้อย่างเหมาะสม

๕. การปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนของระบบบริหารจัดการที่กำหนดเพื่อเน้นย้ำการพัฒนาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยนำข้อมูลในขั้นตอนต้น ๆ มาพิจารณาแล้วกำหนดปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้องค์ธรรมที่สนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนาอย่างเป็นไปอย่างชัดเจนต่อเนื่อง คือ การมีอิทธิบาท ๔ (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) และอุปยุทธานุธรรม ๒ (ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และ ความไม่ระย่อในการพากเพียร) เป็นต้น

๖. การประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะสะท้อนให้ทราบถึงผลการดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ อาจเป็น ๑ ปี หรือ ๓ ปี หรือเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรม เป็นต้น และในการประเมินจะเน้นข้อมูลที่เป็นเชิงประจักษ์ เชื่อถือได้ ให้ข้อมูลที่ชัดเจน ที่สามารถนำสู่การเผยแพร่หรือรายงานผู้เกี่ยวข้องให้ทราบผลการดำเนินงานนั้น ๆ และนำเป็นข้อมูลในการวางแผนดำเนินการอื่น ๆ ต่อไป และในระบบประกันคุณภาพ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญไม่น้อยต่อการเสนอให้ผู้เกี่ยวข้องยอมรับในการดำเนินการและบริหารจัดการ

บทที่ ๒

หลักธรรมสำหรับการดำเนินงาน โรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธ เป็นสถานศึกษาในระบบปกติ ที่นำหลักพุทธธรรม หรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา ของสถานศึกษานั้น โดยมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ การนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือ การจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถ กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น คือใช้ปัญญา และเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และการจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ(ปรโตโฆสะ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ด้วยวิถีวัฒนธรรมแสงปัญญา

ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขา ที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรม ทั้งศีล หรือพฤติกรรม หรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ตั้งงามสำหรับตน และสังคม สมานี หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และปัญญาที่มีความรู้ที่ถูกต้อง มีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่เหมาะสม (โยนิโสมนสิการ) โดยมีครู และผู้บริหารสถานศึกษา เป็นกัลยาณมิตรสำคัญที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดด้วยความเพียรพยายาม

❖ ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขา

หลักพุทธธรรมที่จะนำมาเป็นหลักในการประยุกต์ใช้กับการจัดการศึกษาแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม คือ

๑. หลักพุทธธรรมที่เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาปัญหา ครอบคลุมทั้งระบบอย่างเป็นกระบวนการ หลักพุทธธรรมนี้จะใช้เป็นเครื่องมือตรวจสอบ และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในกระบวนการทางการศึกษาที่ดำเนินไปในทุกขั้นตอน หลักพุทธธรรมกลุ่มนี้คือ อริยสัจ ๔ และปฏิจจสมุปบาท

๒. หลักพุทธธรรมเชิงปฏิบัติการ เสริมในรายละเอียด เมื่อตรวจสอบพบจุดบกพร่องของกระบวนการศึกษา หรือกระบวนการเรียนการสอนนั้น การนำหลักพุทธธรรมนี้ไปใช้ก็ได้สองอย่าง คือ ในฐานะทบทวนแผน (Re-planning) ตามความเป็นจริงที่ปรากฏออกมาจากการตรวจสอบด้วยหลักอริยสัจ ๔ และปฏิจจสมุปบาท

โรงเรียนวิถีพุทธควรจัดสภาพในทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็น มีวัฒนธรรมแสงปัญญา ทั้งนี้ การจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาวัตรธรรม ๔ ประการ คือ

๑. **สัปปุริสสังเสวะ** หมายถึงการอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี
๒. **สัทธัมมัสสวนะ** หมายถึงเอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี
๓. **โยนิโสมนสิการ** หมายถึงมีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี
๔. **ธัมมานุวัตรปฏิบัติ** หมายถึงความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม

ปัญญาวัตรธรรม ๔ ประการนี้ จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขา ได้อย่างชัดเจน สำหรับแนวคิดเบื้องต้น ของการจัดสภาพในสถานศึกษา ที่เหมาะสมในด้านต่าง ๆ มีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. **ด้านกายภาพ** โรงเรียนจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนา ศิล สมาธิ และปัญญา เช่น มีศาลาพระพุทธรูป เด่นเหมาะสม ที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ มีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิต เจริญภาวนาเหมาะสมหรือมากพอที่จะบริการผู้เรียน หรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติ หรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนมีใจสงบ และส่งเสริมปัญญา เช่น ร่มรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม ดุแลเสียงต่าง ๆ ไม่ให้อีกทีก ถ้าเปิดเพลงกระจายเสียงก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น

๒. **ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต** สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้ง ศิล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรมของการกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต โดยมีกิจกรรมตัวอย่างดังนี้

- ๑). มีกิจกรรมสวดมนต์ไหว้พระ ก่อนเข้าเรียน และก่อนเลิกเรียนประจำวัน (เพื่อใกล้ชิดศาสนา)
- ๒). มีกิจกรรมรับศีลหรือทบทวนศีลทุกวัน อาจเป็นบทกลอนหรือเพลง เช่นเดียวกับกิจกรรมแผ่เมตตา (เพื่อให้ตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข)
- ๓). มีกิจกรรมทำสมาธิรูปแบบต่าง ๆ เช่นนั่งสมาธิ ท่องอาขยาน สวดมนต์สร้างสมาธิ หรือทำสมาธิเคลื่อนไหวอื่น ๆ เป็นประจำวันหรือก่อนเรียน(เพื่อพัฒนาสมาธิ)
- ๔). มีกิจกรรมพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหารกลางวัน (เพื่อให้กินเป็น กินอย่างมีสติ มีปัญญาเข้าใจ)
- ๕). มีกิจกรรมอาสาตาวีเศษ ปฏิบัติวินัย,ศีล (เพื่อให้อยู่เป็น อยู่อย่างสงบสุข)
- ๖). มีกิจกรรมประเมินผล การปฏิบัติธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) ประจำวัน (เพื่อให้อยู่เป็น)
- ๗). มีการสวดมนต์ ฟังธรรมประจำสัปดาห์หรือในวันพระ(เพื่อพัฒนา ศิล สมาธิ ปัญญา)
- ๘). มีกิจกรรมบันทึกและยกย่องการปฏิบัติธรรม (เน้นย้ำและเสริมแรงการทำความดี)
- ๙). ทุกห้องเรียน มีการกำหนดข้อตกลงในการอยู่ร่วมกัน โดยเข้าใจเหตุผล และประโยชน์ที่มีต่อการอยู่ร่วมกัน (พัฒนาศีล /วินัย ด้วยปัญญา) ฯลฯ

๓. **ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์** สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรม แสวงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน และโรงเรียนส่งเสริมให้บุคลากร และนักเรียนปฏิบัติตน เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียสละ เป็นต้น

๔. **ด้านการบริหารจัดการสถานศึกษา** โดยบุคลากรในสถานศึกษา ร่วมกับ ผู้ปกครอง และชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครู และผู้บริหาร เพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่าง ๆ และการปฏิบัติตนเอง ที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่าง ในการพัฒนาผู้เรียน ตามวิถีชาวพุทธ สถานศึกษาวิเคราะห์จัดจุดเน้น หรือรูปแบบรายละเอียดโรงเรียนวิถีพุทธ ตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษา จะมีจุดเน้น และรายละเอียดรูปแบบที่แตกต่างกันได้ เช่น บางสถานศึกษาจะมีจุดเน้น ประยุกต์ไตรสิกขา ในระดับชั้นเรียนมีการจัดกระบวนการเรียนรู้รายวิชา บางโรงเรียนเน้นประยุกต์ในระดับ กิจกรรมวิถีชีวิตประจำวันแบบภาพรวม บางโรงเรียนอาจทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษา

ในเรื่องของการศึกษา หรือกระบวนการเรียนการสอน อันถือว่าเป็นหนึ่งในปัญหาสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ ก็ควรจะดำเนินไปโดยใช้อริยสัจ ๔ และปฏิจจนสมุปบาทมาเป็นหลักการ ชั้นพื้นฐานที่สำคัญ แล้วนำเอาเรื่องอื่นมาเป็นบริวาร หลักสำคัญที่จะต้องตระหนักไว้เสมอก็คือ การใช้หลักอริยสัจและปฏิจจนสมุปบาทเป็นหลักในการแก้ปัญหาหรือดำเนินการในเรื่องราวใด ๆ นั้น ต้องตรวจสอบเรื่องนั้น ๆ ทั้งระบบ เพื่อให้พบความจริง ไม่มองเฉพาะจุดใดจุดหนึ่ง แต่ตรวจสอบ เพื่อค้นหาความจริงแล้วแก้ปัญหาตามเหตุปัจจัยที่ปรากฏ บางเรื่องอาจแก้ทั้งหมด บางเรื่องอาจจะแก้เพียงจุดใดจุดหนึ่งก็เพียงพอ

เมื่อเรานำหลักการพุทธธรรมมาใช้ในด้านการเรียนการสอนเราจะมองเฉพาะจุดเล็ก ๆ จุดเดียว ก็จะไม่ครอบคลุมประเด็นในทุก ๆ ด้าน ต้องทำความเข้าใจ เริ่มตั้งแต่หลักสูตร อาคาร สถานที่ ครูอาจารย์ บรรยากาศ อุปกรณ์ วัสดุครุภัณฑ์ ขวัญกำลังใจ หรือปัจจัยอื่น ๆ ที่มีอยู่ต้องนำมา พิจารณาให้หมด ตรงจุดไหนที่เห็นว่าดีอยู่แล้วก็รักษาไว้ แต่ส่วนที่บกพร่องก็ปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น การใช้หลักการนี้มาพัฒนา ผลออกมาจะมีความเจริญก้าวหน้าไปพร้อม ๆ กัน และความจริงที่ถูกต้อง ก็คือทางสายกลางที่มีความสมดุลในทุกชั้นตอน

❖ **คุณธรรมที่จะต้องนำมาเสริมลงในกระบวนการเรียนการสอน**

๑. ปัญญา

ปัญญาและกระบวนการอันนำไปสู่การเกิดปัญญา คือความรอบรู้ทั้งตนเอง วิชาการต่าง ๆ สิ่งแวดล้อม สังคม และความเป็นไปของโลกอย่างชัดเจน นับเป็นจุดหมายปลายทางของกระบวนการเรียนการสอนทุกวิชา ในทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งปัญญาออกเป็นสามประเภทคือ สชาติปัญญา ปัญญาติดตัวมาตั้งแต่เกิด (พันธุกรรม) นิปากปัญญา ความรู้ในด้านอาชีพ และวิปัสสนาปัญญา เป็นความรู้แจ้ง รู้จริง รู้ถูกต้อง และกระบวนการที่ก่อให้เกิดปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการฟัง

(สุตมยปัญญา) ปัญญาเกิดจากการคิด (จินตมยปัญญา) ปัญญาเกิดจากการอบรมตนเอง (ภาวนามยปัญญา)

๒. อริยมรรค ๘

อริยมรรค ๘ เป็นแกนกลางในการจัดการศึกษาของทุก ๆ วิชา เพราะหลักการของอริยมรรคอยู่ที่ สัมมา คือ ความถูกต้องชอบธรรมในลีลาชีวิตของมนุษย์ทุกชาติทุกเผ่าพันธุ์ ล้วนดำเนินไปในกรอบแห่งอริยมรรคทั้งสิ้น หากลีลาเหล่านั้นดำเนินไปผิดทาง ชีวิตก็ต้องรับผลแห่งความผิดนั้นอย่างตรงไปตรงมา ไม่มีทางหลีกเลี่ยง แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าได้ใช้ลีลาชีวิตให้ถูกต้องในทุกขั้นตอน ผลออกมาเป็นความไร้ทุกข์ อย่างยุติธรรม ไม่มีใครจะมาเปลี่ยนแปลงผลแห่งความถูกต้องเหล่านั้นได้

อริยมรรค เป็นเรื่องของความถูกต้องที่ครอบคลุมพฤติกรรมของมนุษย์ไว้อย่างครบถ้วน คือ

๑. สัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบ ความเห็นอันถูกต้องถ่องแท้ เป็นความจริงแท้ ไม่ใช่ผลที่เกิดจากการคาดคะเนหรือตั้งสมมติฐานใด ๆ ทั้งสิ้น และความเห็นที่ถูกต้อง จะต้องสามารถค้นหากระบวนการแห่งความจริงนั้นอย่างครบวงจรอีกด้วย

๒. สัมมาสังกัปปะ คือดำริชอบ ดำริถูกต้อง สอดคล้องกับความจริงที่ปรากฏนั้น เมื่อความจริงปรากฏเป็นพื้นฐานแล้ว ความดำริที่สอดคล้องกับความจริง ก็จะต้องได้อย่างถูกต้อง ไม่เบียดเบียนกายใจของตนและผู้อื่น

๓. สัมมาวาจา คือวาจาชอบ การพูดจาถูกต้อง เมื่อใจประจักษ์ความจริงทุกด้านวาจาอันทำหน้าที่เป็นสื่อของใจก็จะสะท้อนสื่อสารถ่ายทอดออกมาแต่ความจริงที่ประจักษ์แล้วนั้น

๔. สัมมากัมมันตะ คือการงานชอบไม่ว่างานทางกายหรือทางใจ หากเป็นไปอย่างถูกต้องและเป็นจริงย่อมเสริมค่าให้ชีวิตของผู้ทำและสังคมที่เกี่ยวข้องจะพลอยได้รับผลเป็นสุขไปด้วย

๕. สัมมาอาชีวะ คือ การประกอบอาชีพชอบ การประกอบอาชีพถูกต้อง เมื่อทราบความจริงของชีวิตว่า การประกอบอาชีพที่ถูกต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มุ่งนำเอาผลที่ได้มาจากการใช้ความรู้ความสามารถ มาประกอบอาชีพให้ยืนยาว และอำนวยความสะดวกแก่เพื่อนมนุษย์ ก่อให้เกิดความปิติปราโมทย์ อิ่มทั้งกายและใจ

๖. สัมมาวายามะ คือความเพียรชอบ ความพากเพียรอย่างถูกต้อง พากเพียรในการละการประกอบอบายมุข มีแต่นำทุกข์มาสู่ชีวิต ทั้งระยะสั้นและระยะยาว ก็ยึดเอาความเพียรถูกต้อง คือ เพียรเลิก ละ ณะ พฤติกรรมที่ขัดขวางความก้าวหน้าทั้งทางกายและทางใจ เพียรพยายามระวังมิให้บาปเกิดขึ้นหรือมิให้พฤติกรรมอันไม่พึงปรารถนาต้องหวนกลับมาสู่ชีวิตอีก ขณะเดียวกันศึกษาอบรมบ่มเพาะแต่สิ่งที่ดีงาม พัฒนาและรักษาให้อยู่กับชีวิตจนเกิดความสมบูรณ์ และสมดุล

๗. สัมมาสติ คือ ความระลึกชอบ ความระลึกที่ถูกต้อง กล่าวคือ ระลึกรู้สึกต่อชีวิตตามความเป็นจริงอย่างเป็นกระบวนการ เข้าใจพฤติกรรม กิริยาหรือปฏิภิกิริยาของชีวิต เข้าใจผลอันเกิดจากกิริยา และปฏิภิกิริยาต่าง ๆ ของชีวิต ทั้งในส่วนกาย ความรู้สึกพฤติกรรมของจิต ตลอดถึงหลักและกฎเกณฑ์ของชีวิต ที่จะต้องดำเนินไปตามกระบวนการแห่งความเปลี่ยนแปลง ตามเหตุปัจจัยอยู่เนืองนิตย์

๘. สัมมาสมาธิ คือความตั้งใจชอบ ความมั่นคงของจิตที่ถูกต้องเป็นธรรมดาที่จิตของมนุษย์เคลื่อนไหวไปมารับอารมณ์ต่าง ๆ อย่างรวดเร็วอยู่ตลอดเวลา ถ้าหากจิตดับอยู่ในสภาวะปกติ ก็ไม่เกิดความเดือดร้อนใด ๆ แต่เมื่อมีกิเลสเข้ามาครอบครองจิตทำให้หวั่นไหวผิดปกติ

ก็เกิดความทุกข์ ความจริงก็ปรากฏอยู่ว่า แม้องค์ประกอบชีวิตส่วนอื่นสมบูรณ์ แต่ถ้าไม่สามารถทำจิตให้ปกติได้ ความทุกข์ก็คงมีอยู่อย่างมากมาย เข้ามาสู่ชีวิตไม่ขาดสาย การเจริญภาวนาคือ วิธีการฝึกจิตให้สงบมั่นคง และเหมาะสม พร้อมทั้งจะ เรียนรู้ และสู้กับอารมณ์ที่จะมาอย่างไม่หวั่นไหว อันจะเป็นพื้นฐานให้เกิดความรู้แจ้ง (ญาณ) จนสามารถป้องกันจิตจากการคุกคามจากกิเลสต่าง ๆ แล้วในที่สุดก็จะพบกับความหลุดพ้น (วิมุตติ) ปราศจากกิเลสทั้งปวง

ตามหลักการจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้ บูรณาการพุทธธรรม สู่การจัดการเรียนรู้ และการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม และวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ เพื่อนำสู่การเรียนรู้เข้าใจความจริง มีการจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในทุกสถานการณ์ ทุกสถานที่ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ประสานความร่วมมือระหว่างวัด/คณะสงฆ์ และชุมชน ในการจัดการเรียนรู้หลักธรรมสำคัญ สู่การจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ตามหลัก ไตรสิกขา กัลยาณมิตตตา ปรัตโยสเส และโยนิโสมนสิการ

๓.ไตรสิกขา คือการศึกษา ๓ อย่าง ประกอบด้วยศีลสิกขา สมาธิสิกขา และปัญญาสิกขา การสรุปปริยมรรคลงในไตรสิกขาก็จะเป็นภาพของหลักการของการศึกษา ที่ควรจะต้องสอดแทรกเข้าไปในทุกสาขาวิชา กล่าวคือ

๑. ศีลสิกขา คือการศึกษาฝึกอบรมพัฒนากาย และวาจา ประกอบด้วย สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ และสัมมาอาชีวะเพราะว่าความถูกต้องทั้งสามอย่างนี้เป็นเรื่องของระเบียบวินัยอันจะควบคุมพฤติกรรมหรือความเคลื่อนไหวทางกาย วาจา ให้ดำเนินไปในทิศทางปกติ ไม่ซัดซวง พัฒนาการของตนหรือสังคม

๒. สมาธิสิกขา คือการศึกษาฝึกอบรมพัฒนาจิต ประกอบด้วย สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิเพราะว่าองค์ประกอบของอริยมรรคทั้งสามประการนี้เป็นเรื่องของการฝึกฝนอบรม ควบคุมจิตให้รู้จักคิดอย่างเป็นระเบียบ เรียกว่า คิดเป็นการที่มนุษย์จะคิดเป็นโดยไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่นมีความมั่นคงพอที่จะต้านทานกระแสยั่วที่มาจากทวารสารทศมิให้หวั่นไหวไปในทางบวกหรือลบ แต่มั่นคง แน่วแน่ เยือกเย็น นั้นเป็นการสร้างจิตให้มีพลัง เป็นฐานในการรองรับสรรพวิชาต่าง ๆ อย่างมั่นคง

๓. ปัญญาสิกขา คือการศึกษาฝึกอบรมพัฒนาปัญญา ประกอบด้วยสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ เพราะความสามารถที่จะมองเห็นความจริงในเรื่องราวต่าง ๆ แล้วหาทางออกให้กับตนเองและผู้เกี่ยวข้องโดยปลอดภัยทั้งในส่วกายและในส่วนจิตกิจกรรมการเรียนการสอนที่มีไตรสิกขาเป็นพื้นฐาน คงต้องมีจุดเน้นที่มีระเบียบวินัย(ศีล) จิตใจที่มั่นคงหนักแน่น(สมาธิ) มองเห็นสิ่งต่าง ๆ อย่างรู้เท่าทัน และตั้งอยู่บนพื้นฐานของความจริง(ปัญญา) ความจริงจะเป็นพื้นฐานของการศึกษาเรียนรู้ทั้งปวง เพราะสิ่งทั้งปวงล้วนมีความจริงประกอบอยู่อย่างเพียงพอตามธรรมชาติของสิ่งนั้น

ไตรสิกขา และอริยมรรค มีกระบวนการศึกษาดังนี้

กระบวนการศึกษา		เหตุที่กระทำ	ผลที่เกิดขึ้น
ไตรสิกขา	อริยมรรค		
ปัญญา สิกขา	๑. สัมมาทิฐิ ๒. สัมมาสังกัปปะ	ความเห็นชอบ เห็นว่าความดี ต่าง ๆ มีอยู่จริง ดำริชอบ คิดในทางที่ถูกต้อง	เจริญงอกงาม จนมีความพร้อม ทางปัญญารู้จักคิดเป็น แก้ปัญหาเป็น
ศีลสิกขา	๓. สัมมาวาจา ๔. สัมมากัมมันตะ ๕. สัมมาอาชีวะ	เจรจาชอบ พูดถ้อยคำที่ไม่มี โทษ กระทำชอบ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เลี้ยงชีพชอบ ประกอบอาชีพ สุจริต	มีความประพฤติดีงาม มีระเบียบวินัยที่ดีงาม มีอาชีพสุจริต มีความเป็นอยู่ที่ดี ที่เจริญ
จิตสิกขา	๖. สัมมาวายามะ ๗. สัมมาสติ ๘. สัมมาสมาธิ	พยายามชอบ มีความเพียร พยายาม ระลึกชอบ รู้ตัวอยู่ เสมอ ตั้งจิตชอบ มีจิตใจที่ แน่วแน่	มีความพร้อมทางด้านคุณธรรม มีคุณภาพจิตดี มีความเชื่อมั่น ตั้งใจในความดี มีสุขภาพจิตดี มีสรรพภาพจิตดี

พระธรรมปิฎก(สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์) ย้ำว่า “สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ” เป็นแกนนำเป็นต้นทางและเป็นตัวยืนของกระบวนการศึกษาทั้งหมด สัมมาทิฐิ คือปัญญาขั้นสูงที่เกิดจากการสั่งสอนอบรมในด้านจิตใจ จนเห็นสัจจะทั้งปวงว่าอะไรควรชองแวะ อะไรควรละอย่างชัดเจน การจัดการศึกษาจนได้ปัญญาประเภทสัมมาทิฐิ คือการวางรากฐานความถูกต้องให้แก่วิชาการทั้งปวง ความรู้ใด ๆ ก็ตามที่ตั้งอยู่บนสัมมาทิฐิ ล้วนเป็นความรู้ที่ไม่เป็นพิษเป็นภัยแก่ใคร ๆ แต่จะสร้างสรรค์ประโยชน์ฝ่ายเดียว พื้นฐานสำคัญของการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ ต้องมีสัมมาทิฐิเป็นแกนกลาง

พระพุทธองค์ก็ได้ชี้ชัดว่าการเกิดสัมมาทิฐิมาจากเหตุสองอย่าง คือ

๑. ปรโตโฆสะ คือปัจจัยกระตุ้นการเรียนรู้จากภายนอก เช่น การแนะนำ การถ่ายทอด การโฆษณา คำบอกเล่า ตลอดจนการเลียนแบบจากพ่อ แม่ ครู เพื่อน เป็นต้น

๒. โยนิโสมนสิการ คือปัจจัยกระตุ้นการเรียนรู้จากภายใน หมายถึงการคิดอย่างแยกคาย หรือความรู้จักคิด คิดอย่างมีระบบ คิดอย่างมีกระบวนการ คิดรอบด้าน หรือคิดตามแนวทางปัญญา คือ รู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ ตามความเป็นจริง

กล่าวโดยสรุป การศึกษามีหน้าที่สร้างสรรค์ทั้งสองด้านไปพร้อมกัน คือ การพัฒนาชีวิตบุคคลให้ถึงความสมบูรณ์และสร้างสรรค์อารยธรรมที่ส่งเสริมให้ระบบความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งเจริญออกมาไปในวิถีทางที่เกื้อกูลกันยิ่งขึ้น ๆ การศึกษาที่แท้คือ การพัฒนาชีวิตบุคคลให้สมบูรณ์พร้อมไปด้วยกันกับการสร้างสรรค์อารยธรรมที่ยั่งยืน นักการศึกษาที่ยึดมั่นในหลักของพระพุทธศาสนาก็พยายามพิจารณาตรวจสอบปัญหาต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด ใช้หลักศาสนานำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษา

เราก็เริ่มเห็นปัญหาและสาเหตุแห่งปัญหาอย่างชัดเจนว่า การศึกษาที่ขาดดุลยภาพเป็นสาเหตุแห่งวิกฤตการณ์ในด้านต่าง ๆ จึงได้หันกลับมาพิจารณากันว่า การจัดการเรียนการสอนในอนาคตมีความจำเป็นต้องสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นจึงมีความเห็นพ้องกันว่าควรปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอน โดยได้นำเอาหลักการของพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานในด้านการเรียนการสอน

ด้วยตั้งความหวังร่วมกันว่า การจัดการเรียนการสอนอันมีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน เพราะพระพุทธศาสนาเหมาะสมอย่างยิ่งกับสังคมไทย ก็จะทำให้เกิดดุลยภาพแห่งการศึกษา และการพัฒนาสังคมเพราะพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่แน่นอนเป็นหลักในการดำเนินชีวิต เช่น ศีล ๕ ก็ควบคุมการดำรงชีวิตของแต่ละบุคคลและเชื่อมั่นว่าการศึกษาที่สมดุลและการพัฒนาที่สมบูรณ์ เช่นนี้จะเป็นพลวะปัจจัยให้เกิดสังคมที่ปกติสุขที่ มนุษย์ สัตว์ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม จะอยู่ร่วมกัน และพึ่งพาอาศัยกันด้วยสันติ บนพื้นฐานแห่งความเมตตาธรรม อันเป็นแกนนำแห่งสัมพันธภาพที่ไร้พรมแดนก็เพราะอาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางนำมาซึ่งสุขของสรรพสิ่งทั้งปวง การศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นการศึกษาระบบกัลยาณมิตรระหว่างครูกับศิษย์ ซึ่งในปัจจุบันครูกับศิษย์มีความปฏิสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ ห่างกันมาก ครูทำหน้าที่เพียงบรรยาย (สลิปทายก) แล้วก็จบออกไป โอกาสที่ครูและศิษย์จะมีปฏิสัมพันธ์ทางความรู้ก็ไม่มี

ซึ่งแตกต่างกับการศึกษาสมัยก่อนแบบตะวันออก เช่น การเรียนแพทย์ แพทย์ที่มีชื่อเสียง เช่น หมอชิวโกมารภักจ์ ไปเรียนที่เมืองดักสิลา หลักสูตร ๑๔ ปี ต้องเรียนวิชาการแพทย์ ๗ ปี อยู่ปรนนิบัติรับใช้อาจารย์อีก ๗ ปี ได้รับการถ่ายทอดความรู้ความประทับใจในจรรยาบรรณต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการแพทย์ รวมทั้งศีลธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดมาด้วยนี่คือการสอนแบบตะวันออกและเป็นระบบที่ปฏิบัติในพระพุทธศาสนาจนถึงทุกวันนี้ แต่ในปัจจุบัน ระบบกัลยาณมิตรได้พังทลายแล้วเพราะแนวคิดและค่านิยมแบบตะวันตก และการศึกษาสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทโดยเน้นปรัชญาการศึกษาตามรูปแบบทางตะวันตกมากเกินไป โดยไม่คำนึงถึงวัฒนธรรมพื้นฐานของสังคมไทย ทำให้เกิดการทวนกระแสระหว่างปรัชญาการศึกษาตะวันตกและวัฒนธรรมไทย

เพราะเหตุนี้ การศึกษาแก้ไขปัญหาของสังคมดังกล่าว ตัวแปรที่สำคัญก็คือการจัดการศึกษาให้ถูกต้องโดยให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมของสังคมไทย นั่นคือการจัดการศึกษาโดยอาศัยแนวคิดของ “การศึกษาเชิงพุทธ” ซึ่งเป็นการศึกษาที่จะต้องเน้นระบบกัลยาณมิตร และความสมดุลระหว่างความเจริญทางด้านวัตถุกับจิตใจควบคู่กันไป

โดยบุคคลที่ได้รับการศึกษาด้านนี้จะได้รับผลตามความมุ่งหมายของการศึกษาทั้งในแง่คุณสมบัติประจำตัวกล่าวคือ มีปัญญาและกรุณา ซึ่งเป็นผลจากการศึกษาในแง่ของทฤษฎีเชิงพุทธสามารถดับความทะยานอยากสิ่งของที่เกินความจำเป็นได้และในแง่ของการดำเนินชีวิต จะสามารถฝึกฝน อบรม ตนเองได้ดีทั้งในด้านร่างกาย และจิตใจ สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ และจะสามารถบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ ทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ

นั่นก็คือการบรรลุถึงความไม่เห็นแก่ตัวซึ่งจะนำไปสู่ภาพรวมของการพัฒนาทางสังคม โดยอาศัยแนวคิดการศึกษาเชิงพุทธเป็นหลักในการจัดการศึกษา เพื่อการศึกษาที่สมบูรณ์และเพื่อความสงบสุขของสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์ต่อไป

❖ สรุปหลักธรรมในตามกรอบ อัตลักษณ์ ๒๙ ประการ

ด้าน	หลักธรรม
๑.ด้านกายภาพ -มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ -มีพระพุทธรูปบริเวณหน้าโรงเรียน -มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียน -มีพุทธศาสนสุภาษิต วาจาธรรม พระราชดำรัสติดตามที่ต่าง ๆ -มีความสะอาด สงบ ร่มรื่น -มีห้องพระพุทธรูป ศาสนาหรือลานธรรม -ไม่มีสิ่งเสพติด เหล้าบุหรี่ในโรงเรียน ๑๐๐%	สัจปาเยะ ๗ อบายมุข ๖
๒.ด้านกิจกรรมประจำวันพระ -ใส่เสื้อขาวทุกคน -ทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์ -รับประทานอาหารมังสวิรัตินมื่อกลางวัน -สวดมนต์แปล	บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ อนุปุปพิกลา โอวาท๓
๓.ด้านการเรียนการสอน -บริหารจัดการเจริญปัญญา ก่อนเข้าเรียน เข้า-บ้าย ทั้งครูและนักเรียน -บูรณาการวิถีพุทธ ทุกกลุ่มสาระและในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา -ครู พานักเรียนทำโครงการคุณธรรมกิจกรรมจิตอาสาสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง -ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคน ไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัดเดือนละ ๑ ครั้ง มีวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ -ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคน เข้าค่ายปฏิบัติธรรมอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง	ไตรสิกขา มรรค ๘ สัมมปธาน๔ อิทธิบาท๔
๔.ด้านพฤติกรรม นักเรียน ครู ผู้บริหารโรงเรียน -รักษาศีล ๕ -ยิ้มง่าย ใจดี สบาย กราบงาม -ก่อนรับประทานอาหารจะมีการพิจารณาอาหาร รับประทานอาหารไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ -ประหยัด ออม ถนอมใช้เงิน และสิ่งของ -มีนิสัยใฝ่รู้ สู้อยาก	ศีล๕ สัจปุริสธรรม ๗ กัลยาณมิตรธรรม ๗

ด้าน	หลักธรรม
๕.ด้านการส่งเสริมวิถีพุทธ -ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียน -ไม่ดูตำ นักเรียน -บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนการประชุมทุกครั้ง -ชื่นชมคุณความดีหน้าเสาธงทุกวัน -โฮมรูมเพื่อสะท้อนความรู้สึก เช่น ความรู้สึกที่ได้ทำความดี -ครู ผู้บริหารและนักเรียน มีสมุดบันทึกความดี -ครู ผู้บริหาร และนักเรียน สอบได้ธรรมะศึกษาตรีเป็นอย่างน้อย -มีพระมาสอนอย่างสม่ำเสมอ	ศีล ๔ ประการ ภาวนา ๔

สรุปหลักธรรมในตามกรอบตัวบ่งชี้ ๕๔ ประการ

ด้าน	หลักธรรม
๑.ด้านปัจจัยนำเข้า ประกอบด้วย -บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดี -การบริหารจัดการอย่างมีระบบ -กายภาพและสิ่งแวดล้อมจัดอย่างรอบคอบ	ศีลธรรม ๓ กัลยาณมิตตธรรม ๗ สัจปาเย ๗
๒.ด้านกระบวนการ ประกอบด้วย -การเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขา -บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร -กิจกรรมพื้นฐานชีวิต	ไตรสิกขา ปัญญาภูมิธรรม มรรค ๘ สังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหาร ๔ อปริหานิยธรรม ๗
๓.ด้านผลผลิต ประกอบด้วย -พัฒนากาย ศีล จิตและปัญญา	อินทรีย์ ๕ ภาวนา ๔
๔.ด้านผลกระทบ -บวร ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ	ทศ ๖

นอกจากนี้ มีแนวทางในการจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย หลักสูตรสถานศึกษาสอดแทรก เพิ่มเติม พุทธธรรมในวิสัยทัศน์ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน

คุณธรรม จริยธรรม ในผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ สอดแทรก ความรู้ และการปฏิบัติจริงในการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และสถานการณ์อื่น ๆ นอกห้องเรียน ได้แก่ บูรณาการในการเรียนรู้บูรณาการในวิถีชีวิต และบูรณาการไตรสิกขา เข้าในชีวิตประจำวัน^{๑๐}

^{๑๐} ส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม สถาบันวิปัสสนาธุระ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา, เอกสารประกอบการสัมมนาโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ รุ่นที่ ๘ (พระนครศรีอยุธยา : จุฬารัตนการ, ๒๕๕๙), หน้า ๑๙ - ๒๓

บทที่ ๓

การเรียนการสอน สื่อการเรียนรู้ บทบาทครูและนักเรียนวิถีพุทธ

พระพุทธศาสนาทั้งหมดเป็นเรื่องของการศึกษาที่เรียกว่าการศึกษาตลอดชีวิต กล่าวคือ คนทุกคนที่เกิดมาต้องได้รับการพัฒนาโดยวิธีใดวิธีหนึ่งเสมอทั้งจากพ่อแม่ ครู เพื่อนและสถาบันต่าง ๆ จนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพ คุณวุฒิ คุณธรรม ในทางพระพุทธศาสนา มองว่า คนเกิดมาต้องศึกษา อบรม ฝึกฝน จึงจะเป็นผู้เจริญได้ (ทนต์ เสฏฐิ มนุสเสสุ) คำว่า การศึกษา ในที่นี้ก็คือการพัฒนาตน ตามหลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดคือนิพพาน ผู้ที่ยังไม่บรรลุทั้งในชาตินี้และชาติหน้า เรียกว่า เสขบุคคล ยังต้องศึกษาและพัฒนาตนอยู่รำไป ส่วนผู้ที่บรรลุถึงจุดหมาย สูงสุดแล้ว เรียกว่า อเสขบุคคล ไม่ต้องศึกษาอีก ดังนั้น การจัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธ ก็คือ การศึกษาตลอดชีวิตนั่นเอง อันนี้เป็นหลักการใหญ่ ส่วนที่นำมากล่าวในบทนี้เป็นการศึกษาภาพรวมถึง วิธีการจัดการเรียนการสอน หลักการสอนตามหลักพุทธศาสนา สื่อการเรียนรู้ตามแนวพุทธ หลักคุณธรรมสำหรับผู้บริหาร บทบาทครูต่อการจัดการเรียนรู้ และบทบาทนักเรียนต่อการเรียนการสอน เป็นแนวทางให้ผู้ศึกษานำมาบูรณาการกับการจัดการศึกษา และมุ่งพัฒนาผู้เรียนตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ต่อไปได้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

❖ รูปแบบการจัดการเรียนรู้วิถีพุทธ

การจัดการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาแต่ยุคเริ่มต้นเป็นแบบตามธรรมชาติ ไม่ได้มุ่งที่จะสอนแบบชั้นเรียน แต่เน้นที่การปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลสภายใน ต่อมาเมื่อผู้บวชมากขึ้นจึงจัดการเรียนการสอนให้ชัดเจนขึ้น จึงสรุปเป็นรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

๑. แบบการรับพระโอวาท

เกิดขึ้นหลังจากที่พระพุทธองค์ตรัสรู้และแสดงปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ ดังความต่อไปนี้

“ลำดับต่อมา พระพุทธองค์ได้ทรงรำลึกถึงเหล่าปัญจวัคคีย์ อันได้แก่ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานมะ และอัสสชิ ซึ่งเคยอุปฐากปรนนิบัติพระองค์มา ทรงพิจารณาด้วยพระญาณ จึงทราบว่บัดนี้เหล่าปัญจวัคคีย์สถิตอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสีแห่งแคว้นกาสิ อันอยู่ห่างจากตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเป็นระยะทางประมาณ ๑๘ โยชน์ ทรงเห็นว่าเหล่าปัญจวัคคีย์ จะสามารถบรรลุธรรมได้ จึงเสด็จพระพุทธดำเนินไปยังที่หมาย ระหว่างทางได้สงเคราะห์แก่อุปกาสวก ซึ่งต่อมาได้บรรพชาในพระพุทธศาสนาศึกษาธรรมจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ทั้งนี้ก็ด้วยพระมหากรุณาธิคุณซึ่งมีต่อมวลมนุษยและเหล่าสรรพสัตว์อันหาที่สุดมิได้

เมื่อเหล่าปัญญาวัคคีย์มองเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาแต่ไกล ก็นัดหมายกันว่าจะไม่ทำการลุกต้อนรับ ไม่ให้ทำการอภิวัตและไม่รับบาตรจีวร แต่ให้ปูอาสนะไว้ ถ้าทรงประสงค์จะนั่งก็นั่ง แต่ถ้าไม่ประสงค์ก็แล้วไป แต่ครั้งพระองค์เสด็จถึงต่างก็ลืมหึกตาที่ตั้งกันไว้ พวกเขาลุกขึ้นและอภิวัตกราบไหว้และนำน้ำล้างพระบาท ตั้งรองพระบาท ผ้าเช็ดพระบาทมาคอยปฏิบัติ พระพุทธเจ้าได้เสด็จประทับบนอาสนะ ทรงล้างพระบาทแล้ว เหล่าปัญญาวัคคีย์ก็เรียกพระองค์ด้วยถ้อยคำตีเสมอ คือเรียกพระองค์ว่า อาวุโส ที่แปลว่า ผู้มีอายุ หรือแปลอย่างภาษาไทยว่า คุณ โดยไม่มีความเคารพ พระองค์ตรัสห้ามและทรงบอกว่าพระองค์ทรงตรัสรู้แล้ว จะแสดงอมตธรรมให้ท่านทั้งหลายฟัง เมื่อท่านทั้งหลายตั้งใจฟังและปฏิบัติโดยชอบก็จะเกิดความรู้จนถึงที่สุดทุกขได้ เหล่าปัญญาวัคคีย์ก็กราบทูลคัดค้านว่า เมื่อทรงบำเพ็ญทุกรกิริยายังไม่ได้ตรัสรู้ เมื่อทรงเลิกเสียจะตรัสรู้ได้อย่างไร พระพุทธเจ้าก็ยังตรัสยืนยันเช่นนั้น และเหล่าปัญญาวัคคีย์ก็คัดค้านเช่นนั้นถึง ๓ ครั้ง พระพุทธองค์จึงตรัสให้ระลึกว่า แต่ก่อนนี้พระองค์ได้เคยตรัสพระวาจาเช่นนี้หรือไม่ เหล่าปัญญาวัคคีย์ก็ระลึกได้ว่า พระองค์ไม่เคยตรัสพระวาจาเช่นนี้เมื่อเป็นเช่นนี้จึงได้ยินยอมที่จะฟังพระธรรม พระพุทธเจ้าเมื่อทรงเห็นว่า เหล่าปัญญาวัคคีย์พากันตั้งใจเพื่อจะฟังพระธรรมของพระองค์แล้ว จึงได้ทรงแสดง ปฐมเทศนา คือเทศนาครั้งแรกโปรดเหล่าปัญญาวัคคีย์ เมื่อเทศนาจบ อัญญาโกณฑัญญะ ได้ดวงตามเห็นธรรม แล้วขอบวชเป็นปฐมสาวก ส่วนอีก ๔ ท่านที่เหลือพระพุทธองค์ก็ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตร เมื่อเทศนาจบ ทั้ง ๔ ท่านก็ได้บรรลุดธรรม จึงขอบวชและบำเพ็ญเพียรอีกเล็กน้อย ในเวลาไม่นานก็บรรลุดธรรมเป็นพระอรหันต์ด้วยกันทั้งหมด

ถือเป็นรูปแบบแรกที่ย่างที่สุดและเป็นที่ยอมรับสำหรับการเรียนการสอนทั่วไป หรือการเผยแผ่หลักธรรม วิธีการดังกล่าวต้องอาศัยบุคลิกภาพ ความน่าเชื่อถือศรัทธา ความเป็นผู้จริงของผู้สอน จนทำให้ผู้ฟังยอมรับฟังและปฏิบัติตาม พระพุทธองค์ได้ทรงใช้รูปแบบดังกล่าวเรื่อยมา จนมีสาวกเพิ่มมากขึ้นพระพุทธองค์จึงได้ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ และทรงมอบหมายให้พระสาวกช่วยเผยแผ่พระศาสนาต่อไป

๒. แบบโอวาทปาฏิโมกข์

หลังจากนั้น พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนถึงวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ มีสาวกจำนวนมากพอสมควรแล้ว ทรงเห็นว่าน่าจะประกาศหลักการทางพระพุทธศาสนาได้แล้ว จึงประกาศหลักการ อุดมการ และวิธีการ ของพระพุทธศาสนา ท่ามกลางพระอรหันต์สาวก ๑,๒๕๐ รูป ที่มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมาย ความว่า

ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา	นิพฺพานํ ปรมํ วทนฺติ พุทฺธา
น หิ ปพฺพชฺโิต ปฺรูปฺชาตี	สมฺโณ โหติ ปรี วิหรุญฺนโต
สพฺพปาปสฺส อกรณํ	กุสลสฺสุปฺสมปทา
สจฺจิตฺตปริโยทปนํ	เอตํ พุทฺธานสาสนํ
อนูปวาโท อนูปฆาโต	ปาติโมกฺเข จ สํวโร
มตฺตถญฺจตา จ ภตฺตสฺมี	ปนฺตถญฺจ สยนาสนํ
อิจฺจิตฺเต จ อาโยโค	เอตํ พุทฺธาน สาสนํ

ขันธ์คือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายกล่าวว่านิพพานเป็นบรมธรรม	
ผู้ทำร้ายคนอื่น ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต	ผู้เบียดเบียนคนอื่น ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ
การไม่ทำความชั่วทั้งปวง ๑	การบำเพ็ญแต่ความดี ๑
การทำจิตของตนให้ผ่องใส ๑	นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
การไม่กล่าวร้าย ๑ การไม่ทำร้าย ๑	ความร่วมมือในปาติโมกข์ ๑
ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร ๑	ที่นั่งนอนอันสงัด ๑
ความเพียรในอธิจิต ๑	นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

เป็นรูปแบบหนึ่งในการเรียนการสอน จุดสำคัญคือให้รู้ถึงหลักการ อุดมการณ์ และวิธีการ ของพระพุทธศาสนา ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งที่จะเข้ามากระทบ พระสาวกขณะนั้นเป็นผู้ฝึกมาดีแล้วคือเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด เป็นการมอบหมายแนวทางและวิธีการให้พระสาวกทั้งหลายได้รับทราบและนำไปเผยแผ่ไปยังประชาชนทั้งหลายอย่างกว้างขวางต่อไป

๓. แบบอุปัชฌาย์-อาจารย์

เมื่อมีกุลบุตรเริ่มบวชมากขึ้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้มีการบวชแบบ ตีสรณคณูปสัมปทา (ถึงไตรสรณคณ) โดยกำหนดให้ผู้เข้ามาบวชต้องมีครูเรียกว่า อุปัชฌาย์ หน้าที่ของอุปัชฌาย์เรียกว่า สัทธิวาสิกวัตร ส่วนศิษย์ให้เรียกว่าสัทธิวาสิก มีหน้าที่ปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์เรียกว่า อุปัชฌาย์วัตร

ต่อมาทรงอนุญาตการอุปสมบทแบบ ญัตติจตุตถกรรม มีกระบวนการที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น ทรงกำหนดหน้าที่ของอาจารย์ที่ปฏิบัติต่อศิษย์เรียกว่า อันเตवासิก และทรงกำหนดหน้าที่ของศิษย์ที่ต้องปฏิบัติต่ออาจารย์ เรียกว่า อาจริยวัตร จึงทำให้เกิดวัฒนธรรมการปฏิบัติระหว่างครูกับศิษย์ต่อมา ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวจะเปรียบเหมือนบิดากับบุตร ดังพุทธดำรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์จักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในสัทธิวาสิกฉนฺบุตร สัทธิวาสิก สัทธิวาสิกจักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในอุปัชฌาย์ฉนฺบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้ อุปัชฌาย์และสัทธิวาสิกจักมีความเคารพ ยำเกรงประพฤติกมลเมถลิยวกัน จักถึงความเจริญงอกงามไปพลุลยในธรรมวินัยนี้ (วิ.มท. (ไทย). ๔/๖๕/๘๑.)

พระภิกษุเมื่อบวชใหม่จะต้องถืออนิสัย อันเป็นการฝึกการดำเนินชีวิตพิเศษเฉพาะในพระพุทธศาสนา ซึ่งก็คือศึกษาในพระพุทธศาสนาแบบทั้งรูปแบบและวิธีการในการดำเนินชีวิต เริ่มตั้งแต่การนุ่งห่มผ้า การเดิน การยืน การนั่ง การนอน การบิณฑบาต การฉัน การดื่ม การเคี้ยว การพูดคุย การสำรวมระมัดระวังทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ การใช้เสนาสนะ การถ่ายอุจจาระ-ปัสสาวะ การบ้วนน้ำลาย การรู้จักและทรงจำพระวินัยทั้งที่มาในพระปาฏิโมกข์และพระวินัยที่มานอกปาฏิโมกข์ การเรียนพระไตรปิฎกทั้งส่วนของพุทธพจน์และอรรถกถา เป็นต้น

ถ้าภิกษุนั้นเป็นผู้ฉลาด สามารถในการเล่าเรียนและเข้าใจในธรรมวินัยดีแล้ว เมื่อพรรษาพ้น ๕ แล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องถืออนิสัยอีก เรียกว่า นิสสัยมุตตกะ (ผู้พ้นจากการถืออนิสัย) เพราะสามารถปกครองตัวเองได้ตามพระธรรมวินัยแล้ว

แต่ถ้าภิกษุเป็นผู้ไม่ฉลาด ไม่มีความสามารถในการศึกษา ไม่เข้าใจในหลักของธรรมวินัย ภิกษุผู้เช่นนี้ก็ต้องถืออนิสัยต่อไป แม้ว่าพรรษาจะพ้น ๕ แล้วก็ตาม ห้ามออกไปตั้งสำนักอยู่เอง หรือห้ามออกไปสั่งสอนใคร ห้ามไปพาใครทำอะไรเพราะจะไปพาเขาทำผิดไปจากพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้า

บัญญัติไว้ ซึ่งจะก่อให้เกิดโทษทั้งกับตนเองและผู้อื่นที่เกี่ยวข้องเข้ามาทั้งชาวทิพย์และชาวมนุษย์ (สมศักดิ์ บุญปู, ๒๕๕๑ : ๒๘)

๔. แบบมุขปาฐะ

หลังจากที่มีระบบพระอุปัชฌาย์-อาจารย์แล้ว ก็มีพัฒนาการของรูปแบบเกิดขึ้นต่อมา เนื่องจากมีกุลบุตรมาบวชมากขึ้นเรื่อย ๆ พระสาวกผู้เป็นอุปัชฌาย์-อาจารย์ทั้งหลาย คิดหาวิธีที่จะให้ศิษย์ของตนจดจำคำสอนของพระพุทธองค์ให้มากยิ่งขึ้น จึงมีการแบ่งเป็นสำนัก พระธรรมธร เพื่อท่องจำคำสั่งสอนในหมวดของพระธรรม (คือพระสูตรและพระอภิธรรม เพราะยังไม่ได้แยกเป็นปิฎก ๓) และสำนักพระวินัยธร เพื่อท่องจำคำสอนหมวดพระวินัย ต่อมาการแบ่งกลุ่มสวด บริกรรม หรือท่องจำแบบมุขปาฐะ ได้ถูกนำมาใช้เป็นแบบอย่างของการสังคายนาพระธรรมวินัยในกาลต่อมา ซึ่งมีคำอธิบายโดยสรุป ดังนี้

การสังคายนา

สังคายนา (บาลี สํคายนา) คือการประชุมตรวจชำระสอบทานและจัดหมวดหมู่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า วางลงเป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน ตามศัพท์ สังคายนา หมายถึง สวดพร้อมกัน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สังคีติ แปลว่า สวดพร้อมกัน มาจากคำว่า คายนา หรือ คีติ แปลว่า การสวด สํ แปลว่า พร้อมกัน คำนี้มีมูลเหตุมาจากวิธีการสังคายนาพระธรรมวินัย ที่เรียกว่าวิธีการร้อยกรอง หรือรวบรวมพระธรรมวินัย หรือประมวลคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า มีวิธีการคือนำเอาคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงจำไว้มาแสดงในที่ประชุมพระสงฆ์ จากนั้นให้มีการซักถามกัน จนกระทั่งที่ประชุมลงมติว่าเป็นอย่างนั้นแน่นอน เมื่อได้มติพร้อมกันแล้วในเรื่องใด ก็ให้สวดขึ้นพร้อมกัน การสวดพร้อมกันแสดงถึงการลงมติพร้อมกันเป็นเอกฉันท์ และเป็นทรงจำกันไว้เป็นแบบแผนต่อไป

ขณะนั้น นิครนถนาฏบุตรผู้เป็นศาสดาของศาสนาเซนได้สิ้นชีวิตลง สาวกของท่านไม่ได้รวบรวมคำสอนไว้เป็นหมวดหมู่ และไม่ได้ตกลงกันไว้ให้ชัดเจน ปรากฏว่าเมื่อศาสดาของศาสนาเซนสิ้นชีวิตไปแล้ว เหล่าสาวกก็แตกแยกทะเลาะวิวาทกันว่า ศาสดาของตนสอนว่าอย่างไร ครั้งนั้น พระจุนทเถระได้นำขานี้มากราบทูลแด่พระพุทธเจ้า และพระองค์ได้ตรัสแนะนำให้พระสงฆ์ทั้งปวงร่วมกันสังคายนาธรรมทั้งหลายไว้เพื่อให้พระศาสดาตรงอยู่ยั่งยืนเพื่อประโยชน์สุขแก่พหูชน (ที.ปา. ๑๑/๑๐๘/๑๓๙) เวลานั้น พระสารีบุตรอัครสาวกยังมีชีวิตอยู่ คราวหนึ่งท่านปรารภเรื่องนี้แล้วกล่าวว่า ปัญหาของศาสนาเซนเกิดขึ้นเพราะไม่ได้รวบรวมร้อยกรองคำสอนไว้

เพราะฉะนั้นพระสาวกทั้งหลายของพระพุทธเจ้า ควรจะได้ทำการสังคายนา คือรวบรวมร้อยกรองประมวลคำสอนของพระองค์ไว้ให้เป็นหลักเป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน เมื่อปรารภเช่นนี้แล้วพระสารีบุตรก็ได้แสดงวิธีการสังคายนาไว้เป็นตัวอย่าง โดยท่านได้รวบรวมคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นข้อธรรมต่าง ๆ มาแสดงตามลำดับหมวด ตั้งแต่หมวดหนึ่ง ไปจนถึงหมวดสิบ คือเป็นธรรมหมวด ๑ ธรรมหมวด ๒ ธรรมหมวด ๓ ไปจนถึงธรรมหมวด ๑๐ เมื่อพระสารีบุตรแสดงจบแล้วพระพุทธเจ้าก็ได้ประทานสาธุการ (ที.ปา. ๑๑/๒๒๕-๓๖๓/๒๒๔-๒๘๖) หลักธรรมที่พระสารีบุตรได้แสดงไว้นี้ จัดเป็นพระสูตรหนึ่งเรียกว่าสังคีติสูตร (พระสูตรว่าด้วยการสังคายนาหรือสังคีติ) แต่พระสารีบุตรได้นิพพานก่อน ดังนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานพระมหากัสสปเถระ เป็นพระสาวกผู้มีอายุพรรษามากที่สุดเป็นประธานในการทำสังคายนาครั้งแรก

จุดประสงค์การสังคายนา คือการรวบรวมพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า เพื่อธำรงรักษาพระธรรมวินัยเอาไว้ไม่ให้สูญหาย หรือวิปลาสคลาดเคลื่อนไป เพราะพระธรรมวินัยนั้นคือหลักของพระพุทธศาสนา ดังพุทธวจนะตรัสก่อนปรินิพพานว่า โย โว อานนท มया ธมโม ज विनयो ज तेषीโต पण्डितो त्वा โव मम जयेन स्तथा. แปลว่า ดูก่อนอานนท์ ธรรมแลวินัยใด ที่เราได้แสดงแล้ว และบัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย ในเมื่อเราล่วงลับไป (ที.ม.๑๐/๑๔๑/๑๗๘) การสังคายนาเกิดขึ้นภายหลังพุทธปรินิพพานไปแล้ว ๓ เดือน

สรุปการสังคายนา

ครั้งที่ ๑ เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพาน ๓ เดือน พระมหากัสสปเถระเป็นประธานที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา เมืองราชคฤห์

ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๑๐๐ ที่วาฬิการาม เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี ประเทศอินเดีย โดยมีพระยสะ กากัณฐกบุตร เป็นประธาน พระสงฆ์มาประชุม ๗๐๐ รูป ดำเนินการ ๘ เดือน

ครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔ ที่โศการาม กรุงปาฏลิบุตร ประเทศอินเดีย โดยมีพระโมคคลีบุตร ติสสเถระ เป็นประธาน มีพระสงฆ์มาประชุมกัน ๑,๐๐๐ รูป ดำเนินการเป็นเวลา ๙ เดือน

ครั้งที่ ๔ ในอินเดียเกิดขึ้นที่กัษมีระ ในรัชสมัยของพระเจ้ากนิษกะ แต่เป็นการสังคายนาของนิกายสรวาสตีวาท ฝ่ายเถรวาทจึงไม่ยอมรับการสังคายนาครั้งนี้

ครั้งที่ ๕ เมื่อ พ.ศ. ๔๖๐ ที่อาโลกเถรสถาน มถเลขนบท ประเทศศรีลังกา โดยมีพระรักขิต มหาเถระเป็นประธาน การทำสังคายนาครั้งนี้เพื่อต้องการจารึกพระพุทธรัจจะเป็นลายลักษณ์อักษร

ครั้งที่ ๖ กระทำเมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๔๙๗ เสร็จสิ้นเมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๔๙๗ ทำขึ้นเนื่องในโอกาสฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ เพื่อพิมพ์พระไตรปิฎก อรรถกถา และคำแปลเป็นภาษาพม่า โดยได้เชิญพุทธศาสนิกชนจากหลายประเทศเข้าร่วมพิธี ทั้งพม่า ศรีลังกา ไทย ลาว และกัมพูชา

การสังคายนา ๓ ครั้ง ที่บางครั้งไม่นับรวมไว้ เพราะเป็นการกระทำเป็นภายในของแต่ละอาณาจักรขณะนั้น เช่นครั้งต่อไปนี้

ครั้งที่ ๗ เมื่อ พ.ศ. ๑๕๘๗ ในลังกา โดยพระกัสสปเถระเป็นประธาน รจนารรรถกถาต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นการชำระอรรถกถา ไม่ใช่พระไตรปิฎก ทางลังกาจึงไม่นับเป็นการสังคายนาเช่นกัน

ครั้งที่ ๘ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๐ ในประเทศไทย โดยการอุปถัมภ์ของพระเจ้าติโลกราชแห่งอาณาจักรล้านนา

ครั้งที่ ๙ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๑ ในประเทศไทย โดยการอุปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์

๕. แบบคั่นถุระ และวิปัสสนาธุระ

ขณะเดียวกันระบบการท่องจำ (มุขปาฐะ) จนมาถึงการสังคายนาและการจารึกพระไตรปิฎก เป็นรายลักษณ์อักษรได้เกิดขึ้น ทำให้การจัดการศึกษาได้ยึดตามหลักของสัทธรรม ๓ คือ ปรียติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ จึงทำให้มีการแบ่งกลุ่มโดยธรรมชาติ หรือตามจริตความชอบของภิกษุ นั้น เป็น ๒ กลุ่มหลัก คือ

กลุ่มคั่นถุระ หรือกลุ่มปรียติศึกษา เน้นการศึกษาท่องจำพระไตรปิฎก

กลุ่มวิปัสสนาธุระ เน้นการปฏิบัติตามหลักกรรมฐาน ๒ คือ สมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐานซึ่งในเวลาต่อมาให้เกิดคำว่า ความวสี (วัดบ้าน) และอรัญญวสี (วัดป่า) ตามมา และยังคงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

๖. แบบมหาวิทยาลัย

ราว พ.ศ. ๑๐๐๐ เป็นต้นมา มีสัญญาณว่าพระพุทธศาสนาเริ่มเสื่อมความนิยม ศาสนาพราหมณ์มีกำลังมากขึ้น พระสงฆ์ต้องปรับตัว มีการศึกษาลัทธิศาสนาและวิชาการต่าง ๆ มากขึ้นจนทำให้เกิดการขยายการศึกษาขั้นสูงขึ้นเป็นระดับมหาวิทยาลัย ซึ่งถือว่าเป็นต้นแบบของมหาวิทยาลัยของโลก มหาวิทยาลัยมีทั้งฝ่ายเถรวาทและฝ่ายมหายานมีจำนวนถึง ๖ แห่ง ได้แก่ นาลันทา วลภี วิกรมศิลา โอทันตปุรี ชคัททละ และโสมปุรี

เมื่อพระพุทธศาสนาเสื่อมจากอินเดีย การศึกษาสงฆ์เริ่มเจริญขึ้นทางตอนใต้อินเดียทำให้เกิดสถาบันการศึกษาแนวพุทธเกิดขึ้นที่ศรีลังกา พม่า ลาว กัมพูชา และไทย โดยเฉพาะที่ไทยเกิดมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้น ๒ แห่ง คือมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และวิทยาเขตขยายการศึกษาออกไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ เปิดสอนหลายสาขาวิชา มีแต่ระดับปริญญาตรีถึงปริญญาเอก

☸ วิธีจัดการเรียนการสอนเชิงพุทธ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต, ๒๕๔๕: ๓๓-๔๕) ได้กล่าวถึงวิธีการจัดการเรียนการสอน ๓ ประการ ดังนี้

ก. เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่สอน

๑. สอนจากสิ่งที่รู้ เห็น เข้าใจง่ายหรือเคยเห็น ไปหาสิ่งที่เข้าใจยากหรือยังไม่รู้ไม่เห็น ไม่เข้าใจ
๒. สอนเนื้อหาที่ลุ่มลึกลงไปตามลำดับ และมีความต่อเนื่องกันเป็นสายลงไป ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ก็ต้องสอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง อย่างที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง
๓. สอนตรงเนื้อหา ตรงเรื่อง คมอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่วกวน ไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่องโดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องในเนื้อหา

๔. สอนมีเหตุผล ตรงตามเห็นจริงได้

๕. สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก

๖. สอนสิ่งที่เขาควรจะได้เรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง อย่างพุทธพจน์ที่ว่า พระองค์ทรงมีเมตตา หวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลายจึงตรัสวาจาตามหลัก ๖ ประการ คือ

- ๑) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น ไม่ตรัส
- ๒) คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น ไม่ตรัส
- ๓) คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ ไม่เป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น เลือกกาลตรัส
- ๔) คำพูดที่ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น ไม่ตรัส
- ๕) คำพูดที่จริง ถูกต้อง แต่ไม่เป็นประโยชน์ ถึงเป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่น ไม่ตรัส
- ๖) คำพูดที่จริง ถูกต้อง เป็นประโยชน์ เป็นที่รักที่พอใจของคนอื่น เลือกกาลตรัส

ข. เกี่ยวกับตัวผู้เรียน

๑. คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล อย่างในทศพลญาณข้อ ๕ และ ๖ (ผู้เรียนมีความชอบ ความสนใจไม่เหมือนกัน และต้องรู้จักอ่อนและจุดแข็งของผู้เรียน) การสอนต้องคำนึงถึงจิต ๖ อันได้แก่ ราคะจิต โทสะจิต โมหะจิต ศรัทธาจิต พุทธิจิต และวิตกจิต รู้ระดับความสามารถของบุคคล โดยเปรียบกับบัว ๔ เหล่า

๒. ปรับวิธีสอนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล อาจใช้ต่างวิธี

๓. คำนึงถึงความพร้อมแต่ละบุคคล ผู้ที่มีความพร้อม (แก่ออบของอินทรีย์หรือญาณ) ของผู้เรียนแต่ละบุคคลว่าในแต่ละคราวนั้น ๆ เขาควรจะได้เรียนรู้อะไร เรียนได้แค่ไหน เพียงใด หรือว่าสิ่งที่ต้องการให้เขารู้นั้น ควรให้เขาเรียนได้หรือยัง

๔. สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจชัดเจน แม่นยำ และได้ผลจริง

๕. สอนโดยให้ผู้เรียนกับผู้สอนรู้สึกว่ามีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็นโต้ตอบเสรี หลักนี้เป็นสิ่งสำคัญในวิธีแห่งปัญญา ซึ่งต้องการอิสรภาพในทางความคิด และโดยวิธีนี้เมื่อเข้าถึงความจริง ผู้เรียนก็จะรู้สึกว่าตนได้เห็นความจริงด้วยตนเองและมีความชัดเจนมั่นใจ การสอนแบบนี้มักมาในรูปแบบถามตอบ มีลักษณะดังนี้

๑) กระตุ้นให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นของตนออกมา ชี้ข้อคิดให้แก่เขา ส่งเสริมให้เขาคิด และให้ผู้เรียนเป็นผู้วินิจฉัยความรู้ที่ตนเอง ผู้สอนเป็นเพียงผู้นำชี้ช่องทางเข้าสู่ความรู้ในการนี้ ผู้สอนมักจะกลายเป็นผู้ถามปัญหาแทนที่จะเป็นผู้ตอบ

๒) ให้แสดงความคิดเห็นโต้ตอบอย่างเสรี มุ่งหาความรู้ ไม่ใช่แสดงภูมิหรือข่มกัน

๖. เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษ ตามควรแก่กาลเทศะ และเหตุการณ์

๗. ช่วยเหลือ ใส่ใจคนที่ด้อย ที่มีปัญหา

ค. เกี่ยวกับตัวผู้สอน

๑. มีเทคนิคการนำเข้าสู่เนื้อหา การเริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมาก โดยปกติพระพุทธรูปเจ้าจะไม่ทรงเริ่มสอนด้วยการเข้าสู่เนื้อหาธรรมทีเดียว แต่จะทรงเริ่มสนทนากับผู้ทรงพบหรือผู้มาเฝ้าด้วยเรื่องที่เขาเข้าใจดีหรือสนใจอยู่ ต่อจากนั้นจึงนำเข้าสู่ธรรมะโดยใช้เรื่องที่เขาสนใจหรือที่เขารู้เป็นข้อสนทนาไปตลอดแล้วแทรกธรรมะเข้าไว้

๒. สร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดโปร่ง เพลิดเพลิน ไม่ให้ตึงเครียด ไม่ให้เกิดอึดอัดใจ และให้เกียรติแก่ผู้เรียน ให้เขามีความภูมิใจในตัว

๓. สอนมุ่งเนื้อหา มุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญ ไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่มุ่งยกตนข่มผู้อื่น ไม่มุ่งเสียดสีใคร ๆ

๔. สอนโดยเคารพ คือตั้งใจสอน ทำจริง ด้วยความรู้สึกรู้ว่าเป็นสิ่งมีค่า มองเห็นความสำคัญของผู้เรียน ไม่ใช่สักว่าทำ หรือเห็นผู้เรียนโง่เขลา

๕. ใช้ภาษาสุภาพ นุ่มนวล ไม่หยาบคาย ขวนให้สบายใจ สละสลวย เข้าใจง่าย ดังพระพุทธรูปองค์ที่ตรัสสอนภิกษุผู้แสดงธรรม หรือองค์แห่งพระธรรมกถึก ไว้ว่า “อาณนฺท์ การแสดงธรรมให้คนอื่นฟัง มิใช่สิ่งทีกระทำได้ง่าย

ผู้แสดงธรรมแก่คนอื่น ฟังตั้งธรรม ๕ อย่างไว้ในใจ คือ

- ๑)เรารู้จักกล่าวชี้แจงไปตามลำดับ
- ๒)เรารู้จักกล่าวชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ
- ๓)เรารู้จักแสดงด้วยอาศัยเมตตา
- ๔)เรารู้จักไม่แสดงด้วยเห็นแก่อาภิส
- ๕)เรารู้จักแสดงไปโดยไม่กระทบตนและผู้อื่น

๘ พุทธวิธีการสอนแบบต่าง ๆ

๑. รูปแบบการสอน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต, ๒๕๔๕: ๔๗-๕๑) ได้สรุปวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าไว้ดังนี้

๑.๑ แบบสากัจฉา หรือใช้วิธีการสนทนา เป็นวิธีที่ใช้สำหรับผู้เรียนที่ยังไม่มีความเลื่อมใสศรัทธา เริ่มต้นด้วยการสนทนา นำคู่สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจและเลื่อมใสในที่สุด

๑.๒ แบบบรรยาย ใช้ในที่ประชุมใหญ่ ผู้ฟังส่วนมากเป็นผู้มีพื้นความรู้ความเข้าใจ มีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติม ผู้ฟังเป็นประเภทเดียวกันและระดับใกล้เคียงกันพอจะใช้วิธีบรรยายแบบกว้างๆได้ ลักษณะพิเศษของพุทธวิธีในสอนแบบนี้ ทำให้ผู้ฟังแต่ละคนรู้สึกที่ผู้สอนพูดกับตัวเองโดยเฉพาะ (touch)

๑.๓ แบบตอบปัญหา บางทีเป็นการถามเพื่อหาคำตอบเทียบเคียงกับสิ่งที่อยู่ในใจของผู้เรียน บางทีถามลงอุมิ บางทีเตรียมมาถามเพื่อชมปราบให้จน หรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบคำถาม พระพุทธองค์ให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสมกัน ทรงแยกประเภทปัญหาไว้ตามลักษณะวิธีตอบเป็น ๔ อย่าง คือ

- ๑) เอกังสพพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ฟังตอบตรงไปตรงมาตายตัว
- ๒) ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ฟังย้อนถามให้ชัดเจนก่อนแล้วจึงตอบ
- ๓) วิภังชพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่จะต้องขยายความเพิ่มเติม
- ๔) ฐปณียปัญหา ปัญหาที่ฟังยับยั้ง เช่น ถาปนอกเรื่อง ไร้ประโยชน์ อันจักเป็นเหตุ ให้เขว ยืดเยื้อ ลิ่นเปลืองเวลา ฟังยับยั้งและชักนำผู้ถามกลับเข้าสู่แนวเรื่องที่ประสงค์ต่อไป

๑.๔ แบบคำนึงถึงเหตุแห่งการถามปัญหา มี ๕ อย่าง คือ

- ๑) บางคน ถามปัญหาเพราะความโง่เขลา เพราะความไม่เข้าใจ
- ๒) บางคน มีความปรารถนาถาม เกิดความอยากได้จึงถามปัญหา
- ๓) บางคน ย่อมถามปัญหา ด้วยต้องการอวดเด่นชมเชย
- ๔) บางคน ย่อมถามปัญหาด้วยประสงค์จะรู้
- ๕) บางคน ย่อมถามปัญหาด้วยมีความคิดว่า เมื่อถามไปแล้ว ถ้าเขาตอบถูกต้องก็เป็นการดี แต่ถ้าไปแล้ว เขาตอบไม่ถูกต้อง จะได้ช่วยแก้ไขให้ถูกต้องในการตอบปัญหา นอกจากวิธีตอบแล้ว ถ้าได้รู้ซึ่งถึงจิตใจของผู้ถามด้วยว่า เขาถามด้วยความประสงค์อย่างไร ก็จะสามารถกล่าวแก้ไขที่เหมาะสมแก่การ และตอบปัญหาได้ตรงจุด ทำให้การสอนได้ผลดีขึ้น

๑.๕ แบบวางกฎข้อบังคับ หรือวินัย ซึ่งต้องเป็นที่ยอมรับและตกลงกันในหมู่คณะ

๒. เทคนิคประกอบการสอน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต, ๒๕๔๕: ๕๒-๗๐) ได้กล่าวถึงกลวิธีและอุบายประกอบการสอนไว้ว่า

๒.๑ การยกอุทาหรณ์หรือเล่านิทานประกอบ ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำแม่นยำ เห็นจริงและเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนมีรสยิ่งขึ้น

๒.๒ การเปรียบเทียบ (อุปมาอุปไมย) ช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ให้เด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้น มักใช้อธิบายในสิ่งที่เป็นนามธรรม เปรียบให้เห็นชัดแบบรูปธรรม

๒.๓ การใช้อุปกรณ์การสอน มีที่ใช้น้อยในสมัยพุทธกาล ต้องอาศัยวัตถุสิ่งของที่มีในธรรมชาติหรือเครื่องใช้ที่ใช้กันอยู่ประจำวัน เช่นกะลา เงาน้ำ หรือ ใบบัวในกำมือ เป็นต้น

๒.๔ การทำเป็นตัวอย่าง เป็นวิธีสอนอย่างดีที่สุดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะในทางจริยธรรม ไม่ต้องกล่าวสอน แต่เป็นการทำให้ดู

๒.๕ การเล่นเกม เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่ ต้องอาศัยความสามารถในเชิงภาษาผสมกับปฏิภาณ แปรจากคำพูดที่ไม่สร้างสรรค์เป็นความคิดที่สร้างสรรค์ ดีงาม

๒.๖ อุบายเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล ทำให้หมดความกลางแกลงใจ ตัดปัญหาในการทำงานที่ทวนเหล่านี้อีก เพราะเขาอาจไปสร้าง ความกลางแกลงใจแก่ผู้อื่นอีก การสอนเป็นหมู่คณะให้เริ่มต้นจากผู้นำก่อน จะทำให้ได้ผลดีกว่าการสอนไม่เจาะจง

๒.๗ การรู้จักจังหวะและโอกาส ผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ เมื่อยังไม่ถึงจังหวะ ไม่เป็นโอกาส เช่นผู้เรียนยังไม่พร้อม ต้องมีความอดทน ไม่ชิงหักท้าวหรือตั้งต้นทำ แต่ต้องตื่นตัวอยู่เสมอ เมื่อถึงจังหวะหรือเป็นโอกาสต้องมีความฉับไวที่จะจับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ไม่ปล่อยให้ผ่านไป

๒.๘ มีความยืดหยุ่น ถ้าผู้สอนสอนอย่างไม่มีอึดตาย ตัดค้นหา มานะ ทิฐิเสียให้น้อยที่สุด ก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ สุดแต่จะใช้กลวิธีใดให้การสอนได้ผลดีที่สุด ก็จะทำในทางนั้น ไม่กลัวว่าจะเสียเกียรติ ไม่กลัวจะถูกผู้รู้สึกว่าแพ้

๒.๙ การลงโทษและให้รางวัล ในพุทธวิธีในการสอนไม่เน้นที่จุดนี้ ใช้เท่าที่จำเป็น “ทรงแสดงธรรมในบริษัท ไม่ทรงยอบบริษัท ไม่ทรงรุกรานบริษัท ทรงชี้แจงให้บริษัทเห็นแจ้ง” “พึงรู้จักการยกยอ และการรุกราน ครั้นรู้แล้วไม่พึงยกยอ ไม่พึงรุกราน พึงแสดงแต่ธรรมเท่านั้น” ไม่ทรงใช้ทั้งวิธีลงโทษและให้รางวัล ใช้การชมเชยกยกย่องบ้าง แต่เป็นไปในรูปการยอมรับคุณความดีของผู้นั้น กล่าวชมโดยธรรมให้เขามั่นใจในการกระทำดีของตน แต่ไม่ให้เกิดเป็นการเปรียบเทียบข่มคนอื่นลง บางทีชมเพื่อเป็นตัวอย่าง หรือกล่าวเพื่อแก้ความเข้าใจผิด ให้ตั้งอยู่ในทัศนคติที่ถูกต้อง การลงโทษน่าจะมีอยู่แบบหนึ่ง คือ การลงโทษตนเอง ซึ่งมีทั้งทางธรรมและวินัย ผู้เรียนที่เหลือของจริง หรือ สอนไม่ได้ ให้ถือว่าเป็นผู้ที่ไม่ควรจะว่ากล่าวสั่งสอน ถือว่าเป็นการลงโทษที่รุนแรงที่สุด

๒.๑๐ การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาที่เกิดขึ้นมีความแตกต่างกันอย่างไม่มีที่สิ้นสุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าต้องอาศัยปฏิภาณ ความสามารถในการประยุกต์หลักการและกลวิธีต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะสม

☸ สื่อการเรียนรู้วิถีพุทธ

๑. อุปกรณ์ที่ใช้เป็นสื่อ

สนิท ศรีสำแดง (๒๕๔๗: ๒๓๓-๒๓๔) กล่าวว่า อุปกรณ์ในการสอนที่เรียกว่า สื่อการสอนของพระพุทธองค์ที่สามารถนำมาใช้ได้จนถึงปัจจุบัน ได้แก่

๑.๑ **ต้นไม้** ใช้เป็นอุปกรณ์สื่อให้รู้จักลักษณะของสัตว์บุรุษ สัตว์บุรุษทั้งหลายเปรียบดั่งพฤษชาติให้ร่วมเงาแก่บุคคลอื่น แต่ตนดำรงอยู่กลางแดด แม้ผลก็มีไว้สำหรับคนอื่นโดยแท้ จึงเปรียบเทียบกับส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้ กับหลักธรรม ดังนี้

กิ่งไม้, ใบไม้	ลากสักการะชื่อเสียง
สะเก็ด	ศีล, มรรยาท
เปลือก	สมาธิ
กะพี้	ญาณทัศนะ
แก่น	วิมุติ (การหลุดพ้น)
ใบไม้	เป็นอุปกรณ์สื่อให้รู้จักไตรลักษณ์ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
ใบไม้ในกำมือ	พระธรรมที่ทรงนำมาสอน

๑.๒ **อุจจาระ** เป็นสื่อให้รู้จักความน่ารังเกียจ ความเป็นนั่นเป็นนี่ ดังตัวอย่าง “คุณครูภิกษุทั้งหลาย อุจจาระ ปัสสาวะ น้ำลาย น้ำหนอง เลือด แม้มีประมาณน้อยก็มีกลิ่นเหม็นฉันใด เราย่อมไม่สรรเสริญ ภาย แม้มีประมาณน้อย โดยที่สุดแม้เพียงลัดนิ้วมือเดียว ฉันนั้น”

๑.๓ **มหาสมุทร** เป็นสื่อสอนธรรมะว่า มหาสมุทรมีความลุ่มลึก เหมือนพระธรรมวินัย มีความกว้างใหญ่ เหมือนกายคตาสติ มีความสะอาด ธรรมวินัยเป็นที่อยู่คนดี คนสกปรกอยู่ไม่ได้

๑.๔ **เรือนรั้ว** เรือนมุงดี อุปกรณ์สอนเรื่องจิตที่ได้รับการฝึกอบรมดีและจิตที่ไม่ได้ฝึก

๑.๕ **ห้วงน้ำ** เช่น กาโมหะ ภโวหะ ทิฏฐิโหหะ อวิชโหหะ

๑.๖ **ไฟ** เปรียบด้วยราคะ โทสะ โมหะ

๑.๗ **ถ่านเพลิง** การเสพติดในกามสุข เป็นสิ่งผูกมัดในสังสารวัฏ

๒. การใช้สื่อการเรียนการสอน

การใช้สื่อการสอนในที่นี้จะยึดตาม ปาฏิหาริย์ ๓ คือการกระทำที่กำจัดหรือทำให้ปฏิบัติยากยอมได้ การกระทำที่ให้เป็นอัศจรรย์ การกระทำที่ให้เกิดผลเป็นอัศจรรย์ ดังนี้

๒.๑ **อิทธิปาฏิหาริย์** การแสดงฤทธิ์ได้เป็นอัศจรรย์ (marvel of psychic power) คือ สามารถเนรมิตสิ่งต่าง ๆ ให้ปรากฏแก่ผู้ที่ทรงต้องการสอน เพื่อให้เขาเข้าใจธรรมะ ลดมิจิตาภิวุฒิ และเกิดศรัทธาเลื่อมใส เปรียบได้กับสื่อเสมือนหรือสื่อสามมิติ และไฮโรแกรม ในปัจจุบัน ทรงใช้หลายกรณีที่เด่น ๆ เช่น การสอนเจ้าหญิงรูปนันทาให้คลายความยึดมั่นในรูปตน ทรงพาเจ้าชายนันทะชมสวรรค์ การแสดงยมกปาฏิหาริย์ปราบมิจิตาภิวุฒิของเตียรถีย์ และกรณีอื่น ๆ

๒.๒ **อาเทศนาปาฏิหาริย์** (marvel of mind-reading) คือ การทายใจ รอบรู้กระบวนของจิต บอกสภาพของจิต ความคิด อุปนิสัยได้ถูกต้อง เป็นอัศจรรย์ จนผู้ที่ทรงต้องการสอนยอมจำนน ลดทิฏฐิมานะ และรับฟังธรรมต่อไป ทรงใช้หลายกรณีที่เด่น ๆ เช่น การสอนองคฺลิมาลด้วยตรัสว่า เราหยุดแล้วแต่ท่านยังไม่หยุด ตรัสสอนพราหมณ์ว่า “ฆ่าความโกรธเสียได้ย่อมอยู่เป็นสุข” ซึ่งต่อมาท่านเหล่านั้นก็เกิดความเลื่อมใสและหันมานับถือพระพุทธศาสนาทั้งหมด

๒.๓ อนุสาสนีปาฏิหาริย์ (marvel of teaching) คือคำสอนที่เป็นจริง สอนให้เห็นจริง นำไปปฏิบัติได้ผลสมจริงเป็นอัศจรรย์ เป็นการสอนโดยทั่วไปหรือใช้สื่อธรรมชาติ สื่อของจริง ประกอบการสอนซึ่งมีมากมายที่เด่น ๆ เป็นที่รู้จักกันดี เช่น ตปัสสะและภักติกะเห็นพุทธลักษณะ แล้วขอเป็นพุทธมามกะ พระพุทธเจ้าสอนภิกษุในพิจารณาศพนางสิริมาที่เสียชีวิตมาแล้ว ๓ วัน โกธิตมานพเห็นอริยาบถพระอัสสชิแล้วขอฟังธรรม และการสอนกรรมฐานด้วยอสุภะ ๑๐ เป็นต้น

๓. สื่อบุคคล บุคคลถือเป็นสื่ออย่างหนึ่งที่ใช้ในการสอนธรรมะ เพราะบุคคลเป็นเหตุแห่งศรัทธาจากบุคคลอื่นได้เช่นกัน การศรัทธาในตัวบุคคลมี ๔ ลักษณะ คือ

รูปปมาณิกา ศรัทธาเพราะเห็นรูปลักษณะ

ลูขปมาณิกา ศรัทธาเพราะเคร่งครัดธรรมวินัย

โฆสปมาณิกา ศรัทธาเพราะได้ฟังเสียงอันไพเราะ

ธัมมปมาณิกา ศรัทธาเพราะหลักธรรม/ฉลาดสอน

วัตถุประสงค์การใช้สื่อก็เพื่อให้เกิดความรู้ หรือปัญหาแก่ผู้เรียน แบ่งเป็น ๓ ลักษณะ คือ

สุตมยปัญหา ปัญหาเกิดจากการได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้สัมผัส ได้บันทึกจดจำจากสื่อ

จินตมยปัญหา ปัญหาเกิดจากการได้คิด ตรึกตรองตามสื่อ

ภาวนามยปัญหา ปัญหาเกิดจากได้ฝึกปฏิบัติจนเข้าใจ ทำได้

สรุป สื่อการเรียนการสอนในทางพระพุทธศาสนานั้น ได้แก่ สิ่งที่อยู่ใกล้ตัวทุกอย่างสามารถนำมาประยุกต์เข้ากับการสอนได้ แม้ในปัจจุบันจะมีการพัฒนาการใช้สื่ออยู่ตลอดเวลา แต่สื่อการสอนก็มีราคาที่สูง ดังนั้นหากโรงเรียนวิถีพุทธกลับมาใช้สื่อการสอนตามหลักการดังกล่าวแล้ว ก็จะช่วยให้ประหยัดค่าใช้จ่าย และเกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุด

☸ หลักธรรมสำหรับผู้บริหาร

พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่สามารถนำมาบูรณาการกับการบริหารการศึกษาได้ มีการศึกษาวิจัยและสรุปหลักธรรมว่ามีความสอดคล้องกับการผู้บริหารการศึกษา สรุปได้ดังนี้

๑. ด้านการครองตน

มีหลักธรรมที่สอดคล้องกับการประยุกต์ใช้ ๙ หลักธรรม ที่สอดคล้องกับความคิดเห็นของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต, ๒๕๔๗ : ๑๑-๑๓) ดังนี้

กัลยาณมิตรตตทา ความมีกัลยาณมิตร คือ มีผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อนที่คบหาและบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี

โยนิโสมนสิการ การใช้ความคิดถูกวิธีคือ การทำในใจโดยแยบคาย จะทำให้พึ่งตนเองและเป็นที่ยิ่งของคนอื่นได้

ธรรมคัมภีร์ครองโลก ๒ ธรรมที่ช่วยให้โลก มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เดือดร้อนและสับสนวุ่นวาย มีข้อธรรม ๒ ข้อคือ หิริ ความละอายบาปละอายใจต่อการทำความชั่ว โอตตปปะ ความกลัวบาป เกรงกลัวต่อความชั่ว ประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการตัดสินใจ

ธรรมทำให้งาม ๒ มีข้อธรรม ๒ ข้อคือ ขันติความอดทน โสรจจะ ความเสถียร ประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการติดต่อสื่อสาร

ธรรมมีอุปการะมาก ๒ ธรรมที่เกื้อกูลใน กิจหรือในการทำความดีทุกอย่างมีข้อธรรม ๒ ข้อคือ สติ ความระลึกได้ นึกได้ สำนึกอยู่ ไม่เผลอ สัมปชัญญะ ความรู้ชัด, รู้ชัดสิ่งที่นึกได้ตระหนัก เข้าใจชัด ตามความเป็นจริง ประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำและการตัดสินใจ

กุศลมูล ๓ รากเหง้าของกุศล ต้นตอของความดีมีข้อธรรม ๓ ข้อคือ อโลภะ ความไม่โลภ อโทสะ ความไม่คิด ประทุษร้าย อโมหะ ความไม่หลง ประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ

สุจริต ๓ ความประพฤติดี ประพฤติชอบ มีข้อธรรม ๓ ข้อคือ กายสุจริต ความประพฤติชอบด้วยกาย วาจาสุจริต ความประพฤติชอบด้วยวาจา มโนสุจริต ความประพฤติชอบด้วยใจ ประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ การสร้างแรงจูงใจ และการตัดสินใจ

สันโดษ ๓ ความยินดี ความพอใจ ความรู้จักอิ่มรู้จักพอ มีข้อธรรม ๓ ข้อคือ ยถาลาภ สันโดษ ยินดีตามที่ได้ยินดีตามที่พึงได้ยถาพลสันโดษ ยินดีตามกำลัง ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร ประยุกต์ใช้กับภาวะผู้นำ

อธิปไตย ๓ ความเป็นใหญ่ มีข้อธรรม ๓ ข้อคือ อัตตอธิปไตย ความมีตนเป็นใหญ่โลกาธิปไตย ความมีโลกเป็นใหญ่ถือโลกเป็นใหญ่ ธัมมาธิปไตย ความมีธรรมเป็นใหญ่ ประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำและ การตัดสินใจ

ฆราวาสธรรม ๔ ธรรมสำหรับฆราวาส ธรรมสำหรับการครองเรือน หลักการครอง ชีวิตของคฤหัสถ์ มีข้อธรรม ๔ ข้อคือ สัจจะ ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุดจริง ทำจริง ทมะ การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว ขันติ ความอดทน จาคะ ความเสียสละ

พรหมวิหาร ๔ ธรรมเครื่องอยู่อย่าง ประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ มีข้อธรรม ๔ ข้อคือ เมตตา ความรักปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ มุทิตา ความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง

สังคหัตถุ ๔ ธรรมยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี หลักการสงเคราะห์มีข้อธรรม ๔ ข้อคือ ทาน การให้ ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ วาจาเป็นที่รัก อตถจริยา การประพฤติประโยชน์ สมนัตตตา ความมีตนเสมอ คือทำตนเสมอต้นเสมอปลาย

อธิชฺฐานธรรม ๔ ธรรมเป็นที่มั่น ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคงของบุคคล มีข้อธรรม ๔ ข้อคือ ปัญญา ความรู้ชัด คือ หยั่งรู้ในเหตุผลสัจจะ ความจริง จาคะ ความสละ อุปสมะ ความสงบ ผู้บริหาร การศึกษาควรยึดหลักธรรม อธิชฺฐานธรรม ๔ เพื่อการครองตนประยุกต์ใช้กับ ภาวะผู้นำ

อิทธิบาท ๔ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มีข้อธรรม ๔ ข้อคือ ฉันทะ ความพอใจ วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่น ประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม จิตตะ ความคิดมุ่งไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง

เบญจธรรม คู่กับเบญจศีล มีข้อธรรม ๕ ข้อคือ เมตตาและกรุณา ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญ และความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ คู่กับศีล ข้อที่ ๑ สัมมาอาชีวะ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต คู่กับศีลข้อที่ ๒ กามสังวร ความสังวรในกาม ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ คู่กับศีลข้อที่ ๓ สัจจะ ความสัตย์ ความซื่อตรง คู่กับศีลข้อที่ ๔ สติสัมปชัญญะ ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกตนให้เป็นคน รู้จักยั้งคิด รู้สึกตัวเสมอว่าสิ่งใดควรทำและไม่ควรทำ ไม่มัวเมาประมาท คู่กับศีลข้อที่ ๕

พละ ๕ ธรรมอันเป็นกำลัง มีข้อธรรม ๕ ข้อคือ สัทธา ความเชื่อ อิริยะ ความเพียร สติ ความระลึกได้สมาธิ ความตั้งใจมั่น ปัญญา ความรู้ทั่วชัด

กัลยาณมิตรธรรม ๗ คุณสมบัติของมิตรดี และมิตรแท้ มีข้อธรรม ๗ ข้อคือ ปิโย น่ารัก ครุ นำเคารพ ภาวนีโย นำเจริญใจ หรือน่ายกย่อง วตตจ รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ วจนกขโม อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถามคำเสนอ และ คมกัริยจกถ กตดา แกล้งเรื่อง ล้ำลึกได้โน ญฐานะ นิโยชเย ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหลหรือชักจูงไปในทาง เสื่อมเสีย

สัปปุริสธรรม ๗ ธรรมของสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดีธรรมของผู้ดี มีข้อธรรม ๗ ข้อคือ ัมมัญญูตา ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือ รู้จักเหตุ อุตถัญญูตา ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล กาลัญญูตา ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม ปริสัญญูตา รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิริยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้น ๆ ปุคคัลญูตา ความรู้จักบุคคล

อริยทรัพย์ ๗ ทรัพย์อันประเสริฐ หรือ ธรรมมีอุปการะมาก มีข้อธรรม ๗ ข้อคือ ศรัทธา ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการดีที่ทำ ศีล การรักษาการยวจาให้เรียบร้อย ประพฤติถูกต้องดีงาม หิริ ความละอายใจต่อการทำความชั่ว โอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก จาคะ ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ปัญญา ความรู้ ความเข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณา และรู้ที่จะจัดทำ

ทศพิธราชธรรม ธรรมของพระราชา คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง ธรรมของ นักปกครอง มีข้อธรรม ๑๐ ข้อคือ ทาน การให้ ศีล ความประพฤติดีงาม ปริจจาคะ การบริจาค คือ เสียสละ อาชวะ ความซื่อตรง มัททวะ ความอ่อนโยน ตปะ ระวังยับยั้งข่มใจได้อีกโกระ ความไม่โกรธ อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ชันติ ความอดทน อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรม

๒. ด้านการครองคน

ได้มีการศึกษาและสรุปหลักธรรมที่สอดคล้องการครองคน ๑๕ หลักธรรม บางหลักธรรมก็เกี่ยวข้องกับกับการครองตน และครองงาน เนื่องจากหลักธรรมชุดหนึ่ง ๆ จะมีธรรมะหลายข้อ ดังนี้

กัลยาณมิตรตตา ผู้บริหารการศึกษา ควรยึดหลักธรรม กัลยาณมิตรตตา ในการครองใจ คน ประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และทักษะการสร้างแรงจูงใจ

ธรรมคัมภีร์ครองโลก ๒ ผู้บริหารการศึกษา ควรยึดหลักธรรม ธรรมคัมภีร์ครองโลก ๒ ในการ ครองใจคน ประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการตัดสินใจ

ธรรมทำให้งาม ๒ ผู้บริหารการศึกษา ควรยึดหลักธรรม ธรรมทำให้งาม ๒ ในการ ครองใจคน ประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการติดต่อสื่อสาร

ธรรมมีอุปการะมาก ๒ ผู้บริหารการศึกษา ควรยึดหลักธรรมนี้ในการครองใจคน ประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการตัดสินใจ สอดคล้องกับ วรภัทร์ ภูเจริญ ที่กล่าวว่า ไม่ว่าจะคนจะแตกต่างแบบไหน จัดการยากแค่ไหน แบ่งเป็นที่ประเภท เราก็ใช้หลักการ มหาสติปฐพีฐาน ๔ ผีก ดัดสันดานได้ ให้พนักงานมีอิทธิบาท ๔ ในการฝึกสติให้พวกเขา เห็นว่า ต้นตอ สาเหตุทั้งหลายอยู่ที่จิตไม่ว่าง การจะทำให้จิตว่างต้องฝึกสติ หลักการบริหารแนวพุทธศาสตร์คือ สติ พอได้มหาสติปฐพีฐาน ๔ ก็จะได้ อธิจิต อธิศีล อธิปัญญา เป็นจิตว่าง เป็นศีลใหญ่ เป็นปัญญา (wisdom) ที่แท้จริง (วรภัทร์ ภูเจริญ, ๒๕๔๘. : ๒๒๘-๒๓๓)

กุศลมูล ๓ ผู้บริหารการศึกษาควรวีถีหลัก กุศลมูล ๓ ในการครองใจคน ประยุกต์ใช้กับ ทักษะภาวะผู้นำ

สุจริต ๓ ผู้บริหารการศึกษาควรวีถีหลัก ธรรม สุจริต ๓ ในการครองใจคน ประยุกต์ใช้กับ ทักษะภาวะผู้นำ และการสร้างแรงจูงใจ และการตัดสินใจ สอดคล้องกับพระพรหม คุณาภรณ์กล่าวว่า คนมีศีลธรรมหรือมีมนุษยธรรม เป็นอารยชนมีธรรมสุจริตทั้งสาม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), ๒๕๔๗ : ๑๔-๑๙)

สันโดษ ๓ ผู้บริหารการศึกษาควรวีถีหลัก ธรรม สันโดษ ๓ ในการครองใจคน ประยุกต์ใช้กับ ทักษะภาวะผู้นำ สอดคล้องกับ พระมหาจรัญ วิจารณเมธี (นิลาพันธุ์) กล่าวว่า หลักสันโดษ เป็น หลักธรรมในพระพุทธศาสนา ที่เน้นการแก้ปัญหาจากภายในมาหาภายนอก ปัญหาจากภายใน หมายถึงปัญหาที่เกิดในจิตใจของมนุษย์ที่มีความโลภ โกรธ หลง รักสุขเกลียดทุกข์ เป็นธรรมดา ปัญหาภายนอก คือปัญหาที่เกิดจากเศรษฐกิจ การเมือง สังคม นำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน จะ ช่วยให้การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น (บัณฑิตวิทยาลัย มจร., ๒๕๔๕ : ๑๕๒-๑๕๓)

อธิปไตย ๓ ผู้บริหารการศึกษาควรวีถีหลัก ธรรม อธิปไตย ๓ ในการครองใจคน ประยุกต์ใช้ กับทักษะภาวะผู้นำและการตัดสินใจ สอดคล้องกับพระเมธีธรรมาภรณ์เสนอแนวคิด เรื่องคุณธรรม สำหรับนักบริหารคือ อธิปไตย ๓ ว่า “หน้าที่ของนักบริหารปรากฏอยู่ในคำจำกัด ความที่ว่า การ บริหารหมายถึงศิลปะแห่งการทำงาน ให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น วิธีการบริหารสรุปได้สาม ประการ ตามนัยแห่ง อธิปไตยสูตร ดังนี้ อัตตาธิปไตย หมายถึง การถือตนเองเป็นใหญ่ วิธีการบริหารแบบนี้ทำ ให้ได้ความสำเร็จของงานแต่เสียเรื่องการครองคน โลกาธิปไตย หมายถึง การถือคนอื่นเป็นใหญ่ นัก บริหารประเภทนี้ได้คนแต่เสียงาน วิธีการบริหารแบบนี้ทำให้ได้เรื่องการครองคน แต่เสียเรื่อง ความสำเร็จของการครองงาน ธรรมาธิปไตย หมายถึงการถือธรรมหรือหลักการเป็นใหญ่นักบริหาร ประเภทนี้ได้ทั้งคนและได้ทั้งงาน วิธีการบริหารแบบนี้ทำให้ได้เรื่องการครองตน การครองคน และการ ครองงาน” พระเมธีธรรมาภรณ์. (๒๕๓๘ : ๒๕) สอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวว่า คนมี ส่วนร่วมในการปกครองที่ดีโดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตย พึ่งรู้หลักและปฏิบัติดังนี้ (ก)รู้หลัก อธิปไตย คือรู้หลักความเป็นใหญ่ที่เรียกว่า อธิปไตย ๓ ประการดังนี้ อัตตาธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่ โลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่ ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ ถ้าต้องการรับผิดชอบต่อรัฐ ประชาธิปไตยพึงถือหลักข้อ ๓ คือ ธรรมาธิปไตย (ข) มีส่วนในการปกครอง

ฆราวาสธรรม ๔ ผู้บริหารการศึกษาควรวีถีหลัก ธรรม ฆราวาสธรรม ๔ ในการครองใจคน ประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ สอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวว่า คนครองเรือน ที่เลิศล้ำ (ชีวิตบ้านที่สมบูรณ์) ต้องวัดด้วย ฆราวาสธรรม ๔

พรหมวิหาร ๔ ผู้บริหารการศึกษาควรวีถีหลัก ธรรม พรหมวิหาร ๔ ในการครองใจคน ประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการติดต่อสื่อสาร สอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวว่า คน มีคุณแก่ส่วนรวม (สมาชิกที่ดีของสังคม) มีธรรมคือหลักความประพฤติดังนี้ (ก) มีพรหมวิหาร คือธรรม ประจำใจของผู้ประเสริฐ หรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพระพรหม ที่มีเมตตา ความรัก กรุณา ความสงสาร มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง (ข) บำเพ็ญการสงเคราะห์

สังคหวัตถุ ๔ ผู้บริหารการศึกษาควรวีตหลัก สังคหวัตถุ ๔ ในการครองใจคน ประยุกต์ใช้กับ ทักษะภาวะผู้นำคิดเป็นร้อยละ ๓๓.๓๔ สอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวว่า คนมีคุณแก่ ส่วนรวม (สมาชิกที่ดีของสังคม) มีธรรมคือหลักความประพฤติดังนี้ (ก) มีพรหมวิหาร (ข) บำเพ็ญการ สงเคราะห์ คือปฏิบัติตามหลัก การสงเคราะห์ หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ ในสามัคคี

อริยฐานธรรม ๔ ผู้บริหารการศึกษาควรวีตหลักอริยฐานธรรม ๔ ในการครองใจคน ประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ สอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ กล่าวว่า คนมีชีวิตอยู่อย่าง มั่นใจ เป็นอยู่อย่างผู้มีชัย ประสบความสำเร็จใน การดำเนินชีวิต คนผู้นั้นเป็นผู้ได้เข้าถึงจุดหมาย แห่งการมี ชีวิต และดำเนินชีวิตของตนตามหลัก อริยฐาน ๔

เบญจธรรม หรือเบญจกัลยาณธรรม ผู้บริหารการศึกษาควรวีตหลักอริยฐานธรรม ๕ ในการ ครองใจคน ประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ

พละ ๕ ผู้บริหารการศึกษาควรวีต หลักธรรม พละ ๕ ในการครองใจคน ประยุกต์ใช้กับทักษะ ภาวะผู้นำ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), ๒๕๔๗ : ๒๐-๔๕)

กัลยาณมิตรธรรม ๗ ผู้บริหารการศึกษาควรวีตหลักอริยฐานธรรม ๗ ในการครอง ใจคน ประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำและการสร้างแรงจูงใจ พระพรหมคุณาภรณ์ (๒๕๔๗ : ๖๓-๖๔) กล่าวว่า คนผู้สั่งสอนหรือให้การศึกษ ผู้ทำหน้าที่สั่งสอนหรือให้การศึกษาคืออื่น โดยเฉพาะครูอาจารย์

สัปปุริสธรรม ๗ ผู้บริหารการศึกษาควรวีตหลัก สัปปุริสธรรม ๗ ในการครองใจคน ประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการตัดสินใจ พระพรหมคุณาภรณ์ (๒๕๔๗ : ๑๔-๑๖) กล่าวว่า คนสมบูรณ์แบบหรือมนุษย์โดยสมบูรณ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสมาชิกที่ดีมีคุณค่าที่แท้จริงของ มนุษย์ชาติซึ่ง เรียกได้ว่าเป็นคนเต็มคน ผู้สามารถนำหมู่ชนและสังคมไปสู่สันติสุขและความสวัสดิธรรมหรือ คุณสมบัตินี้ตาม สัปปุริสธรรม ๗

อปริหานิยธรรม ๗ ผู้บริหารการศึกษาควรวีตหลักอริยฐานธรรม ๗ ในการครองใจคน ประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการบริหารความขัดแย้ง พระพรหมคุณาภรณ์ (๒๕๔๗ : ๒๖) กล่าวว่า คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดีโดย เฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตยพึงรู้หลักและ ปฏิบัติ ดังนี้ ก) รู้หลักอธิปไตย คือ รู้หลักความเป็นใหญ่ที่เรียกว่าอธิปไตย ๓ ข) มีส่วนในการปกครอง โดย ปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วย ป้องกันความเสื่อมนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง โดยส่วน เดียว ที่เรียกว่า อปริหานิยธรรม ๗

อริยทรัพย์ ๗ ผู้บริหารการศึกษาควรวีตหลัก อริยทรัพย์ ๗ ในการครองใจคน ประยุกต์ใช้กับ ทักษะภาวะผู้นำ และการตัดสินใจ สอดคล้องกับพิเชษฐ อิมสุข (๒๕๔๗ : ๘๕) วิจัยเรื่องการประเมิน ศักยภาพตามแนวพุทธของศึกษานิเทศก์ในเขตพื้นที่การศึกษาลพบุรี เขต ๑ พบว่า มีคุณสมบัติของคน ดี อริยทรัพย์ ๗ ในระดับค่อนข้างมาก

ทศพิชราชธรรม ผู้บริหารการศึกษาควรวีตหลัก ทศพิชราชธรรม ในการครองใจคน ประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และ การสร้าง แรงจูงใจ สอดคล้องกับพุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า “ธรรมะคือหน้าที่ จงถือเอาธรรมะหรือหน้าที่เป็นที่พึ่งเถิด จะมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ครบถ้วน อยู่ในคำวาหนานี้ที่นั่นเอง ในที่นี้ธรรมะหมายถึง หน้าที่แห่งการปฏิบัติตามทศพิชราชธรรม ซึ่งจะเป็น ความถูกต้องที่สุด หน้าที่ที่ทำมาหาเลี้ยงชีพ ก็เป็นหน้าที่หมวดหนึ่ง (การครองงาน) หน้าที่ในการ

บริหารร่างกายให้เป็นอยู่ปกติ ก็เป็นหมวดหนึ่ง (การครองตน) หน้าที่ในการติดต่อกับสังคมรอบด้าน นี้ก็หมวดหนึ่ง (การครองคน) อย่างน้อยก็เป็น ๓ หมวด หน้าที่ที่จะเป็นความปลอดภัย แต่ในที่นี้จะยึดเอาหลักทศพิธราชธรรมมาเป็นหลักของการปฏิบัติ สิ่งที่เรียกว่า หน้าที่ถ้าถือธรรมะนี้เป็นหลักแล้วจะง่ายดายในการที่จะทำหน้าที่ทั้งปวงให้ครบถ้วน (พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), ๒๕๓๐ : ๒๔-๒๕ และ ๒๐๕-๒๑๑)

๓. ด้านการครองงาน

มีหลักธรรมที่สอดคล้องกับการประยุกต์ใช้ ๑๐ หลักธรรม ดังนี้

โยนิโสมนสิการ ผู้บริหารการศึกษาควร ยึดหลักธรรมโยนิโสมนสิการ เพื่อการครองงานประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการตัดสินใจ

ธรรมทำให้งาม ๒ ผู้บริหารการศึกษา ควรยึดหลักธรรม ธรรมทำให้งาม ๒ เพื่อการครองงานประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการติดต่อสื่อสาร

ธรรมมีอุปการะมาก ๒ ผู้บริหารการศึกษา ควรยึดหลักธรรม ธรรมมีอุปการะมาก ๒ เพื่อการครองงานประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการตัดสินใจ

สุจริต ๓ ผู้บริหารการศึกษาควรยึด หลักธรรม สุจริต ๓ เพื่อการครองงานประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และ การสร้างแรงจูงใจ และ การตัดสินใจ

ขรवासธรรม ๔ ผู้บริหารการศึกษาควรยึด หลักธรรม ขรवासธรรม ๔ เพื่อการครองงานประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ

สังคหวัตถุ ๔ ผู้บริหารการศึกษาควรยึด หลักธรรม สังคหวัตถุ ๔ เพื่อการครองงานประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ

อิทธิบาท ๔ ผู้บริหารการศึกษาควรยึด หลักธรรม อิทธิบาท ๔ เพื่อการครองงานประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และ การสร้าง แรงจูงใจ

พละ ๕ บริหารการศึกษาควรยึดหลักธรรมพละ ๕ เพื่อการครองงานประยุกต์ใช้กับภาวะผู้นำ

สัปปุริสธรรม ๗ ผู้บริหารการศึกษาควรยึด หลักธรรม สัปปุริสธรรม ๗ เพื่อการครองงานประยุกต์ใช้กับทักษะภาวะผู้นำ และการตัดสินใจ

❖ บทบาทครูต่อการจัดการเรียนรู้

ผู้ทำหน้าที่สั่งสอน ให้การศึกษาแก่ผู้อื่น โดยเฉพาะครู อาจารย์ พึงประกอบด้วยคุณสมบัติ และประพฤติตามหลักปฏิบัติคุณธรรมที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้สรุปเป็นหมวดหมู่ว่าเป็นกัลยาณมิตร ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้ มีลีลาครูครบทั้งสี่ มีหลักตรวจสอบสาม ทำหน้าที่ครูต่อศิษย์มีคำอธิบายโดยสรุป ดังนี้

ก. เป็นกัลยาณมิตร คือ ประกอบด้วยองค์คุณของกัลยาณมิตร หรือ กัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการ ดังนี้

๑. ปิโย น่ารัก คือ มีเมตตากรุณา ใส่ใจคนและประโยชน์สุขของเขา เข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเอง ขวนใจผู้เรียนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม

๒. ครู นำเคารพ คือ เป็นผู้หนักแน่น ถือหลักการเป็นสำคัญ และมีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอับอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย

๓. ภาวนีโย น่าเจริญใจ คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตน อยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่องควรเอาอย่าง ทำให้ศิษย์เอ๋ยอ้างและรำลึกถึงความซาบซึ้ง มั่นใจ และ ภาควินิจ

๔. รัตนา รู้จักพูดให้ได้ผล คือ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้ คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี

๕. วจนกฺขโม อุดหนุนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถามแม้จุกจิก ตลอดจนคำ ล้วงเกินและคำตักเตือนวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ อุดหนุน ฟังได้ ไม่เบื่อหน่าย ไม่เสียอารมณ์

๖. คมภีรณจ กถิ กตฺตา แดลงเรื่องล้าลึกได้ คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่าง ๆ ที่ยุ่งยากลึกซึ้งให้เข้าใจ ได้ และสอนศิษย์ให้ได้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

๗. โน จฏฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำไปในอสูร คือ ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย หรือเรื่อง เหลวไหลไม่สมควร (อง.สตุตก. ๒๓/๓๔/๓๓)

ข. ตั้งใจประสิทธิ์ความรู้ คือ ตั้งตนอยู่ในธรรมของผู้แสดงธรรม ที่เรียกว่า ธรรมเทศกธรรม ๕ ประการ คือ

๑. อนุบุพพิทฺธา สอนให้มีขั้นตอนถูกลำดับ คือ แสดงหลักธรรม หรือเนื้อหาตามลำดับความ ง่ายยากลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ

๒. ปริยายทิสฺสาวิ จับจุดสำคัญมาขยายให้เข้าใจเหตุผล คือ ชี้แจง ยกเหตุผลมาแสดง ให้ เข้าใจชัดเจนในแต่ละแง่แต่ละประเด็น อธิบายยกย่องไปต่าง ๆ ให้มองเห็นกระจ่างตามแนวเหตุผล

๓. อนุทยตฺตา ตั้งจิตเมตตาสอนด้วยความปรารถนาดี คือ สอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ เป็น ประโยชน์แก่ผู้รับคำสอน

๔. อนามิสันฺตร ไม่มีจิตเพ่งเล็งเห็นแก่อาภิส คือ สอนเขามีไข่มุมที่ตนจะได้ลาภ สินจ้าง หรือผลประโยชน์ตอบแทน

๕. อนุปหังจฺ วาจิตฺตฺรํไม่กระทบตนและผู้อื่น คือ สอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ ธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มขี้ผู้อื่น (อง.ปญจก. ๒๒/๑๕๙/๒๐๕)

ค. มีลีลาครูครบทั้งสี่ ครูควรมีลีลาของนักสอน ดังนี้

๑. สันทิสฺสนา ชี้ให้ชัด จะสอนอะไร ก็ชี้แจงแสดงเหตุผล แยกแยะอธิบายให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่ม แจ้ง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตา

๒. สมาทปนา ชวนให้ปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรทำ ก็บรรยายให้มองเห็นความสำคัญ และซาบซึ้ง ในคุณค่า เห็นสมจริง จนผู้ฟังยอมรับ อยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ

๓. สมุตเตชฺชา เรา้ให้กล้า คือ ปลุกใจให้ศีกคัก เกิดความกระตือรือร้น มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจจะทำให้สำเร็จ ไม่กลัวเหน็ดเหนื่อยหรือยากลำบาก

๔. สัมปหังสนา ปลุกให้ร่าเริง คือ ทำบรรยากาศให้สนุกสนานขึ้น แจ่มใส เบิกบานใจ ให้ผู้ฟัง แข่มชื่น มีความหวัง มองเห็นผลดีและทางสำเร็จ

จำง่าย ๆ ว่า สอนให้ แจ่มแจ้ง จูงใจ แก่กล้า ร่าเริง

(ที.สี. ๙/๑๙๘/๑๖๑)

ง. มีหลักตรวจสอบสาม เมื่อพูดอย่างรวบรัดที่สุด ครูอาจตรวจสอบตนเอง ด้วยลักษณะการ สอนของพระบรมครู ๓ ประการ คือ

๑. สอนด้วยความรู้จริง รู้จริง ทำได้จริง จึงสอนเขา
๒. สอนอย่างมีเหตุผล ให้เขาพิจารณาเข้าใจแจ่มแจ้งด้วยปัญญาของเขาเอง
๓. สอนให้ได้ผลจริง สำเร็จความมุ่งหมายของเรื่องที่สอนนั้น ๆ เช่น ให้เข้าใจได้จริง เห็น ความจริง ทำได้จริง นำไปปฏิบัติได้ผลจริง เป็นต้น (อง.ตัก. ๒๐/๕๖๕/๓๕๖)

จ. ทำหน้าที่ครูต่อศิษย์ คือ ปฏิบัติต่อศิษย์ โดยอนุเคราะห์ตามหลักธรรมเสมือนเป็น ทิศ เบื้องขวา ดังนี้

๑. แนะนำฝึกอบรมให้เป็นคนดี
๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
๔. ส่งเสริมยกย่องความดีงามความสามารถให้ปรากฏ
๕. สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทศ คือ สอนฝึกศิษย์ให้ใช้วิชาเลี้ยงชีพได้จริงและรู้จักดำรงตน ด้วยดี ที่จะเป็นประกันให้ดำเนินชีวิตดีงามโดยสวัสดิ์ มีความสุขความเจริญ (ที.ปา. ๑๑/๒๐๐/๒๐๓)

❖ บทบาทนักเรียนต่อการเรียนการสอน

ขณะเดียวกันคนที่เล่าเรียนศึกษา จะเป็นนักเรียน นักศึกษา หรือนักค้นคว้าก็ตาม นอกจากจะ พึงปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับคนที่ประสบความสำเร็จ คือ จักร ๔ และอิทธิบาท ๔ แล้ว ยังมี หลักการที่ควรรู้ และหลักปฏิบัติที่ควรประพฤติอีก กล่าวคือ รู้หลักบุพภาคของการศึกษา มี หลักประกันของชีวิตที่พัฒนา ทำตามหลักเสริมสร้างปัญญา ศึกษาให้เป็นพหูสูต เคารพผู้จุดประทีป ปัญญา อธิบายโดยสรุปดังนี้

ก. รู้หลักบุพภาคของการศึกษา รู้จักองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ ประการคือ

๑. องค์ประกอบภายนอกที่ดี ได้แก่ มีกัลยาณมิตร หมายถึง รู้จักหาผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อน หนังสือ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางสังคมโดยทั่วไปที่ดี ที่เกื้อกูล ซึ่งจะชักจูง หรือ กระตุ้นให้เกิดปัญญาได้ด้วยการฟัง การสนทนา พิธีกรรม ชักถาม การอ่าน การค้นคว้า ตลอดจนการ รู้จักเลือกใช้สื่อมวลชนให้เป็นประโยชน์

๒. องค์ประกอบภายในที่ดี ได้แก่ โยนิโสมนสิการ หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี รู้จักคิด หรือคิดเป็น คือ มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา สืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย จนเข้าถึงความจริง และ แก้ปัญหาหรือทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นได้ กล่าวโดยย่อว่า

ข้อหนึ่ง รู้จักฟังพาให้ได้ประโยชน์จากคนและสิ่งที่แวดล้อม

ข้อสอง รู้จักฟังตนเอง และทำตัวให้เป็นที่พักพิงของผู้อื่น (ม.ม. ๑๒/๔๙๗/๕๓๙)

ข. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา เมื่อรู้หลักบุพภาคของการศึกษา ๒ อย่างแล้ว พึงนำมา ปฏิบัติในชีวิตจริง พร้อมกับสร้างคุณสมบัติอื่นอีก ๕ ประการให้มีในตน รวมเป็นองค์ ๗ ที่เรียกว่า แสง เงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา ที่พระพุทธเจ้าทรงเปรียบว่าเหมือนแสงอรุณที่ เป็นบุพนิมิตแห่งอาทิตย์อุทัย

เพราะเป็นคุณสมบัติต้นทุนที่เป็นหลักประกันว่า จะทำให้ก้าวหน้าไปในการศึกษา และชีวิตจะพัฒนาสู่ความดีงามและความสำเร็จที่สูงประเสริฐอย่างแน่นอน ดังต่อไปนี้

๑. แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี
๒. มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต
๓. มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์
๔. มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้
๕. ยึดถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไร ๆ ตามเหตุและผล
๖. ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท
๗. ฉลาดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง

ค. ทำตามหลักเสริมสร้างปัญญา ในทางปฏิบัติ อาจสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ อย่างข้างต้นนั้นได้ ด้วยการปฏิบัติตามหลัก วุฒิธรรม (หลักการสร้างความเจริญงอกงามแห่งปัญญา) ๔ ประการ

๑. สัปปริสสังเสวะ เสวนาผู้รู้ คือ รู้จักเลือกหาแหล่งวิชา คบหาท่านผู้รู้ ผู้ทรงคุณความดี มีภูมิธรรมภูมิปัญญาน่านับถือ

๒. สัทธัมมัสสวนะ ฟังดูคำสอน คือ เอาใจใส่สดับตรับฟังคำบรรยาย คำแนะนำสั่งสอน แสวงหาความรู้ ทั้งจากตัวบุคคลโดยตรง และจากหนังสือหรือสื่อมวลชน ตั้งใจเล่าเรียน ค้นคว้า หมั่นปรึกษาสอบถาม ให้เข้าถึงความรู้ที่จริงแท้

๓. โยนิโสมนสิการ คิดให้แยกคาย คือ รู้ เห็น ได้อ่าน ได้ฟังสิ่งใด ก็รู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง โดยแยกแยะให้เห็นสถานะและสืบสาวให้เห็นเหตุผลว่านั่นคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น จะเกิดผลอะไรต่อไป มีข้อดี ข้อเสีย คุณโทษอย่างไร เป็นต้น

๔. ธรรมานุธรรมปฏิบัติ ปฏิบัติให้ถูกหลัก นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนรับฟังและตรិตรองเห็นชัดแล้ว ไปใช้หรือปฏิบัติหรือลงมือทำ ให้ถูกต้องตามหลักตามความมุ่งหมาย ให้หลักย่อยสอดคล้องกับหลักใหญ่ ข้อปฏิบัติย่อยสอดคล้องกับจุดหมายใหญ่ ปฏิบัติธรรมอย่างรู้เป้าหมาย เช่น สันโดษเพื่อเกื้อหนุนการงาน ไม่ใช่สันโดษกลายเป็นเกียจคร้าน เป็นต้น (อง.จตุกก. ๒๑/๒๔๘/๓๓๒)

ง. ศึกษาให้เป็นพหุสูต จะศึกษาเล่าเรียนอะไรก็ทำตนให้เป็นพหุสูตในด้านนั้น ด้วยการสร้างความรู้ความเข้าใจให้แจ่มแจ้งชัดเจนถึงขั้นครบ องค์คุณของพหุสูต (ผู้ได้เรียนมาก หรือผู้คงแก่เรียน) ๕ ประการ คือ

๑. พหุสูตา ฟังมาก คือ เล่าเรียน สดับฟัง รู้เห็น อ่าน สั่งสมความรู้ในด้านนั้นไว้ให้มากมาย กว้างขวาง

๒. ธตา จำได้ คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำเรื่องราวหรือเนื้อหาสาระไว้ได้แม่นยำ

๓. วจสา ปริจิตา คล่องปาก คือ ท่องบ่น หรือใช้พูดอยู่เสมอ จนแคล่วคล่องจัดเจน ใครสอบถามก็พูดชี้แจงแถลงได้

๔. มนसानุเพกขิตา เจนใจ คือ ใส่ใจนึกคิดจนเจนใจ นึกถึงครั้งใด ก็ปรากฏเนื้อความสว่างชัดเจน มองเห็นโล่งตลอดไปทั้งเรื่อง

๕. ทิฐิยา สุปฏิวิธา ขบได้ด้วยทฤษฎี คือ เข้าใจความหมายและเหตุผลแจ่มแจ้งลึกซึ้ง รู้ที่ไปที่มา เหตุผล และความสัมพันธ์ของเนื้อความและรายละเอียดต่าง ๆ ทั้งภายในเรื่องนั่นเอง และที่เกี่ยวโยงกับเรื่องอื่น ๆ ในสายวิชาหรือทฤษฎีนั้นประปรายตลอดสาย (อง.ปญจก. ๒๒/๘๗/๑๒๙)

จ. **เคารพผู้จุดประทีปปัญญา** ในด้านความสัมพันธ์กับครูอาจารย์ พึงแสดงคารวะนับถือตามหลักปฏิบัติในเรื่องทศ ๖ ข้อว่าด้วย ทศเบื่องขวา ดังนี้

๑. ลูกต้อนรับ แสดงความเคารพ
๒. เข้าไปหา เพื่อบำรุง รั้งใช้ ปรีกษา ชักถาม รั้งคำแนะนำ เป็นต้น
๓. พึงด้วยดี พึงเป็น รู้จักฟังให้เกิดปัญญา
๔. ประณินบัติ ช่วยบริการ
๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ เอาจริงเอาจัง ถือเป็นกิจสำคัญ (ที.ปา. ๑๑/๒๐๐/๒๐๓)

บทสรุป

พระพุทธศาสนาทั้งหมดเป็นเรื่องของการศึกษาที่เรียกว่าการศึกษาตลอดชีวิต กล่าวคือ คนทุกคนที่เกิดมาต้องได้รับการพัฒนาโดยวิธีการใดวิธีการหนึ่งเสมอ ทั้งจากพ่อแม่ ครู เพื่อน และสถาบันต่าง ๆ จนเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพ คุณวุฒิ คุณธรรม ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า คนเกิดมาต้องศึกษาอบรม ฝึกฝน จึงจะเป็นผู้เจริญได้ (ทนต์ เสฏฐ โส มนุสเสสุ) คำว่า การศึกษา ในที่นี้ก็คือการพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อให้บรรลุจุดหมายสูงสุดคือนิพพาน ผู้ที่ยังไม่บรรลุทั้งในชาตินี้และชาติหน้า เรียกว่า เสขบุคคล ยังต้องศึกษาและพัฒนาตนอยู่รำไป ส่วนผู้ที่บรรลุถึงจุดหมายสูงสุดแล้ว เรียกว่า อเสขบุคคล ไม่ต้องศึกษาอีก ดังนั้น การจัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธก็คือการศึกษาตลอดชีวิตนั่นเอง อันนี้เป็นหลักการใหญ่ ส่วนที่นำมากล่าวในบทนี้เป็นการศึกษาภาพรวมถึงวิธีการจัดการเรียนการสอน หลักการสอนตามหลักพุทธศาสนา สื่อการเรียนรู้ตามแนวพุทธ หลักคุณธรรมสำหรับผู้บริหาร บทบาทครูต่อการจัดการเรียนรู้ และบทบาทนักเรียนต่อการเรียนการสอน เป็นแนวทางให้ผู้ศึกษานำมาบูรณาการกับการจัดการศึกษา และมุ่งพัฒนาผู้เรียนตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ต่อไปได้

❖ การวัดผลและประเมินผลในโรงเรียนวิถีพุทธ

ในโรงเรียนวิถีพุทธมีการดำเนินงานตามแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ตามอัตลักษณ์ ๒๙ ประการ เป็นไปตามแนววิถีพุทธ ซึ่งต้องมีการวัดผลและประเมินผลด้วยตนเองและศึกษานิเทศก์ประจำเขตพื้นที่การศึกษาของตนเองอยู่เป็นประจำ ซึ่งผู้ที่จะทำหน้าที่เป็นผู้ประเมินโรงเรียนวิถีพุทธนี้ จำต้องมีคุณธรรมสำหรับผู้ประเมินเพื่อให้ประเมินด้วยกัลยาณมิตร

บุคคลที่จะทำหน้าที่ในการประเมินผลแนววิถีพุทธ ในการทำหน้าที่ประเมินของผู้ประเมิน ประเด็นและสาระสำคัญที่ผู้ประเมินจะต้องพิจารณา “ตัดสิน” เกี่ยวกับความเหมาะสมมากน้อยเพียงใด พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะในฐานะของ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ชำนาญและผู้ที่มีประสบการณ์ เพื่อให้ผู้รับการประเมินหรือหน่วยงานองค์กรที่รับการประเมิน ได้นำข้อชี้แนะข้อแนะนำและข้อเสนอที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของตนเองของหน่วยงานและขององค์กรไปปรับปรุงพัฒนาให้ดีขึ้น

ฉะนั้นผู้ประเมินจึงจำเป็นต้องดำรงรักษาและทรงไว้ซึ่งคุณธรรมจริยธรรมดังต่อไปนี้

๑) เป็นผู้ที่มีความเที่ยงตรง ต้องมีความรู้ความสามารถ หรือมีศักยภาพอย่างเพียงพอในการประเมินได้ตรงกับเป้าหมายและวัตถุประสงค์ มีความรู้และมีความรอบรู้ว่าจะต้องประเมินอะไร ประเมินเพื่ออะไร และจะใช้วิธีการประเมินอย่างไร ตลอดจนสามารถให้คุณค่าหรือกำหนดคุณค่าของผลการประเมินได้อย่างเที่ยงตรง ผลการประเมินต้องสามารถใช้ในการอ้างอิงได้

๒) เป็นผู้ที่สามารถกำหนดระบบการประเมิน ออกแบบการประเมินได้อย่างครอบคลุม ครบถ้วนสมบูรณ์ เหมาะสม ตามคุณลักษณะของส่วนบุคคลของหน่วยงานและขององค์การที่จะทำการประเมิน โดยไม่ลำเอียง เลือกรับการประเมินเพียงคนใดคนหนึ่ง หรือเพียงหน่วยใดหน่วยหนึ่งเท่านั้น

๓) เป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจ และสามารถประยุกต์ใช้ศาสตร์ทางการวัดและประเมินผล ได้อย่างมีประสิทธิภาพ วัดตามหลักวิชาการ กำหนดเกณฑ์และตัดสินใจอย่างยุติธรรม ปราศจากความลำเอียงต้องดำเนินการด้วยความบริสุทธิ์ใจ ตรงตามหลักฐานและข้อมูลเชิงประจักษ์

๔) มีความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ใช้หลักวิชาการวัดและประเมินผลไปในทางเสื่อมเสียและนำมาซึ่งความเสื่อมเสียในเกียรติภูมิของนักประเมิน ไม่แปลงข้อมูลข้อเท็จจริง ไม่แก้ข้อมูลข้อเท็จจริงไม่กระทำการใด ๆ กับข้อมูล ข้อเท็จจริงที่จะส่งผลให้การประเมินผิดเพี้ยนไปจากความเป็นจริงตามสภาพการณ์

๕) มีความรับผิดชอบ ผู้ประเมินจะต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบงานการวัดประเมินตามภารกิจและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย รับผิดชอบผลงานการวัดและประเมินด้วยหลักคุณธรรมจริยธรรม ต้องดำเนินการประเมินให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายของการวัดและประเมิน และต้องดำเนินการสอดคล้องตามแผนการดำเนินการและแผนปฏิบัติการที่กำหนด ภายใต้กฎระเบียบขององค์การ

๖) มีความละเอียดรอบคอบ เพื่อให้ได้ข้อมูลประกอบพิจารณาในการวัดและประเมินอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ ผู้ประเมินต้องเป็นผู้ที่มีความละเอียดรอบคอบ พิจารณาเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างครบถ้วนทุกมิติทุกแง่ทุกมุมในทุกระบบและทุกระบวนการ เพื่อช่วยให้ผลการวัดและประเมินมีความเที่ยงตรง

๗) มีความมานะพยายาม มีความอดทนหรือมีความวิริยะ อุตสาหะ ไม่ท้อถอย ในการวัดและประเมิน เพราะการวัดและประเมินเป็นงานที่ต้องใช้ความละเอียดรอบคอบ อดทนทุ่มเทกำลังกายกำลังสติปัญญา ต้องต่อสู้กับความเหนื่อยยาก เบื่อหน่ายและท้อแท้ ฉะนั้นผู้ที่ทำหน้าที่ในการวัดและประเมินจึงต้องมีวิริยะ อุตสาหะ มีความมานะพยายาม อดทน เพื่อให้ได้หลักฐานข้อมูล ข้อเท็จจริง ที่จะช่วยให้การวัดและประเมินมีคุณค่าบรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมาย

๘) มีความรู้ มีความรอบรู้ รู้เท่าทัน ในความก้าวหน้าและความเปลี่ยนแปลงของศาสตร์ในการวัดและประเมิน รู้เท่าทันและมีความสามารถในการประยุกต์ใช้ศาสตร์ใหม่ๆ หรือนวัตกรรมและเทคโนโลยีในการวัดและประเมินในยุคปัจจุบัน^{๑๑}

^{๑๑} Aj.Sutitthep, คุณธรรมจริยธรรมของผู้ประเมิน, [ออนไลน์]. เข้าถึงแหล่งข้อมูลได้จาก : http://sutitthep.blogspot.com/๒๐๑๒/๐๑/blog-post_๑๔.html, เข้าถึงเมื่อ ๑๒ ธ.ค. ๒๕๖๑.

วิธีการวัดผลและประเมินผลตามแนววิถีพุทธ

วิธีวัดผลและประเมินผลในโรงเรียนวิถีพุทธนี้ จะเน้นการประเมินผลการพัฒนา ทางด้านจิตใจ ของบุคลากรและนักเรียนในเชิงคุณภาพ ที่เน้นการประเมินความดีงาม และเหตุปัจจัยแห่งความดีงาม ทั้งหมด เพื่อจะนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เป็นสิ่งที่มีความเป็นไปได้ในทางการ ปฏิบัติมากที่สุด

กระทรวงศึกษาธิการ ได้เน้นการประเมินผลในโรงเรียนวิถีพุทธโดยหลักไตรสิกขาและวัดผล โดยการใช้อ้อมูลเชิงประจักษ์ ซึ่ง ผู้บริหารสถานศึกษาและผู้รับผิดชอบโครงการ เข้าใจวิธีการประเมิน ตามหลักภavana ๔ มีหน้าที่ในการประเมินผลการปฏิบัติงานโดยใช้เกณฑ์มาตรฐานของ การปฏิบัติงาน และมาตรฐานตัวชี้วัดบุคลากรที่ดีของโรงเรียนวิถีพุทธเป็นเกณฑ์ในการประเมิน ความเป็นไปได้ ในทางปฏิบัติน้อยที่สุด ถึงแม้จะมีความสำคัญในการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนวิถีพุทธ^{๑๒} ซึ่ง สอดคล้องกับ สุนน อมรวิวัฒน์ ที่เห็นว่าต้องพัฒนาไปสู่คุณสมบัติ ๔ ประการ ของผู้พัฒนาแล้ว คือ ภavana ๔

ภavana ๔ หรือ ภาวิต ๔ ประกอบไปด้วย

๑. ภาวิตกาย มีกายที่พัฒนาแล้ว (มีกายภavana) คือ มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทาง กายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดี เริ่มรู้จักบริโภคปัจจัย ๔ รู้จักใช้อินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายใน การเสพหรือใช้สอยอุปกรณ์ตลอดจนเทคโนโลยีทั้งหลายในทางที่เป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิต (กินเป็น ใจเป็น บริโภคเป็น ดูแลเป็น ฟังเป็น ฯลฯ)

๒. ภาวิตศีล มีศีลที่พัฒนาแล้ว (มีศีลภavana) คือ มีความประพฤติทางสังคมที่พัฒนาแล้ว ไม่ เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น

๓. ภาวิตจิต มีจิตที่พัฒนาแล้ว (มีจิตภavana) คือ มีจิตใจที่มีขอบรมดีแล้ว สมบูรณ์ ด้วยคุณภาพจิต คือประกอบด้วยคุณธรรม

๔. ภาวิตปัญญา ปัญญาที่พัฒนาแล้ว (มีปัญญาภavana) คือ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จัก วินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา และรู้จักจัดทำดำเนินการต่าง ๆ

การนำหลักภavana ๔ นี้ มาใช้ในการวัดผลและประเมินผลโรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อให้ได้ความ เทียบตรงและแน่นอนในทุก ๆ ด้าน ที่ปรากฏอยู่ในอัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ อย่างเที่ยงตรงและเป็นธรรม^{๑๓}

^{๑๒} กระทรวงศึกษาธิการ. แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ.(กรุงเทพฯ : อุษาคารพิมพ์, ๒๕๔๗) หน้า ๖๗

^{๑๓} สุนน อมรวิวัฒน์. หลักการบูรณาการทางการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรม. (นนทบุรี : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔) หน้า ๑๑๘-๑๒๑

❖ กระบวนการคิดด้วยโยนิโสมนสิการ ๑๐ วิธี

วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ก็คือการนำเอาโยนิโสมนสิการมาใช้ในการปฏิบัติหรือโยนิโสมนสิการที่เป็นภาคปฏิบัติการวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ หรือเรียกสั้นๆ ว่า วิธีโยนิโสมนสิการนี้แม้จะมีหลายอย่างหลายวิธี แต่เมื่อว่าโดยหลักการ ก็มี ๒ แบบ คือ

- โยนิโสมนสิการที่มุ่งสกัด หรือกำจัดอวิชชาโดยตรง
- โยนิโสมนสิการที่มุ่งเพื่อสกัด หรือบรรเทาตัณหา

โยนิโสมนสิการที่มุ่งกำจัดอวิชชาโดยตรงนั้น ตามปกติเป็นแบบที่ต้องใช้ในการปฏิบัติธรรมจนถึงที่สุดเพราะทำให้เกิดความรูความเข้าใจตามเป็นจริง ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการตรัสรู้

สวนโยนิโสมนสิการแบบสกัดหรือบรรเทาตัณหา มักใช้เป็นข้อปฏิบัติขั้นต้น ๆ ซึ่งมุ่งเตรียมพื้นฐานหรือพัฒนาตนเองในด้านคุณธรรม ให้เป็นผู้พร้อมสำหรับการปฏิบัติขั้นสูงขึ้นไป เพราะเป็นเพียงขั้นขัดเกลากิเลส แต่โยนิโสมนสิการหลายวิธีใช้ประโยชน์ได้ทั้งสองอย่าง คือ ทั้งกำจัดอวิชชา และบรรเทาตัณหาไปพร้อมกัน

วิธีโยนิโสมนสิการเท่าที่พบในบาลีพอประมวลเป็นแบบใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

๑. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย

วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ พิจารณาปรากฏการณ์ที่เป็นผล ให้รู้จักสภาวะที่เป็นจริงหรือพิจารณาปัญหา หาหนทางแก้ไข ด้วยการค้นหาสาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา อาจเรียกว่าวิธีคิดแบบอัทปปัจจยตา หรือคิดตามหลักปฏิจจสมุปบาท จัดเป็นวิธีโยนิโสมนสิการแบบพื้นฐาน ดังจะเห็นว่าบางครั้งท่านใช้บรรยายการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าไม่เฉพาะเริ่มจากผล สืบค้นโดยสาวไปหาสาเหตุและปัจจัยทั้งหลายเท่านั้น ในการคิดแบบอัทปปัจจยตานี้ จะตั้งต้นที่เหตุแล้วสาวไปหาผล หรือจับที่จุดใด ๆ ในกระแส หรือในกระบวนการ แล้วค้นไล่ตามไปทางปลาย หรือสืบย้อนมาทางต้น ก็ได้

๒. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ

วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ หรือกระจายเนื้อหา เป็นการคิดที่มุ่งให้มอง และให้รู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะของมันเองอีกแบบหนึ่งในทางธรรม ท่านมักใช้พิจารณาเพื่อให้เห็นความไม่มีแก่นสาร หรือความไม่เป็นตัวเป็นตนที่แท้จริงของสิ่งทั้งหลาย ให้หายยึดติดถือมั่นในสมมติบัญญัติ โดยเฉพาะการพิจารณาเห็นสัตว์บุคคล เป็นเพียงการประชุมกันเข้าขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่เรียกว่าขันธ์ ๕ และขันธ์ ๕ แต่ละอย่างก็เกิดขึ้นจากสวณประกอบย่อยต่อไปอีกการพิจารณาเช่นนี้ช่วยให้มองเห็นความเป็นอนัตตาแต่การที่จะมองเห็นสภาวะเช่นนี้ได้ชัดเจน มักต้องอาศัยวิธีคิดแบบที่ ๑ และหรือแบบที่ ๓ ในข้อต่อไปเข้าร่วม โดยพิจารณาไปพร้อมๆ กัน กล่าวคือ เมื่อแยกแยะสวณประกอบออก ก็เห็นภาวะที่องค์ประกอบเหล่านั้นอาศัยกัน และขึ้นต่อเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ไม่เป็นตัวของมันเองแท้จริงยิ่งกว่านั้น องค์ประกอบและเหตุปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นไปตามกฎธรรมดา คือมีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา ไม่เที่ยงแท้ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน

๓. วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์

วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์หรือ วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา คือ มองอย่างรู้เท่าทันความเป็นอยู่เป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ซึ่งจะต้องเป็นอย่างนั้น ๆ ตามธรรมดาของมันเอง โดยเฉพาะกิมุงที่ประดาสัตว์และสิ่งที่คนทั่วไปจะรู้อาจเข้าใจได้ในฐานะที่มันเป็นสิ่งซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ ประดุจดังขึ้น จะต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยธรรมดาที่ว่ามันนั้น ได้แก่ อาการที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ที่เกิดจากปัจจัยประดุจดัง เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็จะต้องดับไป ไม่เที่ยงแท้ไม่คงที่ ไม่ยั่งยืน ไม่คงอยู่ตลอดไป เรียกว่าเป็นอนิจจังธรรมดานั้นเช่นกัน คือ อาการที่ปัจจัยทั้งหลายทั้งภายในและภายนอกทุกอย่าง ต่างก็เกิดดับเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลาเสมอเหมือนกัน เมื่อเข้ามาสัมพันธ์กัน จึงเกิดความขัดแย้ง ทำให้สิ่งเหล่านั้นมีสถานะถูกบีบคั้นกดดัน ไม่อาจคงอยู่ในสภาพเดิมได้จะต้องมีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลง เรียกว่าเป็น ทุกข์ธรรมดานั้นเองมีพรอมอยู่ด้วยว่า ในเมื่อสิ่งทั้งหลายเป็นสภาวะ คือมีภาวะของมันเอง ดังเช่นเป็นสิ่งขารที่ต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัย มันก็ไม่อาจเป็นของของใคร ไม่อาจเป็นไปตามความปรารถนาของใคร ไม่มีใครเอาความคิดอยากบังคับมันได้ไม่มีใครเป็นเจ้าของครอบครองมันได้จริง เช่นเดียวกับที่ไม่อาจมีตัวตนขึ้นมาไม่ว่าข้างนอกหรือข้างในมัน ที่จะสั่งการบัญชาบังคับอะไรๆ ได้จริง เพราะมันเป็นอยู่ของมันตามธรรมดา โดยเป็นสิ่งขารที่เป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่ใช่เป็นไปตามใจอยากของใคร เรียกว่าเป็น อนัตตารวมความคือ รู้เท่าทันว่า สิ่งทั้งหลายที่รู้จักเข้าใจไปเกี่ยวข้องด้วยนั้น เป็นธรรมชาติซึ่งมีลักษณะความเป็นไปโดยทั่วไปเสมอเหมือนกันตามธรรมดาของมัน ในฐานะที่เป็นของประดุจดัง เกิดจากเหตุปัจจัย และขึ้นต่อเหตุปัจจัยทั้งหลายเช่นเดียวกัน

๔. วิธีคิดแบบอริยสัจ/คิดแบบแก้ปัญหาวิธีคิดแบบอริยสัจ หรือ คิดแบบแก้ปัญหา

เรียกตามโวหารทางธรรมได้ว่า วิธีแห่งความดับทุกข์จัดเป็นวิธีคิดแบบหลักอย่างหนึ่ง เพราะสามารถขยายให้ครอบคลุมวิธีคิดแบบอื่น ๆ ได้ทั้งหมดหลักการ หรือสาระสำคัญของวิธีคิดแบบอริยสัจ ก็คือ การเริ่มต้นจากปัญหา หรือความทุกข์ที่ประสบโดยกำหนดรู้ทำความเข้าใจปัญหา คือ ความทุกข์นั้น ให้ชัดเจน แล้วสืบค้นหาสาเหตุเพื่อเตรียมแก้ไข ในเวลาเดียวกัน กำหนดเป้าหมายของตนให้แน่ชัดว่าคืออะไร จะเป็นไปได้หรือไม่ และเป็นไปได้อย่างไร แล้วคิดวางวิธีปฏิบัติที่จะกำจัดสาเหตุของปัญหา โดยสอดคล้องกับการที่จะบรรลุจุดหมายที่กำหนดไว้นั้น

๕. วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์

วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย คือพิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง ธรรม กับ อรรถ หรือ หลักการ กับ ความมุ่งหมาย เป็นความคิดที่มีความสำคัญมาก ในเมื่อจะลงมือปฏิบัติธรรม หรือทำการตามหลักการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้ได้ผลตรงตามความมุ่งหมาย ไม่กลายเป็นการกระทำที่เคลื่อนคลาด เลื่อนลอย หรือมลาย

“ธรรม” แปลว่า หลัก หรือหลักการ คือ หลักความจริง หลักความดีงาม หลักการปฏิบัติ หรือหลักที่จะเอาไปใช้ปฏิบัติรวมทั้งหลักคำสอนที่จะให้ประพฤติปฏิบัติและกระทำการได้ถูกต้อง

“อรรถ” (อรรถ กี่เขียน) แปลว่า ความหมาย ความมุ่งหมาย จุดหมาย ประโยชน์ที่ต้องการ หรือสาระที่พึงประสงค์ในการปฏิบัติธรรม หรือกระทำการตามหลักการใด ๆ ก็ตาม จะต้องเข้าใจความหมาย และความมุ่งหมายของธรรมหรือหลักการนั้น ๆ ว่า ปฏิบัติหรือทำไปเพื่ออะไร ธรรมหรือหลักการนั้น กำหนดวางไว้เพื่ออะไร จะนำไปสู่ผลหรือที่หมายใดบ้าง ทั้งจุดหมายสุดท้ายปลายทาง และเป้าหมายท่ามกลางในระหว่าง ที่จะส่งทอดต่อไปยังธรรมหรือหลักการข้ออื่น ๆ ความเข้าใจถูกต้องในเรื่องหลักการ และความมุ่งหมายนี้ นำไปสู่การปฏิบัติถูกต้องที่เรียกว่าธรรมานุธรรมปฏิบัติ

๖. วิธีคิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก

วิธีคิดแบบรู้ทันคุณโทษและทางออก หรือพิจารณาให้เห็นครบทั้ง อัสสาหะ อาทีนวะ และนิสสรณะเป็นการมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเน้นการยอมรับความจริงตามที่สิ่งนั้น ๆ เป็นอยู่ทุกแง่มุมทุกด้าน ทั้งด้านดีด้านเสีย และเป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องกับการปฏิบัติมาก เช่นบอกว่าก่อนจะแก้ปัญหาก็ต้องเข้าใจปัญหาให้ชัด และรู้ที่ไปให้ดีกว่า หรือก่อนจะละสิ่งหนึ่งไปหาอีกสิ่งหนึ่งต้องรู้จักทั้งสองฝ่ายดีพอ ที่จะให้เห็นได้ว่า การละและไปหา นั้น หรือการทิ้งอย่างหนึ่งไปเอาอีกอย่างหนึ่งนั้น เป็นการกระทำที่รอบคอบ สมควร และดีจริง

๗. วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม

วิธีคิดแบบคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม หรือ การพิจารณาเกี่ยวกับปฏิเสธนา คือ การใช้สอยหรือบริโภคเป็นวิธีคิดแบบสกัด หรือบรรเทาตัณหา เป็นขั้นฝักหัดขัดเกลากิเลส หรือตัดทางไม่ให้กิเลสเข้ามาครอบงำจิตใจแล้วชักจูงพฤติกรรมต่อ ๆ ไปวิธีคิดแบบนี้ใช้มากในชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับ การบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ และวัสดุอุปกรณ์ อำนวยความสะดวกต่าง ๆ มีหลักการโดยย่อว่า คนเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เพราะเรามีความต้องการและเห็นว่าสิ่งนั้น ๆ จะสนองความต้องการของเราได้สิ่งใดสามารถสนองความต้องการของเราได้สิ่งนั้นก็มีความค่าแก่เรา หรือที่เรานิยมเรียกว่ามันมีประโยชน์

๘. วิธีคิดแบบเร้ากุศล

วิธีคิดแบบเร้ากุศล หรือคิดแบบกุศลภาวนา เป็นวิธีคิดในแนวสกัดกั้นหรือบรรเทาและขัดเกลากิเลส จิตจึงจัดได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติระดับต้น ๆ สำหรับส่งเสริมความเจริญองกามแห่งกุศลธรรม และสร้างเสริมสัมมาทิฐิที่เป็นโลกิยะหลักการทั่วไปของวิธีคิดแบบนี้มีอยู่ว่า ประสบการณ์คือสิ่งที่ได้ประสบหรือได้รับรู้อย่างเดียวกันบุคคลผู้ประสบหรือรับรู้ต่างกัน อาจมองเห็นและคิดนึกปรุงแต่งไปคนละอย่าง สุดแต่โครงสร้างของจิต หรือแนวทาง ความเคยชินต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องปรุงของจิต คือสังขารที่ผู้หนึ่งสั่งสมไว้มากที่สุดแต่การทำใจในขณะนั้น ๆ ของอย่างเดียวกัน หรืออาการกิริยาเดียวกัน คนหนึ่งมองเห็นแล้ว คิดปรุงแต่งไปในทางดีงาม เป็นประโยชน์เป็นกุศล แต่อีกคนหนึ่งเห็นแล้ว คิดปรุงแต่งไปในทางไม่ดีไม่งาม เป็นโทษ เป็นอกุศล แม้แต่บุคคลคนเดียวกัน มองเห็นของอย่างเดียวกัน หรือประสบอารมณ์อย่างเดียวกัน แต่ต่างขณะ ต่างเวลา ก็อาจคิดเห็นปรุงแต่งต่างออกไปครั้งละอย่าง คราวหนึ่งร้าย คราวหนึ่งดีทั้งนี้โดยเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้ว

๙. วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน

วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน หรือวิธีคิดแบบมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์เรียกสั้น ๆ ว่า วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน อันจัดเป็นวิธีคิดแบบที่ ๙ นี้เป็นเพียงการมองอีกด้านหนึ่งของการคิดแบบอื่น ๆ จะว่าแทรกหรือคลุมวิธีคิดแบบก่อน ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ก็ได้แต่ที่แยกออกมาแสดงเป็นอีกข้อหนึ่งต่างหาก ก็เพราะมีแง่ที่ควรทำความเข้าใจพิเศษ และมีความสำคัญโดยลำพังตัวของมันเอง อนึ่งวิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบันนี้มีเนื้อหาพร้อมอยู่ในสติป ฎฐาน ๔ ซึ่งจะกล่าวถึงในองค์มรรคข้อที่ ๗ คือ สัมมาสติด้วย แต่ที่แยกบรรยาย ก็เพราะเพ่งความหมายคนละแง่ กล่าวคือในสติป ฎฐาน การบรรยายเพ่งถึงการตั้งสติระลึกรู้เต็มตื่นอยู่กับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้น กำลังเป็นไปอยู่ กำลังรับรู้หรือกำลังกระทำในปัจจุบันทันทุก ๆ ขณะ ส่วนในที่นี้การบรรยายเพ่งถึงการใช้ความคิด และเนื้อหาของความคิด ที่สติระลึกรู้กำหนดอยู่นั้นข้อที่จะต้องทำความเข้าใจเป็นพิเศษเกี่ยวกับวิธีคิดแบบนี้ก็คือ การที่มีผู้เข้าใจผิดเกี่ยวกับความหมายของการเป็นอยู่ในปัจจุบัน หรือมีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์โดยเห็นไปว่า พระพุทธศาสนาสอนให้คิดถึงสิ่งที่อยู่เฉพาะหน้า กำลังเป็นไปในปัจจุบันเท่านั้น ไม่ให้คิดพิจารณา เกี่ยวกับอดีตหรืออนาคต ตลอดจนไม่ให้คิดเตรียมการหรือวางแผนงานเพื่อกาลภายหน้า

๑๐. วิธีคิดแบบวิภาษวาท

วิธีคิดแบบวิภาษวาท ความจริง วิภาษวาทไม่ใช่วิธีคิดโดยตรง แต่เป็นวิธีพูด หรือการแสดงหลักการแห่งคำสอนแบบหนึ่ง ลักษณะสำคัญของความคิดและการพูดแบบนี้คือ การมอง และแสดงความจริง โดยแยกแยะออกให้เห็นแต่ละแง่ละด้าน ครบทุกแง่ทุกด้าน ไม่ใช่จับเอาแง่หนึ่งแง่เดียวหรือบางแง่ ขึ้นมาวินิจฉัยตีคลุมลงไปอย่างนั้นทั้งหมด หรือประเมินคุณค่าความดีความชั่ว เป็นต้น โดยถือเอาส่วนเดียวหรือบางส่วนเท่านั้นแล้วตัดสินพรวดลงไป วาทะ ที่ตรงข้ามกับวิภาษวาท เรียกว่า เอกังสวาท แปลว่า พูดแง่เดียว คือจับได้เพียงแง่หนึ่ง ด้านหนึ่งหรือส่วนหนึ่ง ก็วินิจฉัยตีคลุมลงไปอย่างเดียวทั้งหมด หรือพูดตายตัวอย่างเดียว^{๑๔}

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), โยนิโสมนสิการ วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม ฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์ บทที่ ๑๓ แยกพิมพ์ครั้งแรก, [ออนไลน์]. เข้าถึงแหล่งข้อมูลได้จาก : http://www.watnyanaves.net/uploads/File/books/pdf/yonisomanasikara_thinking_in_ways_of_budhadhamma.pdf, เข้าถึงเมื่อ ๑๔ ก.ย. ๒๕๖๑.

บทที่ ๔

การแนะแนวเชิงพุทธ

❖ วิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการแนะแนวเชิงพุทธ

จุดเริ่มต้นของการแนะแนวเกิดจากความต้องการของมนุษย์เพราะมนุษย์ยังไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ในบางสถานการณ์บางปัญหาที่เข้ามาในชีวิต ซึ่งการแก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้องนั้น ต้องไปแก้ที่สาเหตุที่เป็นต้นตอของปัญหา เหตุเกิดที่ไหนต้องไปแก้ที่นั่น ปัญหาที่เป็นเหตุ เช่น

๑. ขาดปัญญา
๒. ขาดจิตสำนึกในการพัฒนาตน
๓. ขาดความมั่นใจในการพัฒนาตนเอง
๔. ไม่เชื่อมั่นในตนเอง
๕. ไม่มองเห็นตนเองในฐานะที่เป็นมนุษย์ที่ฝึกได้
๖. ขาดแรงจูงใจที่ต้องต่อการพัฒนาตนเอง
๗. ขาดความรู้จักคิด “คิดไม่เป็น”
๘. มีทำที่ที่ไม่ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลายที่เข้ามาในชีวิต

ปัญหาเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่เกิดจากปัจจัยภายในของบุคคล การที่จะผ่านพ้นปัญหาที่เข้ามาในชีวิตได้จำเป็นต้องเข้าใจถึงองค์ประกอบส่วนบุคคลและกระบวนการแก้ปัญหาที่ยั่งยืน

กัลยาณมิตร เป็นปัจจัยภายนอกที่กระตุ้นให้ปัจจัยภายในของบุคคลทำงานปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการขับเคลื่อนการทำงาน คือ โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำในโดยแยบคาย คือ การรู้จักคิดเป็นที่จริงมี ๖ ประการ แต่ที่เน้นมากที่สุดก็คือ “กัลยาณมิตร” กัลยาณมิตรช่วยกระตุ้นให้เกิดโยนิโสมนสิการ เมื่อคนเรารู้จักคิดแล้ว ก็ทำให้เกิดปัญหาที่สามารถแก้ไขปัญหาได้จริง ชั้นแรกเลยทำให้เกิดสัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นข้อธรรมแรกของระบบ การดำเนินชีวิตที่ดั่งงามเรียกว่า “มรรค ๘”

เมื่อกัลยาณมิตรกระตุ้นให้เกิดสัมมาทิฐิ คือ ความเห็นถูกต้องแล้วก็จะนำไปสู่การกระทำที่ถูกต้องด้วย การปฏิบัติที่ถูกต้องตั้งแต่แรกจึงนำไปสู่การแก้ปัญหาได้ เมื่อกัลยาณมิตร สามารถกระตุ้นให้เกิดปัจจัยภายในแล้ว หน้าที่ของกัลยาณมิตรควรทำอย่างไรต่อไป

❖ การตรวจสอบหรือการวิเคราะห์บุคคล

การตรวจสอบหรือการวิเคราะห์บุคคลว่า เราพัฒนาเขาให้ผ่านพ้นอุปสรรคหรือปัญหานั้นเขาขาดอะไรไปบ้าง ทบทวนสิ่งที่ขาด เพื่อเพิ่มเติมให้พร้อมที่จะพัฒนาตนเองด้วยตนเอง ซึ่งองค์ประกอบที่ ๑ เราจะต้องตรวจสอบกับนักเรียน ดังนี้

๑. **ทัศนคติเกี่ยวกับประสบการณ์หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น** ลักษณะของการมองข้อมูล ความพอใจ ไม่พอใจ เป็นเพียงข้อมูลที่นำมาสู่การเรียนรู้เท่านั้นไม่เอนเอียงไปทางใดทางหนึ่ง เมื่อเรามองเห็นตามความเป็นจริงแล้วก็นำความรู้ที่เราได้จากความเป็นจริง มีเจตคติที่ดี ถูกต้องเกี่ยวกับสถานการณ์นั้น ๆ มาใช้ในกระบวนการแนะแนว

๒. ความไม่มั่นใจในศักยภาพของมนุษย์ คุณว่่านักเรียนมีความมั่นใจในตัวเองหรือไม่ เขามีความเชื่อว่าสามารถที่จะพัฒนาตนเองได้และเห็นว่าต้องพัฒนาตนเองหรือไม่

ถ้าเขามีจิตสำนึกในการพัฒนาปรับปรุงตนเองอยู่แล้ว จะส่งผลให้มีความมุ่งมั่น และ อดุสหาหะเอาใจใส่ในการเรียนรู้อู ถ้าเขาขาดจุดนี้ ก็จะไม่เอาใจใส่ในการพัฒนาตนเอง ซึ่งผู้ให้การแนะแนวต้องตรวจสอบดู และพยายามมองให้เห็นปัญหาที่แท้จริง

ความมีเหตุผล คือ การพิจารณาด้วยปัญญา อะไรเป็นคุณเป็นโทษ เป็นประโยชน์ หรือมิใช่ประโยชน์ (โยนิโสมนสิการ) มองสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง ด้วยเหตุปัจจัย มุมมองที่เป็นคุณต่อการพัฒนาตนเอง ที่เอื้อต่อจิตใจ การแนะแนวที่มุ่งให้บุคคลรู้จักคิดก่อให้เกิดผลดี คือ ทำให้เข้าใจสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง

เมื่อมีความรู้ที่ถูกต้องก็ส่งผลให้มีการปฏิบัติถูกต้องตามไปด้วย ขณะเดียวกันก็ส่งผลต่อความสงบเรียบร้อยของสังคม การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ที่สำคัญก่อให้เกิดผลดีต่อชีวิตของตนเอง

การรู้จักคิด เป็นการค้นหาความจริงมองเห็นความเป็นจริงของสิ่งนั้น สืบสาวหาเหตุปัจจัยส่วนแบบที่สอง มองให้เป็นธรรมโอสถเพื่อขโลมจิตใจ ถ้ามองเป็นยาพิษ ต้องพัฒนาวิธีคิดใหม่ด้วยโยนิโสมนสิการ คิดในทางเห็นอกเห็นใจ จิตใจประกอบด้วยเมตตา เป็นการเพิ่มความชุ่มชื้นให้กับหัวใจ

วินัยชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคม คือ การจัดระเบียบชีวิตตนเองและจัดสรรความสงบสุข ให้เกิดขึ้นในสังคม การที่บุคคลปฏิบัติตามระเบียบ ปฏิบัติตามขอบเขตของสังคมที่กำหนดร่วมกัน จะทำให้เกิดความสงบสุขแก่ชุมชน สังคม ประเทศชาติ ตลอดจนทั้งความร่มเย็นของโลก ถ้ามีวินัยก็สามารถพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง และยั่งยืน

กระบวนการที่ช่วยพัฒนาชีวิตมนุษย์ ก็คือ การศึกษา การวิจัยชีวิตอย่างต่อเนื่อง ตลอดเวลาทุก ๆ ลมหายใจเข้าออก ทั้งนี้ ต้องทำให้ครบกระบวนการทั้ง ๓ ช่วง คือ คว้า คนที่มีปัญหานั้นเขาเป็นอย่างไร เขามีทำที่ต่อประสบการณ์เข้ามาในชีวิตอย่างไร และปฏิบัติตอบสนองต่อสิ่งนั้นเป็นไปเพื่อการแก้กูลคุณภาพชีวิตที่ดีงามหรือไม่ ช่วงที่ ๒ มีการแสดงออกอย่างไร มีการนำเอาข้อมูลมาใช้ในการพัฒนาชีวิตให้เจริญงอกงามหรือไม่ เป็นวิธีการตรวจสอบได้อีกวิธีการหนึ่ง

หัวใจของการแนะแนวเชิงพุทธ “การคิดเป็น” คือ วิธีการแก้ปัญหาตามหลักอริยสัจ รู้เหตุรู้ผล แก่ตามแนวเหตุและผล เป็นการใช้ปัญญานำมิใช่ใช้ตัณหาคือความยากเป็นตัวนำชีวิต (ปัญญาคือ ความรอบรู้ทั่วถึง) ในขณะที่เราพัฒนาปัญญาอยู่นั้น หากจิตใจยังไม่เข้มแข็งพอ ก็อาจจะเปิดช่องให้อวิชชา ความไม่รู้เข้ามามีอิทธิพลต่อกระบวนการพัฒนาตนเองได้ ซึ่งกระบวนการที่ป้องกันอวิชชาก็คือ การฝึกสมาธิให้เกิดสติให้เข้มแข็ง เพื่อเป็นฐานสำคัญต่อการพัฒนาปัญญาอย่างยั่งยืน

ซึ่งคนเราจะสามารถพัฒนาตนเองได้นั้นจะต้องพัฒนาปัญญาให้อยู่เหนืออิทธิพลของตัณหาที่เข้ามาในชีวิต (ถ้าตัณหาเข้ามาอวิชชาจะมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์) ทำให้บุคคลหลงผิดคิดผิด กระทำผิด อันเป็นผลจากตัณหาและอวิชชา ขณะเดียวกันก็ส่งผลให้ตัณหาและอวิชชามีความเข้มแข็งมากขึ้น ส่งผลต่อการแก้ไขปัญหาวชีวิต ที่ไม่ถูกต้อง เช่น อาศัยอำนาจดลบันดาลจากภายนอก อ้อนวอนขอจากเทพเจ้า หรือใช้ไสยศาสตร์มาเป็นที่พึ่ง หากเราพึ่งพลงจากข้างนอก เราก็จะเสียโอกาสในการพัฒนาตนเองให้เจริญงอกงามต่อไป

ฉะนั้น หลักการแนะแนวทางพระพุทธศาสนานั้น ต้องมุ่งให้บุคคลสามารถแก้ไขปัญหได้ด้วยตนเอง ตามหลักเหตุและผล ตามหลักอริยสัจ กล่าวคือ ทุกข์ เมื่อเกิดปัญหาต้องเริ่มต้นด้วยการศึกษาพิจารณาถึงสาเหตุ ที่เรียก

กว่า สมุทัยว่า เหตุแห่งปัญหานั้นอยู่ที่ไหน เมื่อเราพบแล้วก็ทำการกำจัดเหตุนั้นได้ (กำจัดจุดอ่อนของปัญหา) เรียกว่า นิโรธ ขณะเดียวกันก็พิจารณาว่าความต้องการของเราคืออะไรกำหนดจุดมุ่งหมายแล้ววางวิธีปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหานั้น ๆ วิธีการปฏิบัตินี้ เรียกว่า “มรรค” เมื่อรู้แนวทางแล้วก็ลงมือปฏิบัติ หากบุคคลได้ดำเนินการตามกระบวนการเช่นนี้ ก็จะสามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาย่างยั่งยืนได้ ปัญหาคืออะไร? (ทุกข์) มีสาเหตุเกิดจากอะไร (สมุทัย) วิธีการแก้ปัญหาคือแบบไหน (นิโรธ) ลงมือปฏิบัติ (มรรค) ^{๑๕}

❖ จุดมุ่งหมายของชีวิตมีความสำคัญต่อการแนะแนว

ผู้ที่ทำหน้าที่แนะแนวต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ และจุดมุ่งหมายของชีวิตถึงจะสามารถดำเนินการการแนะแนวได้ดีและมีประสิทธิภาพ การแนะแนวเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของชีวิต เป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาตนเองของบุคคล คนที่จะพัฒนาตนเองได้ มีปัญญามีชีวิตที่ดี ควรรู้จักจุดมุ่งหมายของชีวิต การรู้จักจุดมุ่งหมายของชีวิตก็เพื่อ

๑. เพื่อจะได้มีแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม
๒. เพื่อใช้สำรวจตนด้วยตนเองและเพื่อจะได้มีความมั่นใจในตนเอง ในการที่จะพัฒนาตนให้ยิ่งขึ้นไป

พุทธศาสนาสอนว่า “ชีวิตที่ดีงามจะต้องดำเนินให้บรรลุถึงจุดหมาย ๓ ชั้น คือ

๑. **ประโยชน์ปัจจุบัน** หรือ จุดมุ่งหมายที่มองเห็นของชีวิตนี้ คือ ประโยชน์ทางด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง เช่น มีทรัพย์สินที่จะพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ ทางสังคมก็มีเพื่อนฝูง รักใคร่ มีบริวาร มีสถานะเป็นที่ยอมรับของคนทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า เป็นประโยชน์เบื้องต้น

๒. **ประโยชน์เบื้องหน้า** คือ มีชีวิตที่ดีงาม มีคุณค่า มีคุณธรรมความดี เป็นประโยชน์ทำให้มีความมั่นใจในคุณค่าของชีวิตของตน เริ่มตั้งแต่เป็นผู้มีความประพฤติดีงาม มีปัญญาเข้าใจโลก และชีวิตพอสมควร ได้ทำความดีงามบำเพ็ญประโยชน์ไว้ เป็นความมั่นใจในคุณค่าของชีวิตของตนเอง ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงโลกหน้าด้วย คือทำให้มีความมั่นใจในชีวิตเบื้องหน้า ไม่ต้องกลัวปรโลก จึงเป็นประโยชน์ระยะยาว ต่างจากข้อแรกที่เป็นประโยชน์เฉพาะหน้าระยะสั้น

๓. **ประโยชน์สูงสุด** คือ การมีจิตใจเป็นอิสระ ด้วยปัญญาที่รู้เท่าทันความจริงของโลก และชีวิต หลุดพ้นจากความครอบงำของกิเลส และความทุกข์ สามารถทำจิตใจให้ปลอดโปร่ง ผ่องใสได้ทุกเวลา แม้จะมีอารมณ์เข้ามากระทบก็ไม่หวั่นไหว ไม่ขุ่นมัว ไม่เศร้าหมอง แต่โปร่งโล่งปราศจากทุกข์ เป็นประโยชน์สูงสุด เรียกว่า ปรมัตถะ

รวมเป็นประโยชน์หรือจุดมุ่งหมาย ๓ ชั้น คือ

๑. อัตตัตถะ ประโยชน์ตน
๒. ปรัตถะ ประโยชน์ผู้อื่น
๓. อุภยัตถะ ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย

อย่างไรก็ตาม ประโยชน์ตนเองก็ต้องทำให้ครบ ๓ ชั้น คือ ปัจจุบัน เบื้องหน้า และสูงสุด ส่วนประโยชน์ผู้อื่นก็ต้องช่วยให้เขาบรรลุได้ทั้ง ๓ ชั้น ขณะเดียวกันประโยชน์ส่วนรวมก็ต้องเสริมสนับสนุนการมีส่วนร่วมทั้งรูปธรรม และนามธรรม ซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาทั้งตนและผู้อื่น ส่งผลให้เกิดการพัฒนา เช่น กิจกรรมที่ดีงาม และวัฒนธรรมประเพณี ที่ส่งเสริมสติปัญญาและกุศลของชุมชนทั้งหมด

^{๑๕} พระมหาสารวิชัย อภิปัญญา, เอกสารประกอบการสัมมนาโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ รุ่นที่ ๘ (พระนครศรีอยุธยา : จุฬารัตนวิชาการ, ๒๕๕๙), หน้า ๘๕ - ๘๖

สรุปจุดมุ่งหมายของชีวิต ช่วยให้บุคคลได้ตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการพัฒนาตนเอง เกิดความมั่นใจในแนวทางและจุดหมาย ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการแนะแนว

❖ **กระบวนการช่วยเหลือให้บุคคลสามารถช่วยเหลือตนเองได้** ด้วยการพัฒนาปัญญาสามารถนำปัญญามาใช้ในการแก้ไขปัญญาชีวิตของตนเองได้ด้วยตนเอง ซึ่งจุดเริ่มต้นของการแนะแนวเกิดจากบุคคลที่ขาดปัญญา ขาดจิตสำนึกในการพัฒนาตน ขาดความมั่นใจในการพัฒนาตนเอง ไม่เชื่อมั่นในตนเอง ไม่มองเห็นตนเองในฐานะที่เป็นมนุษย์ที่ฝึกได้ ขาดแรงจูงใจที่ต้องต่อการพัฒนาตนเอง ขาดความรู้จักคิด “คิดไม่เป็น” และมีท่าทีที่ไม่ถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลายที่เข้ามาในชีวิต ซึ่งลักษณะเช่นนี้ หากเกิดขึ้นกับบุคคลแล้วย่อมส่งผลต่อการดำเนินชีวิตอย่างแน่นอน

ด้วยเหตุนี้บุคคลจำเป็นต้องมีกัลยาณมิตร ที่ทำหน้าที่กระตุ้นเตือนและแนะแนววิธีการแก้ไขปรับปรุงพฤติกรรมที่นำไปสู่การลด หรือแก้ไขปัญหานั้นด้วยการพัฒนาตนเอง เข้าใจจุดมุ่งหมายของชีวิตเพื่อเอาชนะปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง ขณะเดียวกันผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้แนะแนวจะต้องเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ ความต้องการของมนุษย์ และลักษณะของมนุษย์ที่สามารถพัฒนาตนเองหรือเป็นที่พึ่งของตนเองได้ เพื่อจะได้นำมาสำรวจ และวิเคราะห์ตัวตนของผู้ที่ปัญหา (ผู้รับคำแนะนำ) ผู้ให้การแนะแนว จะต้องมีคุณลักษณะพิเศษ จึงจะสามารถใช้กระบวนการแนะแนวให้เกิดประสิทธิผลได้ คือ เป็นผู้น่ารักมีบุคลิกภาพที่ชวนให้เข้าหา เมื่อเด็กมีปัญหาเกิดความทุกข์ ก็อยากเข้าไปหาหรือเข้าไปปรึกษา “ปิโย” เป็นผู้น่ารักใจ หนักแน่น นำเคารพนับถือ นำเชื่อถือ ทำให้รู้สึกว่ามีภัยอันตราย อบอุ่นมั่นคงปลอดภัย “ครู” เป็นผู้น่ารักใจ เป็นผู้มีภูมิรู้ ภูมิธรรมภูมิปัญญาสูง เป็นคนมีการศึกษาพัฒนาตนดีแล้ว “ภาวนีโย” เป็นผู้รู้จักพูดหรือพูดเป็น

“วตตทา” เป็นผู้ รู้จักฟัง หรือ ฟังเก่งมีความอดทนในการฟัง อดทนต่อการรับฟังปัญหา อดทนต่อการระบายความทุกข์ “วจนกุขโม” เป็นผู้ที่สามารถอธิบายเรื่องที่ยากให้ง่ายได้ “คมภีรณจ กถิ กตตทา” และ เป็นผู้ที่ไม่ชักจูงบุคคลไปในทางที่ผิดหรือนอกเรื่อง คือ ขณะเดียวกันต้องมีทิศทางที่ชัดเจนในการแนะแนว โดยมีเป้าหมายและนำไปสู่จุดหมายซึ่งจะแก้ปัญหานั้นได้ด้วยวิธีที่ถูกต้อง “โน จภูตฺธานนิโยชเย” รวมเป็น ๗ ประการ เรียกว่า คุณธรรมหรือองค์คุณของกัลยาณมิตร ซึ่งเราใช้เป็นคุณสมบัติของครูโดยทั่วไป ซึ่งผู้ทำหน้าที่แนะแนวควรมีคุณสมบัติเช่นนี้เป็นพิเศษ

“การพัฒนาตนเองโดยแนวทางและหลักการนี้ (ตามแนวพุทธศาสตร์) เป็นสาระสำคัญของการที่จะช่วยให้บุคคลที่ประสบปัญหา มีความทุกข์ได้พัฒนาตนจนพึ่งตนเองได้ การพึ่งตนเองได้ก็คือ การปฏิบัติตามหลักที่ว่า มีปัญญาเป็นเครื่องนำทางในการดำเนินชีวิต ไม่มีอวิชาหรือตัณหาเป็นเครื่องดำเนินชีวิต เมื่อถึงขั้นนี้ก็จะเป็นการบรรลุจุดมุ่งหมายของการดำเนินชีวิตที่ดี” ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “ชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา เรากล่าวว่าเป็นชีวิตที่ประเสริฐ”

บทที่ ๕

การพัฒนาครูในโรงเรียนวิถีพุทธ

❖ การพัฒนาครูโรงเรียนวิถีพุทธ

หลักการ

ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และบุคลากรมีความสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียนในระบบไตรสิกขา ทั้งในฐานะเป็นผู้อบรมสั่งสอน ผู้จัดการเรียนรู้ และการเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติตน บุคลากรทุกคนพัฒนาตามหลักไตรสิกขา มีคุณลักษณะเป็นผู้มีความรู้พุทธธรรมเป็นอย่างดี ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ สามารถจัดการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ และเป็นกัลยาณมิตร มีลักษณะของการเป็นผู้ที่ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” พร้อมจะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาได้เป็นอย่างดี

หลักคิด

การพัฒนาบุคลากรของโรงเรียนควรดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีรูปแบบวิธีการหลากหลาย เหมาะสมกับลักษณะและเงื่อนไขของโรงเรียน แนวทางสำคัญหนึ่งในการพัฒนาบุคลากร คือการปฏิบัติธรรมในวิถีชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ผู้บริหารควรเป็นผู้นำในการพัฒนาตนเอง และการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง

หลักทำ

แนวทางการจัดพัฒนาบุคลากร เช่น

๑. วิเคราะห์สภาวะธรรม และลักษณะของบุคลากร
๒. ค้นหาบุคลากรแนวร่วมหรือแกนนำ
๓. วางแผนพัฒนาบุคลากร โดยการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของบุคลากร
๔. จัดกิจกรรมที่เป็นตัวอย่างสะท้อนให้เห็นความสำเร็จ ทั้งกิจกรรมรูปธรรม และกิจกรรมพัฒนาจิต
๕. ให้การยกย่อง ชมเชย แก่บุคลากรที่พัฒนาจนเป็นแบบอย่างได้ ลักษณะแนวกิจกรรมพัฒนาบุคลากร เช่น การจัดอบรมใหญ่ประจำปี
  - จัดการพัฒนาจิต เจริญปัญญาอยู่ยารายสัปดาห์ หรือรายเดือน
  - จัดกลุ่มสนทนาธรรม
  - จัดฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรมในโอกาสวันสำคัญ
  - จัดศึกษาดูงาน หรือปฏิบัติธรรมในสำนักต่าง ๆ
  - ส่งเสริมการศึกษา ปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง โดยจัดห้องสมุดและสื่อต่าง ๆ ให้ยืมหรือใช้ศึกษา จัดห้องวิปัสสนา ฯลฯ
  - ส่งเสริมการถือศีล ๕ เป็นวิถีชีวิต
  - ส่งเสริมการประเมินผลปฏิบัติธรรม และสอบอารมณ์(วิปัสสนา)

ฯลฯ

คุณลักษณะสำคัญของบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ

ผู้บริหารสถานศึกษา

๑. ศรัทธาในพระพุทธศาสนา
๒. ละเลิกจากอบายมุข
๓. ถือศีล ๕ เป็นนิจ
๔. มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่ต้งาม
๕. เป็นผู้นำและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในการทำคามดี

ครู อาจารย์และบุคลากร

๑. ศรัทธาในพระพุทธศาสนา
๒. ละเลิกจากอบายมุข
๓. ถือศีล ๕ เป็นนิจ
๔. มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่ต้งาม
๕. มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์^{๑๖}

อย่างไรก็ดี พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของครูวิถีพุทธที่ดี ควร มีลักษณะ ดังนี้

๑.น่ารัก คำว่าน่ารักในที่นี้หมายความว่า เป็นบุคลิกภาพที่ชวนให้เข้าหา ผู้แนะนำควรต้องมี ลักษณะที่ว่า เมื่อเด็กมีปัญหาเกิดความทุกข์ ก็อยากเข้าไปหาหรือเข้าไปปรึกษา เพราะว่าผู้ที่มีปัญหา เกิดคิดหาที่ปรึกษา เมื่อเห็นผู้แนะนำที่มีคุณสมบัติดีแล้วก็อยากจะเข้าไปปรึกษาด้วย คำว่าน่ารักใน ภาษาบาลีเรียกว่า “ปิโย”

๒.น่าวางใจ ครูแนะนำต้องมีลักษณะที่น่าไว้วางใจได้ หนักแน่น น่าเคารพนับถือ น่าเชื่อถือ ทำให้รู้สึกว่ามีภัยอันตราย อบอุ่นมั่นคงปลอดภัย ควรเข้าไปขอคำปรึกษาได้ ถ้ามีลักษณะท่าทางไม่ น่าไว้วางใจ ก็ไม่ไหว ลักษณะที่น่าเคารพน่าไว้วางใจนี้ภาษาบาลีเรียกว่า “ครู”

๓.น่าเจริญใจ คือ บุคลิกภาพท่าทางต่าง ๆ ที่แสดงออกดูแล้วทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นผู้มี ภูมิรู้ มีภูมิธรรมภูมิปัญญาสูง เป็นคนมีการศึกษาพัฒนาตนดีแล้ว ซึ่งผู้เข้าหานั้นรู้สึกภูมิใจที่ได้เข้า ใกล้ชิดและเห็นว่าน่าเอาอย่าง คือชวนให้อยากปฏิบัติตามในทางภาษาบาลีเรียกว่า “ภาวนิโย”

๔.รู้จักพูดหรือพูดเป็น ข้อนี้เป็นลักษณะสำคัญมาก สามข้อแรกนั้นเป็นบุคลิกภาพที่จะทำให้ เกิดการปรึกษาและการแนะนำขึ้น โดยนำมาซึ่งการพบปะและการทำกิจกรรมอื่น ๆ ต่อไป แต่ข้อ ๔ และข้อต่อจากนี้เป็นส่วนประกอบต่าง ๆ ในการทำหน้าที่

การเป็นนักพูดที่ดีไม่ใช่หมายความว่า จะต้องพูดเองไปหมด ผู้ที่มีความทุกข์ หรือต้องการ คำปรึกษา เขาก็จะพูดไปตามทางของเขา ชัดเจนบ้าง สับสนบ้าง บางทีก็ไม่กล้าพูด หรือพูดแล้วพูดไม่ ถูก พูดไม่แจ่มกระจ่าง ผู้แนะนำต้องรู้จักพูดให้เขากล้าที่จะแสดงออกมา กล้าระบายความทุกข์ ออกมา หรือสามารถที่จะแสดงออกซึ่งปัญหาอย่างชัดเจน โดยผู้แนะนำจะต้องช่วยให้เขารู้จักและ

^{๑๖} นิภา แยมวจิ, เส้นทางสู่โรงเรียนวิถีพุทธ, [ออนไลน์]. เข้าถึงแหล่งข้อมูลได้จาก : http://www.moe.go.th/main๒/article/article_banjerdporn/school_bud.htm, เข้าถึงเมื่อ ๑๒ ธ.ค. ๒๕๖๑.

เข้าใจปัญหาของเขาเองไปที่ละด้านสองด้าน ตามลำดับ ตัวอย่าง เช่น เมื่อมีบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งเข้ามาหา พระพุทธเจ้า จะมาถามหาคำตอบจากพระองค์ บางที พระองค์ก็ทรงช่วยให้เขาตอบปัญหาของเขาเอง โดยที่พระองค์ทรงใช้วิธี เป็นผู้ถาม บุคคลนั้นก็พบคำตอบได้ด้วยตนเอง นักแนะแนวควรนำวิธีนี้ไปใช้ในการเป็นนักพูด โดยเป็นผู้ช่วยให้เขาพูด จนกระทั่งทำให้เขาตอบปัญหาของตนเองได้ หากเขาคำตอบไม่ได้จริงๆ เราก็มีวิธีการที่จะเสนอแนะให้เขาพบคำตอบได้ ให้เห็นทางออกในการแก้ปัญหา ลักษณะที่เป็นนักพูดอย่างได้ผลนี้ ภาษาบาลีเรียกว่า “วตตนา”

๕. รู้จักฟัง หรือ ฟังเก่ง หมายถึง ความเก่งในการฟัง นอกจากหมายถึงจับเรื่องได้ไวและชัดเจนแล้ว ก็รวมถึงการมีความอดทนในการฟังด้วย อดทนต่อการรับฟังปัญหา อดทนต่อการระบายความทุกข์ เพื่อจะได้รู้เหตุปัจจัย และคิดค้นวิธีการแก้ปัญหา โดยเฉพาะการรู้จักตัวเขาและปัญหาของเขาอย่างแท้จริง เช่น รู้ว่าเขาทำอะไร บกพร่องอย่างไร จุดที่จะแก้ไขอยู่ตรงไหน เรียกในภาษาบาลีว่า “วจนกฺขโม”

๖. แลลงเรื่องลึกซึ่งได้ คือ เมื่อมีปัญหาที่ยากหรือลึกซึ้งก็สามารถคลี่คลายให้เข้าใจได้ ในการศึกษาและ ในการแก้ปัญหาจะต้องพบกับปม และเรื่องที่ยากหรือลึกซึ้งอยู่เรื่อยๆ ผู้ที่ทำหน้าที่แนะนำต้องสามารถอธิบายเนื้อหาเรื่องราวและคลี่คลายปมประเด็นต่าง ๆ ให้เห็นชัดเจนและเข้าใจได้ง่าย อะไรที่ซับซ้อนก็ต้องจับเอามาหรือหยิบออกมาพูดให้เห็นและอธิบายให้กระจ่างอันนี้เป็นความสามารถในการปฏิบัติที่เรียกว่า “คมกิริยจ กถิ กตตนา”

๗. ไม่ชักจูงไปในทางที่ผิดหรือนอกเรื่อง คือ จะต้องมียุทธศาสตร์ที่ชัดเจนในการแนะนำ โดยมีเป้าหมายและนำไปสู่จุดหมายซึ่งจะแก้ปัญหาได้ ด้วยวิธีที่ถูกต้อง หากผู้แนะนำปฏิบัติไม่ถูกต้องออกนอกเรื่องราว หรือชักจูงไปในทางเสียหาย โดยแนะนำผิดๆ หรือแนะนำวิธีการที่ไม่ถูกต้อง แนะนำไปแทนที่เขาจะแก้ปัญหาได้ ก็กลับกลายเป็นสร้างปัญหา อันนี้เรียกว่า “โน จฏฐาเน นิโยชเย”

รวมเป็น ๗ ประการ เรียกว่า คุณธรรมหรือองค์คุณของกัลยาณมิตร ซึ่งเราใช้เป็นคุณสมบัติของครูโดยทั่วไป ซึ่งผู้ทำหน้าที่โรงเรียนวิถีพุทธควรมีคุณสมบัติเช่นนี้เป็นพิเศษ ขณะเดียวกันผู้ที่จะสามารถพัฒนาตนเองหรือพึ่งพาตนเองได้นั้น จำเป็นต้องมีความพร้อมด้านแรงจูงใจอันเป็นปัจจัยภายในตน (ฉันทะ) ลักษณะของบุคคลที่พึ่งตนเองได้ จึงจะสามารถแก้ไขปัญหาด้วยตนเองได้^{๑๗}

^{๑๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ถึงเวลา มารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่ . พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๔๒ - ๔๕

บทที่ ๖

การพัฒนาโรงเรียนวิถึพุทธ

❖ ประเภทของโรงเรียนวิถึพุทธ

๑. โรงเรียนวิถึพุทธทั่วไป (Buddhist Oriented School)
๒. โรงเรียนวิถึพุทธชั้นนำ(The Leading Buddhist Oriented School)
๓. โรงเรียนวิถึพุทธพระราชทาน(The royal award Buddhist Oriented School)

๑.โรงเรียนวิถึพุทธทั่วไป (Buddhist Oriented School)

โรงเรียนวิถึพุทธทั่วไป เป็นโรงเรียนวิถึพุทธที่ดำเนินการตามมาตรฐานและ ตัวชี้วัดของอัตลักษณ์ ๒๙ ประการในโรงเรียนวิถึพุทธ ดังนี้

- ๑) ได้สมัครลงทะเบียนในระบบเว็บไซต์
- ๒) มีการดำเนินการตามตัวชี้วัดอัตลักษณ์วิถึพุทธครบทั้ง ๒๙ ประการ (อาชีวะ ๓๗ ประการ)
- ๓) มีการประเมินตนเองตามอัตลักษณ์วิถึพุทธครบทั้ง ๒๙ ประการ (อาชีวะ ๓๗ ประการ) ในระบบ ระยะ ๙ เดือนและ ๑๒ เดือน อย่างต่อเนื่อง
- ๔) มีกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์ด้านวิถึพุทธ และกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอ
- ๕) มีโครงการวิถึพุทธในแผนยุทธศาสตร์ และแผนปฏิบัติการประจำปีของสถานศึกษา

❖ อัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถึพุทธ

ความเป็นมาของอัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถึพุทธ^{๑๘} การศึกษาและพัฒนาอัตลักษณ์โรงเรียนวิถึพุทธที่ได้ดำเนินการนั้นได้มีขั้นตอนที่ผ่านมาดังนี้

๑. การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อศึกษา เพื่อให้การศึกษาและพัฒนาอัตลักษณ์โรงเรียนวิถึพุทธครอบคลุมและเป็นตัวแทนที่ดีของโรงเรียนของประเทศไทย ผู้วิจัยจึงได้พัฒนาเครื่องมือสำหรับการรับสมัครโรงเรียนทั่วไปประเทศทั้งที่เป็นโรงเรียนวิถึพุทธและไม่เป็นโรงเรียนวิถึพุทธผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ตด้วยเว็บไซต์ www.vitheebuddha.com เพื่อให้โรงเรียนที่มีความพร้อมและสนใจได้ลงทะเบียนสมัคร โดยโรงเรียนจะต้องส่งข้อมูล

^{๑๘} ฝ่ายบริการการฝึกอบรม ส่วนธรรมนิเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๕. (หน้า ๒๒)

เพื่อใช้ประกอบในการพิจารณาโรงเรียนวิถีพุทธประกอบด้วย ข้อมูลพื้นฐานของโรงเรียน และข้อมูลการดำเนินงานตามแนวทาง ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธแล้วทำการคัดเลือกตัวแทนโรงเรียนทั้งหมดจำนวน ๑๐๐ โรงเรียน เพื่อนำมาศึกษาต่อไป

๒. จัดทำสนทนากลุ่ม (Focus group) โดยนำโรงเรียนทั้งหมด จำนวน ๑๐๐ โรงเรียน ที่เป็นตัวแทนของโรงเรียนวิถีพุทธทั่วประเทศมาประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ รับฟังปัญหา อุปสรรค ข้อเสนอแนะการดำเนินงานตามแนวทาง ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธเพื่อสังเคราะห์หาข้อสรุป แนวปฏิบัติของการพัฒนาอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธ ในขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพโดยการแบ่งกลุ่มออกเป็น ๕ กลุ่ม ๆ ละ ๒๐ คน แบ่งตามประเด็นพิจารณาได้แก่ ภูมิภาคที่ตั้ง ขนาดโรงเรียน ในเมืองกับชนบท โรงเรียนแกนนำ กับไม่เป็นโรงเรียนแกนนำ และโรงเรียนที่มีระดับมากที่สุดกับน้อยที่สุด

๓. ทดลองใช้ในสภาพจริง นำแนวปฏิบัติไปทดลองใช้ในสภาพจริงกับโรงเรียนที่สมัครใจเพื่อทดลองใช้จำนวน ๒๐ โรงเรียน จากตัวแทนจำนวน ๑๐๐ โรงเรียน ใช้ระยะเวลาทดลอง ๓ เดือน

๔. ประเมินผลโดยคณะกรรมการประเมินผล เพื่อตรวจสอบผลสำเร็จของการดำเนินงาน โดยใช้กรอบแนวคิด CIPP model ของสตัฟเฟิลบีม (Stufflebeam) ได้แก่ การประเมินสภาพแวดล้อม การประเมินปัจจัยนำเข้า การประเมินกระบวนการ และการประเมินผลผลิตที่ได้ จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ ประชาชนในพื้นที่ บุคลากรในโรงเรียน นักเรียน สำนักงานเขตพื้นที่

๕. สรุปผลการดำเนินงานและรายงาน สรุปผลและรายงานอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธ การประเมินผลความสำเร็จของโครงการต่อสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อเป็นแนวทางในการนำไปปฏิบัติ

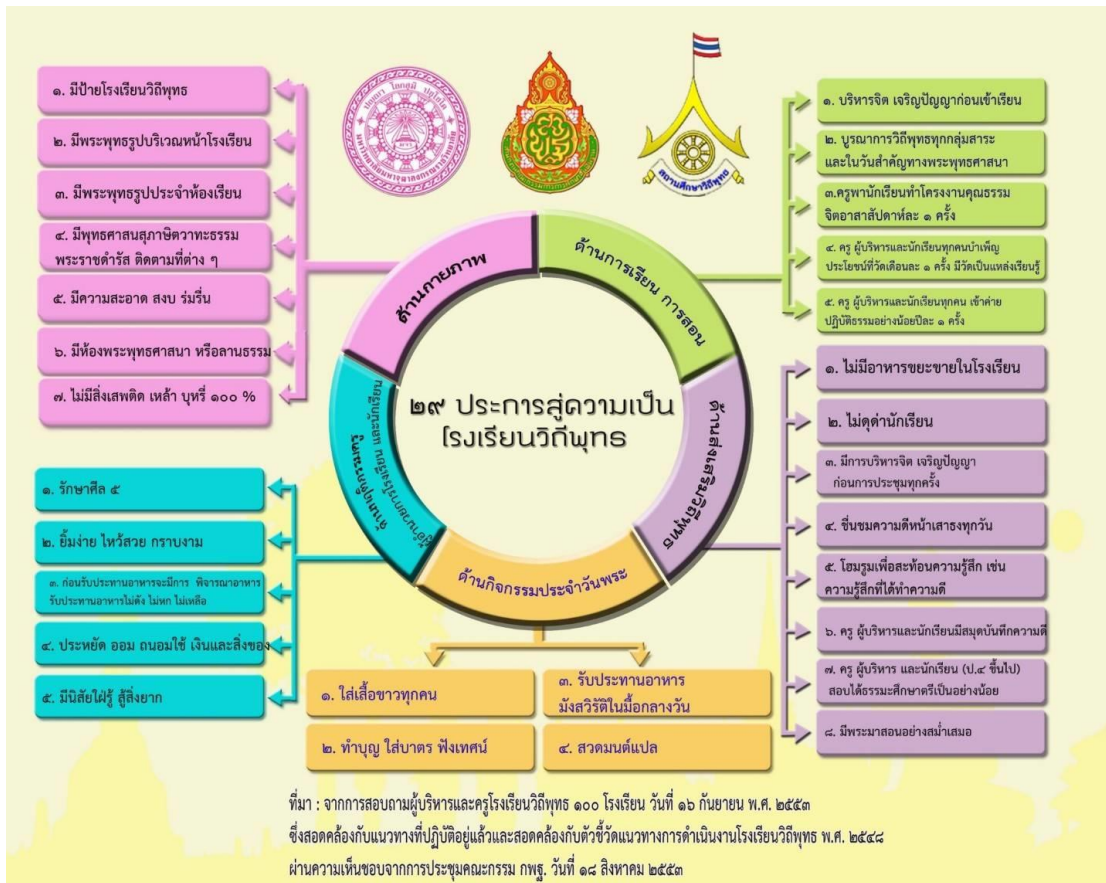
ซึ่งจากแนวทางการดำเนินการที่รับทราบร่วมกันตั้งแต่เริ่มต้น คณะผู้บริหาร ครู และพระอาจารย์จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ร่วมกันวิเคราะห์ สังเคราะห์ แนวทางดำเนินการเติมยกร่างเป็นแนวทางดำเนินการ ที่เป็นรูปธรรมอีกครั้ง สอดคล้องกับตัวชี้วัดแนวทางการดำเนินงาน โรงเรียนวิถีพุทธ พ.ศ. ๒๕๔๘ แบ่งเป็น ๕ ด้าน รวม ๒๙ ประการ และคณะยกร่างได้นำร่างฯ ไปสอบถามความเห็นของผู้เกี่ยวข้องหลายครั้ง

รวมทั้งผ่านความเห็นชอบของคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เมื่อวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๓ จึงประกาศให้โรงเรียนวิถีพุทธทราบและเป็นแนวทาง ในการประเมินตนเองตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นต้นมา

แนวทางดำเนินการ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธทำให้โรงเรียนมีแนวทางการพัฒนาโรงเรียนที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยร่วมกันนำอัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ ไปเป็นตัวชี้วัดในการคัดเลือกโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำอย่างต่อเนื่อง เพื่อรับใบประกาศเกียรติคุณ ยกย่องจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเพื่อให้การคัดเลือกโรงเรียนวิถีพุทธ ปี พ.ศ. ๒๕๕๖ เป็นอย่างเรียบร้อย ได้โรงเรียนวิถีพุทธที่มีคุณภาพจำนวน ๑๐๐ โรงเรียนจากโรงเรียนวิถีพุทธทั้งหมด ๑๒,๑๖๒ โรงเรียนให้เป็นอย่างแก่โรงเรียนอื่น ๆ ได้จึงเห็นควรจัดโครงการดังกล่าว และพัฒนาอัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธซึ่งอัตลักษณ์ทั้ง ๒๙ ประการมี ดังนี้

ด้านกายภาพ	ด้านกิจกรรมประจำวันพระ	ด้านการเรียนการสอน	ด้านพฤติกรรมนักเรียน ครู ผู้บริหารโรงเรียน	ด้านการส่งเสริมวิถีพุทธ
๑) มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ	๑) ใส่เสื้อขาวทุกคน	๑) บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนเข้าเรียน เข้า-ป้าย ทั้งครู และนักเรียน	๑) รักษาศีล ๕	๑) ไม่มีอาหารขยะภายในโรงเรียน
๒) มีพระพุทธรูปบริเวณหน้าโรงเรียน	๒) ทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์	๒) บูรณาการวิถีพุทธทุกกลุ่มสาระและในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา	๒) ยิ้มง่าย ไหว้สวย กราบงาม	๒) ไม่ดูด่า นักเรียน
๓) มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียน	๓) รับประทานอาหารมังสวิรัตินมูกกลางวัน	๓) ครู พานักเรียนทำโครงการคุณธรรม กิจกรรมจิตอาสา สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง	๓) ก่อนรับประทานอาหารจะมีการพิจารณาอาหารรับประทานอาหารไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ	๓) บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนการประชุมทุกครั้ง
๔) มีพุทธศาสนสุภาษิต วาจาธรรม พระราชดำรัสติดตามที่ต่าง ๆ	๔) สวดมนต์แปล	๔) ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคน ไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัด เดือนละ ๑ ครั้ง มีวัดเป็นแหล่งเรียนรู้	๔) ประหยัด ออม อดออมใช้เงิน และสิ่งของ	๔) ชื่นชมคุณความดีหน้าเสาธงทุกวัน
๕) มีความสะอาดสงบ ร่มรื่น		๕) ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคน เข้าค่ายปฏิบัติธรรมอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง	๕) มีนิสัยใฝ่รู้ สู้ง่าย	๕) โฮมรูมเพื่อสะท้อนความรู้สึก เช่น ความรู้สึกที่ได้ทำความดี
๖) มีห้องพระพุทธรูป ศาสนาหรือลานธรรม				๖) ครู ผู้บริหาร และนักเรียน มีสมุดบันทึกความดี
๗) ไม่มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ในโรงเรียน ๑๐๐%				๗) ครู ผู้บริหาร และนักเรียน สอดได้ธรรมะศึกษาตรีเป็นอย่างน้อย
				๘) มีพระมาสอนอย่างสม่ำเสมอ

ซึ่งทั้งหมดนี้สามารถสรุปได้เป็นแผนภูมิเพื่อให้เป็นการจดจำได้ง่ายและนำไปติดไว้ในสถานศึกษาให้ผู้ที่เกี่ยวข้องและนักเรียนได้เข้าใจในแนวทางการไปสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธต่อไปดังนี้

แผนภูมิ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ

ที่มา: www.vithee buddha.com/main.php?url=news_view&id=๒๒๒&cat=F

จึงเห็นสมควรที่จะมีการได้พัฒนาตนเองไปสู่ความเป็น อัตลักษณ์ ๒๙ ประการของการเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ และเพื่อให้เป็นแนวทางการพัฒนาให้เป็นโรงเรียนวิถีพุทธที่สมบูรณ์แบบ และเป็นแนวทางต่อ ๆ ไป ได้กำหนดให้ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นแนวทางของการประเมินถึงความเป็นไปได้ในแต่ละด้าน

แนวทางดำเนินการ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย

๑. ด้านกายภาพ ๗ ประการ

- ๑.๑ มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ
- ๑.๒ มีพระพุทธรูปหน้าโรงเรียน
- ๑.๓ มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียน
- ๑.๔ มีพระพุทธศาสนสุภาษิต วาทะธรรม พระราชดำรัสติดตามที่ต่าง ๆ
- ๑.๕ มีความสะอาด สงบ ร่มรื่น
- ๑.๖ มีห้องพระพุทธศาสนาหรือลานธรรม
- ๑.๗ ไม่มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ๑๐๐ %

๒. ด้านการเรียนการสอน ๕ ประการ

- ๒.๑ บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนเข้าเรียน เข้า บ่าย ทั้งครู และ นักเรียน
- ๒.๒ บูรณาการวิถีพุทธ ทุกกลุ่มสาระ และในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
- ๒.๓ ครู พานักเรียนทำโครงการคุณธรรม กิจกรรมจิตอาสาสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง
- ๒.๔ ครู ผู้บริหาร และ นักเรียน ทุกคน ไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัดเดือนละ ๑ ครั้ง มีวัดเป็นแหล่งเรียนรู้

๒.๕ ครู ผู้บริหาร และ นักเรียนทุกคน เข้าค่ายปฏิบัติธรรมอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง

๓. ด้านพฤติกรรม ครู ผู้บริหารโรงเรียนและนักเรียน ๕ ประการ

- ๓.๑ รักษาศีล ๕
- ๓.๒ ยิ้มง่าย ไหว้สวย กราบงาม
- ๓.๓ ก่อนรับประทานอาหารจะมีการพิจารณาอาหารรับประทานอาหาร ไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ
- ๓.๔ ประหยัด ออม ถนอมใช้ เงิน และ สิ่งของ
- ๓.๕ มีนิสัยใฝ่รู้ สู้ง่าย

๔. ด้านการส่งเสริมวิถีพุทธ ๘ ประการ

- ๔.๑ ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียน
- ๔.๒ ไม่ดู ด่า นักเรียน
- ๔.๓ ชื่นชมคุณความดี หน้าเสาธงทุกวัน
- ๔.๔ โสมรุมเพื่อสะท้อนความรู้สึก เช่นความรู้สึกที่ได้ทำความดี
- ๔.๕ ครู ผู้บริหาร และนักเรียน มีสมุดบันทึกความดี
- ๔.๖ ครู ผู้บริหาร และนักเรียน(ป.๔ ขึ้นไป) สอบได้ธรรมศึกษาตรีเป็นอย่างน้อย
- ๔.๗ บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนการประชุมทุกครั้ง
- ๔.๘ มีพระมาสอนอย่างสม่ำเสมอ

๕. ด้านกิจกรรมประจำวันพระ ๔ ประการ

- ๕.๑ ใส่เสื้อขาวทุกคน
- ๕.๒ ทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์
- ๕.๓ รับประทานอาหารมังสวิรัตินมื่อกลางวัน
- ๕.๔ สวดมนต์แปล

❖ การวิเคราะห์ลักษณะของกิจกรรม คุณค่า ปัญหา/อุปสรรค และแนวทางแก้ไข**๑. ด้านกายภาพ ๗ ประการ**

- มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ	- มีพระพุทธรูปหน้าโรงเรียน
- มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียน	- มีพระพุทธรูปศาสนสุภาชิต วาฑะธรรม พระราชดำรัสติดตามที่ต่าง ๆ
- มีความสะอาด สงบ ร่มรื่น	- มีห้องพระพุทธรูปหรือลานธรรม
- ไม่มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ๑๐๐ %	

คุณค่าที่ได้รับ ได้คุณค่าด้านจิตใจ สะอาด สว่าง สงบ บรรยายภาพเอื้อต่อการเรียนการสอน ของโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นสัญลักษณ์ของการเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ มีองค์พระครองใจ ไว้สัจการบูชา เป็นหลักธรรมในการเตือนจิต สุขภาพกายและจิตดี ฝึกฝนด้วยภาวนา มีห้องที่เป็นสัดส่วน มีศิลปะทาง อบายมุข ทำชีวิตให้ประณีต สนองแนวนโยบายของรัฐ สร้างวินัย สังคมปลอดภัย สิ่งเสพติด

ปัญหา/อุปสรรค งบประมาณมีไม่เพียงพอ พื้นที่มีจำนวนจำกัด บุคลากรไม่ให้ความสำคัญให้ความสำคัญ ร่วมมือ

แนวทางการแก้ไข หางบสนับสนุน ปรับตามสภาพพื้นที่ เช่น ห้องเรียน หน้าห้องเรียน พัฒนาศูนย์บุคลากร สร้างความเข้าใจให้กับบุคลากร

๒. ด้านการเรียนการสอน ๕ ประการ

- บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนเข้าเรียน เข้า บ่าย ทั้งครู และ นักเรียน
- บูรณาการวิถีพุทธ ทุกกลุ่มสาระ และในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
- ครู พานักเรียนทำโครงการคุณธรรม กิจกรรมจิตอาสาสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง
- ครู ผู้บริหาร และ นักเรียน ทุกคน ไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัดเดือนละ ๑ ครั้ง มีวัดเป็นแหล่งเรียนรู้
- ครู ผู้บริหาร และ นักเรียนทุกคน เข้าค่ายปฏิบัติธรรมอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง

คุณค่าที่ได้รับ ได้ฝึกสมาธิ ฝึกสติ ทำให้เกิดปัญญา สร้างวินัย ซึ่งจะนำไปสู่การมีจิตอาสาของ นักเรียนต่อชุมชน ปลูกฝังนิสัยความมีน้ำใจและจิตสาธารณะ นักเรียนได้แสดงออกถึงพฤติกรรมความ ร่วมมือกันในการช่วยเหลือสังคม

ปัญหา/อุปสรรค เวลาในการจัดกิจกรรมมีน้อย บุคลากรบางส่วนไม่ให้ความสำคัญร่วมมือ ผู้อำนวยการบางคนไม่ให้ความสำคัญทางกิจกรรม นักเรียนขาดความสนใจ ขาดบุคคลผู้รับผิดชอบ อย่างจริงจัง และขาดต้นแบบที่เป็นแบบอย่างถูกต้อง งบประมาณของโรงเรียน มีน้อย และมุ่งไป พัฒนาด้านอื่น

แนวทางการแก้ไข สร้างความตระหนักให้บุคลากรครู ผู้บริหาร และนักเรียน เห็นคุณค่าถึง ความสำคัญในการพัฒนา และจัดอบรมเพื่อเพิ่มพูนความรู้

๓. ด้านพฤติกรรม ครู ผู้บริหารโรงเรียน และนักเรียน ๕ ประการ

- รักษาศีล ๕
- ยิ้มง่าย ไหว้สวย กราบงาม
- ก่อนรับประทานอาหารจะมีการพิจารณาอาหารรับประทานอาหาร ไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ
- ประหยัด ออม ถนอมใช้ เงิน และ สิ่งของ
- มีนิสัยใฝ่รู้ สู้งาน

คุณค่าที่ได้รับ ทำชีวิตได้เป็นปกติสุข ไม่เบียดเบียนผู้อื่น สમાทานศีลหน้าเสาธง บูรณาการ ครูประจำชั้น ประเมินทุกวันก่อนเลิกเรียน ยิ้มง่าย ไหว้สวย ทำให้น่ารักน่าชื่นชม รักษาวัฒนธรรม อันดี งามของไทย การพิจารณาอาหาร ไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ ทำให้รู้จักความพอประมาณ มีสติ กตัญญู ไม่ หลงใหลส กลิ่น มีมารยาทในการรับประทานอาหาร การประหยัดอดออมถนอมใช้เงินและสิ่งของ ทำ ให้รู้จักใช้จ่ายอย่างพอเพียง รู้คุณค่าของคนและสิ่งของรู้จักการวางแผนในการใช้จ่าย และมีนิสัย ใฝ่รู้ สู้งาน ทำให้มีความขยันอดทน มีความเพียร ความพยายาม มุ่งมั่นสู่ความสำเร็จ

ปัญหา/อุปสรรค รักษาศีลไม่ครบทุกข้อ นักเรียนมาสาย ไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงของโรงเรียน
สื่อ และเทคโนโลยีไม่เพียงพอ และต้องการสนับสนุนจากภายนอก
แนวทางการแก้ไข หาสื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างพอเพียง

๔. ด้านการส่งเสริมวิถีพุทธ ๘ ประการ

- ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียน
- ไม่ดู ต่า นักเรียน
- ชื่นชมคุณความดี หน้าเสาธงทุกวัน
- มีพระมาสอนอย่างสม่ำเสมอ
- โฮมรูมเพื่อสะท้อนความรู้สึก เช่นความรู้สึกที่ได้ทำความดี
- ครู ผู้บริหาร และนักเรียน มีสมุดบันทึกความดี
- ครู ผู้บริหาร และนักเรียน สอบได้ธรรมศึกษาตรีเป็นอย่างน้อย
- บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนการประชุมทุกครั้ง

คุณค่าที่ได้รับ ทำให้มีสุขภาพดี รู้จักเลือกรับประทานอาหารที่ดีมีประโยชน์ มีการชื่นชม
ความดีทำให้เกิดความปลื้มใจในสิ่งที่ได้ทำ พร้อมทั้งมีสมุดที่บันทึกความดีคอยย้ำเตือนให้ทำดี รู้
หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา สามารถแก้ไขปัญหา

ปัญหา/อุปสรรค ขาดต้นแบบที่สามารถเป็นแบบอย่างที่ต้องการ บุคลากรบางส่วนไม่ให้ความ
ร่วมมือ งบประมาณของโรงเรียน มีน้อย และมุ่งไปพัฒนาด้านอื่น

แนวทางการแก้ไข สร้างความตระหนักให้บุคลากรครู ผู้บริหาร และนักเรียน เห็นคุณค่าถึง
ความสำคัญในการพัฒนาให้กำลังใจในการทำความดี

๕. ด้านกิจกรรมประจำวันพระ ๔ ประการ

- ใส่เสื้อขาวทุกคน
- ทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์
- รับประทานอาหารมังสวิรัตินมื่อกลางวัน
- สวดมนต์แปล

คุณค่าที่ได้รับ ใส่เสื้อขาว เว้นจากการปรุงแต่ง แสดงความร่วมมือ ใส่บาตร ฟังเทศน์ เสียสละ
เอื้อเพื่อ สร้างปัญญา ชัดเกลาจิตใจ สร้างเสริมปัญญา อาหารมังสวิวัติ รักษาศีล ความเมตตากรุณา
เว้นจากการฆ่าสัตว์ สวดมนต์แปล ฟีกสมาธิ เข้าใจซึ่งในพระธรรมคำสอน

ปัญหา/อุปสรรค เสื้อขาว ผู้ปกครองซื้อเองให้งบประมาณโรงเรียน ความร่วมมือ สร้าง
ตระหนัก ประชาสัมพันธ์ ให้เห็นความสำคัญของกิจกรรม อาหารมังสวิวัติ ให้ความรู้ สร้างกิจกรรม ให้
ตระหนักถึง ความสำคัญของอาหารประกอบอาหารให้สีสันและรสชาติที่น่ารับประทาน

แนวทางการแก้ไข ขอความร่วมมือจากภาคส่วนอื่น ๆ หาเสื้อนักเรียนให้เพียงพอ

❖ แนวปฏิบัติที่ดีของอัตลักษณ์ ๒๙ ประการ

๑. มาตรฐานด้านกายภาพ	
ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติที่ดี (หมายเลข คือเกณฑ์ให้คะแนน)
๑. มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ คำนิยาม: ป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ มีลักษณะ ดังนี้ (ขนาด ๑.๕ ม. x ๘๐ ซม.)	๑. มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ ติดไว้ในห้องใดห้องหนึ่ง ๒. มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ ติดไว้หน้าอาคารใดอาคารหนึ่ง ๓. มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ ติดไว้หน้าบริเวณโรงเรียน ๔. มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ ติดไว้หน้าบริเวณโรงเรียน เห็นเด่นชัด * ป้ายโรงเรียนวิถีพุทธมีรายละเอียดในครบถ้วน ดังตัวอย่าง
๒. มีพระพุทธรูปบริเวณหน้า โรงเรียน	๑. มีพระพุทธรูปบริเวณหน้าโรงเรียน ๒. มีพระพุทธรูปอยู่ในซุ้มบริเวณหน้าโรงเรียน ๓. มีพระพุทธรูปอยู่ในซุ้มบริเวณหน้าโรงเรียนและเครื่องบูชา ๔. มีพระพุทธรูปอยู่ในซุ้มบริเวณหน้าโรงเรียนมีเครื่องบูชาและให้นักเรียน ไหว้ทุกวัน
๓. มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียน	๑. มีพระพุทธรูป หรือภาพพระพุทธรูปประจำห้องเรียน ๒. มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียนอยู่ด้านหน้าในที่ตั้งสมควร ๓. มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียนอยู่ด้านหน้าในที่ตั้งสมควร และมีการทำ ความสะอาด ๔. มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียนอยู่ด้านหน้าในที่ตั้งสมควร มีการทำความสะอาด และการเคารพพระพุทธรูปเป็นประจำ
๔. มีพระพุทธรูปศาสนสุภาสิตวาทะ ธรรม พระราชดำรัส ติดตามที่ต่าง ๆ	๑. มีพุทธานุศาสนสุภาสิต วาทะธรรม พระราชดำรัส ติดตามที่ต่าง ๆ ๒. มีพุทธานุศาสนสุภาสิต วาทะธรรมพระราชดำรัส ติดตามที่ต่าง ๆและมี การปรับปรุงอยู่เสมอ ๓. มีพุทธานุศาสนสุภาสิต วาทะธรรมพระราชดำรัส ติดตามที่ต่าง ๆและมี การปรับปรุง อยู่เสมอโดยนักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดทำ ๔. มีพุทธานุศาสนสุภาสิต วาทะธรรมพระราชดำรัส ติดตามที่ต่าง ๆและมี การปรับปรุงอยู่เสมอโดยนักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดทำอย่างต่อเนื่อง
๕. มีความสะอาด สงบ ร่มรื่น	๑. มีความสะอาด สงบ ร่มรื่นในห้องเรียนและบริเวณโรงเรียน ๒. มีความสะอาด สงบ ร่มรื่นในห้องเรียน บริเวณโรงเรียน โดยดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ๓. มีความสะอาด สงบ ร่มรื่นในห้องเรียน บริเวณโรงเรียน โดยดำเนินการอย่างต่อเนื่องและนักเรียนมีส่วนร่วม ๔. มีความสะอาด สงบ ร่มรื่นในห้องเรียน บริเวณโรงเรียน โดยดำเนินการอย่างต่อเนื่องและนักเรียนมีส่วนร่วมทุกคน

๖. มีห้องพระพุทธรูปศาสนา หรือลานธรรม	๑. มีห้องพระพุทธรูปศาสนา หรือลานธรรม ๒. มีห้องพระพุทธรูปศาสนา หรือลานธรรมและมีตารางการใช้ ๓. มีห้องพระพุทธรูปศาสนา หรือลานธรรมมีตารางการใช้ มีการใช้จริง ๔. มีห้องพระพุทธรูปศาสนา หรือลานธรรมมีตารางการใช้ มีการใช้จริง และนักเรียนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา
๗. ไม่มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ๑๐๐%	๑. มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ในโรงเรียนระหว่าง ๔๐ - ๕๐ % ๒. มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ในโรงเรียนระหว่าง ๒๐ - ๓๙ % ๓. มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ในโรงเรียนระหว่าง ๑๐ - ๑๙ % ๔. ไม่มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ในโรงเรียน ๑๐๐ %

๒. มาตรฐานด้านพฤติกรรม นักเรียน ครู ผู้บริหารโรงเรียน

ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติที่ดี(หมายเลข คือเกณฑ์ให้คะแนน)
๘. รักษาศีล ๕	๑. ผู้บริหาร ครู นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติได้ ครบ ๕ ข้อ ๒. ผู้บริหาร ครู นักเรียน ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติได้ ครบ ๕ ข้อ ๓. ผู้บริหาร ครู นักเรียน ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติได้ ครบ ๕ ข้อ ๔. ผู้บริหาร ครู นักเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติได้ ครบ ๕ ข้อ
๙. ยิ้มง่าย ไหว้สวย กราบงาม	๑. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติ ๔. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๑๐. ก่อนรับประทานอาหารจะมีการพิจารณาอาหาร รับประทาน อาหารไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ	๑. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติ ๔. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๑๑. ประหยัด ออม ถนอมใช้ เงิน และสิ่งของ	๑. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติ ๔. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๑๒. มีนิสัยใฝ่รู้ ใฝ่สิ่งยาก	๑. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๕๐ - ๖๙ ปฏิบัติ ๓. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๗๐ - ๘๙ ปฏิบัติ ๔. นักเรียน ครูและผู้บริหาร ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ

๓.มาตรฐานด้านกิจกรรมประจำวันพระ	
ตัวชี้วัด	แนวปฏิบัติที่ดี(หมายเลข คือเกณฑ์ให้คะแนน)
๑. ใส่เสื้อสีขาวทุกคน	๑. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔.ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๒. ทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์	๑. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๓. รับประทานอาหารมังสวิรัตในมือ กลางวัน	๑. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๔.สวดมนต์แปล	๑. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔.ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๔. มาตรฐานด้านการส่งเสริมวิถีพุทธ	
๑. ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียน	๑. ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียนเป็นบางวัน ๒. ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียนทุกวัน ๓. ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียนทุกวันแต่นักเรียนนำมาเอง ๔. ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียนทุกวันและปลูกฝังให้นักเรียนไม่ซื้อ อาหารขายนอกโรงเรียน
๒. ไม่ดูดำนักเรียน	๑. ครู ผู้บริหาร ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๓. ชื่นชมคุณความดีหน้าเสาธงทุกวัน	๑. ปฏิบัติ โดยไม่เต็มใจ ๒. ปฏิบัติ โดยไม่เต็มใจและทำตามคำสั่ง ๓. ปฏิบัติด้วยความเต็มใจ ๔. ปฏิบัติ ด้วยความเต็มใจ เห็นคุณค่า และโน้มน้าวให้นักเรียนทำ ความดี

๔. โฮมรูมเพื่อสะท้อนความรู้สึกเช่น ความรู้สึกที่ได้ทำความดี	๑. ปฏิบัติ โดยไม่เต็มใจ ๒. ปฏิบัติโดยไม่เต็มใจและทำตามคำสั่ง ๓. ปฏิบัติด้วยความเต็มใจ ๔. ปฏิบัติ ด้วยความเต็มใจ เห็นคุณค่า และโน้มน้าวให้นักเรียนดี
๕. ครู ผู้บริหาร และนักเรียน มีสมุด บันทึกความดี	๑. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๖. ครู ผู้บริหาร และนักเรียนสอปได้ ธรรมะศึกษาตรีเป็นอย่างน้อย	๑. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๗. บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนการ ประชุมทุกครั้ง	๑. ครูและปฏิบัติ โดยไม่เต็มใจ ๒. ครูและปฏิบัติ โดยไม่เต็มใจและทำตามคำสั่ง ๓. ครูและปฏิบัติ ด้วยความเต็มใจ ๔. ครูและปฏิบัติ ด้วยความเต็มใจและเห็นคุณค่า
๘. มีพระมาสอนอย่างสม่ำเสมอ	๑. นักเรียนได้เรียนกับพระ ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ๒. นักเรียนได้เรียนกับพระ ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. นักเรียนได้เรียนกับพระ ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔. มีนักเรียนได้เรียนกับพระ ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๕.มาตรฐานการเรียนการสอน	
๑. บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนเข้าเรียน เช้า - บ่าย ทั้งครู และนักเรียน	๑. นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครูและนักเรียน ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครูและนักเรียน ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครูและนักเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๒. บูรณาการวิถีพุทธทุกกลุ่มสาระและ ในวันสำคัญทางพุทธศาสนา	๑. มีครู ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. มีครู ร้อยละ ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. มีครู ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔. มีครู ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๓. ครูพานักเรียนทำโครงการคุณธรรม หรือกิจกรรมจิตอาสา สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง	๑. มีครู ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. มีครู ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. มีครู ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔. มีครู ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ

๔. ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคนไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัดเดือนละ ๑ ครั้ง มีวัดเป็นแหล่งเรียนรู้	๑. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ
๕. ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคนเข้าค่ายปฏิบัติธรรมอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง	๑. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ต่ำกว่าร้อยละ ๕๐ ปฏิบัติ ๒. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๕๐ -๖๙ ปฏิบัติ ๓. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๗๐ -๘๙ ปฏิบัติ ๔. ครู ผู้บริหาร นักเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ปฏิบัติ

๒.โรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ (The Leading Buddhist Oriented School)

โรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำเป็นโรงเรียนวิถิพุทธที่มีผลงานดีเด่นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน จนเป็นแบบอย่างได้ และมีการดำเนินการตามมาตรฐานและ ตัวชี้วัดของอัตลักษณ์ ๒๙ ประการในโรงเรียนวิถิพุทธ อย่างชัดเจนอย่างเป็นประจักษ์ และมีกิจกรรมหรือโครงการที่เด่นชัดเชิงประจักษ์ ด้วยกระบวนการกัลยาณมิตร

❖ คุณสมบัติและตัวชี้วัดโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ

- ๑) ได้สมัครลงทะเบียนในระบบเว็บไซต์
- ๒) มีการดำเนินการตามตัวชี้วัดอัตลักษณ์วิถิพุทธครบทั้ง ๒๙ ประการ (อาชีวะ ๓๗ ประการ) และประเมินตนเองตามอัตลักษณ์วิถิพุทธในระบบ ระยะ ๙ เดือนและ ๑๒ เดือน อย่างต่อเนื่อง ไม่น้อยกว่า ๒ ปีต่อเนื่อง
- ๓) มีกิจวัตรประจำวัน ประจำสัปดาห์ด้านวิถิพุทธ และกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอ จนเป็นวิถีชีวิต
- ๔) มีโครงการวิถิพุทธในแผนยุทธศาสตร์ และแผนปฏิบัติการประจำปีของสถานศึกษา
- ๕) มีการดำเนินกิจกรรม/โครงการเด่นด้านวิถิพุทธ อย่างเป็นรูปธรรม ต่อเนื่องกันอย่างน้อย ๒ ปี และส่งผลดีต่อครู บุคลากรและผู้เรียน
- ๖) มีการบูรณาการวิถิพุทธสู่การเรียนการสอนรวมทั้งมีแผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการวิถิพุทธทุกกลุ่มสาระ
- ๗) มีการอบรมพัฒนาผู้บริหาร ครู บุคลากร ในด้านวิถิพุทธและการปฏิบัติธรรม ต่อเนื่อง ไม่น้อยกว่า ๓ ปี
- ๘) มีการอบรมพัฒนาผู้เรียนในด้านวิถิพุทธและปฏิบัติธรรมต่อเนื่อง ไม่น้อยกว่า ๓ ปี

❖ โรงเรียนที่มีสิทธิ์สมัครรับการคัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ (ต้องมีทุกข้อ)

๑. สมัครเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถิพุทธและลงทะเบียน เว็บไซต์ www.vitheeбудdha.com ไม่น้อยกว่า ๓ ปี

๒. มีผลการประเมินตนเองตามอัตลักษณ์ ๒๙ ประการ ในเว็บไซต์ www.vitheeбудdha.com ต่อเนื่องกัน อย่างน้อย ๒ ปี ได้ผลการประเมินโดยรวมระดับดี ขึ้นไป

๓. ผู้บริหาร และคณะครู อาจารย์ มีความใส่ใจในการดำเนินงานโครงการโรงเรียนวิถิพุทธ

๔. ไม่เคยได้รับประกาศยกย่องเป็นโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำมาก่อน

เอกสารที่โรงเรียนต้องส่งประกอบการสมัคร

๑. เขียนรายงาน กิจกรรม/ผลงานดีเด่น ของสถานศึกษาด้านที่เกี่ยวกับโรงเรียนวิถิพุทธ ปีการศึกษาที่จะสมัคร

๒. เขียนอธิบายโดยรวม ไม่ควรเกิน ๕ กิจกรรม/โครงการ พร้อมภาพ เอกสารประกอบอื่น ๆ จำนวน ไม่เกิน ๑๕ หน้ากระดาษ เอ ๔ ไม่ต้องมีภาคผนวก

๓. แผนการสอนบูรณาการวิถิพุทธ ในสาระวิชา ๘ กลุ่มสาระฯ ละ ๑ คาบ ระดับชั้นใด สาระย่อยเรื่องใดก็ได้ (ไม่เกิน ๓ หน้า) ที่แสดงให้เห็นวิธีจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาทักษะศตวรรษที่ ๒๑ และวิถิพุทธ (หากโรงเรียนผ่านการพิจารณาครั้งแรก จะมีคณะไปเยี่ยมและขอชมการจัดการเรียนรู้แผนนี้)

๔. แนบรายงานผลการประเมินตนเองของโรงเรียน จากเว็บไซต์ www.vitheeбудdha.com โดยส่งพิมพ์จากระบบเว็บไซต์วิถิพุทธ

๓.โรงเรียนวิถิพุทธพระราชทาน (The royal award Buddhist Oriented School)

การมีโรงเรียนวิถิพุทธพระราชทาน เนื่องจากโรงเรียนวิถิพุทธทั่วไปได้พัฒนาจนได้รับการยกย่องเป็นโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำและได้มีการดำเนินกิจกรรมภายในโรงเรียนจนเป็นตัวอย่างแก่ชุมชนตามหลักไตรสิกขา และเป็นแบบอย่างในการพัฒนาโรงเรียนตามแนวโรงเรียนวิถิพุทธจนเป็นรูปธรรมมี “นวัตกรรม” ชัดเจน ในเชิงประจักษ์แก่โรงเรียนต่าง ๆ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงเห็นสมควรยกย่องโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำนี้ ไปอีกระดับหนึ่งให้ได้รับรางวัลระดับสูงสุด คือ โรงเรียนวิถิพุทธพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อเป็นรางวัลยกย่องเชิดชูเกียรติโรงเรียนวิถิพุทธให้เป็นสถานศึกษาด้านแบบด้านคุณธรรมจริยธรรมที่มีคุณค่าจึงได้กำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธพระราชทานและจักได้มอบหมายคณะกรรมการตรวจคัดเลือกประเมินเชิงประจักษ์ต่อไป

❖ กระบวนการคัดเลือกโรงเรียนวิถิพุทธพระราชทาน

๑) คุณสมบัติของโรงเรียนวิถิพุทธพระราชทาน

- ๑) ได้สมัครลงทะเบียนในระบบเว็บไซต์
- ๒) มีการดำเนินการตามตัวชี้วัดอัตลักษณ์วิถิพุทธครบทั้ง ๒๙ ประการ (อาชีวะ ๓๗ ประการ) และประเมินตนเองตามอัตลักษณ์วิถิพุทธในระบบ ระยะ ๙ เดือนและ ๑๒ เดือน อย่างต่อเนื่อง ไม่น้อยกว่า ๔ ปีต่อเนื่อง
- ๓) ได้รับการคัดเลือกเป็นสถานศึกษาวิถิพุทธชั้นนำมาแล้วไม่ต่ำกว่า ๒ ปี
- ๔) ปฏิบัติกิจกรรมตามมาตรฐาน ๕ ด้าน ตัวชี้วัด ๕๔ ประการของสถานศึกษาวิถิพุทธพระราชทาน มีเอกสารรวบรวมไว้ และมีผลเป็นรูปธรรม

- ๕) มีแผนยุทธศาสตร์ สถานศึกษาวิถืพุทธ ระยะ ๕ ปี และแผนปฏิบัติการสถานศึกษาวิถืพุทธประจำปี(ซึ่งอาจเป็นฉบับเดียวกับแผนยุทธศาสตร์สถานศึกษา)
- ๖) มีนวัตกรรมวิถืพุทธ ด้านปัจจัยนำเข้าที่ได้ผล เป็นรูปธรรมชัดเจน
- ๗) มีนวัตกรรมวิถืพุทธ ด้านกระบวนการที่ได้ผล เป็นรูปธรรมชัดเจน
- ๘) มีแผนพัฒนาเครือข่ายวิถืพุทธและมีการดำเนินการจนได้ผลดี
- ๙) ผู้บริหาร ครู บุคลากรทุกคน ประกอบศาสนพิธีพื้นฐานได้ สวดมนต์ทำวัตรแปลได้ และปฏิบัติธรรมได้ถูกต้อง
- ๑๐) นักเรียน นักศึกษา ตั้งแต่ ป.๔ ขึ้นไป ทุกคนสามารถประกอบศาสนพิธีพื้นฐานได้ สวดมนต์ทำวัตรแปลได้ และปฏิบัติธรรมได้ถูกต้อง
- ๑๑) นักเรียน นักศึกษาแกนนำ สามารถนำประกอบศาสนพิธี เป็นศาสนพิธีกรและวิทยากรคุณธรรมได้

❖ ขั้นตอนการสมัคร

๒.๑ ดาวนโหลดใบสมัครที่เว็บไซต์โรงเรียนวิถืพุทธ www.vitheebuddha.com ในหัวข้อ “โรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน” แล้วกรอกใบสมัครตามแบบฟอร์มที่กำหนด

๒.๒ แนบเอกสารหลักฐานมาพร้อมใบสมัครโดยดาวนโหลดจากเว็บไซต์โรงเรียนวิถืพุทธ www.vitheebuddha.com ในหัวข้อ “โรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน” ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๒.๒.๑ แบบรายงานผลการประเมินโรงเรียนตามอัตลักษณ์โรงเรียนวิถืพุทธ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถืพุทธที่ได้ประเมินตนเองแล้วในช่วงปี โดยปริ้นท์จากเว็บไซต์โรงเรียนวิถืพุทธ พร้อมรับรองสำเนาถูกต้อง

๒.๒.๒ แบบรายงานผลการประเมินโรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน ๕๔ ตัวชี้วัด ตามแบบฟอร์มที่กำหนด(ดาวนโหลดจากเว็บไซต์โรงเรียนวิถืพุทธ)

๒.๒.๓ ตัวอย่างแผนการสอน สาระการเรียนรู้ต่าง ๆ ที่บูรณาการวิถืพุทธสู่สาระการเรียนรู้ที่สามารถใช้จริง และประเมินได้ มา ๒ แผนการสอน (โรงเรียนใดผ่านการคัดเลือกรอบแรก ทางผู้ตรวจเยี่ยมจะไปดูแผนการสอนที่ส่งมานี้ ๑ แผน)

๒.๒.๔ รายงาน นวัตกรรม ที่มีจุดเด่นในการพัฒนาโรงเรียนสู่ความเป็นวิถืพุทธเป็นที่ประจักษ์

❖ รายละเอียดการเขียนนวัตกรรม ดังนี้

๑. ให้เขียนรายงานนวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรมที่ได้ดำเนินการในช่วงปี ๒๕๕๘-๒๕๖๐ ที่มีจุดเด่นในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมตามตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถืพุทธพระราชทานจำนวน ๒ นวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรม ดังนี้ (ข้อบ่งชี้คุณภาพ ๕๔ ข้อ จากตัวชี้วัดโรงเรียนวิถืพุทธพระราชทาน)

๑.๑ นวัตกรรม ที่มีความสอดคล้องส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาตามตัวชี้วัด **ด้านปัจจัยนำเข้า (Input)** จำนวน ๑ นวัตกรรม ตามข้อบ่งชี้คุณภาพข้อใดข้อหนึ่งหรือหลายข้อ

๑.๒ นวัตกรรม ที่มีความสอดคล้องส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาตามตัวชี้วัด **ด้านกระบวนการ (Process)** จำนวน ๑ นวัตกรรม/โครงการ/กิจกรรม ตามข้อบ่งชี้คุณภาพข้อใดข้อหนึ่งหรือหลายข้อ

๒. ความยาวรวมแต่ละนวัตกรรมไม่เกิน ๑๐ หน้ากระดาษ A๔ (รวมรูปภาพและเอกสารหลักฐานประกอบ) โดยแยกเป็น ๒ เล่ม โดยแสดง Model กระบวนการคิดที่ชัดเจน และมีการบูรณาการสู่พุทธธรรมได้

๓. หัวข้อในการเขียนรายงาน

- ๑) ชื่อนวัตกรรม
- ๒) ที่มาและความสำคัญ/สอดคล้องกับ ตบช.ใด
- ๓) วัตถุประสงค์
- ๔) ภาพ Model ๑ หน้า
- ๕) อธิบายขั้นตอนและกระบวนการดำเนินงาน
- ๖) หลักธรรมที่ใช้ในโครงการ
- ๗) ผลการดำเนินงาน
- ๘) ประโยชน์และการเผยแพร่วัตกรรม
- ๑๐) แนวทางการพัฒนาต่อยอดนวัตกรรม

ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน

มาตรฐานที่ ๑ ด้านปัจจัยนำเข้า(Input)

องค์ประกอบหลักที่ ๑.๑ บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดี

- องค์ประกอบย่อยที่ ๑.๑.๑ ผู้บริหาร
- องค์ประกอบย่อยที่ ๑.๑.๒ ครู

องค์ประกอบหลักที่ ๑.๒ การบริหารจัดการดำเนินการอย่างมีระบบ

- องค์ประกอบย่อยที่ ๑.๒.๑ ระบบบริหาร
- องค์ประกอบย่อยที่ ๑.๒.๒ ระบบหลักสูตรสถานศึกษา

องค์ประกอบหลักที่ ๑.๓ กายภาพและสิ่งแวดล้อมจัดอย่างรอบคอบ

- องค์ประกอบย่อยที่ ๑.๓.๑ สภาพแวดล้อม

มาตรฐานที่ ๓ ด้านผลผลิต(Output)

องค์ประกอบหลักที่ ๓.๑ พัฒนา กาย ศีล จิต และ ปัญญา อย่างบูรณาการ (ภาวนา ๔)

- องค์ประกอบย่อยที่ ๓.๑.๑ กาย (กายภาพ)
- องค์ประกอบย่อยที่ ๓.๑.๒ ศีล
- องค์ประกอบย่อยที่ ๓.๑.๓ จิต
- องค์ประกอบย่อยที่ ๓.๑.๓ ปัญญา

มาตรฐานที่ ๒ ด้านกระบวนการ (Process)

องค์ประกอบหลักที่ ๒.๑ การเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขา

- องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๑.๑ กระบวนการจัดการเรียนรู้
- องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๑.๒ การใช้สื่อและแหล่งการเรียนรู้
- องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๑.๓ การวัดการประเมินผล

องค์ประกอบหลักที่ ๒.๒ บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็น กัลยาณมิตร

- องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๒.๑ บรรยากาศ ปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริมการสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เป็น

องค์ประกอบหลักที่ ๒.๓ กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

- องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๓.๑ กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตประจำวัน
- องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๓.๒ กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

มาตรฐานที่ ๔ ด้านผลกระทบ (Outcome/Impact)

องค์ประกอบหลักที่ ๔.๑

- องค์ประกอบย่อยที่ ๔.๑.๑ บ้าน (ผู้ปกครองและชุมชน)
- องค์ประกอบย่อยที่ ๔.๑.๒ วัด
- องค์ประกอบย่อยที่ ๔.๑.๓ โรงเรียน

คู่มือมาตรฐานการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธพระราชทาน พ.ศ.๒๕๕๘ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ

กระทรวงศึกษาธิการได้สนับสนุนให้สถานศึกษามีการพัฒนาคุณธรรมควบคู่กับการพัฒนาทุกด้านอย่างองค์รวม โดยมีการส่งเสริมโครงการโรงเรียนวิถิพุทธ พร้อมทั้งจัดทำเอกสารแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ เพื่อเป็นเครื่องมือในการนิเทศ กำกับ ติดตาม ประเมินผลการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ โดยกำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธไว้อย่างชัดเจน ซึ่งได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิหลายคณะแล้ว ตัวชี้วัด จะประกอบด้วย ๔ มาตรฐาน คือ

๑. ด้านปัจจัยนำเข้า
๒. ด้านกระบวนการ
๓. ด้านผลผลิต
๔. ด้านผลกระทบ

เอกสารตัวชี้วัดฉบับนี้จะเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ผู้บริหารโรงเรียนและครู สามารถตรวจสอบ ทบทวนและประเมินผลการดำเนินงานการพัฒนาโรงเรียนวิถิพุทธได้ชัดเจนและมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

มาตรฐานที่ ๑ ด้านปัจจัยนำเข้า (Input)	
องค์ประกอบหลักที่ ๑.๑ บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดี	
องค์ประกอบย่อย ๑.๑.๑ ผู้บริหาร	
องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
ตัวชี้วัดที่ ๑.๑.๑.๒ มีพรหมวิหารธรรมประจำใจ	<p>๔ หมายถึง ผู้บริหารมีพรหมวิหารธรรมประจำใจ เมตตา กรุณาต่อนักเรียน ครู ผู้ปกครองและผู้ที่มาติดต่อหรือผู้รับบริการ มีความยินดีต่อผู้ที่ประสบความสำเร็จทั้งในและนอกองค์กร มีจิตใจเป็นกลาง และมีความยุติธรรมในการบริหารจัดการศึกษาที่ครอบคลุมอย่างสม่ำเสมอ</p> <p>๓ หมายถึง ผู้บริหารมีพรหมวิหารธรรมประจำใจ เมตตา กรุณาต่อนักเรียน ครู ผู้ปกครอง มีความยินดีต่อผู้ที่ประสบความสำเร็จทั้งในและนอกองค์กร มีจิตใจเป็นกลาง และมีความยุติธรรมในการบริหารจัดการศึกษาที่ครอบคลุมอย่างสม่ำเสมอ</p> <p>๒ หมายถึง ผู้บริหารมีพรหมวิหารธรรมประจำใจ เมตตา กรุณาต่อนักเรียน ครู มีความยินดีต่อผู้ที่ประสบความสำเร็จทั้งในและนอกองค์กร มีจิตใจเป็นกลาง และมีความยุติธรรมในการบริหารจัดการศึกษาที่ครอบคลุมอย่างสม่ำเสมอ</p> <p>๑ หมายถึง ผู้บริหารมีพรหมวิหารธรรมประจำใจ เมตตา กรุณาต่อนักเรียน มีความยินดีต่อผู้ที่ประสบความสำเร็จทั้งในและนอกองค์กร</p>

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
<p>ตัวชี้วัดที่ ๑.๑.๑.๓ มีความซื่อสัตย์ จริ่งใจในการทำงาน</p>	<p>๔ หมายถึง ผู้บริหารมีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง ต่อหน้าที่ มีความจริงใจในการทำงานทุกกิจกรรม กำหนดเป้าหมาย ในการพัฒนางานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้อย่างต่อเนื่องมากกว่า ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๓ หมายถึง ผู้บริหารมีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง ต่อหน้าที่ มีความจริงใจทำงานทุกกิจกรรม ตามขอบข่ายหน้าที่ กำหนดเป้าหมายในการพัฒนางานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้อย่างน้อย ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๒ หมายถึง ผู้บริหารมีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง ต่อหน้าที่ มีความจริงใจในการทำงานทุกกิจกรรม มีเป้าหมายในการพัฒนางาน เพื่อประโยชน์ส่วนรวม ด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้อย่างน้อย ๒ ปีการศึกษา</p> <p>๑ หมายถึง ผู้บริหารมีความซื่อสัตย์ ต่อตนเอง ต่อหน้าที่ มีความจริงใจในการทำงานทุกกิจกรรม มีเป้าหมายในการพัฒนางาน เพื่อประโยชน์ส่วนรวม ด้วยความโปร่งใส ตรวจสอบได้อย่างน้อย ๑ ปีการศึกษา</p>
<p>ตัวชี้วัดที่ ๑.๑.๑.๔ มีความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย นับถือและศรัทธาในพระพุทธศาสนา</p>	<p>๔ หมายถึง ผู้บริหารมีความรู้ ความเข้าใจสามารถอธิบายและแสดงออกถึงความศรัทธาในพระรัตนตรัย ประโยชน์ของคุณงาม ความดี ความเชื่อมั่นในหลักพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตที่ดี ให้กับครู นักเรียน ผู้ปกครองและบุคคลในชุมชน ได้อย่างต่อเนื่อง</p> <p>๓ หมายถึง ผู้บริหารมีความรู้ ความเข้าใจสามารถอธิบายและแสดงออกถึงความศรัทธาในพระรัตนตรัย ประโยชน์ของคุณงาม ความดี ความเชื่อมั่นในหลักพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตที่ดี ให้กับครู นักเรียน ผู้ปกครอง อย่างต่อเนื่อง</p> <p>๒ หมายถึง ผู้บริหารมีความรู้ ความเข้าใจสามารถอธิบายและแสดงออกถึงความศรัทธาในพระรัตนตรัย ประโยชน์ของคุณงาม ความดี ความเชื่อมั่นในหลักพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิตที่ดี ให้กับครู นักเรียน อย่างต่อเนื่อง</p> <p>๑ หมายถึง ผู้บริหารมีความรู้ ความเข้าใจสามารถอธิบายและแสดงออกถึงความศรัทธาในพระรัตนตรัย ประโยชน์ของคุณงาม</p>
<p>องค์ประกอบย่อยที่ ๑.๑.๒ ครู</p>	
<p>ตัวชี้วัดที่ ๑.๑.๒.๑ มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม (ลด ละ เลิก อบายมุข) มีศีลธรรม และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี</p>	<p>๔ หมายถึง ครูมีวิถีชีวิตสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม มีการปฏิบัติตนตามศีล ๕ ได้ครบถ้วนทุกข้อ อย่างสม่ำเสมอตลอดปี ลด ละ เลิก อบายมุข มีจิตใจที่ตั้งงาม สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่นได้</p> <p>๓ หมายถึง ครูมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม มีการปฏิบัติตนตามศีล ๕ ข้อติดต่อกัน อย่างน้อย ๓ เดือน และมีจิตใจที่ตั้งงาม</p> <p>๒ หมายถึง ครูมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม มีการปฏิบัติตนตามศีล ๕ ได้ครบถ้วน ในโอกาสต่างๆ เช่น ทุกๆวันพระ หรือ ทุกๆวันหรือเดือนเกิดของตนเอง</p> <p>๑ หมายถึง ครูมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม มีการปฏิบัติตนตามศีล ๕ ได้ครบถ้วน เป็นบางครั้งบางโอกาสแล้วแต่ความพอใจ</p>

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
<p>ตัวชี้วัดที่ ๑.๑.๒.๒ มีพรหมวิหารธรรม มีความเป็นกัลยาณมิตรมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดความเจริญงอกงามตามหลักไตรสิกขา</p>	<p>๔ หมายถึง ครูร้อยละ ๙๐ -๑๐๐ มีพรหมวิหารธรรม เมตตา กรุณาต่อนักเรียน เพื่อนครู ผู้ปกครองและผู้ที่มาติดต่อหรือผู้รับบริการ มีความยินดีต่อผู้ที่ประสบความสำเร็จทั้งในและนอกองค์กร มีจิตใจเป็นกลาง และ มีความยุติธรรมในการอบรม พัฒนานักเรียนให้ครอบคลุมทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างสม่ำเสมอ</p> <p>๓ หมายถึง ครูร้อยละ ๘๐ - ๘๙ มีพรหมวิหารธรรม เมตตา กรุณาต่อนักเรียน เพื่อนครู ผู้ปกครองและผู้ที่มาติดต่อหรือผู้รับบริการ มีความยินดีต่อผู้ที่ประสบความสำเร็จทั้งในและนอกองค์กร มีจิตใจเป็นกลาง และ มีความยุติธรรมในการอบรม พัฒนานักเรียนให้ครอบคลุมทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างสม่ำเสมอ</p> <p>๒ หมายถึง ครูร้อยละ ๗๐ - ๗๙ มีพรหมวิหารธรรมประจำใจ เมตตา กรุณาต่อนักเรียน เพื่อนครู ผู้ปกครองและผู้ที่มาติดต่อหรือผู้รับบริการ มีความยินดีต่อผู้ที่ประสบความสำเร็จทั้งในและนอกองค์กร มีจิตใจเป็นกลาง และมีความยุติธรรมในการอบรม พัฒนานักเรียนให้ครอบคลุมทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างสม่ำเสมอ</p> <p>๑ หมายถึง ครูร้อยละ ๖๐ - ๖๙ มีพรหมวิหารธรรมประจำใจ เมตตา กรุณาต่อนักเรียน เพื่อนครู ผู้ปกครองและผู้ที่มาติดต่อหรือผู้รับบริการ มีความยินดีต่อผู้ที่ประสบความสำเร็จทั้งในและนอกองค์กร มีจิตใจเป็นกลาง และมีความยุติธรรมในการอบรม พัฒนานักเรียนให้ครอบคลุมทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างสม่ำเสมอ</p>
<p>ตัวชี้วัดที่ ๑.๑.๒.๓ รู้เข้าใจ หลักการพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา</p>	<p>๔ หมายถึง ครูร้อยละ ๙๐ -๑๐๐ มีความรู้ ความเข้าใจในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อพัฒนานักเรียนได้ครอบคลุม ศีล สมาธิ ปัญญา ได้อย่างถูกต้อง</p> <p>๓ หมายถึง ครูร้อยละ ๘๐ - ๘๙ มีความรู้ ความเข้าใจในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อพัฒนานักเรียนได้ครอบคลุม ศีล สมาธิ ปัญญา ได้อย่างถูกต้อง</p> <p>๒ หมายถึง ครูร้อยละ ๗๐ - ๗๙ มีความรู้ ความเข้าใจในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อพัฒนานักเรียนได้ครอบคลุม ศีล สมาธิ ปัญญา ได้อย่างถูกต้อง</p> <p>๑ หมายถึง ครูร้อยละ ๖๐ - ๖๙ มีความรู้ ความเข้าใจในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อพัฒนานักเรียนได้ครอบคลุม ศีล สมาธิ ปัญญา ได้อย่างถูกต้อง</p>

องค์ประกอบหลักที่ ๑.๒ การบริหารจัดการดำเนินการอย่างมีระบบ	
องค์ประกอบย่อยที่ ๑.๒.๑ ระบบบริหาร	
องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
<p>ตัวชี้วัดที่ ๑.๒.๑.๑ มีวิสัยทัศน์หรือปรัชญา พันธกิจ เป้าหมาย ธรรมนูญหรือแผนกลยุทธ์ที่มีจุดเน้นในการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ</p>	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนมีการกำหนดวิสัยทัศน์ ปรัชญา พันธกิจ เป้าหมาย ธรรมนูญหรือแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา จุดเน้นเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้ ครอบคลุม อย่างชัดเจน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกส่วนที่เกี่ยวข้องมากกว่า ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนมีการกำหนดวิสัยทัศน์ ปรัชญา พันธกิจ เป้าหมาย ธรรมนูญหรือแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา จุดเน้นเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม เพื่อใช้เป็นแนวทางพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้ ครอบคลุม อย่างชัดเจน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกส่วนที่เกี่ยวข้องอย่างน้อย ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนมีการกำหนดวิสัยทัศน์ ปรัชญา พันธกิจ เป้าหมาย ธรรมนูญหรือแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา จุดเน้นเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม เพื่อใช้เป็นแนวทางพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้ ครอบคลุม อย่างชัดเจน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกส่วนที่เกี่ยวข้องอย่างน้อย ๒ ปีการศึกษา</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนมีการกำหนดวิสัยทัศน์ ปรัชญา พันธกิจ เป้าหมาย ธรรมนูญหรือแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา จุดเน้นเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม เพื่อใช้เป็นแนวทางพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้ ครอบคลุม อย่างชัดเจน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกส่วนที่เกี่ยวข้องอย่างน้อย ๑ ปีการศึกษา</p>
<p>ตัวชี้วัดที่ ๑.๒.๑.๒ แต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาหรือคณะกรรมการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ และบริหาร การดำเนินงานอย่างต่อเนื่องโดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (บ ว ร) มีส่วนรวม</p>	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนมีการแต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาหรือคณะกรรมการดำเนินงานตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย ผู้ปกครองหรือชุมชน พระสงฆ์และบุคลากรในโรงเรียน โดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีส่วนร่วมดำเนินการอย่างต่อเนื่องมากกว่า ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนมีการแต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาหรือคณะกรรมการดำเนินงานตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย ผู้ปกครองหรือชุมชน พระสงฆ์และบุคลากรในโรงเรียน โดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีส่วนร่วมดำเนินการอย่างต่อเนื่องอย่างน้อย ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนมีการแต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาหรือคณะกรรมการดำเนินงานตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย ผู้ปกครองหรือชุมชน พระสงฆ์และบุคลากรในโรงเรียน โดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีส่วนร่วมดำเนินการอย่างต่อเนื่องอย่างน้อย ๒ ปีการศึกษา</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนมีการแต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาหรือคณะกรรมการดำเนินงานตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย ผู้ปกครองหรือชุมชน พระสงฆ์และบุคลากรในโรงเรียน โดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายมีส่วนร่วมดำเนินการอย่างต่อเนื่องอย่างน้อย ๑ ปีการศึกษา</p>

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
<p>ตัวชี้วัดที่ ๑.๒.๑.๓ ปลูกฝังศรัทธา สร้างเสริมปัญญาในพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นกับบุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง</p>	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อมั่น ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้นักเรียน ครู ผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างหลากหลาย เช่น การเข้าค่ายคุณธรรม อบรมสัมมนา ศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และโครงการคุณธรรม จริยธรรม ฯลฯ มากกว่า ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อมั่น ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้นักเรียน ครู ผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างหลากหลาย เช่น การเข้าค่ายคุณธรรม อบรมสัมมนา ศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และโครงการคุณธรรม จริยธรรม ฯลฯ อย่างน้อย ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อมั่น ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้นักเรียน ครู ผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างหลากหลาย เช่น การเข้าค่ายคุณธรรม อบรมสัมมนา ศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และโครงการคุณธรรม จริยธรรม ฯลฯ อย่างน้อย ๒ ปีการศึกษา</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อมั่น ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้นักเรียน ครู ผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างหลากหลาย เช่น การเข้าค่ายคุณธรรม อบรมสัมมนา ศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และโครงการคุณธรรม จริยธรรม ฯลฯ อย่างน้อย ๑ ปีการศึกษา</p>
<p>ตัวชี้วัดที่ ๑.๒.๑.๔ ร่วมมือกับผู้ปกครอง วัด และชุมชน เพื่อพัฒนาผู้เรียนและชุมชน</p>	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมร่วมกับ ผู้ปกครอง วัดและชุมชน หรือมีการเชิญผู้ปกครอง วัด ชุมชนมาร่วมกันพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดสาธารณะประโยชน์ อย่างต่อเนื่อง มากกว่า ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมร่วมกับ ผู้ปกครอง วัดและชุมชน หรือมีการเชิญผู้ปกครอง วัด ชุมชน มาร่วมกันพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดสาธารณะประโยชน์ อย่างน้อย ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมร่วมกับ ผู้ปกครอง วัด และชุมชน หรือมีการเชิญผู้ปกครอง วัด ชุมชนมาร่วมกันพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดสาธารณะประโยชน์ อย่างน้อย ๒ ปีการศึกษา</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมร่วมกับ ผู้ปกครอง วัด และชุมชน หรือมีการเชิญผู้ปกครอง วัด ชุมชนมาร่วมกันพัฒนาชุมชนเพื่อให้เกิดสาธารณะประโยชน์ อย่างน้อย ๑ ปีการศึกษา</p>

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
ตัวชี้วัดที่ ๑.๒.๑.๕ มีการนิเทศ กำกับ ติดตาม การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนมีแผนนิเทศ และจัดกิจกรรมนิเทศ กำกับ ติดตาม การดำเนินงานตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่างเหมาะสมและอย่างต่อเนื่องมากกว่า ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนมีแผนนิเทศและจัดกิจกรรมนิเทศ กำกับ ติดตาม การดำเนินงานตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ อย่างต่อเนื่อง ๓ ปี</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนมีแผนนิเทศและจัดกิจกรรมนิเทศ กำกับ ติดตาม การดำเนินงานตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ อย่างต่อเนื่อง ๒ ปี</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนมีแผนนิเทศและจัดกิจกรรมนิเทศ กำกับ ติดตาม การดำเนินงานตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ อย่างต่อเนื่อง ๑ ปี</p>
ตัวชี้วัดที่ ๑.๒.๑.๖ มีระบบตรวจสอบ ประเมินผล และเปิดโอกาสให้มีการเสนอแนะอย่าง เป็นกัลยาณมิตร เพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนมีการตรวจสอบ ประเมินผลการดำเนินโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้อง ร่วมประเมินหรือให้ข้อเสนอแนะ เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการพัฒนางานอย่างต่อเนื่องมากกว่า ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนมีการตรวจสอบ ประเมินผลการดำเนินโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้อง ร่วมประเมินหรือให้ข้อเสนอแนะ เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง อย่างน้อย ๓ ปีการศึกษา</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนมีการตรวจสอบ ประเมินผลการดำเนินโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้อง ร่วมประเมินหรือให้ข้อเสนอแนะ เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง อย่างน้อย ๒ ปีการศึกษา</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนมีการตรวจสอบ ประเมินผลการดำเนินโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้อง ร่วมประเมินหรือให้ข้อเสนอแนะ เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการพัฒนางานอย่างต่อเนื่อง อย่างน้อย ๑ ปีการศึกษา</p>
องค์ประกอบย่อยที่ ๑.๒.๒ ระบบหลักสูตรสถานศึกษา	
ตัวชี้วัดที่ ๑.๒.๒.๑ มีหลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้ ที่บูรณาการพุทธธรรมทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้	<p>๔ หมายถึง ครูร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของโรงเรียน มีหน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการหรือสอดแทรกคุณธรรมที่ครอบคลุมชัดเจนต่อเนืองทุกปีการศึกษา</p> <p>๓ หมายถึง ครูร้อยละ ๘๐-๘๙ ของโรงเรียนมีหน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการหรือสอดแทรกคุณธรรมที่ครอบคลุมชัดเจน ต่อเนืองทุกปีการศึกษา</p> <p>๒ หมายถึง ครูร้อยละ ๗๐-๗๙ ของโรงเรียน มีหน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการหรือสอดแทรกคุณธรรมที่ครอบคลุมชัดเจน ต่อเนืองทุกปีการศึกษา</p> <p>๑ หมายถึง ครูร้อยละ ๖๐-๖๙ ของโรงเรียน มีหน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการหรือสอดแทรกคุณธรรมที่ครอบคลุมชัดเจน เนืองทุกปีการศึกษา</p>

ตัวชี้วัดหลักที่ ๑.๓ กายภาพและสิ่งแวดล้อมจัดอย่างรอบคอบ	
องค์ประกอบย่อยที่ ๑.๓.๑ สภาพแวดล้อม	
องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
ตัวชี้วัดที่ ๑.๓.๑.๑ จัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและประจำห้องเรียนที่เหมาะสม	<p>๔ หมายถึง มีพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและห้องเรียน ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ จัดประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ อย่างเหมาะสม สามารถแสดงความเคารพได้ง่าย</p> <p>๓ หมายถึง มีพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและห้องเรียน ร้อยละ ๘๐-๘๙ จัดประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ อย่างเหมาะสม สามารถแสดงความเคารพได้ง่าย</p> <p>๒ หมายถึง มีพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและห้องเรียน ร้อยละ ๗๐ - ๗๙ จัดประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ อย่างเหมาะสม สามารถแสดงความเคารพได้ง่าย</p> <p>๑ หมายถึง มีพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและห้องเรียน ร้อยละ ๖๐ - ๖๙ จัดประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ อย่างเหมาะสม สามารถแสดงความเคารพได้ง่าย</p>
ตัวชี้วัดที่ ๑.๓.๑.๒ มีป้ายนิเทศ ป้ายคติธรรม คำขวัญคุณธรรม จริยธรรม โดยทั่วไป ในบริเวณโรงเรียน	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนมีการติดพุทธภาษิต วาทะธรรม พระราชดำรัส ป้ายคติธรรม คำขวัญหรือข้อความส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมและรูปแบบที่หลากหลาย น่าสนใจ นักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดทำและสามารถอ่านและเรียนรู้ได้ อย่างต่อเนื่อง</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนมีการติดพุทธภาษิต วาทะธรรม พระราชดำรัส ป้ายข้อธรรม คำขวัญหรือข้อความส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมและรูปแบบที่หลากหลาย น่าสนใจ นักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดทำ</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนมีการติดพุทธภาษิต วาทะธรรม พระราชดำรัส ป้ายข้อธรรม คำขวัญหรือข้อความส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมและรูปแบบที่หลากหลาย น่าสนใจ</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนมีการติดพุทธภาษิต วาทะธรรม พระราชดำรัส ป้ายข้อธรรม คำขวัญหรือข้อความส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม</p>
ตัวชี้วัดที่ ๑.๓.๑.๓ สภาพโรงเรียนสะอาดปลอดภัย สงบ ร่มรื่น เรียบง่ายใกล้ชิดธรรมชาติ	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนมีการจัดสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกห้องเรียนได้สะอาด สงบ ร่มรื่น เป็นธรรมชาติ เรียบง่าย มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและนักเรียนทุกคนมีส่วนร่วม</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนมีการจัดสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกห้องเรียนได้สะอาด สงบ ร่มรื่น เป็นธรรมชาติ เรียบง่าย มีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง นักเรียนมีส่วนร่วม</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนมีการจัดสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกห้องเรียนได้สะอาด สงบ ร่มรื่น เป็นธรรมชาติ เรียบง่าย โดยดำเนินการอย่างต่อเนื่อง</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนมีการจัดสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกห้องเรียนได้สะอาด สงบ ร่มรื่น เป็นธรรมชาติ เรียบง่าย</p>

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
ตัวชี้วัดที่ ๑.๓.๑.๔ บริเวณโรงเรียนปราศจาก สิ่งเสพติด อบายมุข สิ่ง มอมเมาทุกชนิด	๔ หมายถึง โรงเรียนปราศจากสื่อ หรือสิ่งของที่ส่งเสริมให้นักเรียนกระตุนหรือต้องการสิ่งเสพติดและอบายมุข หรือสิ่งมอมเมาต่างๆ โดยมี วัด ชุมชน ผู้ปกครอง ร่วมกันดำเนินงาน อย่างต่อเนื่องทุกปีการศึกษา ๓ หมายถึง โรงเรียนปราศจากสื่อ หรือสิ่งของที่ส่งเสริมให้นักเรียนกระตุนหรือต้องการสิ่งเสพติดและอบายมุข หรือสิ่งมอมเมาต่างๆ โดยมีวัด ผู้ปกครอง ร่วมกันดำเนินงานอย่างต่อเนื่องทุก ปีการศึกษา ๒ หมายถึง โรงเรียนปราศจากสื่อ หรือสิ่งของที่ส่งเสริมให้นักเรียนกระตุนหรือต้องการสิ่งเสพติดและอบายมุข หรือสิ่งมอมเมาต่างๆ โดย ผู้ปกครอง ร่วมกันดำเนินงานอย่างต่อเนื่องทุก ปีการศึกษา ๑ หมายถึง โรงเรียนปราศจากสื่อ หรือสิ่งของที่ส่งเสริมให้นักเรียนกระตุนหรือต้องการสิ่งเสพติดและอบายมุข หรือสิ่งมอมเมาต่างๆ โดยมีการ ดำเนินงานอย่างต่อเนื่องทุก ปีการศึกษา
มาตรฐานที่ ๒ ด้านกระบวนการ (Process)	
องค์ประกอบหลักที่ ๒.๑ การเรียน การสอนที่บูรณาการไตรสิกขา	
องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๑.๑ กระบวนการจัดการเรียนรู้	
องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
ตัวชี้วัดที่ ๒.๑.๑.๑ จัดการเรียนรู้โดยบูรณา การพุทธธรรมหรือหลัก ไตรสิกขาในทุกกลุ่มสาระ การเรียนรู้และเชื่อมโยงกับ ชีวิตประจำวัน	๔ หมายถึง ครูจัดการเรียนรู้โดยบูรณาการ หรือสอดแทรกหลักพุทธธรรม หลักไตรสิกขาในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และส่งเสริมให้นักเรียน นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ๓ หมายถึง ครูจัดการเรียนรู้โดยบูรณาการ หรือสอดแทรกหลักพุทธธรรม หลักไตรสิกขา ๕-๗ กลุ่มสาระ การเรียนรู้และส่งเสริมให้นักเรียน นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ๒ หมายถึง ครูจัดการเรียนรู้โดยบูรณาการ หรือสอดแทรกหลักพุทธธรรม หลักไตรสิกขา ๓-๔กลุ่มสาระ การเรียนรู้และส่งเสริมให้นักเรียน นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ๑ หมายถึง ครูจัดการเรียนรู้โดยบูรณาการ หรือสอดแทรกหลักพุทธธรรม หลักไตรสิกขา ๑-๒กลุ่มสาระ การเรียนรู้และส่งเสริมให้นักเรียน นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน
ตัวชี้วัดที่ ๒.๑.๑.๒ ส่งเสริมให้มีภาระงาน หลักธรรมมาเป็นฐานใน การคิดวิเคราะห์และ	๔ หมายถึง ครูร้อยละ ๙๐-๑๐๐ จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ส่งเสริมให้นักเรียนนำหลักธรรมมาใช้ใน การคิดวิเคราะห์ ตัดสินใจ และ แก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น ในการดำเนินชีวิตอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ๓ หมายถึง ครูร้อยละ ๘๐-๘๙ จัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมให้นักเรียนนำหลักธรรมมาใช้ในการคิดวิเคราะห์ ตัดสินใจ และแก้ปัญหาต่างๆที่ เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

แก้ปัญหา	
องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
	<p>๒ หมายถึง ครูร้อยละ ๗๐-๗๕ จัดการเรียนการสอน ที่ส่งเสริมให้นักเรียนนำหลักธรรมมาใช้ในการคิดวิเคราะห์ ตัดสินใจ และแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดในกาดำเนินชีวิตอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง</p> <p>๑ หมายถึง ครูร้อยละ ๖๐ -๖๕ จัดการเรียนการสอน ที่ส่งเสริมให้นักเรียนนำหลักธรรมมาใช้ในการคิดวิเคราะห์ ตัดสินใจ และแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง</p>
<p>ตัวชี้วัดที่ ๒.๑.๑.๓ จัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการ ใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ ด้วยตนเอง</p>	<p>๔ หมายถึง ครูร้อยละ ๙๐-๑๐๐ จัดกระบวนการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนใฝ่รู้ รักการเรียนรู้ และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง หรือมอบหมายให้ค้นคว้าจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ</p> <p>๓ หมายถึง ครูร้อยละ ๘๐-๘๕ จัดกระบวนการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนใฝ่รู้ รักการเรียนรู้ และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง หรือมอบหมายให้ค้นคว้าจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ</p> <p>๒ หมายถึง ครูร้อยละ ๗๐-๗๕ จัดกระบวนการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนใฝ่รู้ รักการเรียนรู้ และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง หรือมอบหมายให้ค้นคว้าจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ</p> <p>๑ หมายถึง ครูร้อยละ ๖๐-๖๕ จัดกระบวนการเรียนการสอนเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนใฝ่รู้ รักการเรียนรู้ และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง หรือมอบหมายให้ค้นคว้าจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ</p>
<p>ตัวชี้วัดที่ ๒.๑.๑.๔ จัดการเรียนรู้ที่มีความ มีความสุข ทั้งผู้เรียนรู้และ ผู้จัดการเรียนรู้</p>	<p>๔ หมายถึง ครูร้อยละ ๙๐-๑๐๐ จัดบรรยากาศการเรียนรู้อย่างดีโดยให้นักเรียนมีโอกาสเลือกตามความสนใจและความถนัดในการเรียนรู้ มีความเมตตา และอ่อนโยน ส่งผลให้นักเรียน และครูมีความสุขในการเรียนรู้อยู่เสมอ</p> <p>๓ หมายถึง ครูร้อยละ ๘๐- ๘๕ จัดบรรยากาศการเรียนรู้อย่างดีโดยให้นักเรียนมีโอกาสเลือกตามความสนใจและความถนัดในการเรียนรู้ มีความเมตตา และอ่อนโยน ส่งผลให้นักเรียน และครูมีความสุขในการเรียนรู้อยู่เสมอ</p> <p>๒ หมายถึง ครูร้อยละ ๗๐- ๗๕ จัดบรรยากาศการเรียนรู้อย่างดีโดยให้นักเรียนมีโอกาสเลือกตามความสนใจและความถนัดในการเรียนรู้ มีความเมตตา และอ่อนโยน ส่งผลให้นักเรียน และครูมีความสุขในการเรียนรู้อยู่เสมอ</p> <p>๑ หมายถึง ครูร้อยละ ๖๐- ๖๕ จัดบรรยากาศการเรียนรู้อย่างดีโดยให้นักเรียนมีโอกาสเลือกตามความสนใจและความถนัดในการเรียนรู้ มีความเมตตา และอ่อนโยน ส่งผลให้นักเรียน และครูมีความสุขในการเรียนรู้อยู่เสมอ</p>
<p>ตัวชี้วัดที่ ๒.๑.๑.๕ จัด กิจกรรมบริหารจิตเจริญปัญญา ทั้งในการเรียนการสอนและใน</p>	<p>๔ หมายถึง ครูร้อยละ ๘๐-๑๐๐ จัดกิจกรรมบริหารจิตเจริญปัญญาก่อนการเรียนหรือก่อนจัดกิจกรรมต่างๆ และส่งเสริมให้นำไปใช้ใน ชีวิตประจำวันต่าง ๆ</p> <p>๓ หมายถึง ครูร้อยละ ๘๐-๘๕ จัดกิจกรรมบริหารจิตเจริญปัญญาก่อนการเรียนการสอนหรือก่อนจัดกิจกรรมต่างๆ และส่งเสริมให้นำไปใช้ใน</p>

กิจกรรมการดำรงชีวิตประจำวัน	ชีวิตประจำวันต่าง ๆ
องค์ประกอบตัวชีวิต	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
	<p>๒ หมายถึง ครูร้อยละ ๗๐-๗๙ จัดกิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญาก่อนการเรียนการสอนหรือก่อนจัดกิจกรรมต่างๆและส่งเสริมให้นำไปใช้ใน ชีวิตประจำวันต่าง ๆ</p> <p>๑ หมายถึง ครูร้อยละ ๖๐-๖๙ จัดกิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญาก่อนการเรียนการสอนหรือก่อนจัดกิจกรรมต่างๆและส่งเสริมให้นำไปใช้ใน ชีวิตประจำวันต่าง ๆ</p>
องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๑.๒ การใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้	
ตัวชีวิตที่ ๒.๑.๒.๑ ใช้สื่อการเรียนรู้ที่ส่งเสริม การใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ	<p>๔ หมายถึง ครูร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ใช้สื่อที่หลากหลายและเหมาะสมที่ส่งเสริมให้นักเรียนใฝ่รู้และรักการเรียน และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ เช่น สื่อที่นักเรียนสนใจ และสื่อที่นักเรียนต้องแสดงพฤติกรรม การเข้าหาสื่อ การสืบค้น การเลือกข้อมูล</p> <p>๓ หมายถึง ครูร้อยละ ๘๐-๘๙ ใช้สื่อที่หลากหลายและเหมาะสมที่ส่งเสริมให้นักเรียนใฝ่รู้และรักการเรียน และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ เช่น สื่อที่นักเรียนสนใจ และสื่อที่นักเรียนต้องแสดงพฤติกรรม การเข้าหาสื่อ การสืบค้น การเลือกข้อมูล</p> <p>๒ หมายถึง ครูร้อยละ ๗๐-๗๙ ใช้สื่อที่หลากหลายและเหมาะสมที่ส่งเสริมให้นักเรียนใฝ่รู้และรักการเรียน และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ เช่น สื่อที่นักเรียนสนใจ และสื่อที่นักเรียนต้องแสดงพฤติกรรม การเข้าหาสื่อ การสืบค้น การเลือกข้อมูล</p> <p>๑ หมายถึง ครูร้อยละ ๖๐-๖๙ ใช้สื่อที่หลากหลายและเหมาะสมที่ส่งเสริมให้นักเรียนใฝ่รู้และรักการเรียน และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ เช่น สื่อที่นักเรียนสนใจ และสื่อที่นักเรียนต้องแสดงพฤติกรรม การเข้าหาสื่อ การสืบค้น การเลือกข้อมูล</p>
ตัวชีวิตที่ ๒.๑.๒.๒ นิมนต์พระสงฆ์ หรือเชียวินทยากรภูมิปัญญาทาง พุทธศาสนา สอนนักเรียน สม่ำเสมอ	<p>๔ หมายถึง มีการนิมนต์พระสงฆ์มาสอนพุทธศาสนาให้นักเรียนตามตารางสอนทุกสัปดาห์ หรือเชียวินทยากรภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา มาให้ความรู้ หรือมาจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้เรียนรู้เดือนละอย่างน้อย ๑ ครั้ง</p> <p>๓ หมายถึง มีการนิมนต์พระสงฆ์มาสอนพุทธศาสนาให้นักเรียนตามตารางสอนอย่างน้อย ๒ สัปดาห์ต่อ ๒ ครั้ง หรือเชียวินทยากรภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา มาให้ความรู้ หรือมาจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างน้อย ๒ เดือนต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๒ หมายถึง มีการนิมนต์พระสงฆ์มาสอนพุทธศาสนาให้นักเรียนตามตารางสอนอย่างน้อย ๓ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง หรือเชียวินทยากรภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา มาให้ความรู้ หรือมาจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างน้อย ๓ เดือนต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๑ หมายถึง มีการนิมนต์พระสงฆ์มาสอนพุทธศาสนาให้นักเรียนตามตารางสอนอย่างน้อย ๔ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง หรือเชียวินทยากรภูมิปัญญาทางพุทธศาสนา มาให้ความรู้ หรือมาจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างน้อยภาคเรียนละ ๑ ครั้ง</p>

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
<p>ตัวชี้วัดที่ ๒.๑.๒.๓ จัดให้นักเรียนไปเรียนรู้ที่วัด หรือที่ศาสนสถานที่ใช้แหล่งเรียนรู้ประจำโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง</p>	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนมีวัด หรือศาสนสถาน ที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำโรงเรียน และมีการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนไปเรียนรู้อย่างน้อย สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนมีวัด หรือ ศาสนสถาน ที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำโรงเรียน และมีการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนไปเรียนรู้อย่างน้อย ๒ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนมีวัด หรือ ศาสนสถาน ที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำโรงเรียน และมีการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนไปเรียนรู้อย่างน้อย ๓ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนมีวัด หรือ ศาสนสถาน ที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำโรงเรียนแต่ไม่ได้มีการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนไปเรียนรู้อย่างน้อย ๔ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p>
<p>องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๑.๓ การวัดประเมินผล</p>	
<p>ตัวชี้วัดที่ ๒.๑.๓.๑ มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริง ด้วยวิธีการที่หลากหลาย ครอบคลุม ตามหลักภวณา ๔ (กาย ศีล จิต ปัญญา) โดยมี จุดประสงค์เน้นเพื่อพัฒนา นักเรียนต่อเนื่อง</p>	<p>๔ หมายถึง ครูร้อยละ ๙๐-๑๐๐ มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริง โดยวิธีการและเครื่องมือที่หลากหลาย สามารถวัดได้ครอบคลุม ทั้งด้าน พฤติกรรมที่มีต่อสิ่งแวดล้อม (กาย) ด้านพฤติกรรมที่มีต่อคนอื่น (ศีล) ด้านคุณลักษณะของจิตใจ (จิต) และด้านปัญญาที่มีความคิด ความรู้ที่ ถูกต้อง และนำข้อมูลจากการวัดประเมินผลมาใช้ในการพัฒนานักเรียนอย่างต่อเนื่อง</p> <p>๓ หมายถึง ครูร้อยละ ๘๐-๘๙ มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริง โดยวิธีการและเครื่องมือที่หลากหลาย สามารถวัดได้ครอบคลุม ทั้งด้าน พฤติกรรมที่มีต่อสิ่งแวดล้อม (กาย) ด้านพฤติกรรมที่มีต่อคนอื่น (ศีล) ด้านคุณลักษณะของจิตใจ (จิต) และด้านปัญญาที่มีความคิด ความรู้ที่ ถูกต้อง และนำข้อมูลจากการวัดประเมินผลมาใช้ในการพัฒนานักเรียนอย่างต่อเนื่อง</p> <p>๒ หมายถึง ครูร้อยละ ๗๐-๗๙ มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริง ใช้วิธีการและเครื่องมือที่หลากหลาย สามารถวัดได้ครอบคลุม ทั้งด้าน พฤติกรรมที่มีต่อสิ่งแวดล้อม (กาย) ด้านพฤติกรรมที่มีต่อคนอื่น (ศีล) ด้านคุณลักษณะของจิตใจ (จิต) และด้านปัญญาที่มีความคิด ความรู้ที่ ถูกต้อง และนำข้อมูลจากการวัดประเมินผลมาใช้ในการพัฒนานักเรียนอย่างต่อเนื่อง</p> <p>๑ หมายถึง ครูร้อยละ ๖๐-๖๙ มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริง ใช้วิธีการและเครื่องมือที่หลากหลายสามารถวัดได้ครอบคลุม ทั้งด้าน พฤติกรรมที่มีต่อสิ่งแวดล้อม (กาย) ด้านพฤติกรรมที่มีต่อคนอื่น (ศีล) ด้านคุณลักษณะของจิตใจ (จิต) และด้านปัญญาที่มีความคิด ความรู้ที่ ถูกต้อง และนำข้อมูลจากการวัดประเมินผลมาใช้ในการพัฒนานักเรียนอย่างต่อเนื่อง</p>

องค์ประกอบที่ ๒.๒ บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร	
องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๒.๑ บรรยากาศ ปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริมการสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น	
องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
ตัวชี้วัดที่ ๒.๒.๑.๑ ส่งเสริมความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน ยิ้มแย้มมีเมตตาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน ครูต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อผู้ปกครอง	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริม สนับสนุนให้ครู นักเรียน ผู้ปกครอง มีความสัมพันธ์ หรือปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นกัลยาณมิตร มีความรักปรารถนาดี ช่วยเหลือกัน ยิ้มแย้มแจ่มใส อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกันมีเมตตาต่อกันทั้งครูต่อนักเรียนครูต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน อย่างน้อยเดือนละ ๑ ครั้ง</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริม สนับสนุนให้ครู นักเรียน ผู้ปกครองมีความสัมพันธ์ หรือปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นกัลยาณมิตร มีความรักปรารถนาดี ช่วยเหลือกัน ยิ้มแย้มแจ่มใส อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกันมีเมตตาต่อกันทั้งครูต่อนักเรียน ครูต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน อย่างน้อย ๒ เดือนต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริม สนับสนุนให้ครู นักเรียน ผู้ปกครองหรือปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นกัลยาณมิตร มีความรักปรารถนาดี ช่วยเหลือกัน ยิ้มแย้มแจ่มใส อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกันมีเมตตาต่อกันทั้งครูต่อนักเรียน ครูต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน อย่างน้อยภาคเรียนละ ๑ ครั้ง</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริม สนับสนุนให้ครู นักเรียน ผู้ปกครองมีความสัมพันธ์ หรือปฏิบัติต่อกันอย่างเป็นกัลยาณมิตร มีความรักปรารถนาดี ช่วยเหลือกัน ยิ้มแย้มแจ่มใส อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกันมีเมตตาต่อกันทั้งครูต่อนักเรียน ครูต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน อย่างน้อยปีการศึกษาละ ๑ ครั้ง</p>
ตัวชี้วัดที่ ๒.๒.๑.๒ ส่งเสริมบรรยากาศใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนจัดบรรยากาศที่ส่งเสริมให้ทุกคนรักการเรียนรู้ เรียนรู้ ใฝ่สร้างสรรค์อย่างต่อเนื่อง และกระตุ้นให้ศึกษาค้นคว้าหรือคิดพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ จัดกิจกรรมส่งเสริมยกย่องเชิดชูครู และนักเรียนที่มีผลงานอย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนจัดบรรยากาศที่ส่งเสริมให้ทุกคนรักการเรียนรู้ เรียนรู้ ใฝ่สร้างสรรค์อย่างต่อเนื่อง และกระตุ้นให้ศึกษาค้นคว้าหรือคิดพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ จัดกิจกรรมส่งเสริมยกย่องเชิดชูครู และนักเรียนที่มีผลงานอย่างน้อย ๒ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนจัดบรรยากาศที่ส่งเสริมให้ทุกคนรักการเรียนรู้ เรียนรู้ ใฝ่สร้างสรรค์อย่างต่อเนื่อง และกระตุ้นให้ศึกษาค้นคว้าหรือคิดพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ จัดกิจกรรมส่งเสริมยกย่องเชิดชูครู และนักเรียนที่มีผลงานอย่างน้อยเดือนละ ๑ ครั้ง</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนจัดบรรยากาศที่ส่งเสริมให้ทุกคนรักการเรียนรู้ เรียนรู้ ใฝ่สร้างสรรค์อย่างต่อเนื่อง และกระตุ้นให้ศึกษาค้นคว้าหรือคิดพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ จัดกิจกรรมส่งเสริมยกย่องเชิดชูครู และนักเรียนที่มีผลงานอย่างน้อยภาคเรียนละ ๑ ครั้ง</p>

องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
ตัวชี้วัดที่ ๒.๒.๑.๓ ส่งเสริมบุคลากรและนักเรียน ให้ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่น	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียน ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่น อย่างต่อเนื่องโดยมีกิจกรรมที่มีความหลากหลาย เช่น กิจกรรมต้นแบบความดี กิจกรรมกระตุนไฟเป็นแบบอย่างแก่น้องๆ อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียน ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่น อย่างต่อเนื่องโดยมีกิจกรรมที่มีความหลากหลาย อย่างน้อย ๒ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียน ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่นอย่างต่อเนื่องโดยมีกิจกรรมที่มีความหลากหลาย อย่างน้อย ๓ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียน ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่น อย่างต่อเนื่องโดยมีกิจกรรมที่มีความหลากหลาย อย่างน้อยภาคเรียนละ ๑ ครั้ง</p>
ตัวชี้วัดที่ ๒.๒.๑.๔ ส่งเสริม ยกย่อง เชิดชู ผู้ทำดี เป็น	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริม ยกย่อง เชิดชู ผู้ทำ ดี เช่น ประกาศแนะนำคนดีประจำวัน จัดป้ายนิเทศ แนะนำประชาสัมพันธ์ผู้ทำความดี มอบรางวัล หรือยกย่องคนดีในโอกาสต่าง ๆ ทุกวัน</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริม ยกย่อง เชิดชู ผู้ทำดี เช่น ประกาศแนะนำคนดีประจำวัน จัดป้ายนิเทศแนะนำประชาสัมพันธ์ผู้ทำความดี มอบรางวัล หรือยกย่องคนดีในโอกาสต่าง ๆ อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริม ยกย่อง เชิดชู ผู้ทำดี เช่น ประกาศแนะนำคนดีประจำวัน จัดป้ายนิเทศแนะนำประชาสัมพันธ์ผู้ทำความดี มอบรางวัล หรือยกย่องคนดีในโอกาสต่าง ๆ อย่างน้อย ๒ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริม ยกย่อง เชิดชู ผู้ทำดี เช่น ประกาศแนะนำคนดีประจำวัน จัดป้ายนิเทศแนะนำประชาสัมพันธ์ผู้ทำความดี มอบรางวัล หรือยกย่องคนดีในโอกาสต่าง ๆ อย่างน้อยเดือนละ ๑ ครั้ง</p>
องค์ประกอบหลักที่ ๒.๓ กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต	
องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๓.๑ กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตประจำวัน	
ตัวชี้วัดที่ ๒.๓.๑.๑ ฝึกฝนอบรมให้เกิด การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น(รู้เข้าใจเหตุผล และได้ประโยชน์ตาม	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมฝึกฝน อบรมให้นักเรียนมีลักษณะและพฤติกรรมในชีวิตประจำวันที่แสดงออกถึงการกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น(รู้เข้าใจเหตุผล และได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ตามหลักไตรสิกขา)ทุกวัน</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมฝึกฝนอบรมให้นักเรียนมีลักษณะและพฤติกรรมในชีวิตประจำวันที่แสดงออกถึงการกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น(รู้เข้าใจเหตุผล และได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ตามหลักไตรสิกขา) อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง</p>

คุณค่าแท้ตามหลักไตรสิกขา)	๒ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมฝึกฝนอบรมให้นักเรียนมีลักษณะและพฤติกรรมในชีวิตประจำวันที่แสดงออกถึงการกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น(รู้เข้าใจเหตุผล และได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ตามหลักไตรสิกขา)อย่างน้อย ๒ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง
องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
	๑ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมฝึกฝนอบรมให้นักเรียนมีลักษณะและพฤติกรรมในชีวิตประจำวันที่แสดงออกถึงการกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น(รู้เข้าใจเหตุผล และได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ตามหลักไตรสิกขา) อย่างน้อยเดือนละ ๑ ครั้ง
ตัวชี้วัดที่ ๒.๓.๑.๒ ส่งเสริมกิจกรรมการรับผิดชอบต่อดูแลรักษาพัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมอย่างสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย	๔ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกการช่วยเหลือ และรับผิดชอบต่อ ดูแลรักษา หรือพัฒนาอาคารสถานที่ สิ่งแวดล้อม ส่วนรวม หรือสาธารณสมบัติจนเป็นลักษณะนิสัยทุกวัน ๓ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกการช่วยเหลือ และรับผิดชอบต่อ ดูแลรักษา หรือพัฒนาอาคารสถานที่ สิ่งแวดล้อมส่วนรวม หรือสาธารณสมบัติจนเป็นลักษณะนิสัยอย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง ๒ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกการช่วยเหลือ และรับผิดชอบต่อ ดูแลรักษา หรือพัฒนาอาคารสถานที่ สิ่งแวดล้อมส่วนรวม หรือสาธารณสมบัติจนเป็นลักษณะนิสัยอย่างน้อย ๒ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง ๑ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้ฝึกการช่วยเหลือ และรับผิดชอบต่อ ดูแลรักษา หรือพัฒนาอาคารสถานที่ สิ่งแวดล้อมส่วนรวม หรือสาธารณสมบัติจนเป็นลักษณะนิสัยอย่างน้อยเดือนละ ๑ ครั้ง
องค์ประกอบย่อยที่ ๒.๓.๒ กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา	
ตัวชี้วัดที่ ๒.๓.๒.๑ ส่งเสริมปฏิบัติกิจกรรมพระพุทธศาสนาอย่างเห็นคุณค่า รู้เข้าใจเหตุผล	๔ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ศาสนาพิธีต่าง ๆ สร้างความรู้ความเข้าใจในเหตุผล ความสำคัญ และคุณค่าของการปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ ควบคู่กันไปอย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง ๓ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ศาสนาพิธีต่าง ๆ สร้างความรู้ความเข้าใจในเหตุผล ความสำคัญ และคุณค่าของการปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ ควบคู่กันไปอย่างน้อย ๒ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง ๒ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ศาสนาพิธีต่าง ๆ สร้างความรู้ความเข้าใจในเหตุผล ความสำคัญ และคุณค่าของการปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ ควบคู่กันไปอย่างน้อย เดือนละ ๑ ครั้ง ๑ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ศาสนาพิธีต่าง ๆ สร้างความรู้ความเข้าใจในเหตุผล ความสำคัญ และคุณค่าของการปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆ ควบคู่กันไปอย่างน้อย ภาคเรียนละ ๑ ครั้ง
ตัวชี้วัดที่ ๒.๓.๒.๒ จัดกิจกรรมส่งเสริมการระลึก และ	๔ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนได้ระลึกและเพิ่มศรัทธาในพระรัตนตรัย อย่างสม่ำเสมอเป็นวิถีชีวิต เช่น การกราบพระก่อนเข้าโรงเรียนทุกเช้า การสวดมนต์ทุกวัน กิจกรรมวันพระ และจัดกิจกรรมบูชาพระรัตนตรัยในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ ทุกวัน

ศรัทธาในพระรัตนตรัย เป็นประจำ และในโอกาสสำคัญอย่างต่อเนื่อง เป็นวิถีชีวิต	๓ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนได้ระลึกและเพิ่มศรัทธาในพระรัตนตรัย อย่างสม่ำเสมอเป็นวิถีชีวิต เช่น การกราบพระก่อนเข้าโรงเรียนทุกเช้า การสวดมนต์ทุกวัน กิจกรรมวันพระ และจัดกิจกรรมบูชาพระรัตนตรัยในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ อย่างน้อยสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง
องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
	<p>๒ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนได้ระลึกและเพิ่มศรัทธาในพระรัตนตรัย อย่างสม่ำเสมอเป็นวิถีชีวิต เช่น การกราบพระก่อนเข้าโรงเรียนทุกเช้า การสวดมนต์ทุกวัน กิจกรรมวันพระ และจัดกิจกรรมบูชาพระรัตนตรัยในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ อย่างน้อย ๒ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนได้ระลึกและเพิ่มศรัทธาในพระรัตนตรัย อย่างสม่ำเสมอเป็นวิถีชีวิต เช่น การกราบพระก่อนเข้าโรงเรียนทุกเช้า การสวดมนต์ทุกวัน กิจกรรมวันพระ และจัดกิจกรรมบูชาพระรัตนตรัยในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ อย่างน้อยเดือนละ ๑ ครั้ง</p>
<p>ตัวชี้วัดที่ ๒.๓.๒.๓ ส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วม และคุณค่าในการรักษา และสืบทอดพระพุทธศาสนา</p>	<p>๔ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมให้ครูและนักเรียนทุกคนมีส่วนร่วม และเห็นคุณค่าในการรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนา เช่น การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมการประชาสัมพันธ์คุณค่าและความสำคัญของการร่วมกันรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนาอย่างน้อย สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง</p> <p>๓ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมให้ครูและนักเรียนทุกคนมีส่วนร่วม และเห็นคุณค่าในการรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนา เช่น การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมการประชาสัมพันธ์คุณค่าและความสำคัญของการร่วมกันรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนาอย่างน้อย ๒ สัปดาห์ต่อ ๑ ครั้ง</p> <p>๒ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมให้ครูและนักเรียนทุกคนมีส่วนร่วม และเห็นคุณค่าในการรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนา เช่น การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมการประชาสัมพันธ์คุณค่าและความสำคัญของการร่วมกันรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนาอย่างน้อย เดือนละ ๑ ครั้ง</p> <p>๑ หมายถึง โรงเรียนจัดกิจกรรมส่งเสริมให้ครูและนักเรียนทุกคนมีส่วนร่วม และเห็นคุณค่าในการรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนา เช่น การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมการประชาสัมพันธ์คุณค่าและความสำคัญของการร่วมกันรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนาอย่างน้อย ภาคเรียนละ ๑ ครั้ง</p>
มาตรฐานที่ ๓ ด้านผลผลิต (Output)	
องค์ประกอบหลักที่ ๓.๑ พัฒนา กาย ศิล จิต และปัญญา อย่างบูรณาการ (ภาวนา ๔)	
องค์ประกอบย่อยที่ ๓.๑.๑ กาย (กายภาพ)	
ตัวชี้วัด ๓.๑.๑.๑ บริโภค	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียนมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการบริโภคใช้สอยปัจจัยสี่ (อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค)

ใช้สอยปัจจัยสี่ในปริมาณ และคุณภาพที่เหมาะสม ได้คุณค่าแท้	หรือการกินการใช้ของในชีวิตประจำวันในปริมาณที่เหมาะสม และรู้จักเลือกกิน ใช้ สิ่งที่มีคุณภาพเหมาะสม ได้ประโยชน์ ได้คุณค่าต่อชีวิต เช่น การไม่เลือกรับประทานอาหาร ที่ดูสวยงาม รสชาติถูกปาก และมีการโฆษณาเป็นหลัก ฯลฯ
องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
	<p>๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียนมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการบริโภคใช้สอยปัจจัยสี่ (อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค) หรือการกินการใช้ของในชีวิตประจำวันในปริมาณที่เหมาะสม และรู้จักเลือกกิน ใช้ สิ่งที่มีคุณภาพเหมาะสม ได้ประโยชน์ ได้คุณค่าต่อชีวิต เช่น การไม่เลือกรับประทานอาหาร ที่ดูสวยงาม รสชาติถูกปาก และมีการโฆษณาเป็นหลัก ฯลฯ</p> <p>๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียนมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการบริโภคใช้สอยปัจจัยสี่ (อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค) หรือการกินการใช้ของในชีวิตประจำวันในปริมาณที่เหมาะสม และรู้จักเลือกกิน ใช้ สิ่งที่มีคุณภาพเหมาะสม ได้ประโยชน์ ได้คุณค่าต่อชีวิต เช่น การไม่เลือกรับประทานอาหาร ที่ดูสวยงาม รสชาติถูกปาก และมีการโฆษณาเป็นหลัก ฯลฯ</p> <p>๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียนมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการบริโภคใช้สอยปัจจัยสี่ (อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค) หรือการกินการใช้ของในชีวิตประจำวันในปริมาณที่เหมาะสม และรู้จักเลือกกิน ใช้ สิ่งที่มีคุณภาพเหมาะสม ได้ประโยชน์ ได้คุณค่าต่อชีวิต เช่น การไม่เลือกรับประทานอาหาร ที่ดูสวยงาม รสชาติถูกปาก และมีการโฆษณาเป็นหลัก ฯลฯ</p>
ตัวชี้วัด ๓.๑.๑.๒ การดูแลร่างกาย และการแต่งกายสะอาดเรียบร้อย	<p>๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียนที่มีการดูแลรักษาร่างกายให้มีสุขภาพดี และแต่งกายสะอาดเรียบร้อยอยู่เสมอ (ตามกาลเทศะ)</p> <p>๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียนที่มีการดูแลรักษาร่างกายให้มีสุขภาพดี และแต่งกายสะอาดเรียบร้อยอยู่เสมอ (ตามกาลเทศะ)</p> <p>๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียนที่มีการดูแลรักษาร่างกายให้มีสุขภาพดี และแต่งกายสะอาดเรียบร้อยอยู่เสมอ (ตามกาลเทศะ)</p> <p>๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียนที่มีการดูแลรักษาร่างกายให้มีสุขภาพดี และแต่งกายสะอาดเรียบร้อยอยู่เสมอ (ตามกาลเทศะ)</p>
ตัวชี้วัด ๓.๑.๑.๓ ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม	<p>๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียนมีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมแต่มีลักษณะช่วยดูแลสิ่งแวดล้อมให้มีสภาพที่ดี ทั้งถึง ทั้งในและนอกบริเวณโรงเรียน</p> <p>๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียนมีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมแต่มีลักษณะช่วยดูแลสิ่งแวดล้อมให้มีสภาพที่ดี ทั้งถึง ทั้งในและนอกบริเวณโรงเรียน</p> <p>๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียนมีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมแต่มีลักษณะช่วยดูแลสิ่งแวดล้อมให้มีสภาพที่ดี ทั้งถึง ทั้งในและนอกบริเวณโรงเรียน</p> <p>๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียนมีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมแต่มีลักษณะช่วยดูแลสิ่งแวดล้อมให้มีสภาพที่ดี ทั้งถึง ทั้งในและนอกบริเวณโรงเรียน</p>

องค์ประกอบย่อยที่ ๓.๑.๒ ศิล	
องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
ตัวบ่งชี้ ๓.๑.๒.๑ มีศิลปะ ๕ เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต	<p>๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียนสามารถปฏิบัติในศิลปะ ๕ เป็นได้ครบทุกข้อ</p> <p>๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียนสามารถปฏิบัติในศิลปะ ๕ เป็นได้ครบทุกข้อ</p> <p>๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียนสามารถปฏิบัติในศิลปะ ๕ เป็นได้ครบทุกข้อ</p> <p>๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียนสามารถปฏิบัติในศิลปะ ๕ เป็นได้ครบทุกข้อ</p>
ตัวบ่งชี้ ๓.๑.๒.๒ มีวินัย มีความรับผิดชอบ ซื่อสัตย์	<p>๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียน มีวินัยหรือมีการปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจนสำเร็จ มีความซื่อสัตย์ จริ่งใจไม่หลอกลวงและตรงต่อเวลาที่นัดหมาย หรือที่ตกลงกัน</p> <p>๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียนมีวินัย หรือมีการปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจนสำเร็จ มีความซื่อสัตย์ จริ่งใจไม่หลอกลวงและตรงต่อเวลาที่นัดหมาย หรือที่ตกลงกัน</p> <p>๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียนมีวินัย หรือมีการปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจนสำเร็จ มีความซื่อสัตย์ จริ่งใจไม่หลอกลวงและตรงต่อเวลาที่นัดหมาย หรือที่ตกลงกัน</p> <p>๑ หมายถึง นักเรียน ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียน มีวินัย หรือมีการปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจนสำเร็จ มีความซื่อสัตย์ จริ่งใจไม่หลอกลวงและตรงต่อเวลาที่นัดหมาย หรือที่ตกลงกัน</p>
ตัวบ่งชี้ ๓.๑.๒.๓ สามารถพึ่งตนเองได้หรือทำงานเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต	<p>๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียน สามารถพึ่งตนเองได้ หรือทำงานเลี้ยงชีพ ด้วยความสุจริต ตามวุฒิภาวะของตนเอง เช่น เด็กระดับอนุบาล และประถมศึกษาสามารถดูแลในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน ด้วยตนเอง โดยพึ่งผู้อื่นน้อยหรือนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่สามารถทำงานให้ได้ซึ่งเงินทองหรือปัจจัยในการดำรงชีวิตประจำวัน สามารถดูแลแบ่งเบาหน้าที่ผู้ปกครองได้</p> <p>๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียน สามารถพึ่งตนเองได้ หรือทำงานเลี้ยงชีพ ด้วยความสุจริตตามวุฒิภาวะของตนเอง เช่น เด็กระดับอนุบาล และประถมศึกษาสามารถดูแลในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน ด้วยตนเอง โดยพึ่งผู้อื่นน้อยหรือนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่สามารถทำงานให้ได้ซึ่งเงินทองหรือปัจจัย ในการดำรงชีวิตประจำวัน สามารถดูแลแบ่งเบาหน้าที่ผู้ปกครองได้</p> <p>๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียนสามารถพึ่งตนเองได้ หรือทำงานเลี้ยงชีพ ด้วยความสุจริตตามวุฒิภาวะของตนเอง เช่น เด็กระดับอนุบาล และประถมศึกษาสามารถดูแลในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันด้วยตนเอง โดยพึ่งผู้อื่นน้อยหรือนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่สามารถทำงาน</p>

	ให้ได้ซึ่งเงินทองหรือปัจจัยในการดำรงชีวิตประจำวัน สามารถดูแลแบ่งเบาหน้าที่ผู้ปกครองได้
องค์ประกอบตัวชีวิต	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
	๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียน สามารถพึ่งตนเองได้ หรือทำงานเลี้ยงชีพ ด้วยความสุจริตตามวุฒิภาวะของตนเอง เช่น เด็กระดับอนุบาล และประถมศึกษาสามารถดูแลในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันด้วยตนเอง โดยพึ่งผู้อื่นน้อยหรือนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่สามารถทำงานให้ได้ซึ่งเงินทองหรือปัจจัยในการดำรงชีวิตประจำวัน สามารถดูแลแบ่งเบาหน้าที่ผู้ปกครองได้
องค์ประกอบย่อยที่ ๓.๑.๓ จิต	
ตัวบ่งชี้ ๓.๑.๓.๑ มีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณ	<p>๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียนมีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณต่อผู้มีพระคุณ โดยมีพฤติกรรม ที่ปฏิบัติให้เห็น เช่น การแสดงความเคารพต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง และการมีน้ำใจช่วยเหลืองานของพ่อแม่ผู้ปกครอง หรือผู้ที่มีพระคุณอื่น ฯลฯ</p> <p>๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียนมีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณต่อผู้มีพระคุณ โดยมีพฤติกรรมที่ปฏิบัติให้เห็น เช่น การแสดงความเคารพต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง และการมีน้ำใจช่วยเหลืองานของพ่อแม่ผู้ปกครอง หรือผู้ที่มีพระคุณอื่น ฯลฯ</p> <p>๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียนมีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณต่อผู้มีพระคุณ โดยมีพฤติกรรมที่ปฏิบัติให้เห็น เช่น การแสดงความเคารพต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง และการมีน้ำใจช่วยเหลืองานของพ่อแม่ผู้ปกครอง หรือผู้ที่มีพระคุณอื่น ฯลฯ</p> <p>๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียนมีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณต่อผู้มีพระคุณ โดยมีพฤติกรรมที่ปฏิบัติให้เห็น เช่น การแสดงความเคารพต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง และการมีน้ำใจช่วยเหลืองานของพ่อแม่ผู้ปกครอง หรือผู้ที่มีพระคุณอื่น ฯลฯ</p>
ตัวบ่งชี้ ๓.๑.๓.๒ มีจิตใจเมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน)	<p>๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียน มีจิตใจ เมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน) เช่น มีน้ำใจ ที่จะช่วยเหลือผู้อื่นเมื่อผู้อื่นที่เดือดร้อน ต้องการความช่วยเหลือ หรือมีน้ำใจแบ่งปันความรู้ และสิ่งของให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ เป็นต้น</p> <p>๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียน มีจิตใจ เมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน) เช่น มีน้ำใจ ที่จะช่วยเหลือผู้อื่นเมื่อผู้อื่นที่เดือดร้อน ต้องการความช่วยเหลือ หรือมีน้ำใจแบ่งปันความรู้ และสิ่งของให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ เป็นต้น</p> <p>๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียน มีจิตใจ เมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน) เช่น มีน้ำใจ ที่จะช่วยเหลือผู้อื่นเมื่อผู้อื่นที่เดือดร้อน ต้องการความช่วยเหลือ หรือมีน้ำใจแบ่งปันความรู้ และสิ่งของให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ เป็นต้น</p> <p>๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียน มีจิตใจ เมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน) เช่น มีน้ำใจ ที่จะช่วยเหลือผู้อื่นเมื่อผู้อื่นที่เดือดร้อน ต้องการความช่วยเหลือ หรือมีน้ำใจแบ่งปันความรู้ และสิ่งของให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ เป็นต้น</p>
ตัวบ่งชี้ ๓.๑.๓.๓ ทำงาน	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียน ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ มีความขยันหมั่นเพียร และอดทนที่จะทำงาน หรือเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

และเรียนรู้อย่างตั้งใจ อดทน ขยัน หมั่นเพียร	จนสำเร็จ มีผลของงานชัดเจน ๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียน ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ มีความขยันหมั่นเพียร และอดทนที่จะทำงาน หรือเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจนสำเร็จ มีผลของงานชัดเจน
องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
	๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียน ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ มีความขยันหมั่นเพียร และอดทนที่จะทำงาน หรือเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจนสำเร็จ มีผลของงานชัดเจน ๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ มีความขยันหมั่นเพียร และอดทนที่จะทำงาน หรือเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจนสำเร็จผลของการทำงาน มีผลของงานชัดเจน
ตัวบ่งชี้ ๓.๑.๓.๔ มี สุขภาพจิตดี แจ่มใส ร่า ริงเบิกบาน	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียน มีสุขภาพจิตดี มีความร่าเริงแจ่มใส หรือมีอารมณ์ดีอยู่เสมอ ๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียนมีสุขภาพจิตดี มีความร่าเริงแจ่มใส หรือมีอารมณ์ดีอยู่เสมอ ๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียน มีสุขภาพจิตดี มีความร่าเริงแจ่มใส หรือมีอารมณ์ดีอยู่เสมอ ๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียน มีสุขภาพจิตดี มีความร่าเริงแจ่มใส หรือมีอารมณ์ดีอยู่เสมอ
องค์ประกอบย่อยที่ ๓.๑.๔ ปัญญา	
ตัวบ่งชี้ ๓.๑.๔.๑ มี ศรัทธา และความเข้าใจที่ ถูกต้องในพระรัตนตรัย	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียน มีความศรัทธา ความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย เป็นที่เคารพบูชา และบอกประโยชน์ของพระรัตนตรัย ที่มีต่อมนุษย์ได้ ๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียนมีความศรัทธา ความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย เป็นที่เคารพบูชา และบอกประโยชน์ของพระรัตนตรัย ที่มีต่อมนุษย์ได้ ๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียนมีความศรัทธา ความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย เป็นที่เคารพบูชา และบอกประโยชน์ของพระรัตนตรัย ที่มีต่อมนุษย์ได้ ๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียนมีความศรัทธา ความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย เป็นที่เคารพบูชา และบอกประโยชน์ของพระรัตนตรัย ที่มีต่อมนุษย์ได้
ตัวบ่งชี้ที่ ๓.๑.๔.๒ รู้ บาป- บุญ คุณ-โทษ ประโยชน์-มิใช่ประโยชน์	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียน รู้เข้าใจ และยังอธิบายได้ถึงการกระทำ และผลของการกระทำที่จะเกิดขึ้นว่าการกระทำอย่างไรเป็นบุญ หรือบาป เป็นคุณ หรือเป็นโทษ ๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียน รู้เข้าใจ และยังอธิบายได้ถึงการกระทำ และผลของการกระทำที่จะเกิดขึ้นว่าการกระทำอย่างไรเป็นบุญ หรือบาป เป็นคุณ หรือเป็นโทษ

	๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียน รู้เข้าใจ และยังสามารถอธิบายได้ถึงการกระทำ และผลของการกระทำที่จะเกิดขึ้นว่าการกระทำอย่างไรเป็นบุญ หรือบาป เป็นคุณ หรือเป็นโทษ
องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
	๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียน รู้เข้าใจ และยังสามารถอธิบายได้ถึงการกระทำ และผลของการกระทำที่จะเกิดขึ้นว่าการกระทำอย่างไรเป็นบุญ หรือบาป เป็นคุณ หรือเป็นโทษ
ตัวบ่งชี้ที่ ๓.๑.๔.๓ ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษาแสวงหาความจริง และใฝ่สร้างสรรค์พัฒนา งานอยู่เสมอ	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียนเป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา กระตือรือร้นหาความรู้หาความจริง และพัฒนางานของตนเองอยู่เสมอ สามารถคิดสร้างสรรค์สิ่งแปลกใหม่พัฒนาจากการเดิมมากขึ้น ๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียนเป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา กระตือรือร้นหาความรู้หาความจริง และพัฒนางานของตนเองอยู่เสมอ สามารถคิดสร้างสรรค์สิ่งแปลกใหม่พัฒนาจากการเดิมมากขึ้น ๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียนของนักเรียนเป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา กระตือรือร้นหาความรู้หาความจริง และพัฒนางานของตนเองอยู่เสมอ สามารถคิดสร้างสรรค์สิ่งแปลกใหม่พัฒนาจากการเดิมมากขึ้น ๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียนของนักเรียนเป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา กระตือรือร้นหาความรู้หาความจริง และพัฒนางานของตนเองอยู่เสมอ สามารถคิดสร้างสรรค์สิ่งแปลกใหม่พัฒนาจากการเดิมมากขึ้น
ตัวบ่งชี้ที่ ๓.๑.๔.๔ รู้ เท่ากัน แก้ไขปัญหาชีวิต และการทำงานได้ด้วย สติปัญญา	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของนักเรียนสามารถใช้หลักธรรมในการแก้ไขปัญหาในชีวิตได้อย่างมีสติ ๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของนักเรียนสามารถใช้หลักธรรมในการแก้ไขปัญหาในชีวิตได้อย่างมีสติ ๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของนักเรียนสามารถใช้หลักธรรมในการแก้ไขปัญหาในชีวิตได้อย่างมีสติ ๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของนักเรียนสามารถใช้หลักธรรมในการแก้ไขปัญหาในชีวิตได้อย่างมีสติ
มาตรฐานที่ ๔ ด้านผลกระทบ (Outcome/Impact)	
องค์ประกอบหลักที่ ๔.๑. บ ว ร ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ	
องค์ประกอบย่อยที่ ๔.๑.๑ บ้าน (ผู้ปกครองและชุมชน)	
ตัวบ่งชี้ ๔.๑.๑.๑ บ้าน และชุมชนมีสมาชิกที่เป็น คนดีไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข เพิ่มขึ้น	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ผู้ปกครอง นักเรียนและคนในชุมชน เป็นคนดี ลด ละ และไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขมากขึ้น ๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ผู้ปกครอง นักเรียนและคนในชุมชน เป็นคนดี ลด ละ และไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขมากขึ้น ๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ผู้ปกครอง นักเรียนและคนในชุมชน เป็นคนดี ลด ละ และไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขมากขึ้น ๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ผู้ปกครอง นักเรียนและคนในชุมชน เป็นคนดี ลด ละ และไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขมากขึ้น

ตัวบ่งชี้ที่ ๔.๑.๑.๒ ชุมชน มีผู้ช่วยเหลือใน การ พัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ มีผู้ปกครอง ชุมชนและองค์กรอื่นๆ ร่วมมือกันในการพัฒนาชุมชนหรือทำงานของชุมชนมากขึ้น ๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ มีผู้ปกครอง ชุมชนและองค์กรอื่นๆ ร่วมมือกันในการพัฒนาชุมชนหรือทำงานของชุมชนมากขึ้น
องค์ประกอบตัวชี้วัด	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
	๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ มีผู้ปกครอง ชุมชนและองค์กรอื่นๆ ร่วมมือกันในการพัฒนาชุมชนหรือทำงานของชุมชนมากขึ้น ๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ มีผู้ปกครอง ชุมชนและองค์กรอื่นๆ ร่วมมือกันในการพัฒนาชุมชนหรือทำงานของชุมชนมากขึ้น
องค์ประกอบที่ ๔.๒.๑ วัด	
ตัวชี้วัดที่ ๔.๒.๑.๑ วัดได้ ศาสนาทายาทและกำลัง ช่วยงานส่งเสริม พระพุทธศาสนามากขึ้น	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ ของพุทธศาสนิกชน ช่วยทำกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดในชุมชนมากขึ้น เช่น ผู้ร่วมงานศาสนาประเพณี หรือกิจกรรม วันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่วัดต้องการความร่วมมือหรือมากขึ้น ๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๐-๘๙ ของพุทธศาสนิกชน ช่วยทำกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดในชุมชนมากขึ้น เช่น ผู้ร่วมงานศาสนาประเพณี หรือกิจกรรม วันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่วัดต้องการความร่วมมือหรือมากขึ้น ๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๐-๗๙ ของพุทธศาสนิกชน ช่วยทำกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดในชุมชนมากขึ้น เช่น มีผู้ร่วมงานศาสนาประเพณี หรือกิจกรรม วันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่วัดต้องการความร่วมมือหรือมากขึ้น ๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ ของพุทธศาสนิกชน ช่วยทำกิจกรรมต่าง ๆ ของวัดในชุมชนมากขึ้น เช่น ผู้ร่วมงานศาสนาประเพณี หรือกิจกรรม วันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่วัดต้องการความร่วมมือหรือมากขึ้น
องค์ประกอบที่ ๔.๓.๑ โรงเรียน	
ตัวบ่งชี้ที่ ๔.๓.๑.๑ โรงเรียนได้รับความ ไว้วางใจ เชื่อมัน ศรัทธา และได้รับความร่วมมือจาก ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (บ้าน วัด ราชการ)	๔ หมายถึง ร้อยละ ๙๐-๑๐๐ มีผู้ปกครอง ชุมชน วัด และหน่วยงานอื่น ๆ ให้ความไว้วางใจ เชื่อมัน ศรัทธา ร่วมมือ หรือให้ความช่วยเหลือ พัฒนาโรงเรียนตามแนวทางวิถีพุทธมากขึ้น ๓ หมายถึง ร้อยละ ๘๙-๙๐ มีผู้ปกครอง ชุมชน วัด และหน่วยงานอื่นๆ ให้ความไว้วางใจ เชื่อมัน ศรัทธา ร่วมมือ หรือให้ความช่วยเหลือ พัฒนาโรงเรียนตามแนวทางวิถีพุทธมากขึ้น ๒ หมายถึง ร้อยละ ๗๙-๘๐ มีผู้ปกครอง ชุมชน วัด และหน่วยงานอื่นๆ ให้ความไว้วางใจ เชื่อมัน ศรัทธา ร่วมมือ หรือให้ความช่วยเหลือ พัฒนาโรงเรียนตามแนวทางวิถีพุทธมากขึ้น ๑ หมายถึง ร้อยละ ๖๐-๖๙ มีผู้ปกครอง ชุมชน วัด และหน่วยงานอื่นๆ ให้ความไว้วางใจ เชื่อมัน ศรัทธา ร่วมมือ หรือให้ความช่วยเหลือ พัฒนาโรงเรียนตามแนวทางวิถีพุทธมากขึ้น

บทที่ ๗

วิถีพุทธกับการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑

แนวคิดทักษะแห่งอนาคตใหม่:

การเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ และกรอบแนวคิดเพื่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑

การเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ เป็นการกำหนดแนวทางยุทธศาสตร์ในการจัดการเรียนรู้ โดยร่วมกันสร้างรูปแบบและแนวปฏิบัติในการเสริมสร้างประสิทธิภาพของการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ โดยเน้นที่องค์ความรู้ ทักษะ ความเชี่ยวชาญและสมรรถนะที่เกิดกับตัวผู้เรียน เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมแห่งความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน โดยจะอ้างอิงรูปแบบ (Model) ที่พัฒนามาจากเครือข่ายองค์กรความร่วมมือเพื่อทักษะแห่งการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ (Partnership For ๒๑st Century Skills) ที่มีชื่อย่อว่า เครือข่าย P๒๑ ซึ่งได้พัฒนากรอบแนวคิดเพื่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ โดยผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะเฉพาะด้าน ความชำนาญการและความรู้เท่าทันด้านต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เพื่อความสำเร็จของผู้เรียนทั้งด้านการทำงานและการดำเนินชีวิต^{๑๔}

ความท้าทายด้านการศึกษาในศตวรรษที่ ๒๑ ในการเตรียมนักเรียนให้พร้อมไปกับชีวิตในศตวรรษที่ ๒๑ เป็นเรื่องสำคัญของกระแสการปรับเปลี่ยนทางสังคมที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ ๒๑ ส่งผลต่อวิถีการดำรงชีพของสังคมอย่างทั่วถึง ครูจึงต้องมีความตื่นตัวและเตรียมพร้อมในการจัดการเรียนรู้ เพื่อเตรียมความพร้อมให้นักเรียนมีทักษะสำหรับการออกไปดำรงชีวิตในโลกในศตวรรษที่ ๒๑ ที่เปลี่ยนไปจากศตวรรษที่ ๒๑ และ ๑๙ โดยทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ ที่สำคัญที่สุด คือ ทักษะการเรียนรู้ (Learning Skill) ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนรู้เพื่อให้เด็กในศตวรรษที่ ๒๑ นี้ มีความรู้ ความสามารถ และทักษะจำเป็น ซึ่งเป็นผลจากการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการเรียนการสอน ตลอดจนการเตรียมความพร้อมด้านต่าง ๆ ทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ (๒๑st Century Skills) ได้กล่าวถึงทักษะเพื่อการดำรงชีวิตในศตวรรษที่ ๒๑

สาระวิชาที่มีความสำคัญ แต่ไม่เพียงพอสำหรับการเรียนรู้เพื่อมีชีวิตในโลกยุคศตวรรษที่ ๒๑ ปัจจุบันการเรียนรู้สาระวิชา (content หรือ subject matter) ควรเป็นการเรียนจากการค้นคว้าเองของศิษย์ โดยครูช่วยแนะนำ และช่วยออกแบบกิจกรรมที่ช่วยให้นักเรียนแต่ละคนสามารถประเมินความก้าวหน้าของการเรียนรู้ของตนเองได้

โดยวิชาแกนหลักนี้จะนำมาสู่การกำหนดเป็นกรอบแนวคิดและยุทธศาสตร์สำคัญต่อการจัดการเรียนรู้ในเนื้อหาเชิงสหวิทยาการ (Interdisciplinary) หรือหัวข้อสำหรับศตวรรษที่ ๒๑ โดยการส่งเสริมความเข้าใจในเนื้อหาวิชาแกนหลัก และสอดแทรกทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑ เข้าไปในทุกวิชาแกนหลัก

^{๑๔} ฉวีวรรณ ไชยพิเศษ, ทักษะในศตวรรษที่ ๒๑, [ออนไลน์]. เข้าถึงแหล่งข้อมูลได้จาก: <http://noi.esdc.go.th/home/thaksa-ni-stwrrs-thi-๒๑>, เข้าถึงเมื่อ ๑๔ ก.ย. ๒๕๖๑.

❖ ทักษะแห่งศตวรรษที่ ๒๑

- ความรู้เกี่ยวกับโลก (Global Awareness)
- ความรู้เกี่ยวกับการเงิน เศรษฐศาสตร์ ธุรกิจ และการเป็นผู้ประกอบการ (Financial, Economics, Business and Entrepreneurial Literacy)
- ความรู้ด้านการเป็นพลเมืองที่ดี (Civic Literacy)
- ความรู้ด้านสุขภาพ (Health Literacy)
- ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Literacy) ทักษะด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม จะเป็นตัวกำหนดความพร้อมของนักเรียนเข้าสู่โลกการทำงานที่มีความซับซ้อนมากขึ้นในปัจจุบัน ได้แก่
  - ความริเริ่มสร้างสรรค์และนวัตกรรม
  - การคิดอย่างมีวิจารณญาณและการแก้ปัญหา
  - การสื่อสารและการร่วมมือทักษะด้านสารสนเทศ สื่อ และเทคโนโลยี เนื่องด้วยในปัจจุบันมีการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านทางสื่อและเทคโนโลยี มากมาย ผู้เรียนจึงต้องมีความสามารถในการแสดงทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณและปฏิบัติงานได้หลากหลาย โดยอาศัยความรู้ในหลายด้าน ดังนี้

๑) ความรู้ด้านสารสนเทศ

๒) ความรู้เกี่ยวกับสื่อ

- ความรู้ด้านเทคโนโลยีทักษะด้านชีวิตและอาชีพ ในการดำรงชีวิตและทำงานในยุคปัจจุบัน ให้ประสบความสำเร็จ นักเรียนจะต้องพัฒนาทักษะชีวิตที่สำคัญดังต่อไปนี้

- ❖ ความยืดหยุ่นและการปรับตัว
- ❖ การริเริ่มสร้างสรรค์และเป็นตัวของตัวเอง
- ❖ ทักษะสังคมและสังคมข้ามวัฒนธรรม
- ❖ การเป็นผู้สร้างหรือผู้ผลิต (Productivity) และความรับผิดชอบเชื่อถือได้ (Accountability)
- ❖ ภาวะผู้นำและความรับผิดชอบ (Responsibility) ทักษะของคนในศตวรรษที่ ๒๑ ที่ทุกคนจะต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต คือ การเรียนรู้ ๓R x ๗C
- ❖ ๓R คือ Reading (อ่านออก),(W)riting (เขียนได้),และ(A)rithmetics (คิดเลขเป็น)
- ❖ ๗C ได้แก่
  - Critical Thinking and Problem Solving (ทักษะด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และทักษะในการแก้ปัญหา)
  - Creativity and Innovation (ทักษะด้านการสร้างสรรค์ และนวัตกรรม)
  - Cross-cultural Understanding (ทักษะด้านความเข้าใจความต่างวัฒนธรรม ต่างกระบวนทัศน์)
  - Collaboration, Teamwork and Leadership (ทักษะด้านความร่วมมือ การทำงานเป็นทีม และภาวะผู้นำ)
  - Communications, Information, and Media Literacy (ทักษะด้านการสื่อสาร สารสนเทศ และรู้เท่าทันสื่อ)
  - Computing and ICT Literacy (ทักษะด้านคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร)
  - Career and Learning Skills (ทักษะอาชีพ และทักษะการเรียนรู้)

❖ แนวทางในการพัฒนาทักษะศตวรรษที่ ๒๑ ด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา

ทักษะศตวรรษที่ ๒๑	หลักธรรม	
๓ R		
Reading (อ่านออก), (W)Riting (เขียนได้), และ (A)Rithmetics (คิดเลขเป็น)	สุ จิ ปุ ลิ	ฟัง คิด ถาม เขียน เป็นหัวใจนักปราชญ์ ฟัง ด้วยการฟังอย่างลึกซึ้ง คิด ในสิ่งที่เรียนมา ถาม ใช้คำถามเพื่อแสวงหาความรู้ เขียน จดบันทึกไว้กันลืม
๗ C		
๑.Critical Thinking and Problem Solving ทักษะด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และทักษะในการแก้ปัญหา	<ul style="list-style-type: none"> • โยนิโสมนสิการ • อริยสัจ ๔ 	<ul style="list-style-type: none"> • โยนิโสมนสิการ กระบวนการคิด ๑๐ วิธี ประกอบด้วย • อริยสัจ ๔ กระบวนการวิเคราะห์และแก้ปัญหา ๔ ขั้นตอน คือ
๒.Creativity and Innovation ทักษะด้านการสร้างสรรค์ และนวัตกรรม	<ul style="list-style-type: none"> • สัมมปธาน ๔ • ปัญญาวิมุตติธรรม ๔ • สมာธิ ๓ ระดับ 	<ul style="list-style-type: none"> • คิดเป็นระบบ โดยสร้างองค์ความรู้ได้ที่ไม่เป็นภัยต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม
๓.Cross-cultural Understanding ทักษะด้านความเข้าใจความต่างวัฒนธรรม ต่างกระบวนทัศน์	<ul style="list-style-type: none"> • เมตตาพรหมวิหาร ๔ • สาราณียธรรม ๔ 	<ul style="list-style-type: none"> • มีความเข้าใจว่ามนุษย์ทุกคนจะต่างศาสนา ความเชื่อ เชื้อชาติและวัฒนธรรมต่างก็มีความเป็นคนเหมือนกัน ต่างรักสุข เกลียดทุกข์เหมือนกัน
๔.Collaboration, Teamwork and Leadership ทักษะด้านความร่วมมือ การทำงานเป็นทีม และภาวะผู้นำ	<ul style="list-style-type: none"> • สาราณียธรรม ๔ • อปริหานิยธรรม ๗ • มิตรแท้ • พุทธคุณ ๓ 	<ul style="list-style-type: none"> • มีน้ำใจในการทำงานร่วมกัน และเข้าใจกันด้วยดี รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนๆ
๕.Communications, Information, and Media Literacy ทักษะด้านการสื่อสารสารสนเทศ และรู้เท่าทันสื่อ	<ul style="list-style-type: none"> • สัมมาวาจา ๔ • องค์คุณนักแสดงธรรม • สัมมาสังกัปปะ • อคติ ๔ 	<ul style="list-style-type: none"> • การสื่อสารที่เป็นประโยชน์ สร้างสรรค์ ไม่เป็นไปเพื่อทำร้าย ให้ร้ายเบียดเบียนกันแต่เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวม
๖.Computing and ICT Literacy ทักษะด้านคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร	<ul style="list-style-type: none"> • อิทธิบาท ๔ • กุศลมูล อกุศลมูล • ทศพลญาณ ๑๐ 	<ul style="list-style-type: none"> • การฝึกทักษะที่ไม่มี ให้มี และมีแล้วให้เชี่ยวชาญยิ่งขึ้นโดยไม่สร้าง หรือใช้ให้เป็นภัยต่อผู้อื่น
๗.Career and Learning Skills ทักษะอาชีพ และทักษะการเรียนรู้	<ul style="list-style-type: none"> • สัมมาอาชีวะ • สัมมากัมมันตะ • อิทธิบาท ๔ • อุปปัญญาตธรรม 	<ul style="list-style-type: none"> • มีอาชีพสุจริตและเชี่ยวชาญในอาชีพขึ้นไป

บทที่ ๘

การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ

การบริหารเป็นศาสตร์และศิลป์ที่ผู้บริหารต้องมีทั้งสองอย่าง เพื่อให้การดำเนินงานบริหารให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ โดยงานสำเร็จอย่างได้ผล คนที่เกี่ยวข้องก็มีความสุข การบริหารทั่วไปเป็นหลักพื้นฐานที่ควรทราบก่อน แล้วจึงเข้าสู่การบริหารสถานศึกษา ซึ่งจะมีส่วนเพิ่มขึ้นมากก็คือการบริหารงานวิชาการ กิจกรรมนักเรียน การบริหารชั้นเรียน นอกจากนั้นได้เสนอแนวทางการบริหารสถานศึกษาสมัยใหม่ การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ รูปแบบการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ การดำเนินการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ ตามลำดับ

❖ หลักการบริหารทั่วไป

การบริหารทั่วไป หมายถึง หลักการบริหารองค์กร สำนักงาน หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน การบริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องนำเอาแนวคิดทฤษฎีการบริหารองค์การมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานศึกษาของตนเอง ดังนั้น ในหัวข้อนี้จะเป็นการกล่าวถึงทฤษฎีองค์การที่เหมาะสมกับการบริหารสถานศึกษา ในเบื้องต้นนี้จะนำเสนอแนวคิด ทฤษฎีการบริหารแบบต่าง ๆ ซึ่งได้แบ่งเป็นกลุ่ม ดังต่อไปนี้

๑. ทฤษฎีการบริหารแบบคลาสสิก (Classical Management Approach)

การบริหารองค์การแบบคลาสสิก เป็นหลักพื้นฐานของการบริหารงานที่เกิดขึ้นจากนักคิดนักบริหารสมัยใหม่ต่อจากยุคดั้งเดิมซึ่งไม่ได้มีการระบุอย่างชัดเจนว่าการบริหารต้องทำอะไรบ้าง วรรณพร พุทธภูมิพิทักษ์ และกาญจนา อินทวง (๒๕๕๔: ๑๑-๒๗) สรุปไว้ดังนี้

เฟรดเดอริค เทเลอร์ (Frederick W. Taylor) ทำการศึกษาหลักการจัดการแบบวิทยาศาสตร์ (Principles of Scientific Management) จนได้รับการเรียกขานว่า บิดาของการจัดการตามหลักวิทยาศาสตร์ (Father of Scientific Management) การจัดการ แบบวิทยาศาสตร์มีความเชื่อในเรื่องของการเพิ่มผลผลิตโดยอาศัยการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตและเพิ่มค่าจ้างคนงานผ่านการใช่วิธีการทางวิทยาศาสตร์ด้วยการใช่วิธีการสร้างการเข้ากันได้ของคนงานและความร่วมมือจากกลุ่ม เพื่อให้ได้รับผลผลิตสูงสุดและการพัฒนาคนงานการทำงานโดยวิธีที่ดีที่สุด (The one best way) ให้ความสำคัญต่อการศึกษาด้านเวลา (Time study) และการเคลื่อนไหวในการทำงาน (Motion study) ในยุคนี้มีการเน้นการใช้แนวความคิดวิทยาศาสตร์ ยอมรับความกลมกลืนในกิจกรรมกลุ่มมากและให้ความสำคัญต่อความร่วมมือของมนุษย์ยอมรับความกลมกลืนในกิจกรรมกลุ่มมากและให้ความสำคัญต่อความร่วมมือของมนุษย์ มากกว่าความไม่มีระเบียบของบุคคล สำหรับด้านการงานนั้น แนวคิดตามหลักวิทยาศาสตร์สนใจการเพิ่มผลผลิตสูงสุดมากกว่าผลผลิตในวงจำกัด และพัฒนาคนงานด้วยการให้เข้าฝึกอบรมทั้งกับหัวหน้างานและคนงานทุกคนเพื่อให้สามารถใช้ความสามารถสูงสุดมาปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดประสิทธิผลและประสิทธิภาพ เทเลอร์สนใจในการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต ไม่เพียงแต่การลดต้นทุนและการเพิ่มกำไรเท่านั้น แต่ยังศึกษาในเรื่องอัตรา

ค่าตอบแทนที่เหมาะสม (A Fair day's pay) และแรงงานที่เหมาะสมด้วย (A Fair day's work) กล่าวได้ว่า ปัจจุบันนี้แนวคิดตามหลักวิทยาศาสตร์นี้ยังคงมีการนำมาใช้ในโรงงานอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะกับประเทศที่กำลังพัฒนา จากนั้นแนวความคิดด้านการฝึกอบรมยังคงมีความสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การอยู่จนปัจจุบันนี้ และได้มีผู้คิดค้นแนวคิดด้านการฝึกอบรมให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นด้วยวิธีการใช้องค์การแห่งการเรียนรู้ สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันขององค์กรต่อไป สิ่งนี้ยืนยันได้ว่าแนวคิดด้านวิทยาศาสตร์นี้เป็นทฤษฎีคลาสสิกของสังคมโลกแม้เวลาจะผ่านไปถึงเกือบร้อยปีก็ตาม

เฮนรี แอล แกนทท์ (Henry L. Gantt) มีความสนใจในด้านการเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานให้กับองค์กรโดยเน้นในเรื่องค่าตอบแทนของคณงานกับการผลิตของแต่ละชิ้นแต่ละวัน สิ่งที่ทำให้เขามีชื่อเสียงมากคือ การคิดแผนภูมิเพื่อใช้ในการดูอัตราการผลิตแต่ละวันในโรงงาน แผนภูมิที่ใช้มีชื่อเรียกว่า Gantt Chart แผนภูมินี้ได้ถูกนำไปใช้กับองค์กรต่าง ๆ มาก แผนภูมิแกนทท์ได้พัฒนาแนวคิดเพื่อนำมาใช้กับการตัดสินใจและใช้ในการควบคุมการปฏิบัติงานด้วยกิจกรรม PERT ในปัจจุบันแนวทางของแกนทท์ได้กลายเป็นสิ่งที่สังคมโลกนำมาปรับใช้กับการสร้างองค์ความรู้ต่าง ๆ มากยิ่งขึ้นและพัฒนาไปสู่แผนภูมิในรูปแบบต่าง ๆ

แฮริงตัน อีเมอร์สัน (Harrington Emerson) เป็นที่ปรึกษาทางด้านวิศวกรรม ผลงานส่วนใหญ่เน้นด้านการจัดสรรทรัพยากรและการขจัดความสูญเปล่า อีเมอร์สันยอมรับแนวความคิดด้านการจัดการตามหลักวิทยาศาสตร์ของเทเลอร์มากและสนับสนุนแนวคิดด้วยการศึกษาด้านความสำคัญของโครงสร้างและจุดมุ่งหมายขององค์การ

จากการศึกษานี้ทำให้เกิดแนวทางด้านประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ๑๒ ประการ ซึ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและการจัดการที่มีระบบโดยมุ่งที่การทำงานให้เหมาะสมและง่ายขึ้นเพื่อลดความสิ้นเปลืองในด้านทรัพยากรต่าง ๆ ดังนี้

๑. ผู้บริหารควรทราบถึงสิ่งที่ต้องการเพื่อลดความคลุมเครือและความไม่แน่นอน และกำหนดจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน

๒. ผู้บริหารต้องพัฒนาความสามารถ ใช้หลักเหตุผล สร้างความแตกต่างโดยค้นหาความจริงและคำแนะนำให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

๓. ผู้บริหารต้องรับฟังคำแนะนำจากบุคคลอื่น เพื่อรับทราบปัญหาต่าง ๆ ได้

๔. ผู้บริหารควรกำหนดกฎเกณฑ์ขององค์การเพื่อให้พนักงานถือตามกฎและวินัยต่าง ๆ

๕. ผู้บริหารควรให้ความยุติธรรมและความเหมาะสมแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา

๖. ผู้บริหารควรมีข้อมูลที่เชื่อถือได้ เป็นปัจจุบัน ถูกต้องและแน่นอน

๗. ผู้บริหารควรใช้การวางแผนสำหรับแต่ละหน้าที่ มีความฉับไวของการจัดส่ง

๘. ผู้บริหารต้องพัฒนาวิธีการทำงานและกำหนดเวลาทำงานสำหรับแต่ละหน้าที่มีมาตรฐานและตารางเวลา

๙. ผู้บริหารควรรักษามาตรฐานและสภาพแวดล้อมให้ดี

๑๐. ผู้บริหารควรรักษารูปแบบมาตรฐานของวิธีการปฏิบัติที่มีมาตรฐาน

๑๑. ผู้บริหารต้องระบุงานที่มีระบบถูกต้องและเป็นลายลักษณ์อักษร

๑๒. ผู้บริหารควรให้รางวัลพนักงานสำหรับพนักงานที่ทำงานมีประสิทธิภาพ

จากแนวทาง ๑๒ ประการข้างต้นจะพบว่าแนวคิดของอีมเมอร์สันยังคงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารองค์การโรงเรียนวิถีพุทธในปัจจุบันได้ ดังเช่น ระบบข้อเสนอแนะ หรือระบบการให้รางวัล หรือการสร้างนโยบายที่ชัดเจนขององค์การ

๒. ทฤษฎีการบริหารจัดการ (Administrative Management)

เฮนรี ฟาโยล (Henri Fayol) เป็นนักอุตสาหกรรมชาวฝรั่งเศส ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับหลักการบริหารงาน ๑๔ ประการ ซึ่งถือว่าเป็นหลักการจัดการที่มีประสิทธิภาพของ Fayol (Fayol's principles of effective management) ดังนี้

๑. การแบ่งงานกันทำ (Division of work)
๒. อำนาจและหน้าที่ความรับผิดชอบ (Authority and Responsibility)
๓. ความมีระเบียบวินัย (Discipline)
๔. ความมีผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียว (Unity of command)
๕. การมีเป้าหมายเดียวกัน (unity of direction)
๖. ผลประโยชน์ส่วนตัวมีความสำคัญน้อยกว่าผลประโยชน์ขององค์การ (Subordination of individual to the general interest)
๗. ค่าตอบแทนและวิธีการจ่ายค่าตอบแทน (Remuneration and methods)
๘. การรวมอำนาจ (Centralization)
๙. สายการบังคับบัญชา (Scalar chain)
๑๐. คำสั่ง (Order)
๑๑. หลักความเสมอภาค (Equity)
๑๒. ความมั่นคงในงาน (Stability of tenure)
๑๓. ความคิดริเริ่ม (Initiative)
๑๔. ความสามัคคี (Esprit de corps)

นอกจากนี้ ฟาโยยังได้เสนอแนวความคิดในด้านกระบวนการจัดการว่า ประกอบด้วยหน้าที่ (Functions) ทางการบริหาร คือ

๑. การวางแผน (Planning) เป็นหน้าที่ของผู้บริหารที่จะต้องทำการคาดการณ์ล่วงหน้าถึงเหตุการณ์ที่จะมีผลกระทบต่อธุรกิจ และกำหนดขึ้นเป็นแผนการปฏิบัติงานหรือวิถีทางจะปฏิบัติเอาไว้เพื่อสำหรับเป็นแนวทางของการทำงานในอนาคต
๒. การจัดองค์การ (Organizing) เป็นหน้าที่ที่ผู้บริหารจะต้องจัดให้มีโครงสร้างของงานต่าง ๆ และอำนาจหน้าที่ เพื่อให้ทรัพยากรในการบริหารงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
๓. การบังคับบัญชาสั่งการ (Commanding) เป็นหน้าที่ในการสั่งการงานต่าง ๆ ของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ผู้บริหารและคนงานจะต้องเข้าใจถึงข้อตกลงในการทำงานของคนงานและองค์การที่มีอยู่รวมถึงการติดต่อสื่อสารกับผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างใกล้ชิด
๔. การประสานงาน (Co-ordinating) เป็นหน้าที่ที่จะต้องเชื่อมโยงงานของทุกคนให้เข้ากันได้ และกำกับให้ไปสู่จุดหมายเดียวกัน
๕. การควบคุม (Controlling) เป็นหน้าที่ในการที่จะต้องกำกับให้สามารถประกันได้ว่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำไปนั้นสามารถเข้ากันได้กับแผนที่ได้วางไว้

ในระยะต่อมาผู้ให้การสนับสนุนแนวความคิดของฟาโยในด้านการบริหารอีกมากมาย เช่น Luther Gulick และ Lyndall Urwick นักทฤษฎีเหล่านี้ได้แสดงความคิดเกี่ยวกับกระบวนการบริหาร ๗ ประการ (POSDCoRB)

๑. การวางแผน (Planning)
๒. การจัดองค์การ (Organizing)
๓. การจัดบุคคล (Staffing)
๔. การอำนวยการ (Directing)
๕. การประสานงาน (Co-ordinating)
๖. การรายงาน (Reporting)
๗. การงบประมาณ (Budgeting)

สรุป หลักการจัดการข้างต้นนี้ถือว่าเป็นหน้าที่ของงานบริหารที่ผู้บริหารสามารถนำไปปรับใช้ในการปฏิบัติงานในแต่ละสถานการณ์ที่แตกต่างกันได้เป็นการดำเนินงานให้ผู้ปฏิบัติงานในองค์กรได้ปฏิบัติงานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ อย่างไรก็ตามแนวคิดของ POSDCORB นั้นมีความเหมาะสมกับองค์การขนาดใหญ่มากกว่าที่จะนำไปใช้กับองค์การขนาดเล็ก เพราะกระบวนการจัดการสำหรับองค์การขนาดเล็ก เช่น ธุรกิจขนาดย่อม (Small Business) ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้กระบวนการจัดการที่มีระบบมากสามารถใช้การวางแผน การจัดองค์การ การอำนวยการและการควบคุมก็สามารถจะทำให้กระบวนการทำงานดำเนินไปได้

๓. ทฤษฎีการบริหารเชิงระบบ (Systems Theory)

ลูทวิช วอน เบอร์ทแลนฟี (Ludwig von Bertalanffy) ได้เสนอทฤษฎีระบบที่อาศัยแนวคิดด้านพฤกษศาสตร์ และแนวคิดด้านวิทยาศาสตร์ผสมผสานกัน โดยมององค์การเป็นระบบตามหน้าที่ที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม มีความเกี่ยวข้องกันซึ่งต้องการบรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน ทุกระบบจะประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ที่ใช้กระบวนการแปรสภาพเพื่อเปลี่ยนปัจจัยนำเข้าเป็นผลผลิต ระบบขึ้นกับการป้อนกลับเพื่อสอบผลลัพท์และปรับปรุงปัจจัยนำเข้า โดยมี ๔ ส่วน ดังนี้

๑. ปัจจัยนำเข้า ประกอบด้วย ทรัพยากรมนุษย์ การเงิน สิ่งแวดล้อมทางกายภาพและข้อมูลข่าวสารเพื่อการผลิตสินค้า การบริการและการตัดสินใจ

๒. กระบวนการแปรสภาพ ประกอบด้วย การจัดการ เทคโนโลยี และการปฏิบัติ การผลิตเพื่อเปลี่ยนปัจจัยนำเข้าเป็นผลผลิต

๓. ผลผลิต ประกอบด้วย สินค้า บริการ กำไร ขาดทุน พฤติกรรมของพนักงานและผลลัพท์ที่คาดหวัง โดยผู้บริหารในทุกระดับที่ทำงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ

๔. การป้อนกลับ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับสภาพและผลลัพท์เกี่ยวกับกิจกรรมองค์การโดยมีลูกค้า คู่แข่งขัน ภาครัฐบาล และผู้จัดหาเป็นผู้ป้อนกลับข้อมูลให้กับองค์การ เสมือนเป็นผู้ตรวจการทางธุรกิจ

องค์การธุรกิจเป็นเสมือนระบบหนึ่งที่ทำหน้าที่แปรสภาพ เริ่มจากการนำเอาทรัพยากรต่างๆ เข้าสู่ระบบ จากนั้นองค์กรก็จะทำหน้าที่แปรสภาพสิ่งที่นำเข้าไปด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ เช่น การใช้กระบวนการจัดการ การใช้กระบวนการผลิต การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อให้ได้ผลลัพท์ที่

ตั้งเป้าหมายไว้ เช่น ผลผลิตภัณฑ์ การบริการ การค้า บริการภายในระบบจะประกอบด้วยระบบย่อยซึ่งต่างฝ่ายต้องทำหน้าที่แปรสภาพทรัพยากรจนกระทั่งเป็นสินค้าสำเร็จรูปและบริการต่าง ๆ

สำหรับการบริหารเชิงระบบนั้นมีประโยชน์มาก เพราะผู้บริหารสามารถมองเห็นขอบเขตขององค์การและที่ระบบย่อยขององค์การที่มีความสัมพันธ์กันกับสภาพแวดล้อม ดังนั้นองค์การทุกองค์การควรจะเป็นระบบเปิดอย่างแท้จริงเพราะว่าต้องใช้ปัจจัยนำเข้าจากสภาพแวดล้อมและเปลี่ยนแปลงให้เป็นปัจจัยส่งออกสู่สภาพแวดล้อม แนวความคิดนี้จะได้ผลต่อเมื่อองค์การที่นำไปใช้สามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้ โดยเฉพาะข่าวสารข้อมูลจะเป็นสิ่งสำคัญสำหรับแนวคิดนี้อย่างยิ่ง ฉะนั้นองค์การควรตรวจสอบสภาพแวดล้อมและปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมเพื่อการพัฒนาการบริหารต่อไป

๔. ทฤษฎีองค์การแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization Theory)

แนวคิดองค์การแห่งการเรียนรู้เป็นแนวคิดที่ต้องการให้คนเกิดความต้องการในการที่จะแบ่งปันความรู้ให้เกิดขึ้นและแพร่ขยายไปทั่วทั้งองค์การ แนวคิดแบ่งเป็น ๕ ประการ (วรรณพร พุทธิภูมิพิทักษ์ และกัญญามน อินทว่าง, ๒๕๕๔: ๒๘-๒๙) คือ

๑. Personal Mastery บุคคลได้ขยายขีดความสามารถของตนอย่างต่อเนื่อง ทุกคนต้องเป็นนักพัฒนาตนเอง มีทักษะความสามารถ เพื่อให้เกิดการปรับปรุงผลงานตลอดเวลา

๒. Share Vision การมีเป้าหมายหรือผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ร่วมกัน โดยสนับสนุนให้บุคลากรได้แสดงวิสัยทัศน์ของแต่ละคนออกมา แล้วจึงเปิดโอกาสให้ทุกคนได้ร่วมอภิปรายร่วมกันอันเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันซึ่งต้องมีความต่อเนื่อง

๓. Mental Model การมีความปรารถนาหรือแรงบันดาลใจร่วมกัน โดยบุคคลต้องตระหนักถึงสภาพการปัจจุบันขององค์การและพร้อมที่จะตรวจสอบท้าทายสภาพที่เกิดขึ้นโดยจะมีแม่แบบทางความคิดชุดหนึ่งคอยควบคุมการตัดสินใจของพนักงานในองค์การ

๔. Team Learning การให้องค์การสร้างการถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันและกันเป็นการสร้างบทเรียนแห่งความสำเร็จ เพื่อขยายต่อไปในหน่วยงานอื่นเป็นการคิดและสร้างสรรค์ สิ่งใหม่ภายใต้การประสานงานร่วมกัน การเรียนรู้เป็นทีมจึงอาศัยความรู้ ความคิดของสมาชิกในกลุ่มมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อพัฒนาความรู้ความสามารถของทีมต่อไป

๕. System Thinking การพัฒนาแบบแผนทางความคิดที่แปลกใหม่ที่เป็นระบบ คือเป็นการหาสาเหตุที่มีอิทธิพลและส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมและความสำเร็จขององค์การ เป็นการคิดแบบองค์รวม (Holistic) หรือมองภาพกว้างที่องค์ประกอบต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน เพื่อที่จะเข้าใจและเห็นภาพสาเหตุที่มาของปัญหาได้อย่างแท้จริง

หลักการบริหารสถานศึกษา

สถานศึกษาเป็นแหล่งให้การศึกษา จำเป็นต้องมีผู้บริหารและการบริหารที่ดี การบริหารการศึกษาเป็นวิชาชีพชั้นสูง (Profession) และใช้บุคลากรมืออาชีพ (Professional) มาบริหาร (ธีระรุญเจริญ, ๒๕๔๗: ๒๒) จึงจะทำให้การบริหารและการจัดการศึกษาประสบความสำเร็จและเป็นไปตามแนวทางที่พึงประสงค์ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

๑. ความหมายของการบริหารสถานศึกษา

สัมมา รณิธีย์ (๒๕๓๖: ๙๕) กล่าวว่า การบริหารการศึกษาต้องอาศัยผู้บริหารที่มีประสิทธิภาพ มีความรู้ความสามารถ เพื่อให้การบริหารบรรลุวัตถุประสงค์ มีองค์ประกอบดังนี้

- ๑) การวางแผนเป้าหมายและวัตถุประสงค์ชัดเจน
- ๒) การวางแผน และนำเทคโนโลยีในการบริหารงาน
- ๓) การจัดโครงสร้าง และวางระบบงาน
- ๔) การใช้ทรัพยากร และค่าใช้จ่ายที่คุ้มค่า
- ๕) การใช้อำนาจในการสั่งการ และควบคุม
- ๖) การประเมินผลเพื่อปรับปรุงงาน

หลักการนี้สอดคล้องกับแนวคิดของนักการศึกษา ดังต่อไปนี้

หวน พิณรุพันธ์ (๒๕๕๐: ๓๖) กล่าวว่า การบริหารสถานศึกษา หมายถึง การดำเนินงานของกลุ่มบุคคลเพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพทั้งความรู้ ความคิด ความสามารถ และความเป็นคนดี และ **นพพงษ์ บุญจิตราดุล** (๒๕๔๘: ๕๑) กล่าวว่า การบริหารสถานศึกษา หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่บุคคลหลายคนร่วมมือกันดำเนินการเพื่อพัฒนาสมาชิกของสังคมในทุกๆด้าน นับตั้งแต่หลักการความรู้ ความสามารถ พฤติกรรมและคุณธรรมเพื่อให้มีค่านิยมตรงกับความต้องการของสังคม โดยกระบวนการต่าง ๆ ที่อาศัยการควบคุมสิ่งแวดล้อมให้มีผลต่อบุคคลและอาศัยทรัพยากรตลอดจนเทคนิคต่าง ๆ อย่างเหมาะสม

เกษม วัฒนชัย (๒๕๔๖: ๒) กล่าวว่า การบริหารสถานศึกษา หมายถึง ระบบการบริหาร การออกแบบและจัดระบบการศึกษาทั้งระบบความคิด และรวมถึงการนำทรัพยากรเพื่อการศึกษาไปบริหารให้เกิดผลทางการศึกษา โดยผู้บริหารเป็นบุคคลสำคัญในการบริหารสถานศึกษา และ **สวางค์ จงสวัสดิ์พัฒนา** (๒๕๔๖: ๑๑) กล่าวว่า การบริหารสถานศึกษา หมายถึง การดำเนินงานของกลุ่มบุคคลที่จัดกิจกรรมทางการศึกษา ทางด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไปของโรงเรียน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาแก่สมาชิกในสังคม

สรุปว่า การบริหารสถานศึกษา หมายถึง กระบวนการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มบุคคลในโรงเรียน และผู้ที่เกี่ยวข้องภายนอกโรงเรียน ได้ร่วมกันในการบริหารจัดการศึกษาให้เกิดกิจกรรมที่หลากหลาย โดยใช้เทคนิคที่ประยุกต์ศาสตร์และศิลป์ทางการบริหารมาใช้ในกิจการทางการศึกษา ในการที่พัฒนาสมาชิกในสังคมให้เป็นผู้มีประสิทธิภาพ

๒. ภารกิจการบริหารสถานศึกษา

สถานศึกษาเป็นองค์กรที่มีภารกิจหลัก คือ การจัดการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนได้บรรลุตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร ในส่วนของการบริหารสถานศึกษาโดยรวม กระทรวงศึกษาธิการกำหนดภารกิจการบริหารสถานศึกษาใน ๔ งานหลักคือ การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานงบประมาณ การบริหารงานบุคคล การบริหารงานทั่วไป (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๗: ๓๓-๓๔)

จากหลักการนี้ ภารกิจหลักที่ผู้บริหารจะต้องปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพเกี่ยวกับเรื่องนี้ผู้บริหารจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ ภารกิจ นอกจากนี้ผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องรู้จักกระบวนการบริหารที่นำมาประยุกต์ใช้ จึงจะสามารถพัฒนางานบริหารสถานศึกษาให้บรรลุตามเป้าประสงค์ได้

กระบวนการบริหารสถานศึกษา

กระบวนการบริหารสถานศึกษา ผู้บริหารต้องศึกษาแนวทางในการปฏิบัติภารกิจหลักทั้ง ๔ ด้านให้เข้าใจเพื่อการบริหารให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีคุณภาพ จึงขอเสนอกระบวนการบริหารโรงเรียนที่สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาได้เสนอแนะไว้ (มานะ ทองรักษ์, ๒๕๔๙: ๔๔-๔๖) ดังต่อไปนี้

๑. การศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการ เป็นขั้นตอนขั้นพื้นฐานก่อนที่จะมีการวางแผนงานบริหารโรงเรียน เพราะผู้บริหารจะได้ข้อมูล que แสดงถึงสถานการณ์ที่เป็นอยู่จริงในปัจจุบันของโรงเรียน สภาพการปฏิบัติงานแสดงให้เห็นถึงปัญหาสำคัญของระบบงาน การปฏิบัติงานแสดงถึงความพร้อม ความสามารถของโรงเรียนเปรียบเทียบกับมาตรฐานและความคาดหวัง นั่นคือแสดงความต้องการในอนาคตนั่นเอง

๒. การวางแผน คือ การคิดและกำหนดสิ่งที่จะต้องปฏิบัติ เป็นการตัดสินใจไว้ล่วงหน้าว่าจะทำอะไร ทำไมจึงทำ ทำอย่างไร จะให้ใครทำ จะทำที่ไหนและทำเมื่อไหร่

๓. การดำเนินงานตามแผน เป็นขั้นตอนที่ประกอบด้วย การควบคุม กำกับติดตาม และนิเทศงาน

๔. การประเมินผล เป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการบริหาร การประเมินผลช่วยให้ผู้บริหารทราบว่าผลการปฏิบัติงานบรรลุวัตถุประสงค์เพียงใด แสดงข้อบกพร่องของการปฏิบัติงานเพื่อปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติงานครั้งต่อไปให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

สรุป ผู้บริหารจะดำเนินงานให้ประสบความสำเร็จจะต้องมีกำหนดวิสัยทัศน์ กระบวนการวางแผน มีการทำตามแผน มุ่งสู่เป้าหมายที่ชัดเจน (Plan) มีการทำงานเป็นทีม คณะกรรมการสถานศึกษาต้องร่วมมือกับผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ต้องร่วมกันพัฒนาและดำเนินการอย่างต่อเนื่องโดยไม่หยุด (Do) มีการตรวจสอบประเมินผลและพัฒนาปรับปรุงงานอยู่เสมอ ช่วยกันตรวจสอบ (Check) และปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องและพัฒนาปรับปรุงคุณภาพให้ดียิ่งขึ้นอยู่เสมอ (Act)

แนวทางการบริหารสถานศึกษาสมัยใหม่

๑. บริหารอย่างมีธรรมาภิบาล (Good Governance)

การบริหารจัดการศึกษาภายในสถานศึกษาให้เกิดพลังและมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องยึดเงื่อนไขและหลักการสำคัญดังนี้

๑. การตัดสินใจที่ยึดโรงเรียนเป็นฐาน (School-Based Decision) เป็นแนวคิดที่มุ่งให้โรงเรียนมีอิสระในการตัดสินใจด้วยตนเอง โดยยึดประโยชน์ที่จะเกิดกับนักเรียนเป็นสำคัญ

๒. การมีส่วนร่วม (Participation) กำหนดให้บุคคลหลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการศึกษา เข้ามามีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการร่วมแสดงความคิดเห็นหรือร่วมกำกับติดตาม ดูแล

๓. การกระจายอำนาจ (Decentralization) เป็นการกระจายอำนาจด้านการบริหารจัดการด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารบุคคลและการบริหารทั่วไป ให้คณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษาและคณะกรรมการสถานศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบ

๔. ความรับผิดชอบที่สามารถตรวจสอบได้ (Accountability) มีการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบและภารกิจของผู้รับผิดชอบ เพื่อเป็นหลักประกันคุณภาพการศึกษาให้เกิดขึ้น

๕. ธรรมภิบาล (Good Governance) เป็นหลักคิดสำหรับการบริหารจัดการที่ดี เพื่อประกันว่าในองค์การจะไม่มีกรณีการฉ้อราษฎร์บังหลวง ไม่ด้อยประสิทธิภาพ ทั้งนี้ ยึดหลักเป้าหมายสอดคล้องต่อสังคม กระบวนการโปร่งใสและทุกขั้นตอนมีผู้รับผิดชอบ

๖. ความเป็นนิติบุคคล (A juristic person) เป็นการให้สิทธิและอำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้เป็นของตนเอง ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษาและพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ ซึ่งได้กำหนดอำนาจหน้าที่ที่เป็นของโรงเรียนไว้โดยเฉพาะ

๒. การบริหารแบบ POLC

การทำให้การบริหารประสบความสำเร็จ เป็นหน้าที่ของผู้บริหาร หรือหน้าที่การบริหารที่ต้องปฏิบัติ ทั้งนี้ การจำแนกหน้าที่การบริหารของนักวิชาการส่วนใหญ่มีแนวคิดสอดคล้องกัน แต่มีการจัดกลุ่มกิจกรรมย่อยแตกต่างกันไปตามความคิดเห็นของแต่ละคน ในที่นี้อาจสรุปและจำแนกหน้าที่การบริหารครอบคลุมใน ๔ ด้าน ดังนี้ (DuBrin, ๒๐๐๐)

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึง การตัดสินใจล่วงหน้าว่าจะดำเนินการอย่างไร ให้บรรลุและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดประโยชน์ต่อองค์กรมากที่สุด

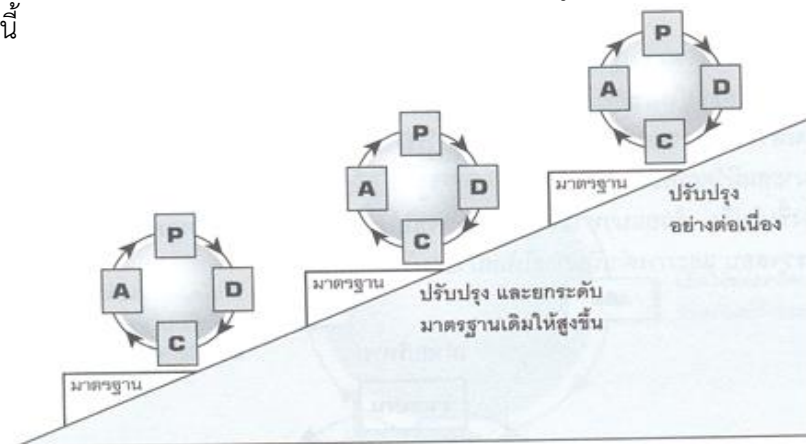
๒. การจัดองค์กร (Organizing) หมายถึง กระบวนการจัดการทรัพยากรต่างๆ และการจัดระบบการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร

๓. การนำ (Leading) หมายถึง การอำนวยความสะดวกและการประสานงาน เพื่อให้บุคลากรปฏิบัติงานบรรลุเป้าหมายขององค์กร ซึ่งต้องอาศัยภาวะผู้นำของผู้บริหาร

๔. การควบคุม (Controlling) หมายถึง การกำกับให้การดำเนินงานและกิจกรรมต่าง ๆ ที่ปฏิบัติให้เป็นไปตามเป้าหมายและแผนขององค์กรที่ได้กำหนดไว้

๓. การบริหารคุณภาพภายใน (PDCA)

กระบวนการทำงานเชิงระบบ (PDCA) ถือเป็นวงจรบริหารงานคุณภาพ มีการหมุนวงจรเล็กไปสู่วงจรใหญ่ อันทำให้เกิดรอบต่อไปที่ทำให้เกิดการปรับปรุงต่อเนื่อง ทำให้งานมีการพัฒนาอย่างไม่สิ้นสุด ทั้งนี้ อาจเริ่มด้วยการปรับปรุงเล็กน้อยก่อนที่จะก้าวไปสู่การปรับปรุงที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ดังภาพนี้

วงจรการทำงานเชิงระบบ (PDCA) กับการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง

ขั้นตอนการทำงานเชิงระบบ (PDCA)

ขั้นตอนการทำงานเชิงระบบ (PDCA) ๔ ขั้นตอน สรุปได้ดังนี้

๑. การวางแผน (Plan) การวางแผนที่ดีช่วยให้สามารถคาดการณ์สิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคตช่วยลดความสูญเสียต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ ทั้งในด้านแรงงาน วัสดุคิข่วโมงการทำงาน เงิน เวลา ฯลฯ และช่วยให้รับรู้สภาพปัจจุบันพร้อมกับกำหนดสภาพที่ต้องการให้เกิดขึ้นในอนาคต ด้วยการผสมผสานประสบการณ์ ความรู้และทักษะอย่างลงตัว การวางแผนที่ดีสามารถทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายได้ ควรมีลักษณะดังนี้

๑) ครอบคลุมถึงการกำหนดกรอบหัวข้อที่ต้องการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงซึ่งรวมถึงการพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ สามารถแสดงถึงการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงาน ฯลฯ

๒) พร้อมสู่การพิจารณาว่ามีความจำเป็นต้องใช้ข้อมูลใดบ้างเพื่อการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงนั้นโดยระบุวิธีการเก็บข้อมูลให้ชัดเจน

๓) วิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้

๔) กำหนดทางเลือกในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

๒. การปฏิบัติ (DO) เป็นการลงมือทำ ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงตามทางเลือกที่ได้กำหนดไว้ในขั้นตอนการวางแผน ในขั้นนี้ต้องตรวจสอบระหว่างการปฏิบัติด้วยว่าได้ดำเนินไปในทิศทางที่ตั้งใจหรือไม่ พร้อมกับสื่อสารให้ผู้ที่เกี่ยวข้องรับทราบไม่ควรปล่อยให้ถึงวินาทีสุดท้ายเพื่อดูความคืบหน้าที่เกิดขึ้น หากเป็นการปรับปรุงในหน่วยงานผู้บริหารต้องทราบความคืบหน้าอย่างต่อเนื่อง เพื่อจะได้มั่นใจว่าโครงการปรับปรุงมีความผิดพลาดน้อยที่สุด

๓. การตรวจสอบและประเมินผล (Check) เป็นขั้นตอนที่ทำให้เราทราบว่า การปฏิบัติในขั้นที่สองสามารถบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้หรือไม่ สิ่งสำคัญก็คือ ต้องรู้ว่า จะตรวจสอบอะไรบ้างและบ่อยครั้งแค่ไหน ข้อมูลที่ได้จากการตรวจสอบจะเป็นประโยชน์สำหรับขั้นตอนถัดไป กรอบและแนวทางการตรวจสอบและประเมินผล สรุปได้ดังนี้

๑) ตรวจสอบและประเมินผลขั้นตอนการดำเนินงาน ได้แก่

- ชั้นการศึกษาข้อมูล มีการศึกษาข้อมูลได้ครบถ้วน
- ชั้นการเตรียมงาน การเตรียมงานตามแผนงานมีความพร้อมหรือไม่
- ชั้นดำเนินงาน มีบุคลากรและทรัพยากรหรือไม่
- ขั้นตอนการประเมิน มีเครื่องมือและขั้นตอนการประเมินผลที่เหมาะสม

๒) ตรวจสอบประเมินผลงานตามเกณฑ์ที่กำหนด เช่น Delta Principle คือ เกณฑ์การประเมิน

๓) ตรวจสอบและประเมินความพึงพอใจของผู้รับบริการ ซึ่งสามารถตรวจสอบได้จากข้อมูลการรับบริการหรือการให้คำแนะนำจากผู้รับบริการโดยตรง

๔) ตรวจสอบและประเมินคุณภาพทั่วทั้งองค์กร ได้แก่

- บุคลากรมีคุณสมบัติ เหมาะสมกับงานหรือไม่ เพียงใด
- วัสดุอุปกรณ์สำนักงานหรือเครื่องใช้ว่ามีขีดความสามารถที่เหมาะสมและสร้างผลผลิตที่มีคุณภาพเพียงใด

- ระบบการทำงาน เช่น ระบบการให้บริการระบบการสื่อสารภายในองค์กร มีความเหมาะสมมากพอกับการบรรลุเป้าหมายคุณภาพหรือไม่
- ระบบการบริหารงาน ประกอบด้วย โครงสร้าง องค์กร การบริหารด้านการผลิตและกำหนดเป้าหมายหรือไม่ อย่างไร
- ความต้องการของผู้รับบริการเป็นอย่างไร
- งบประมาณที่ใช้ลงทุนมีความจำเป็นและเพียงพอต่อสร้างคุณภาพหรือไม่
- ทักษะคติของบุคลากร มีความกระตือรือร้นต่อการทำงาน สามารถสร้างงานที่มีคุณภาพหรือไม่ อย่างไร เป็นต้น

เมื่อดำเนินงานตรวจสอบและประเมินคุณภาพแล้ว ควรมีการจัดทำรายงานผลการตรวจสอบและประเมินผลต่อฝ่ายบริหาร เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงแก้ไขต่อไป

๔. การปรับปรุงและพัฒนา (Act) ขั้นตอนการดำเนินงานจะพิจารณาผลที่ได้จากการตรวจสอบ มี ๒ กรณี ดังนี้

กรณีที่ ๑ ผลที่เกิดขึ้นเป็นไปตามแผนที่ได้วางไว้ ก็ให้นำแนวทางหรือกระบวนการปฏิบัตินั้นมาจัดทำเป็นมาตรฐานพร้อมทั้งหาวิธีการที่จะปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นไปอีก ซึ่งอาจหมายถึงสามารถบรรลุเป้าหมายได้เร็วขึ้น หรือเสียค่าใช้จ่ายน้อยลง หรือทำให้คุณภาพดียิ่งขึ้นก็ได้

กรณีที่ ๒ ผลที่เกิดขึ้นไม่เป็นไปตามแผนที่ได้วางไว้ ควรนำข้อมูลที่รวบรวมไว้มาวิเคราะห์และพิจารณาว่าควรจะดำเนินการอย่างไร ต่อไปนี้

- ๑) มองหาทางเลือกใหม่ที่น่าจะเป็นไปได้
- ๒) ให้ความพยายามให้มากขึ้นกว่าเดิม
- ๓) ขอความช่วยเหลือจากผู้รู้
- ๔) เปลี่ยนเป้าหมายใหม่

๔. การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School Based Management : SBM)

การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School Based Management) เป็นนวัตกรรมทางการบริหารรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจในการปฏิรูปการศึกษา โดยมีหลักการประกอบด้วย การกระจายอำนาจ การใช้โรงเรียนเป็นศูนย์กลาง การมีส่วนร่วม การพึ่งตนเอง การประสานงาน ความต่อเนื่องและหลากหลาย การพัฒนาตนเองและการตรวจสอบและถ่วงดุล การใช้อำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบในการตัดสินใจใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ ดำเนินการ แก้ปัญหา และจัดกิจกรรมการศึกษาของโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพื่อคุณภาพในการเรียนรู้ของนักเรียนทุกคน จะต้องคำนึงถึงหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) มาประกอบการบริหารด้วย การบริหารจัดการให้เป็นไปตามความต้องการของโรงเรียนเอง แบ่งเป็น ๔ รูปแบบ ดังนี้

๑. รูปแบบที่ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นหลัก (Administrator Central SBM) ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นประธาน กรรมการจะเลือกตั้งจากกลุ่มผู้ปกครอง ครูอาจารย์ และชุมชน คณะกรรมการมีบทบาทให้คำปรึกษาแต่อำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ผู้บริหารโรงเรียน

๒. รูปแบบที่ครูเป็นหลัก (Professional Central SBM) โดยครูในฐานะเป็นผู้ใกล้ชิดเด็กมากที่สุดย่อมรู้ปัญหาได้ดีกว่าและสามารถแก้ปัญหาได้ตรงจุด ตัวแทนคณะครูจะเป็นกรรมการโรงเรียนมากที่สุดและร่วมเป็นคณะกรรมการบริหารโรงเรียน

๓. รูปแบบที่ชุมชนมีบทบาทหลัก (Community Central SBM) รูปแบบนี้จะตอบสนองความต้องการของผู้ปกครองและชุมชนมากที่สุด โดยตัวแทนชุมชนจะเป็นประธาน ผู้บริหารเป็นกรรมการและเลขานุการ

๔. รูปแบบที่ครูและชุมชนมีบทบาทหลัก (Professional Community Central SBM) เป็นรูปแบบที่เชื่อว่าครูและผู้ปกครองต่างมีความสำคัญในการจัดการศึกษาให้แก่เด็ก การบริหารงานในรูปแบบการจะมีสัดส่วนของครูและผู้ปกครองมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ โดยผู้บริหารโรงเรียนเป็นประธานคณะกรรมการและคณะกรรมการโรงเรียนเป็นคณะกรรมการบริหาร ดังสรุปจากตารางนี้

ผู้เกี่ยวข้อง	การบริหารแบบเดิม	การบริหารที่ใช้โรงเรียนเป็นฐาน (SBM)
ผู้บริหาร	- รับคำสั่งจากส่วนกลาง ตั้งแต่องานวิชาการ หลักสูตร งบประมาณ บุคลากรและทรัพยากร เพื่อการศึกษา - การแก้ปัญหาต้องเสนอ เรื่องขึ้นไปตามลำดับ	- เป็นแบบผู้นำการพัฒนาโดยอาศัยความร่วมมือจาก คณะกรรมการมีอิสระและคล่องตัวในการบริหารจัดการ ควบคู่กับความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ สำหรับ งบประมาณจะได้รับเงินอุดหนุนแบบเหมาจ่าย (block grant) สถานศึกษาจะต้องกำหนดสาระการเรียนรู้ และ วิธีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและรับผิดชอบในการ บริหารงานบุคคลมากขึ้นกว่าเดิม - แก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ตัดสินใจเองโดยใช้กระบวนการกลุ่ม และข้อมูลสารสนเทศ และกระบวนการ ตัดสินใจ
ครู	เป็นผู้ปฏิบัติตามคำสั่งจาก ผู้บังคับบัญชาตามลำดับ ชั้นทุกกรณี	เป็นผู้ร่วมงาน ร่วมตัดสินใจ เป็นนักพัฒนาและนักปฏิบัติ ร่วมกับผู้บริหารและคณะกรรมการวางแผนพัฒนาระยะ ยาว(school charter) และการจัดทำแผนประจำปี
ผู้ปกครอง หรือชุมชน	เป็นผู้รับบริการจาก โรงเรียนทั้งในเชิงปริมาณ และคุณภาพ	เป็นทั้งผู้ให้ ผู้รับ ผู้ร่วมหุ้น ผู้สนับสนุนทั้งในเชิงปริมาณ และ คุณภาพ ช่วยเหลือดูแลทรัพยากร บุคคลในโรงเรียน ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ มีส่วนร่วมแก้ไขปัญหาในกรณี เกิดปัญหาขึ้นในโรงเรียน

ตารางแสดงบทบาทของผู้บริหาร ครู และชุมชนในการบริหารการศึกษาที่ใช้โรงเรียนเป็นฐาน

ยุทธศาสตร์การดำเนินงานให้การบริหารจัดการศึกษาที่ใช้โรงเรียนเป็นฐาน

ยุทธศาสตร์การดำเนินงานให้การบริหารจัดการศึกษาที่ใช้โรงเรียนเป็นฐาน บรรลุผล
จำเป็นต้องกระจายอำนาจและพัฒนาสถานศึกษา ดังนี้

๑. ดำเนินการให้สถานศึกษาพัฒนาวิสัยทัศน์ พันธกิจภารกิจ เป้าหมายและ
วิธีดำเนินการของสถานศึกษาอย่างชัดเจน ที่มุ่งสู่การปฏิบัติอย่างแท้จริง มิใช่จัดทำเพื่อเสนอ
ผู้บังคับบัญชารับทราบและชื่นชม ความสำเร็จอยู่ที่การปฏิบัติตามแผน มิใช่การนำเสนอแผน

๒. ให้สถานศึกษามีทีมงานที่มีคุณภาพหลากหลาย จะต้องมียุทธศาสตร์ทั้งแนวตั้งและแนวนอน โดยคณะครูเป็นผู้นำ ภายใต้การกำกับดูแลของผู้บริหารโรงเรียนที่มีภาวะผู้นำสูง เปิดกว้างให้ครูและผู้ปกครองมีส่วนร่วมเป็นสมาชิก จัดระบบการสื่อสารและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ รับรู้และชื่นชมผลงานร่วมกัน

๓. พัฒนาบุคลากรในสถานศึกษาให้เป็นมืออาชีพ ทั้งในด้านมาตรฐานวิชาชีพ คุณธรรมจริยธรรม มีความสามารถและทักษะทั้งในด้านหน้าที่และกระบวนการ มีการพัฒนาตนเองให้ทันสมัยในวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง

๔. พัฒนาระบบข่าวสารข้อมูลในสถานศึกษา สถานศึกษาต้องมีกลไกในการจัดระบบข่าวสารข้อมูล มีระบบสารสนเทศที่ทันสมัย สื่อสารได้หลายทาง รวมทั้งการประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข่าวสารข้อมูลไปยังผู้ปกครองและชุมชนภายนอกด้วย

๕. ให้เกียรติและยกย่องครูเพื่อสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน เช่น การจัดทำป้ายหรือให้คำชมเชย การจัดเลี้ยงในวาระต่าง ๆ การให้เกียรติบัตร การเสนอเข้าประกวดผลงาน รวมทั้งการพิจารณาเลื่อน ขั้นเงินเดือน เป็นต้น

๖. ยกย่องผู้บริหารสถานศึกษาที่เป็นมืออาชีพผู้บริหารสถานศึกษาที่ประสบความสำเร็จสามารถอำนวยความสะดวกและผลักดัน ให้การปฏิรูปการศึกษาก้าวหน้า ประสบความสำเร็จสูง สามารถประสานพลังของกลุ่มต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างศรัทธาที่ทำให้ครูจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ผู้เรียนรู้วิธีเรียน ครูเปลี่ยนวิธีสอนจัดบรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ ผู้บริหารสถานศึกษาดังกล่าวจะต้องได้รับการยกย่องสรรเสริญในรูปแบบต่าง ๆ

๗. มีการประชาสัมพันธ์ที่ดี จะต้องประชาสัมพันธ์ทุกด้าน ในด้านวิชาการจะต้องประสานสัมพันธ์กับผู้ปกครองอย่างต่อเนื่องการพัฒนาด้านอื่น เช่น การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การจัดภูมิทัศน์โรงเรียน การจัดบริการที่ดี เช่น โครงการอาหารกลางวัน ซึ่งจำเป็นต้องประชาสัมพันธ์ให้ทั่วถึงและต่อเนื่อง

๕. การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์ (Result Based Management: RBM)

การบริหารแบบมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ เป็นการบริหารโดยมุ่งเน้นผลลัพธ์หรือผลสัมฤทธิ์ของงานเป็นหลัก มีการประเมินผลลัพธ์หรือผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงานโดยใช้ตัวชี้วัดทั้งในแง่ของปัจจัยนำเข้า กระบวนการ ผลผลิตและผลลัพธ์ ซึ่งจะต้องมีการกำหนดตัวชี้วัดผลการดำเนินงาน (Key Performance Indicators) รวมทั้งมีการกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ล่วงหน้า ซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือผู้บริหาร ผู้ปฏิบัติงาน และผู้มีส่วนได้เสียทุกกลุ่ม มี ๔ ขั้นตอน ดังนี้

๑. การวางแผนกลยุทธ์ขององค์กร ซึ่งองค์กรต้องกำหนดทิศทางโดยรวมว่าจะทำอะไรอย่างไรเป็นการวางแผนเชิงกลยุทธ์ เพื่อทำการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในองค์กร (SWOT Analysis) และให้ได้มาซึ่งวิสัยทัศน์ พันธกิจ วัตถุประสงค์ เป้าหมายและกลยุทธ์ การดำเนินงาน รวมทั้งพิจารณาถึงปัจจัยหลักแห่งความสำเร็จขององค์กรและสร้างตัวชี้วัดผลการดำเนินงานในด้านต่าง ๆ

๒. การกำหนดรายละเอียดของตัวชี้วัดผลดำเนินงาน ซึ่งจะกำหนดความชัดเจนของตัวชี้วัดทั้งในเชิงปริมาณ (Quantity) คุณภาพ (Quality) เวลา (Time) และสถานที่หรือความครอบคลุม (Place) อันเป็นเป้าหมายที่ต้องการของแต่ละตัวชี้วัด

๓. การวัดและการตรวจสอบผลการดำเนินงาน ผู้บริหารจะต้องจัดให้มีการตรวจสอบและรายงานผลการดำเนินงานของแต่ละตัวชี้วัดตามเงื่อนไขที่กำหนดไว้ เช่น รายเดือน รายไตรมาส หรือรายปี เป็นต้น เพื่อแสดงความก้าวหน้าและสัมฤทธิ์ผลของการดำเนินงานว่าเป็นไปตามเป้าหมายที่ต้องการหรือไม่อย่างไรซึ่งการวัดผลการปฏิบัติงานหรือผลสัมฤทธิ์การปฏิบัติงานโดยทั่วไปจะมีจุดเน้นของการดำเนินการ ๓ ด้าน ได้แก่ ความประหยัด ความมีประสิทธิภาพ และมีประสิทธิผล

๔. การให้รางวัลตอบแทน เมื่อได้พิจารณาผลการดำเนินงานแล้วผู้บริหารจะต้องมีการให้รางวัลตอบแทนตามระดับของผลงานที่ได้ตกลงกันไว้

ลักษณะขององค์กรที่บริหารงานแบบมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ สรุปได้ดังนี้

๑. มีพันธกิจวัตถุประสงค์ขององค์กรที่ชัดเจนและมีเป้าหมายที่เป็นรูปธรรมโดยเน้นที่ผลผลิตและผลลัพธ์
๒. ผู้บริหารทุกระดับในองค์กรมีเป้าหมายของการทำงานที่ชัดเจน
๓. เป้าหมายเป็นรูปธรรม มีตัวชี้วัดซึ่งสามารถติดตามผลและวัดได้อย่างชัดเจน
๔. การตัดสินใจในการจัดสรรงบประมาณให้หน่วยงานหรือโครงการต่าง ๆ จะพิจารณาจากผลสัมฤทธิ์ของงานเป็นหลัก
๕. บุคลากรทุกคนรู้ว่างานที่องค์กรคาดหวังคืออะไร
๖. มีการกระจายอำนาจการตัดสินใจ การบริหารเงิน บริหารคน สู่หน่วยงานระดับล่าง เพื่อให้สามารถทำงานบรรลุผลได้อย่างเหมาะสมทั้งยังเป็นการช่วยลดขั้นตอนในการทำงานแก้ปัญหาการทำงานที่ล่าช้าเพิ่มความยืดหยุ่นและประสิทธิภาพในการทำงานอีกด้วย
๗. มีวัฒนธรรมและอุดมการณ์ร่วมกันเพื่อการทำงานที่สร้างสรรค์เป็นองค์กรที่มุ่งมั่นจะทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้
๘. บุคลากรมีขวัญและกำลังใจดีเนื่องจากได้มีโอกาสปรับปรุงงานและใช้ดุลยพินิจในการทำงานที่กว้างขวางขึ้นและได้รับการตอบแทนตามผลการประเมินจากผลสัมฤทธิ์ของงาน การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ

❖ แนวทางการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการผ่านการพัฒนา กิน อยู่ คู่ พัง เป็น ดังนั้นการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธจึงมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้สถานศึกษาประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน

๑. แนวทางการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ

พระมหาพวงษ์รินทร์ ฐิตวิโส (๒๕๔๖: ๑-๓) กล่าวว่า การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธต้องจัดระบบบริหารจัดการทั้งองค์กร ให้ใช้ธรรมาธิปไตย เพราะเป็นหลักธรรมที่ใหญ่กว่า อัตตา (ตัวตน) สมัยครุสมาณสามัคคีด้วยสังคหวัตถุ ๔ ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา ร่วมกับสาธณียธรรม ๖ (ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึก) สืบต่อองค์กรมิให้เสื่อมทรามด้วยยอปธานิยธรรม ๗ คือ ๑) หมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ ๒) พร้อมทำกิจไม่เกียวก่อน-หลัง ๓) ตั้งมั่นในหลักการไม่หาญหัก ๔) เคารพรัก พระ ปราชญ์ ผู้เฒ่าผู้ใหญ่ ๕) คุ่มกันภัยมวลงหมุมมิให้หวนหวาด ๖) รักในชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ศูนย์รวมใจ ๗) ส่งเสริมให้คนดีมีกำลังนำสังคม

สมคิด โพธิ์จุมพล (๒๕๔๘: ๘๒-๘๓) กล่าวว่า การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธจะบรรลุตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพมีองค์ประกอบสำคัญ ดังต่อไปนี้

๑. ผู้บริหารสถานศึกษา ครู จะต้องเป็นบุคคลที่มีวิสัยทัศน์ ปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ มีความศรัทธา ประพฤติปฏิบัติตามหลักของพุทธศาสนา โดยเฉพาะศีล ๕ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์และชุมชน การบริหารจัดการศึกษาต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนในท้องถิ่น บ้าน วัด โรงเรียนเข้ามามีส่วนร่วมกำหนดวิสัยทัศน์ จัดทำหลักสูตรปรับปรุงภูมิทัศน์และปรับปรุงกายภาพและสิ่งแวดล้อม

๒. สถานศึกษาจัดการเรียนการสอนเชิงบูรณาการสอนตามหลักไตรสิกขาทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ เชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันทุกช่วงชั้น มีการวัดผลประเมินผลตามสภาพจริง ด้วยวิธีหลากหลายรวมทั้งการส่งเสริมความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติกิจกรรมทางพุทธศาสนาร่วมกับพระสงฆ์ ชุมชนอย่างต่อเนื่อง

กระทรวงศึกษาธิการ (๒๕๔๘: ๖๑-๖๓) กำหนดวิธีการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธทั้งในระดับชาติและระดับโรงเรียน จะยึดหลักการพัฒนา ดังต่อไปนี้

การบริหารโครงการระดับชาติ จะมีกิจกรรมหลัก ได้แก่

๑. สร้างความเข้าใจแก่ผู้บริหารโรงเรียน และผู้รับผิดชอบโครงการ
๒. ผลิตสื่อ เอกสาร วัสดุทัศน เพื่อเผยแพร่แนวคิดและตัวอย่างการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ
๓. สร้างความเข้าใจแก่ครู ทั้งในการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการวิถีพุทธ และการจัดกิจกรรมเสริมลักษณะต่าง ๆ

๔. นิเทศ เยี่ยมเยียน ประเมินผลการดำเนินงาน

๕. สัมมนาเพื่อสะท้อนประสบการณ์ผลการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการปรับปรุงการดำเนินงานให้ดียิ่งขึ้น

การบริหารโครงการระดับโรงเรียน จะมีกิจกรรมหลัก ได้แก่

๑. ประชาสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เช่น ครูและบุคลากรทุกคน ผู้ปกครอง นักเรียน องค์กรสงฆ์ที่สถานศึกษาจะขอความอนุเคราะห์ ฯลฯ

๒. ปรับสภาพบรรยากาศของสถานศึกษาตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ

๓. ปรับปรุงการจัดการเรียนรู้ โดยสอดแทรกหลักธรรมในการเรียนรู้ทุกสาระการเรียนรู้

๔. ปรับปรุงกิจกรรมเสริมหลักสูตรของสถานศึกษาให้สอดคล้องกับหลักการโรงเรียนวิถีพุทธ

๕. นิเทศ เยี่ยมเยียน ชื่นชมให้กำลังใจผู้ปฏิบัติงาน และปรับปรุงงานให้ดียิ่งขึ้น

๖. ร่วมสัมมนาเพื่อรับฟังประสบการณ์ การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาอื่น ๆ เพื่อนำมาปรับกิจกรรมการเรียนรู้ของสถานศึกษาตนเองต่อไป

สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย และคณะ (๒๕๔๗: ๗๒) ให้ทัศนะว่า การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธจะต้องดำเนินการโดยทุกฝ่ายมีส่วนร่วม ทั้งวัด ชุมชน ผู้ปกครอง ครู อาจารย์ ผู้บริหาร ผู้เรียน และผู้บริหารการศึกษาในพื้นที่ จัดสรรทรัพยากรอย่างทั่วถึง มีการปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกัน หรือมาตรฐานเดียวกัน

อดิศักดิ์ โพธารามิก (๒๕๔๘: ๙๓) กล่าวว่า ยุทธศาสตร์ที่สำคัญและจะทำให้โรงเรียนบริหารจัดการบรรลุตามวัตถุประสงค์ คือ ความรัก ความสมัครใจ ความพึงพอใจ (ฉันทะ) ของผู้บริหารโรงเรียน ซึ่งถือว่าเป็นบุคคลที่สำคัญที่ต้องรับการปฐมนิเทศการเข้าร่วมโครงการด้วยตนเอง มีการปรับแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธให้เป็นไปตามศักยภาพความพร้อมของโรงเรียน และกำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานซึ่งเป็นแนวทางที่เสริมความชัดเจนมากยิ่งขึ้น มีการบูรณาการให้เข้ากับระบบบริหารจัดการของโรงเรียน พร้อมทั้งประสานเครือข่ายด้านพระพุทธศาสนาที่สำคัญทุกองค์การ โดยมีสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาให้ความสนับสนุนช่วยเหลือ และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธในแต่ละภูมิภาค

๒. ขั้นตอนการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธดำเนินการโดยใช้หลักพุทธธรรมบูรณาการกับหลักการบริหารสมัยใหม่ ดังนี้

๑. การเตรียมการ (ศรัทธาและฉันทะ) เพื่อให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปได้โดยสะดวกซึ่งมีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเตรียมการ เช่น

การหาที่ปรึกษา แหล่งศึกษา และเอกสารข้อมูลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรึกษาที่เป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาวิถีพุทธอาจจะเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ที่ทรงคุณวุฒิ เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศรัทธาและความรู้ชัดในพุทธธรรม ถ้าเป็นคฤหัสถ์ควรเป็นแบบอย่างในสังคมได้ เช่นเป็นผู้ไม่ข้องแวะในอบายมุข ผู้ทรงศีลปฏิบัติธรรมเป็นต้นที่ปรึกษาจะมีความจำเป็นมากโดยเฉพาะในระยะเริ่มของการพัฒนา

การเตรียมบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชนให้มีความรู้ เข้าใจ และตระหนักในคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการพัฒนาโรงเรียนไปสู่โรงเรียนวิถีพุทธสามารถดำเนินการได้หลากหลายวิธี เช่น การประชุมชี้แจง การสัมมนา การประชาสัมพันธ์ การศึกษาดูงาน เป็นต้น

การกำหนดเป้าหมาย จุดเน้น หรือวิสัยทัศน์ และแผนงาน ที่ชัดเจนทั้งระยะสั้น ระยะยาวในธรรมนูญสถานศึกษา และแผนปฏิบัติการรายปี ที่ผู้เกี่ยวข้องเห็นพ้องกันจะเป็นหลักประกันความชัดเจนในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่างดี

๒. การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ (ปัญญาวุฒิธรรม) เพื่อการพัฒนาผู้เรียน ประกอบด้วยสภาพทางกายภาพและองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง อันจะเป็นปัจจัยในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ ดังกล่าวข้างต้น ตัวอย่าง เช่น

๑) หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้ ต้องบูรณาการหลักธรรมทั้งที่เป็นความรู้ (Knowledge) ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรม (Attitude) และการฝึกปฏิบัติหลักธรรม (Practice) ในการเรียนการสอน โดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้นหลักสูตรสถานศึกษาที่แทรกในทุกองค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษา หรือกำหนดในระดับหน่วยการเรียนรู้ หรือแผนการจัดการเรียนรู้ที่ครูจะนำสู่การจัดการเรียนรู้ต่อไป

๒) กิจกรรมการเรียนการสอน โรงเรียนหรือครูคิดและกำหนดกิจกรรมที่เหมาะสมกับนักเรียนของตน ทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือเนื่องในโอกาสต่างๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ถ้าโรงเรียนเตรียมการไว้ล่วงหน้าจะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนที่สะท้อนให้เห็นตามคำกล่าวที่ว่า “การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น”

๓) การจัดสภาพแวดล้อมในสถานศึกษา อาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม อาณาบริเวณสถานศึกษา ให้เหมาะสมและมุ่งเน้นส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุด ผู้เรียนจะได้เรียนรู้จากการ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” ในชีวิตประจำวัน

๔) การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โรงเรียนมอบหมายบุคลากรรับผิดชอบในการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการสร้างบรรยากาศให้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดี เป็นกัลยาณมิตร อย่างจริงจังต่อเนื่อง เช่น การกระตุ้นทุกคนให้ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธาค่านิยมปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น

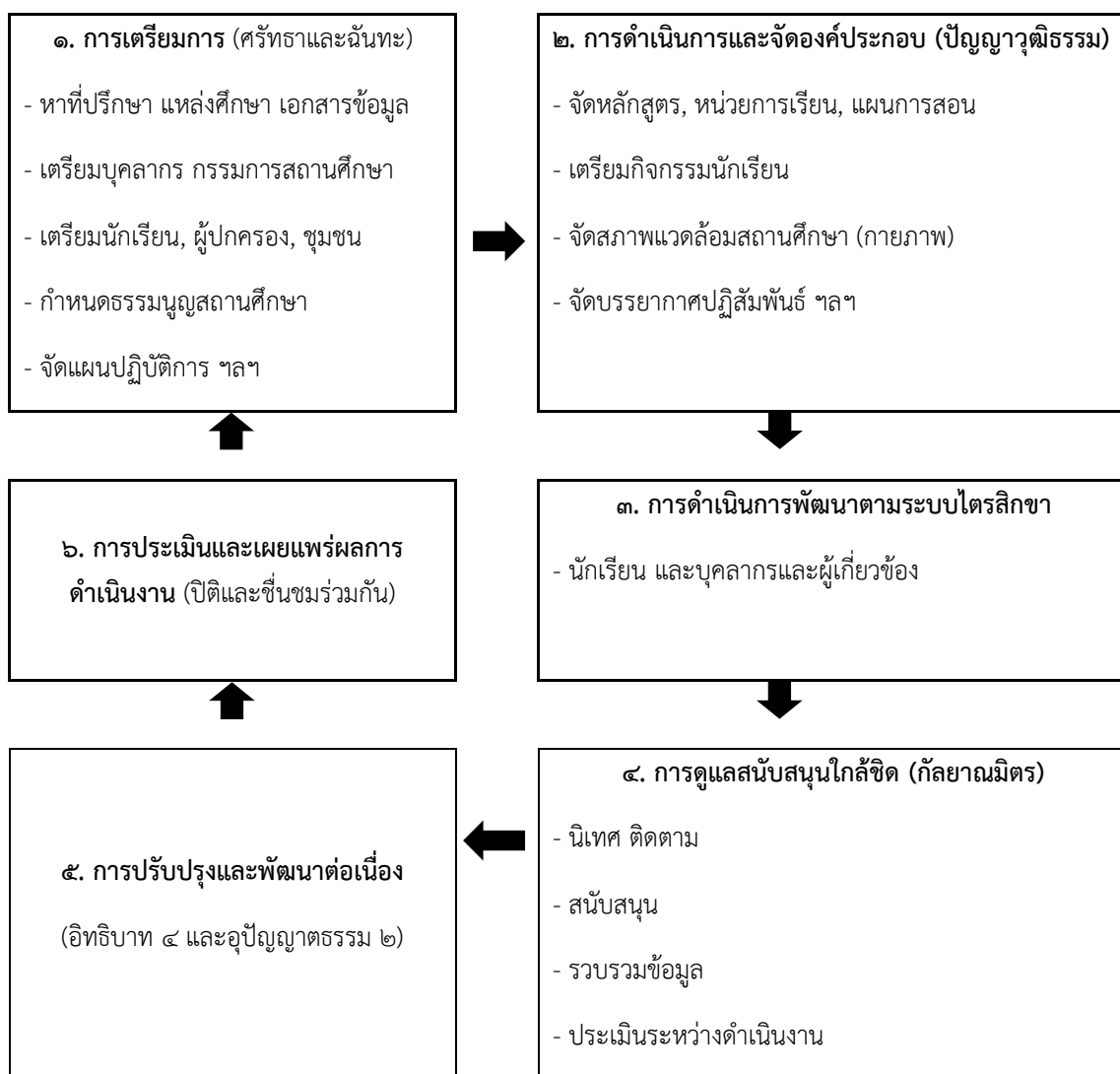
๓. การพัฒนาผู้เรียนตามระบบไตรสิกขา นำหลักไตรสิกขามาบูรณาการในกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตรและกิจกรรมวิถีชีวิตต่าง ๆ ส่งเสริม “การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อพัฒนาทั้งองค์รวมของชีวิตสู่การเป็นชีวิตที่สมบูรณ์ทั้งด้านกายภาพ สังคม (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา)

๔. การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด การดูแลสนับสนุนที่เหมาะสม เป็นกัลยาณมิตร ประารถนาคีต่อกัน ประารถนาคีต่อการพัฒนาผู้เรียน กิจกรรมสำคัญในขั้นตอนนี้ คือการนิเทศ การติดตามดูแลให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ การให้คำปรึกษา การช่วยเหลือทางวิชาการ การสนับสนุนทรัพยากร ข้อมูลและเครื่องมือต่าง ๆ การรวบรวมข้อมูลและการประเมินผลระหว่างดำเนินการ เป็นต้น

๕. การปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง เป็นการปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ตามหลักธรรมที่สนับสนุนการพัฒนาและปรับปรุงงาน คือ อธิติบาท ๔ (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) และอุปัฏฐาธรรม ๒ (ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และความไม่ระย่อในการพากเพียร) เป็นต้น

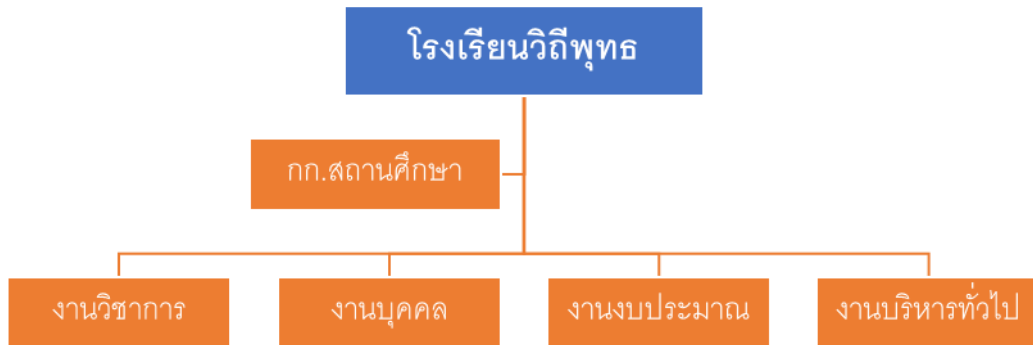
๖. การประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน การประเมินจะสะท้อนให้ทราบถึงผลการดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ อาจเป็น ๑ ปี หรือ ๓ ปี หรือเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรม เป็นต้น การประเมินจะเน้นข้อมูลเชิงประจักษ์ กรรมการผู้ตรวจ หรือผู้ที่เกี่ยวข้องจะได้ทราบผลการดำเนินงานของสถานศึกษาจากสถานที่จริงและจากการปฏิบัติจริง

สรุปแนวทางการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธโดยมีบูรณาการหลักธรรม ๖ ขั้นตอน ดังนี้

ภาพที่ ๓ การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ (ที่มา: กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๖: ๑๘)

❖ รูปแบบการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธคือโรงเรียนปกติที่มีโครงสร้างการบริหารตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ มี ๔ ด้านคือ การบริหารวิชาการ การบริหารงานบุคคล การบริหารงบประมาณ การบริหารงานทั่วไป จากนั้นจึงบูรณาการความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธเข้าไปในงานย่อย ๕ ด้าน คือ การจัดการเรียนการสอน การใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้ การจัดบรรยากาศโรงเรียน การจัดการกิจกรรมพื้นฐานชีวิต และการจัดการกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา มีรายละเอียดดังนี้

๑ การจัดการเรียนการสอน และสื่อการศึกษา

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดให้มีการสอนพระพุทธศาสนาเพื่อปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมว่า เป็นหนึ่งในสาระการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง ๘ กลุ่ม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ ซึ่งเป็นกลุ่มสาระที่เรียนต่อเนื่องตลอด ๑๒ ปี ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ การสอนหรือการปฏิบัติที่ได้ผลดีที่สุดคือการสอนตามหลักพุทธวิธี เน้นการคิด ใคร่ครวญ ไตรตรองด้วยเหตุผล แล้วฝึกปฏิบัติให้เห็นจริงด้วยตนเอง

บุญถม ธรรมศิริ (๒๕๕๒) ได้สรุปเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนไว้ดังนี้

- ๑) การวางแผน ประกอบด้วยการประชุมครู มอบหมายงาน จัดทำหลักสูตรจัดทำแผนการเรียนรู้ คำสั่งแต่งตั้งมอบหมายงาน
- ๒) จัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ ประกอบด้วย จัดการเรียนการสอนแบบร่วมมือ การทำกิจกรรมกลุ่ม การจัดการเรียนการสอนแบบ JIGSAW มีการบันทึกหลังการสอน
- ๓) การประเมินผล ประกอบด้วย การประเมินตามสภาพจริง การประเมินผลก่อนและหลังการเรียน การสังเกตพฤติกรรม การทดสอบ ผลการเรียนรู้ของผู้เรียนรายบุคคล
- ๔) การปรับปรุงการจัดการเรียนการสอน ประกอบด้วย การประชุมครูและบุคลากรทางการศึกษา การมอบหมายงาน การสอนซ่อมเสริม รายงานผลการสอนซ่อมเสริม

๒. การจัดบรรยากาศโรงเรียน

โรงเรียนวิถีพุทธกำหนดให้มีสภาพด้านกายภาพตามหลักสัปปายะ ๗ หมายถึงสิ่งที่สบาย สิ่งที่เหมาะสม สิ่งที่เกื้อกูล ช่วยสนับสนุนการเจริญภาวนาให้บังเกิดผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอยง่าย สอดคล้องกับคณะกรรมการบริหารโครงการโรงเรียนวิถีพุทธกำหนดหลักเกณฑ์ด้านกายภาพไว้ ดังนี้

๑. จัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและประจำห้องเรียนอย่างเหมาะสม ได้แก่ จัดสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียน มีสัญลักษณ์ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ประจำห้องเรียน มีห้องจริยธรรมหรือห้องพระพุทธรูปศาสนาอย่างเหมาะสม

๒. มีป้ายนิเทศ ป้ายคติธรรม คำขวัญ คุณธรรมจริยธรรมโดยทั่วไปในบริเวณโรงเรียน ได้แก่ มีป้ายคติธรรมติดตามห้องเรียน หรือตามอาคารเรียน มีป้ายคำขวัญคุณธรรมจริยธรรมโดยทั่วไปในบริเวณโรงเรียน มีป้ายนิเทศให้ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างเหมาะสม

๓. บรรยากาศโรงเรียน มีความสะอาด สว่าง สงบ ปลอดภัย ร่มรื่น เรียบง่าย ใกล้ชิดธรรมชาติ กล่าวคือมีสาธารณูปโภคเพียงพอตามความจำเป็น ห้องเรียนสะอาดเป็นระเบียบ เหมาะสมต่อกิจกรรมการเรียนรู้ นักเรียนและบุคลากรในโรงเรียนมีส่วนร่วม และมีการดำเนินกิจกรรมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

๔. บริเวณโรงเรียนปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุข สิ่งมอมเมาทุกชนิด โรงเรียนไม่มีมุมอับหรือแหล่งมั่วสุม มีบริเวณให้นักเรียนได้ออกกำลังกาย มีกิจกรรมส่งเสริมนักเรียนใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ทางไกลยาเสพติด มีระบบช่วยเหลือนักเรียน มีมาตรการเพื่อให้โรงเรียนปลอดสิ่งเสพติด อบายมุขและสิ่งมอมเมาต่าง ๆ โดยผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วม

เมื่อโรงเรียนพัฒนาสู่วิถีพุทธและได้พัฒนาจนเป็นโรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจน จะสังเกตได้ถึง ความเปลี่ยนแปลงและประโยชน์อันมากมายที่เกิดขึ้นตามมา ที่เปี่ยมไปด้วยความงดงามและคุณค่า ได้แก่ (กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๖: ๒๔-๒๕)

๑. นักเรียนได้รับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ต่างๆ อย่างชัดเจนพร้อมกับการพัฒนาทางด้านปัญญา และด้านอื่น ๆ ซึ่งเป็นการพัฒนาที่จะทำให้คนเป็นคนดีเก่ง และมีความสุข

๒. การพัฒนาผู้เรียนที่เกิดขึ้นชัดเจนจะเป็นที่ชื่นชอบและชื่นชมทั้งของครูผู้ปกครองครู อาจารย์และชุมชนที่ได้รับทราบ อีกการยอมรับและความร่วมมือช่วยเหลือจะเกิดขึ้นอย่างทวีคูณ

๓. สภาพแวดล้อมและบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ของโรงเรียนจะดีขึ้นมากในลักษณะที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาผู้เรียนรอบด้าน ทั้งศีล สมาธิและปัญญาผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นกัลยาณมิตรแก่กันโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อนักเรียน

๔. บุคลากรในโรงเรียนพัฒนาตนเองทั้งวิธีการดำเนินงานและวิถีชีวิตทำให้การทำงานมีความสุข พัฒนาสู่ความสะอาด สว่าง สงบ เพราะความเป็นวิถีพุทธช่วยกล่อมเกล่า

๕. โรงเรียนโดยผู้บริหาร ครู บุคลากรและนักเรียนเป็นแบบอย่างต่อสังคมและพลังการพัฒนาสังคมวงกว้างให้ตั้งมียิ่งขึ้นไป

๓.ด้านการจัดกิจกรรมพื้นฐานชีวิต

การบริหารงานวิถีพุทธในสถานศึกษาทุกแห่งจะมีกิจกรรมต่าง ๆ หลากหลายโดยมีเป้าหมายคือการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ซึ่งสรุปเป็นหลักการใหญ่ ๆ คือ ดีเก่ง มีความสุข และมีความเป็นไทย ซึ่งสอดคล้องกันอยู่แล้วกับเป้าหมายการพัฒนาในพระพุทธศาสนาคืออภาวนา ๔ ดังนั้น ในเบื้องต้นโรงเรียนวิถีพุทธจึงควรดำเนินการโดยเน้นคุณค่าทางพระพุทธศาสนาซึ่งแฝงอยู่ในกิจกรรมต่าง ๆ ให้โดดเด่นชัดเจนยิ่งขึ้น (เมตตา ภิรมย์ภักดี, ๒๕๔๗: ๑๔)

กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตนั้นเป็นการปฏิบัติอย่างบูรณาการทั้งศีล สมาธิ ปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของการกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต อาจจัดกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์ ประจำเดือน หรือในโอกาสต่าง ๆ เพื่อให้

นักเรียนได้ซึมซับนำไปสู่การมีพฤติกรรมถาวรที่พึงประสงค์ ดังนี้

๑.ฝึกฝนอบรมให้ผู้เรียนเกิดการกินอยู่ ดู ฟัง เป็น (รู้เข้าใจเหตุผลได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ตามหลักไตรสิกขา) ด้วยโครงการหรือกิจกรรมต่อไปนี้

๑) โครงการ/กิจกรรมฝึกการกินอยู่ ดู ฟัง ของนักเรียน

๒) การฝึกอบรมให้นักเรียนกินอยู่ ดู ฟังอย่างมีสติ และใช้ปัญญาเป็นนิสัย

๓) การฝึกอบรมให้นักเรียนบริโภคปัจจัย ๔ ด้วยปัญญา และอย่างพอดี ไม่เกิดโทษหรือความเสียหายแก่ตนเองแก่ผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม

๒.ส่งเสริมกิจกรรมการรับผิดชอบดูแลรักษาพัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมอย่างสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย ดังนี้

๑) กำหนดบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของนักเรียนในการดูแลรักษาพัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนอย่างชัดเจน

๒) จัดกิจกรรมรณรงค์เพื่อรักษาความสะอาดและสภาพแวดล้อมของโรงเรียนอย่างน้อยภาคเรียนละ ๒ ครั้ง

๓) จัดกิจกรรมรณรงค์เพื่อรักษาความสะอาดและสภาพแวดล้อมรอบ ๆ โรงเรียนอย่างน้อยภาคเรียนละ ๑ ครั้ง

๓.จัดกิจกรรมส่งเสริมการระลึกและศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นประจำและในโอกาสวันสำคัญอย่างต่อเนื่องเป็นวิถีชีวิต ดังนี้

๑) มีกิจกรรมประจำวัน/ประจำสัปดาห์ที่เตือนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยเหมาะสมกับวัยของนักเรียน

๒) มีกิจกรรมเสริมหลักสูตร เช่น แข่งขันตอบปัญหาธรรมะส่งเสริมการเรียนการสอนธรรมศึกษา เข้าค่ายพุทธบุตร เป็นต้น

๓) นำนักเรียนร่วมกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่วัดจัดขึ้นเป็นประจำ

๔.ส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วมและเห็นคุณค่าการรักษาสืบทอดพระพุทธศาสนาได้หลายวิธี ดังนี้

๑) จัดกิจกรรมเผยแพร่หลักธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาโดยครูและนักเรียนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานเช่นกิจกรรมเสียงตามสายจดหมายข่าว ฯลฯ

๒) โครงการรักษาและสืบทอดต่อพระพุทธศาสนาเช่นการบรรพชาสามเณรฤดูร้อน กิจกรรมค่ายพุทธบุตรพุทธธรรมการสอนธรรมศึกษาฯลฯ

๓) สนับสนุนการจัดการเรียนรู้แบบโครงการเพื่อให้นักเรียนได้สำรวจค้นคว้าศึกษาเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาโบราณสถานโบราณวัตถุประวัติพระสงฆ์ ฯลฯ

๔) จัดกิจกรรมประชุมสัมมนาหรือสนทนาธรรมโดยเชิญวิทยากรผู้รู้ร่วมอภิปรายกับผู้บริหารครูและผู้บริหารเป็นประจำ

๕) จัดกิจกรรมรณรงค์ให้ผู้บริหารครูผู้ปกครองนักเรียนชุมชนมีจิตสำนึกในการปกป้องและสืบทอดพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตซึ่งมีหลากหลายรูปแบบดังนี้

๑. กิจกรรมเนื้อหาสาระหลักสูตร

๒. กิจกรรมประจำวัน/สัปดาห์

๓. กิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๔. กิจกรรมพิเศษอื่น ๆ

โรงเรียนวิถีพุทธสามารถจัดกิจกรรมส่งเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร เช่น พิธีแสดงตนเป็นพุทธมอญ การประกวดมารยาทชาวพุทธ เข้าย้ายพุทธบุตรตามสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา การบริหารจัดการเจริญปัญญา เรียนธรรมศึกษา สอบธรรมศึกษา บรรพชาสามเณรฤดูร้อน กิจกรรมประจำวันประจำสัปดาห์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังสามารถจัดกิจกรรมเสริมในกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนก็ได้ เช่น

๑. กิจกรรมหน้าเสาธง ได้แก่ กิจกรรมที่กระทำเพื่อรำลึกถึงสถาบันหลักมีชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (ก่อนเคารพธงชาติ) กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ แผ่เมตตาและสงบนิ่งและกิจกรรมสุภาชิตวันละบท กิจกรรมน้องไหว้พี่ กิจกรรมเดินแถวเข้าห้องเรียนอย่างมีสติ เช่นเดินพร้อมท่องคติธรรมขณะเข้าห้องเรียน

๒. กิจกรรมความดีร่วมกัน เช่น กิจกรรมเดินอย่างมีสติเข้าโรงอาหาร กิจกรรมกล่าวคำพิจารณาอาหารก่อนการรับประทานอาหาร กิจกรรมรับประทานอาหารอย่างมีสติ เช่น มีกติกาว่าไม่เสียดังไม่ทำหก ไม่เหลือ กิจกรรมขอบคุณหลังรับประทานอาหาร กิจกรรมการนั่งสมาธิ ๑นาทีก่อนเรียนโดยให้นักเรียนท่องจำพร้อมกันที่หน้าห้องเรียน

๓. กิจกรรมก่อนเลิกเรียน เช่น กิจกรรมสวดมนต์ไหว้พระ กิจกรรมรำลึกถึงพระคุณของผู้มีพระคุณ กิจกรรมทออาชยานสร้างสมาธิฯลฯ

๔. กิจกรรมประจำสัปดาห์ เช่น กิจกรรมสวดมนต์ทำนองสรภัญญะประจำสัปดาห์ กิจกรรมทำบุญตักบาตรประจำสัปดาห์โดยทำในวันพระหรือวันที่ทางโรงเรียนกำหนดขึ้น

๕. กิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โรงเรียนวิถีพุทธควรจัดกิจกรรมในวันสำคัญต่าง ๆ คือวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอัฐมีบูชา วันอาสาฬหบูชาวันเข้าพรรษา วันออกพรรษาดังนี้

๑) กิจกรรมวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอัฐมีบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษาวันออกพรรษา สถานศึกษาผู้ปกครองและชุมชนร่วมกิจกรรมดังนี้คือทำบุญตักบาตรบริเวณสนามของโรงเรียน ฟังพระแสดงธรรมเวียนเทียนที่วัดหรือที่โรงเรียน

๒) หล่อเทียนพรรษาหรือร่วมกับชุมชนในการหล่อเทียนเข้าพรรษา

๓) สถานศึกษาจัดบรรยากาศวันสำคัญทางพุทธศาสนาโดยการประดับธงธรรมจักรธงชาติและเปิดเพลงธรรมเสียงตามสายของโรงเรียน

๖. กิจกรรมอื่น ๆ เช่น การตอบปัญหาธรรม วันสำคัญของชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ การประเมินผลการทำความดี การยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ทำความดี จิตอาสาตาวิเศษ สังเกตพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติธรรม การบันทึกความดีของผู้ปฏิบัติธรรม ต้นไม้พูดได้เน้นข้อคิดคติธรรม การจัดนิทรรศการผลงานทางพระพุทธศาสนา การเพิ่มทักษะและความรู้ทางพระพุทธศาสนา เช่น โครงการคุณธรรม เป็นต้น

๔. การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

บุญถม ธรรมศิริ (๒๕๕๒) ได้สรุปกิจกรรมการทำทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑. การวางแผน ประกอบด้วย มีการศึกษาดูงานโรงเรียนวิถีพุทธต้นแบบ การมอบหมายงานให้ครูรับผิดชอบงาน มีการจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา มีปฏิทินจัดกิจกรรมของโรงเรียนวิถีพุทธ

๒. การจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย มีการจัดกิจกรรมวันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา เป็นต้น การจัดกิจกรรมตามปฏิทิน มีการสวดมนต์ไหว้พระ รัศมีเทียนเทียน และปฏิบัติธรรม มีรายงานการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

๓. การประเมินผล ประกอบด้วย มีการประเมินผลตามสภาพจริง การประเมินผลก่อนและหลังจากการจัดกิจกรรม ประเมินโดยการสัมภาษณ์ มีการรายงานผลการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

๔. การปรับปรุงแก้ไขการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย มีการจัดประชุมครู การมอบหมายงาน จัดทำแผนการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา มีการรายงานการจัดทำแผนการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

บทสรุป

การบริหารสถานศึกษาถือเป็นวิชาชีพชั้นสูง (Profession) และใช้บุคลากรมืออาชีพ (Professional) มาบริหาร โดยอาศัยหลักและทฤษฎีการบริหารทั่วไปแบบต่างๆ มาประยุกต์ใช้ ทั้งแบบดั้งเดิมหรือแบบใหม่ๆ หรือเรียกรวมๆ ว่าการจัดการ (Management) ซึ่งเกี่ยวข้องกับบุคลากร (Man) งบประมาณ (Money) และวัสดุ ครุภัณฑ์ อุปกรณ์ เครื่องไม้เครื่องมือต่างๆ รวมถึงอาคารสถานที่ ยานพาหนะ เป็นต้น (Material) โดยต้องเพิ่มเติมในส่วนเกี่ยวกับการศึกษาโดยตรงเข้าไป ได้แก่ การบริหารงานวิชาการ การจัดการเรียนการสอน การวิจัยและพัฒนาการศึกษา การจัดการชั้นเรียน การกิจการและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ห้องสมุดหรือแหล่งเรียนรู้ จนทำให้การเรียนรู้มีคุณภาพและประสิทธิภาพนั่นเอง ส่วนการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ก็เป็นการบริหารโรงเรียนปกติที่ได้นำหลักการ หลักธรรม และกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อบ่มเพาะคุณลักษณะของนักเรียนอย่างบูรณาการในวิถีชีวิต ผ่านการปฏิบัติในวิถีชีวิตประจำวันคือ การกิน อยู่ ตู ฟัง เป็นต้น

บทที่ ๙

ศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ

❖ นิยาม ของคำว่า ศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ

ศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึง สถานที่ ที่เป็นศูนย์กลางการจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้และเป็นแบบอย่างในทุก ๆ ด้านของความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ สำหรับสถาบันการศึกษาและประชาชนผู้สนใจ

อธิบาย ศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึง คือ สถานที่ ที่เป็นศูนย์กลางการจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้และเป็นแบบอย่างในทุก ๆ ด้านของความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ สำหรับสถาบันการศึกษาและประชาชนผู้สนใจ ให้เป็นสถานที่สร้างโอกาสในการเรียนรู้ ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อตอบวัตถุประสงค์ของศูนย์การเรียนรู้ด้านโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นแหล่งรวมของความรู้ รวบรวมวัสดุอุปกรณ์เพื่อให้บุคคล สามารถเข้าไปฝึกอบรม ทำงานและเรียนรู้ได้ โดยที่สามารถศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง เป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เปิดโอกาสให้บุคคลเข้าไปหาความรู้ได้ตลอดเวลา จัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทันกับการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ เป็นต้นแบบ ศึกษาดูงานได้ เป็นแม่ข่ายขยายผลสร้างเครือข่ายได้ เป็นพี่เลี้ยงให้แก่สถานศึกษาทั่วไปที่ต้องการพัฒนาตนเองเป็นศูนย์ประสานงานและให้คำปรึกษาระหว่างชุมชนกับแหล่งวิทยาการความรู้ กลุ่มเป้าหมาย และที่สำคัญ เป็นสถานที่ ที่มีความตระหนักเห็นความสำคัญของการเป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านโรงเรียนวิถีพุทธ นั้นเอง.

องค์ประกอบหลักของศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ

รูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธนี้ ประกอบไปด้วย องค์ประกอบหลัก ๓ ส่วน คือ ๑) ส่วนนำศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ, ๒) กระบวนการของศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ๓) การนำรูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธไปใช้ อธิบายได้ดังต่อไปนี้

ส่วนที่ ๑ ส่วนนำศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบไปด้วย ๑) หลักการ, ๒) วัตถุประสงค์, ๓) สิ่งแวดล้อม ๔) ตัวชี้วัด

ส่วนที่ ๒ กระบวนการของศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบไปด้วย ๑) องค์ประกอบศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ, ๒) การดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ๓) การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ๔) กิจกรรมพัฒนาของศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ

ส่วนที่ ๓ การนำไปใช้ ประกอบไปด้วย ๑) การเตรียมการนำไปใช้ ๒) การนำไปใช้ ๓) การติดตามและประเมินผล

ส่วนที่ ๑ ส่วนนำศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบไปด้วย ๑) หลักการ, ๒) วัตถุประสงค์, ๓) สิ่งแวดล้อม ๔) ตัวชี้วัด

๑) หลักการศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ

๑. เป็นสถานที่ ที่เป็นศูนย์กลางการจัดการศึกษาด้านโรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อการเรียนรู้และเป็นแหล่งรวมของความรู้
๒. รวบรวมวัสดุอุปกรณ์เพื่อให้บุคคล สามารถเข้าไปฝึกอบรม ทำงานและเรียนรู้ด้านโรงเรียนวิถีพุทธ
๓. เป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนประสบการณ์
๔. มีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ทันกับการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์
๕. เป็นต้นแบบ ศึกษาดูงานได้
๖. เป็นแม่ข่ายขยายผลสร้างเครือข่ายได้ เป็นพี่เลี้ยงให้แก่สถานศึกษาทั่วไปที่ต้องการพัฒนาตนเองเป็นศูนย์ประสานงาน
๗. ให้คำปรึกษาด้านโรงเรียนวิถีพุทธระหว่างสถานศึกษา, ชุมชนกับแหล่งวิทยาการ ความรู้กลุ่มเป้าหมาย
๘. เป็นสถานที่ ที่มีความตระหนักเห็นความสำคัญของการเป็นศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ

๒) วัตถุประสงค์ศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ คือ

๑. เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้ วัสดุอุปกรณ์ เอกสาร ผลงานและกิจกรรมด้านการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ
๒. เพื่อเป็นแหล่งให้บริการกิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธแก่โรงเรียน ชุมชนและหน่วยงานอื่น ๆ ที่มารับบริการ โดยระบบการเรียนรู้ด้วยตนเอง หรือเป็นหมู่คณะ เปิดโอกาสให้บุคคลเข้าไปหาความรู้ได้ตลอดเวลา
๓. เพื่อเป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนประสบการณ์องค์ความรู้ด้านการศึกษาแนวพุทธ
๔. เพื่อเป็นสถานที่จัดกิจกรรมเกี่ยวกับวิถีพุทธของโรงเรียน ชุมชนและหน่วยงานอื่น ๆ ที่มารับบริการ
๕. เพื่อเป็นแหล่งศึกษาดูงานด้านการดำเนินงานและกิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธแก่โรงเรียน ชุมชนและหน่วยงานอื่น ๆ ที่มารับบริการ
๖. เพื่อเป็นศูนย์การประสานงานเครือข่ายด้านโรงเรียนวิถีพุทธและเป็นพี่เลี้ยงให้แก่สถานศึกษาทั่วไปที่ต้องการพัฒนาตนเองให้เป็นศูนย์ต่อไป

๓) สภาพแวดล้อม “ศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ”

๑. บ่งบอกถึงความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ
๒. ยึดหลักความสะอาด (ศีล)
๓. มีความสงบ (สมาธิ) ร่มเย็น ร่มรื่น เรียบง่าย ใกล้ชิดธรรมชาติ
๔. เป็นแหล่งเสริมสว่าง (ปัญญา)
๕. เป็นการจัดสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนให้ ปราศจากยาเสพติด อบายมุข สิ่งมอมเมาทุกชนิด
๖. ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียน และประจำห้องเรียน

๗. จัดสถานที่ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ มีป้ายศาสนสุภาษิต ป้ายพระบรมราโชวาท ป้ายนิเทศคติธรรม คำขวัญและกิจกรรมที่สร้างสรรค์ ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและควรมีรูปภาพพระอริยสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เช่น หลวงปู่มั่น หลวงปู่ชา หลวงปู่เทสก์ หลวงปู่ขาว เป็นต้น เพื่อเป็นสื่อการเรียนการสอนให้นักเรียนสามารถปฏิบัติตนตามได้อย่างถูกต้อง

๔) ตัวชี้วัด “ศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ”

๑. ด้านมีความทันสมัย (ความเป็นสากล, ศตวรรษที่ ๒๑, อาเซียน)
๒. ด้านองค์ความรู้ (หลักธรรมของพระพุทธเจ้า, ความเป็นวิถี)
๓. ด้านฝึกสติ สมาธิ Mindfulness
๔. ด้านสติ
๕. ด้านจุดเด่นจากการเป็นโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน
๖. ด้านการปฏิบัติ Active Learning จับต้องได้เป็นรูปธรรม การเรียนรู้แบบลงมือทำ

ส่วนที่ ๒ กระบวนการของศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบไปด้วย ๑) องค์ประกอบศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ, ๒) การดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ๓) การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ๔) กิจกรรมพัฒนาของศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ มีรายละเอียดดังนี้

๑) องค์ประกอบของศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธมี ๕ ด้าน

๑. ด้านการบริหาร

- (๑) การกำหนดนโยบายที่สำคัญของศูนย์การเรียนรู้
- (๒) การกำหนดแผนของศูนย์การเรียนรู้
- (๓) การนำการตัดสินใจและนโยบายไปปฏิบัติ โดยมีหลักเกณฑ์
- (๔) การจัดระเบียบทรัพยากรต่าง ๆ ในศูนย์การเรียนรู้ มาประกอบการตามกระบวนการบริหาร ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด ให้มีประสิทธิภาพมากที่สุดเพื่อตอบสนองความต้องการ
- (๕) การดำเนินการให้ทุกโครงการของศูนย์การเรียนรู้ทำหน้าที่สัมพันธ์กัน
- (๖) บุคลากรในโรงเรียน ต้องมีวิถีชีวิตตามแนวทางพระพุทธศาสนา พอสมควร พร้อมทั้งจะช่วยขับเคลื่อนอย่างเป็นระบบ ตามหน้าที่ของตน และต้องมีการพัฒนาบุคลากรอย่างสม่ำเสมอ
- (๗) มีการส่งต่อการบริหารศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ด้านโรงเรียนวิถีพุทธให้กับผู้บริหารสถาบันการศึกษา รุ่นต่อไป อย่างต่อเนื่อง

๒. ด้านอาคารสถานที่

- (๑) ที่ดินที่ตั้งศูนย์การเรียนรู้
- (๒) สิ่งปลูกสร้างที่มนุษย์สร้างขึ้นในพื้นที่ของศูนย์การเรียนรู้ เช่น อาคาร สถานที่ต่าง ๆ อาทิห้องเรียน ห้องสุขา เป็นต้น

(๓) บริเวณโดยรอบสิ่งปลูกสร้างนั้น ๆ ตัวอย่างคือ ถนน ที่จอดรถ สนามเด็กเล่น

(๔) สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ น้ำตก ก้อนหิน หรือภูเขา เป็นต้น

๓ ด้านแหล่งเรียนรู้

(๑) สถานที่เรียนรู้ภายในศูนย์

(๒) ศูนย์รวมความรู้ในด้านโรงเรียนวิถีพุทธที่ประกอบด้วย ประวัติข้อมูล ข่าวสาร เทคโนโลยี หนังสือ วัสดุทัศนต่าง ๆ เหมาะกับศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ

(๓) สถานที่ทำกิจกรรมต่าง ๆ หรือฝึกหัดตนเอง ในด้านต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา

(๔) สถานที่ ที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือปราชญ์ชาวบ้านแลกเปลี่ยนประสบการณ์ต่าง ๆ ในด้านวิถีพุทธหรือพระพุทธศาสนาหมายถึง เป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีชีวิต

(๕) สถานที่ ที่มีกิจกรรมที่เป็น นวัตกรรม ในด้านวิถีพุทธที่เป็นของตนเองที่สามารถเป็นแบบอย่างให้กับโรงเรียนอื่นได้

๔ ด้านการบริการ

(๑) การบริการด้านต่าง ๆ ของศูนย์การเรียนรู้

(๒) ผู้ให้บริการ

(๓) ผู้รับบริการ

(๔) ปฏิบัติการหรือการปฏิบัติงานที่ฝ่ายหนึ่งเสนอให้กับฝ่ายอื่น โดยตั้งใจส่งมอบบริการอันนั้น หรือรับบริการสิ่งนั้น

(๕) การบริการด้วยหลักกัลยาณมิตร

๕ ด้านเครือข่าย

(๑) กลุ่มของความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนต่อโรงเรียน หรือโรงเรียนต่อชุมชน หรือโรงเรียนต่อหน่วยงานอื่น ๆ หรือโรงเรียนที่มีต่อบุคคล ที่มีต่อกัน

(๒) การประสานแหล่งความรู้ต่าง ๆ ด้านโรงเรียนวิถีพุทธ เข้าด้วยกัน และประสานการเรียนรู้ สภาพการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการ

(๓) การสร้าง ถ่ายทอด กระจายความรู้ และแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันด้านโรงเรียนวิถีพุทธตามความต้องการของสถานศึกษา, หน่วยงาน, บุคคลและชุมชน ให้มีการจัดระบบและพัฒนาให้แหล่งความรู้ให้สามารถถ่ายทอดเกิดกระบวนการเรียนรู้

(๔) ส่งเสริมให้มีการทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ MOU ว่าด้วยการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ ระหว่างโรงเรียนกับโรงเรียน โรงเรียนกับชุมชน และโรงเรียนกับหน่วยงานอื่น ๆ หรือในรูปแบบคู่ขนาน

(๕) สามารถการมีกิจกรรมที่ปฏิบัติการทางสังคมร่วมกัน รวมถึงการรับรู้ข่าวสารร่วมกัน ผ่านสื่อการเรียนรู้ที่มีอยู่อย่างหลากหลาย ในปัจจุบัน

๒) การดำเนินงาน “ศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ” โดยส่วนมากโรงเรียนดำเนินงานตามแนวโรงเรียนวิถีพุทธจะใช้หลักการดำเนินงานของเดมมิ่ง ร่วมกับแนวทางการดำเนินงานตามอัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ การดำเนินงานของเดมมิ่ง มี ๔ ขั้นตอน คือ

๑. มีการวางแผน (Plan: P) เป็นส่วนประกอบของวงจรที่มีความสำคัญเนื่องจากการวางแผนเป็นจุดเริ่มต้นของงานและเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้การทำงานในส่วนอื่นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ การวางแผนในวงจรเดมมิ่ง เป็นการหาองค์ประกอบของปัญหา โดยวิธีการระดมความคิด การหาสาเหตุของปัญหา การหาวิธีการแก้ปัญหา การจัดทำตารางการปฏิบัติงาน การกำหนดวิธีดำเนินการ การกำหนดวิธีการตรวจสอบและประเมินผล ในขั้นตอนนี้มีการดำเนินการดังนี้

- (๑) ตระหนักและกำหนดปัญหาที่ต้องการแก้ไข หรือปรับปรุงให้ดีขึ้น โดยสมาชิกแต่ละคนร่วมมือและประสานกันอย่างใกล้ชิด ในการระบุปัญหาที่เกิดขึ้น ในการดำเนินงาน เพื่อที่จะร่วมกันทำการศึกษาและวิเคราะห์หาแนวทางแก้ไขต่อไป
- (๒) เก็บรวบรวมข้อมูล สำหรับการวิเคราะห์และตรวจสอบการดำเนินงาน หรือหาสาเหตุของปัญหา เพื่อใช้ในการปรับปรุง หรือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งควรจะวางแผนและดำเนินการเก็บข้อมูลให้เป็นระบบระเบียบ เข้าใจง่าย และสะดวกต่อการใช้งาน เช่น ตารางตรวจสอบ แผนภูมิ แผนภาพหรือแบบสอบถาม เป็นต้น
- (๓) อธิบายปัญหาและกำหนดทางเลือก วิเคราะห์ปัญหา เพื่อใช้กำหนดสาเหตุของความบกพร่อง ตลอดจนแสดงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งนิยมใช้วิธีการเขียนและวิเคราะห์แผนภูมิหรือแผนภาพเช่น แผนภูมิแกงปลา แผนภูมิพาเรโต และแผนภูมิการควบคุม เป็นต้น เพื่อให้สมาชิกทุกคนในที่ทีมงานคุณภาพ เกิดความเข้าใจในสาเหตุและปัญหาอย่างชัดเจน แล้วร่วมกันระดมความคิด (Brainstorm) ในการแก้ปัญหา โดยสร้างทางเลือกต่าง ๆ ที่เป็นไปได้ในการตัดสินใจแก้ปัญหา เพื่อมาทำการวิเคราะห์และตัดสินใจเลือกที่เหมาะสมที่สุดมาดำเนินงาน
- (๔) เลือกวิธีการแก้ไขปัญหา หรือปรับปรุงการดำเนินงาน โดยร่วมกันวิเคราะห์ และพิจารณาทางเลือกต่าง ๆ ผ่านการระดมความคิด และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของสมาชิก เพื่อตัดสินใจเลือกวิธีการแก้ไขที่เหมาะสมที่สุดในการดำเนินงาน ให้สามารถบรรลุตามเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งอาจจะต้องทำวิจัยและหาข้อมูลเพิ่มเติม หรือกำหนดทางเลือกใหม่ที่มีความน่าจะเป็นในการแก้ปัญหาได้มากกว่าเดิม

๒. การปฏิบัติตามแผน (Do: D) เป็นการลงมือปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ในตารางการปฏิบัติงาน ทั้งนี้ สมาชิกกลุ่มต้องมีความเข้าใจถึงความสำคัญและความจำเป็นในแผนนั้น ๆ ความสำเร็จของการนำแผนมาปฏิบัติต้องอาศัยการทำงานด้วยความร่วมมือเป็นอย่างดีจากสมาชิก ตลอดจนการจัดการทรัพยากรที่จำเป็นต้องใช้ในการปฏิบัติงานตามแผนนั้น ๆ ในขั้นตอนนี้ ขณะที่ลงมือปฏิบัติจะมีการตรวจสอบไปด้วย หากไม่เป็นไปตามแผนอาจจะต้องมีการ ปรับแผนใหม่และเมื่อแผนนั้นใช้งานได้อีกนำไปใช้เป็นแผนและถือปฏิบัติต่อไป
๓. การตรวจสอบ (Check: C) หมายถึง การตรวจสอบดูว่าเมื่อปฏิบัติงานตามแผนหรือการแก้ปัญหาตามแผนแล้ว ผลลัพธ์เป็นอย่างไร สภาพปัญหาได้รับการแก้ไขตรงตามเป้าหมายที่กลุ่มตั้งใจหรือไม่ การไม่ประสบผลสำเร็จอาจจะเกิดจากสาเหตุหลายประการ เช่น ไม่ปฏิบัติตามแผน ความไม่เหมาะสมของแผนการเลือกใช้เทคนิคที่ไม่เหมาะสม เป็นต้น
๔. การแก้ไขปรับปรุง (Action : A) เป็นการกระทำภายหลัง หลังจากที่ทำกระบวนการ ๓ ขั้นตอน ตามวงจรได้ดำเนินการเสร็จแล้ว ขั้นตอนนี้เป็นการนำเอาผลจากขั้นการตรวจสอบ(C) มาดำเนินการให้เหมาะสมต่อไปว่าจะปรับปรุง หรือพัฒนาเพิ่มประสิทธิภาพต่อไป

สำหรับแนวทางการดำเนินงานตามอัตลักษณ์ ๒๙ ประการสู่ความเป็นโรงเรียนวิถีพุทธนั้น ให้สังเคราะห์เข้าไปในการดำเนินการตามการดำเนินงานของเดิมมีง

๓) การพัฒนา “ศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ” แยกเป็น ๕ ด้าน คือ

๑ การพัฒนาด้านบริหาร

- (๑) ด้านระบบบริหารภายใน
- (๒) ด้านการเรียนการสอน
- (๓) ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน
- (๔) ด้านการใช้เทคโนโลยีในการบริหาร
- (๕) ด้านเกณฑ์ประเมินต่าง ๆ
- (๖) ด้านการบริหารงบประมาณ

๒. การพัฒนาด้านอาคารสถานที่

- (๑) จัดรูปแบบการเรียนรู้เป็นธรรมชาติ และสามารถปรับสภาพแวดล้อมไปตามแต่ละกิจกรรมได้ตลอด
- (๒) ให้สะอาดเป็นพื้นฐาน อยู่เสมอ
- (๓) พัฒนาศูนย์ให้เป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนา เช่น การสอบธรรมศึกษา การตอบปัญหาธรรมะ การแข่งขันทางวิชาการ หรือกิจกรรมอื่น ๆ เกี่ยวข้องได้

๓. การพัฒนาด้านแหล่งเรียนรู้

- (๑) มีนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาบูรณาการในกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้วิถีพุทธด้วย
- (๒) มีการส่งเสริม การเรียนรู้หลายหลากในศูนย์ เช่น การงานอาชีพ ประเพณีวัฒนธรรมเพื่อให้นักเรียนเห็นคุณค่าของสังคมท้องถิ่น ควบคู่กับวิชาการ
- (๓) มีการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ให้เป็นสถานที่ ที่นักเรียน ผู้เรียน ผู้สนใจ สามารถใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต
- (๔) พัฒนาสื่อที่สารสนเทศ ที่ทันสมัย เช่น BAR CODE หรือ QR CODE ในศูนย์การเรียนรู้
- (๕) พัฒนากิจกรรมที่หลากหลายในศูนย์ ทั้งที่สงบ และ สนุกสนาน ให้ครบ ๕ ส. (สนุก สาระ สงบ สติ สำนึก)
- (๖) ให้นักเรียนปฏิบัติ มากกว่านั่งเรียนในห้อง ใช้ประโยชน์จากศูนย์อย่างเต็มที่

๔. การพัฒนาด้านบริการ

- (๑) พัฒนาให้ระบบบริการศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ต้องเกื้อกูลด้วยระบบครูกับศิษย์ เป็นกัลยาณมิตรที่ดี
- (๒) พัฒนาให้นักเรียนหรือผู้สนใจ สามารถเข้าไปเรียนรู้ในศูนย์ได้ด้วยตนเองไม่ต้องมีผู้นำเสนอ
- (๓) พัฒนาบุคลากรของโรงเรียนทั้งผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง ชุมชน หรือพระสงฆ์ สามารถให้ข้อมูลโรงเรียนวิถีพุทธได้ และสามารถปฏิบัติเป็นแบบอย่างแก่ผู้เยี่ยมชมได้
- (๔) ควรจัดให้มีบุคลากรประจำศูนย์โดยตรงเหมือนบรรณารักษ์ดูแลห้องสมุด
- (๕) ควรพิจารณาให้มีระบบบริการดูแล บุคคลผู้ด้อยโอกาส และ พิการ
- (๖) ควรมีการกำหนดเวลาเข้าชม เพื่อความเหมาะสม กับการจัดเวลาเข้าชมและเวลาสอนโดยปกติ

๕. การพัฒนาด้านเครือข่าย

- (๑) มีการอบรม แลกเปลี่ยน เสริมสร้าง นวัตกรรมใหม่ ๆ เกี่ยวกับโรงเรียนวิถีพุทธอยู่เสมอระหว่างเครือข่าย
- (๒) พัฒนาโดยใช้ระบบอินเทอร์เน็ต สารสนเทศ จัดทำข้อมูลของศูนย์การเรียนรู้และเครือข่าย
- (๓) ให้มีการต่อยอดเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธในด้านต่าง ๆ ให้เพิ่มขึ้นทุกปี
- (๔) พัฒนาศูนย์การเรียนรู้ของตนเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี แก่เครือข่าย อย่างสม่ำเสมอ
- (๕) หน่วยงานผิตชอบหลักดูแลศูนย์การเรียนรู้ เช่น สพฐ. มจร. ให้มีการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้อยู่เสมอ

๔) กิจกรรม “ศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ”

สำหรับศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ เมื่อมีการดำเนินการบริหารและพัฒนาขึ้นมา จนเป็นที่ประจักษ์ต่อโรงเรียนอื่น ๆ หรือหน่วยงานต่าง ๆ สนใจที่จะมาศึกษาดูงานกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธนี้

กิจกรรมที่ได้ออกแบบเป็นตัวอย่างสำหรับศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ แบ่งตามองค์ประกอบของศูนย์การเรียนรู้โรงเรียน ๕ ด้าน คือ

๑. กิจกรรมพัฒนาคนดีต้นแบบศูนย์ เป็นกิจกรรมพัฒนาด้านการบริหาร
๒. กิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามแนววิถีพุทธ เป็นกิจกรรมพัฒนาด้านอาคารสถานที่
๓. กิจกรรมส่งเสริมการจัดแหล่งเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้ตามอัธยาศัย เป็นกิจกรรมพัฒนาด้านแหล่งเรียนรู้
๔. กิจกรรม ประหยัดต่อมถนอมใช้ เป็นกิจกรรมพัฒนาด้านงานบริการ
๕. กิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการครูผู้รับผิดชอบโครงการเสริมสร้างคุณธรรมในโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นกิจกรรมพัฒนาด้านเครือข่าย

สำหรับกิจกรรมอื่น ๆ ให้แต่ละศูนย์ฯ ดำเนินการเพิ่มเติมตามความเหมาะสม

ส่วนที่ ๓ การนำไปใช้ ประกอบไปด้วย ๑) การเตรียมการ ๒) การนำไปใช้ ๓) การติดตามและประเมินผล มีรายละเอียดดังนี้

๑ การเตรียมการ

รูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธนี้จะประสบผลสำเร็จและมีประสิทธิภาพมากขึ้นเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับ การเตรียมการที่ดีเป็นสำคัญ ในขั้นตอนของการเตรียมการนั้น จัดว่าเป็นหัวใจของรูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธอย่างมากในการเตรียมการนำไปใช้

๒ การนำไปใช้

การนำผลงานวิจัยรูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ไปใช้ประโยชน์ คือ การนำไปใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ที่ระบุไว้ในโครงการ/โครงการวิจัย และรายงานการวิจัยอย่างถูกต้อง สามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาได้อย่างเป็นรูปธรรมกับกลุ่มเป้าหมาย โดยมีหลักฐานปรากฏอย่างชัดเจนถึงการนำไปใช้ จนก่อให้เกิดประโยชน์ได้จริงตามวัตถุประสงค์ และได้การรับรองการใช้ประโยชน์จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๓. การติดตามและประเมินผล

การติดตาม (Monitoring) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลที่แสดงให้เห็นว่า ได้มีการดำเนินการในขั้นตอนต่าง ๆ ของงานวิจัย ที่กำหนดได้อย่างไร ข้อมูลที่ได้จะนำมาประกอบเป็นเครื่องมือ ควบคุม กำกับ การดำเนินงานในขณะปฏิบัติตามการวิจัย ทั้งในด้านปัจจัย (Input) ด้านกระบวนการดำเนินงาน (Process) และด้านผลผลิต (Output)

การประเมินผล (Evaluation) มีขอบข่ายกว้างขวาง ขึ้นอยู่ว่าจะประเมินในขั้นตอนใดของโครงการ เช่น ก่อนเริ่มการดำเนินงาน ขณะดำเนินงานตามรูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งอาจดำเนินการเป็นช่วง เป็นระยะต่าง ๆ เช่น ทุก ๓ เดือน ทุก ๖ เดือน ทุกปี ประเมินเมื่อกิจกรรมดำเนินงานไประยะครึ่งโครงการ เป็นต้น หรือเป็นการประเมินผล เมื่อดำเนินการตามรูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธเรียบร้อยแล้ว

^{๒๐} พระณรงค์เดช อธิมุตโต,ดร (เดชาดิลก), รูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ, (พระนครศรีอยุธยา:ดุชนิพนธ์,พุทธบริหารการศึกษา,มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๖๐) หน้า ๓๑๐ - ๓๑๘

❖ เครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ

เครือข่าย หมายถึง กลุ่มของคนหรือองค์กรที่สนใจ, สัมผัสใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน ในลักษณะที่บุคคลหรือองค์กร สมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระในการดำเนินกิจกรรมของตน การสร้างเครือข่ายเป็นการทำให้บุคคลและองค์กรที่กระจัดกระจายได้ติดต่อและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ อีกทั้งให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อนที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบพืงพืง

เครือข่าย คือ กลุ่ม องค์กรหลายๆ กลุ่มมารวมตัวกัน ประสานเชื่อมโยง สร้างความสัมพันธ์ ถักทอ สร้างสรรค์กิจกรรมบนพื้นฐานของความเอื้ออาทร เกิดพลังในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายทุกองค์กร และชุมชนเข้มแข็ง หัวใจของเครือข่าย คือ การเชื่อมความสัมพันธ์พลังของเครือข่าย คือ เป้าหมายและความพยายามที่จะทำให้บรรลุเป้าหมาย

เครือข่ายสถานศึกษาประเทศไทย

การบริหารระบบเครือข่ายพัฒนานี้ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาที่มีการเปลี่ยนแปลงและมีความแปลกใหม่สำหรับผู้เกี่ยวข้องโดยเฉพาะครูผู้บริหารสถานศึกษาและบุคลากรที่เกี่ยวข้องทางการศึกษา โรงเรียนยังไม่สามารถปรับตัวเกี่ยวกับการบริหารระบบเครือข่ายแนวปฏิบัติซึ่งเป็นกระบวนการส่งเสริมคุณภาพการศึกษาและจากผลการวิจัยของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษาที่มีข้อค้นพบว่า โรงเรียนขนาดใหญ่มีความพร้อมในการพัฒนาระบบเครือข่ายมากกว่าโรงเรียนขนาดเล็ก จึงเกิดแนวคิดที่ว่าโรงเรียนขนาดใหญ่ควรจะมีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงให้แก่โรงเรียนขนาดเล็ก โดยใช้ยุทธศาสตร์การรวมกลุ่มโรงเรียน (School Cluster) ในพื้นที่ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในลักษณะเครือข่าย ในที่นี้เรียกว่า เครือข่ายสถานศึกษา ซึ่งจะเป็แนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้โรงเรียนมีความเข้มแข็ง สามารถพัฒนาระบบเครือข่ายเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมคุณภาพผู้เรียนให้เป็นที่ไปตามมาตรฐานการศึกษาของชาติ

ความหมายของเครือข่ายสถานศึกษา หมายถึง การรวมตัวกันระหว่างสถานศึกษาที่มีบทบาทในการจัดการศึกษาโดยมีการร่วมตัวกันในหลายรูปแบบเพื่อการเชื่อมโยงส่งสารแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกันมีส่วนร่วมในกิจกรรมพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างเป็นระบบด้วยความเป็นกัลยาณมิตร ทั้งนี้จะอาศัยรูปแบบการบริหารระบบเครือข่ายสถานศึกษา(School Cluster) ที่เน้นการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และทรัพยากรที่มีอยู่ร่วมกันอย่างคุ้มค่าเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อผู้เรียน

แนวทางการดำเนินการจัดตั้งเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ

เครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธมีแนวทางการดำเนินการใช้การบริหารงานแบบมีส่วนร่วมในรูปแบบของการทำงานที่เกิดจากการประสานงานกันระหว่างผู้เกี่ยวข้องในลักษณะของกัลยาณมิตรที่มีเป้าหมายการทำงานร่วมกัน ด้วยการร่วมกันด้านความคิด กำลังคน ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ ตลอดจนทรัพยากรของแต่ละโรงเรียนร่วมมือกันแก้ปัญหา การบริหารจัดการในโรงเรียนวิถีพุทธด้วยระบบเครือข่ายโดยการร่วมกันสร้างเป้าหมาย เน้นการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมทำงานจากฝ่ายต่าง ๆ เปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข่าวสารประสบการณ์กันทั้งภายในสถานศึกษาและระหว่างโรงเรียนวิถีพุทธ

แนวทางการจัดตั้งเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ มีประเด็นที่สำคัญที่ใช้เป็นหลักการ ในการพิจารณา ดังนี้

๑. การจัดเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ ควรจัดตามลักษณะสภาพภูมิศาสตร์ที่มีบริบทสภาพแวดล้อมในภูมิภาคใกล้เคียงกัน หรือแตกต่างกันก็ได้ ตามบริบท ของการจัดตั้งเครือข่าย

๒. การมีผู้ประสานงานที่ดีเพื่อทำหน้าที่เป็นแกนประสานในการร่วมกลุ่มเป็นเครือข่าย

๓. สมาชิกในเครือข่ายมีความต้องการร่วมกันโดยการดำเนินการให้สมาชิกของเครือข่ายมีกิจกรรมดังนี้

๓.๑ การประชุมในแต่ละเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการ เมื่อการพบปะหารือกันระหว่างผู้ที่มีความต้องการเหมือนกัน แลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้ภายในเครือข่ายเดียวกัน

๓.๒ จัดกิจกรรมให้สมาชิกร่วมกันแสดงความสามารถ ร่วมคิดร่วมกันวางแผนและร่วมกันทำงาน หมุนเวียนกันรับผิดชอบภายในเครือข่ายแบบสังคมนักเรียนมิตร หรือเครือข่ายสังคมนักเรียนรู้

๓.๓ การศึกษาดูงานหรือเชิญวิทยากรมาให้ความรู้เพิ่มเติมในเรื่องที่มีความสนใจร่วมกัน

๔. สมาชิกในเครือข่ายมีสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน สมาชิกในเครือข่ายสถานศึกษามีจิตสำนึกร่วมกันเกิดความรักความสมานฉันท์ความเอื้ออาทรต่อกัน มีความสามัคคีกลมเกลียว ช่วยกันคิดช่วยกันทำงานสำเร็จตามวัตถุประสงค์

องค์ประกอบเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ

การดำเนินการของเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ ควรต้องพิจารณาองค์ประกอบที่มีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวข้องต่าง ๆ ดังนี้

๑. **วัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย** ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการรวมตัวกันของบุคลากรในเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ ควรมิวิสัยทัศน์ที่เป็นเป้าหมายในอนาคตร่วมกัน สามารถนำไปสู่การปฏิบัติการกิจเพื่อตอบสนองความต้องการหรือการแก้ปัญหาได้

๒. **สมาชิก** โรงเรียนวิถีพุทธในแต่ละเครือข่าย ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่ายและมีความสำคัญเท่าเทียมกัน มีความเป็นเอกภาพในการบริหารจัดการในโรงเรียนวิถีพุทธของตน บุคลากรสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรม ภายใต้เป้าหมายในการพัฒนาการศึกษาาร่วมกัน เพื่อให้การดำเนินงานของเครือข่ายเป็นไปอย่างเป็นระบบ

๓. **ผู้ประสานงานและกรรมการ** เป็นคณะบุคคลที่คัดเลือกจากสมาชิกเครือข่าย มีการผลัดเปลี่ยนทำหน้าที่ดำเนินงานของเครือข่ายขับเคลื่อนไปด้วยการรวมพลังของสมาชิก โดยที่กรรมการร่วมเป็นคณะกรรมการการบริหารเครือข่าย

๔. **กิจกรรมการจัดกิจกรรมของเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ** ต้องเป็นที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์ต่อสมาชิกในเครือข่าย อาจเป็นกิจกรรมที่สมาชิกมีความสนใจอย่างเป็นธรรมชาติ, กิจกรรมจากการมีส่วนร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการและร่วมทรัพยากรของสมาชิกด้วยตนเอง เกิดความร่วมมือกันภายในเครือข่ายถือเป็นการสร้างความเข้มแข็งแก่เครือข่าย

๕. ทรัพยากร เพื่อดำเนินการให้เกิดประสิทธิภาพเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ ต้องมีทรัพยากรต่าง ๆ ได้แก่งบประมาณ ความตั้งใจ การเสียสละ รวมทั้งข้อมูลข่าวสาร/ประสบการณ์วัสดุครุภัณฑ์เทคโนโลยีที่สามารถใช้ร่วมกันในเครือข่ายถือเป็นการพึ่งพาตนเอง และเพิ่มคุณค่าให้กับเครือข่ายได้ดี

ประโยชน์ของเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ

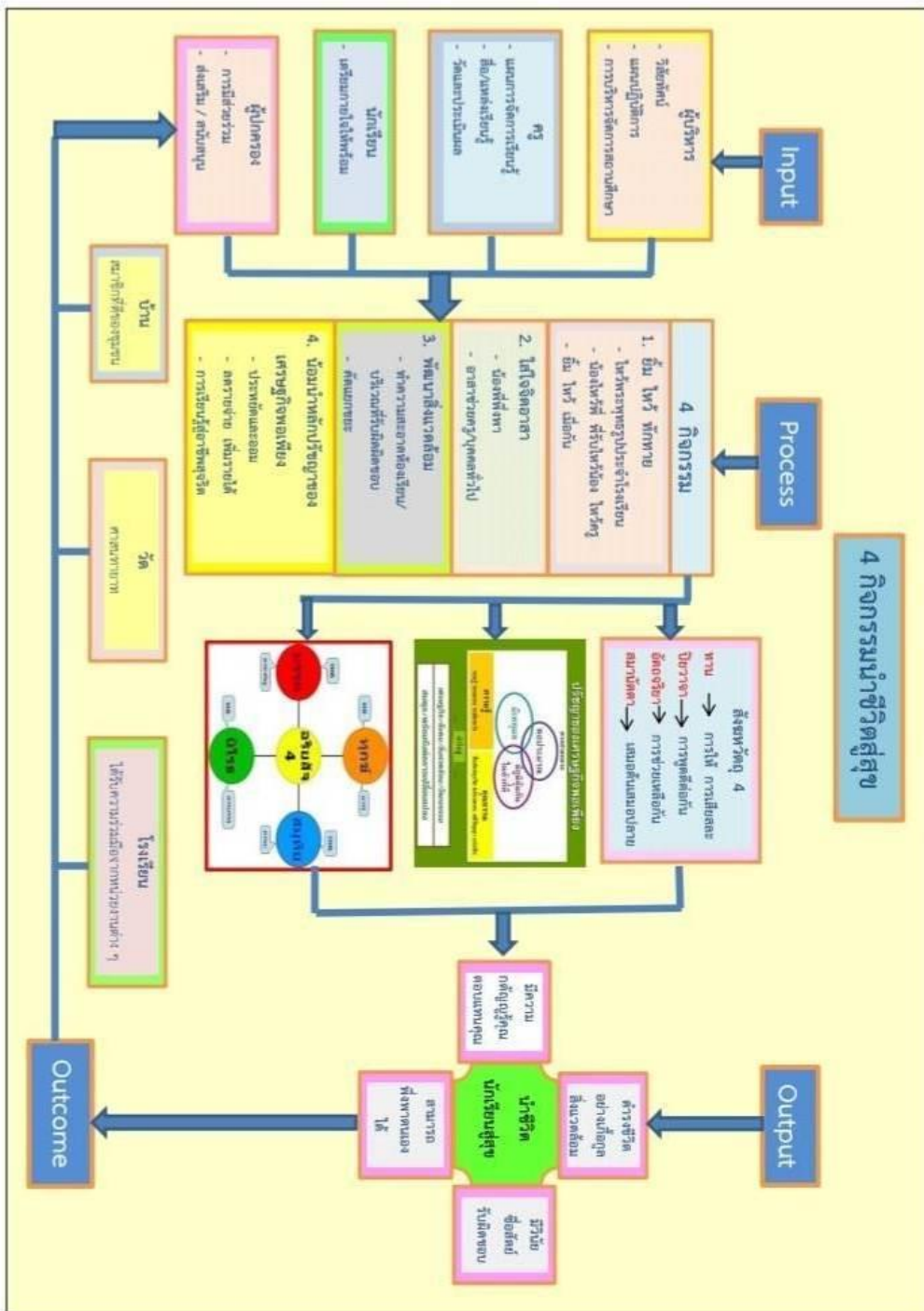
การดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ ก่อให้เกิดการพัฒนาขึ้น โรงเรียนวิถีพุทธของเครือข่ายได้รับประโยชน์ร่วมกัน มีความก้าวหน้าในอนาคต ทั้งนี้ประโยชน์ที่เกิดกับเครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ สรุปได้ดังนี้

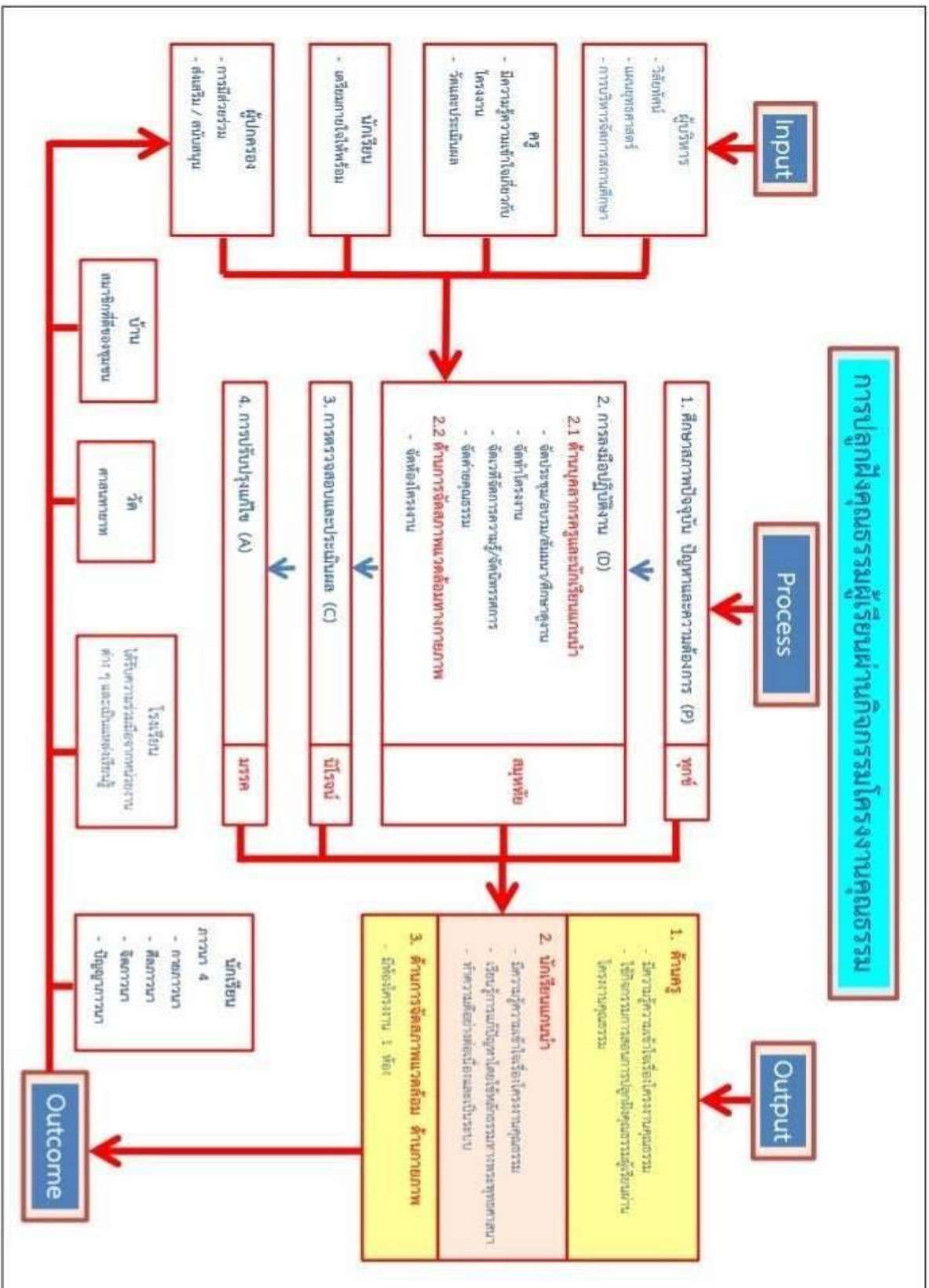
๑. เป็นการยกระดับคุณภาพของโรงเรียนวิถีพุทธสู่เป้าหมายการปฏิรูปการเรียนรู้
๒. เป็นการเชื่อมโยงบุคลากรจากส่วนต่าง ๆ เข้าด้วยกันทั้งหมดวิธีการทำงาน ประสบการณ์ให้มีโอกาสทำงานร่วมกัน ส่งผลให้เกิดความเข้าใจกับผลงานที่มีประสิทธิภาพ
๓. เป็นการสร้างความเชี่ยวชาญให้แก่สมาชิก โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านต่าง ๆ ของโรงเรียนวิถีพุทธ ทั้งด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านข้อมูลข่าวสาร ด้านประชาสัมพันธ์ ด้านทักษะประสบการณ์เครื่องมือแก่กัน และอีกหลายประการ
๔. เป็นการรวมทรัพยากรเข้าด้วยกัน เพื่อการบรรลุผล ซึ่งไม่ประสบความสำเร็จหากต่างคนต่างทำ
๕. เป็นการแบ่งปันความคิดและปัญหา ทำให้ร่วมกันแก้ปัญหาเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน
๖. ลดระยะเวลาการทำงาน การจัดค่ายและการใช้ทรัพยากรซ้ำซ้อน สามารถพัฒนาได้ ก้าวหน้ารวดเร็ว ส่งผลต่อสังคมในวงที่กว้างขึ้น^{๒๑}

^{๒๑} พระณรงค์เดช อธิมุตโต.(เดชาติลก). เครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ เอกสารประกอบการสัมมนาโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ รุ่นที่ ๘ (พระนครศรีอยุธยา : จุฬารบรรณาคาร, ๒๕๕๙), หน้า ๑๓๐ - ๑๓๒

บทที่ ๑๐

นวัตกรรมวิถีพุทธ

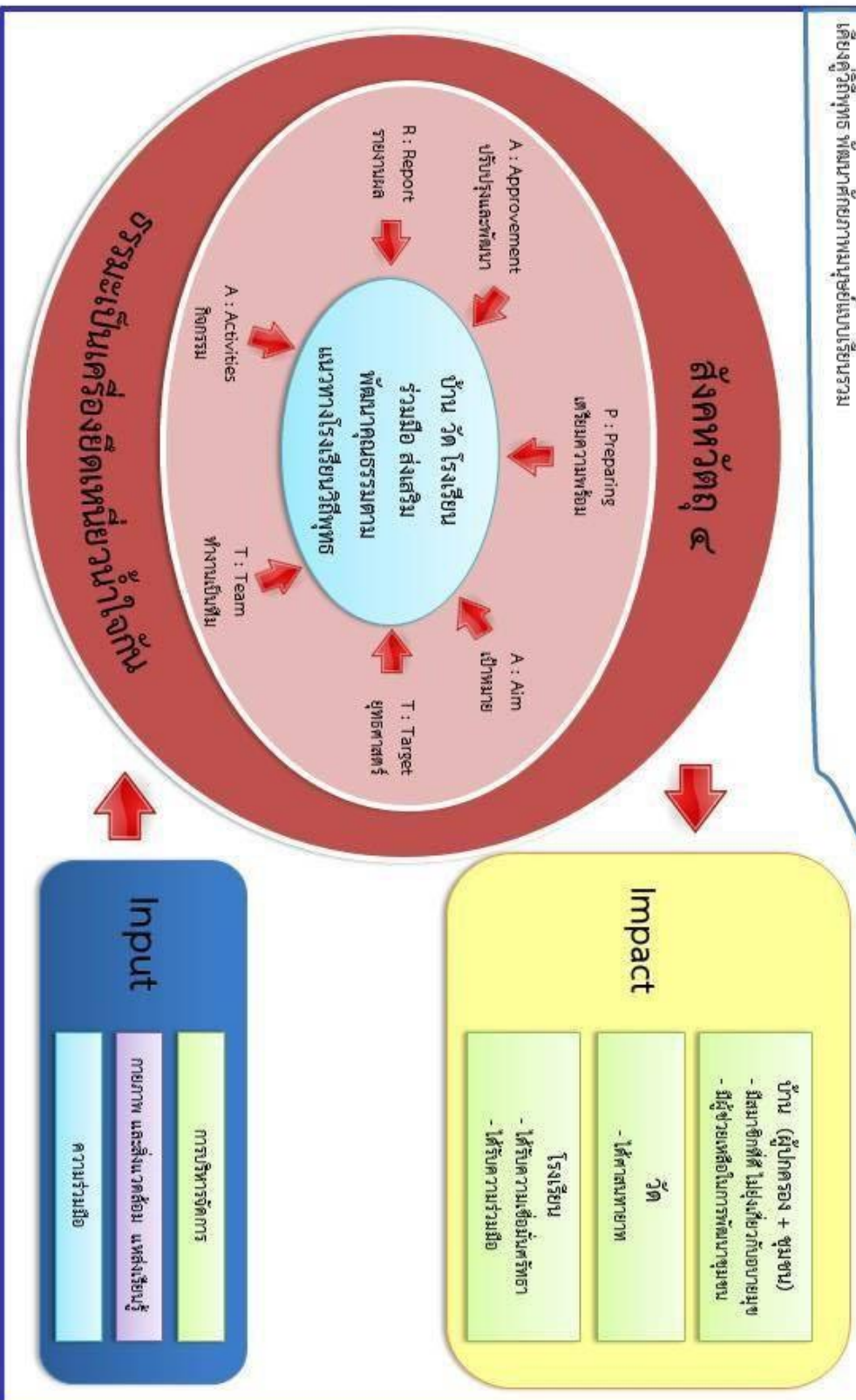

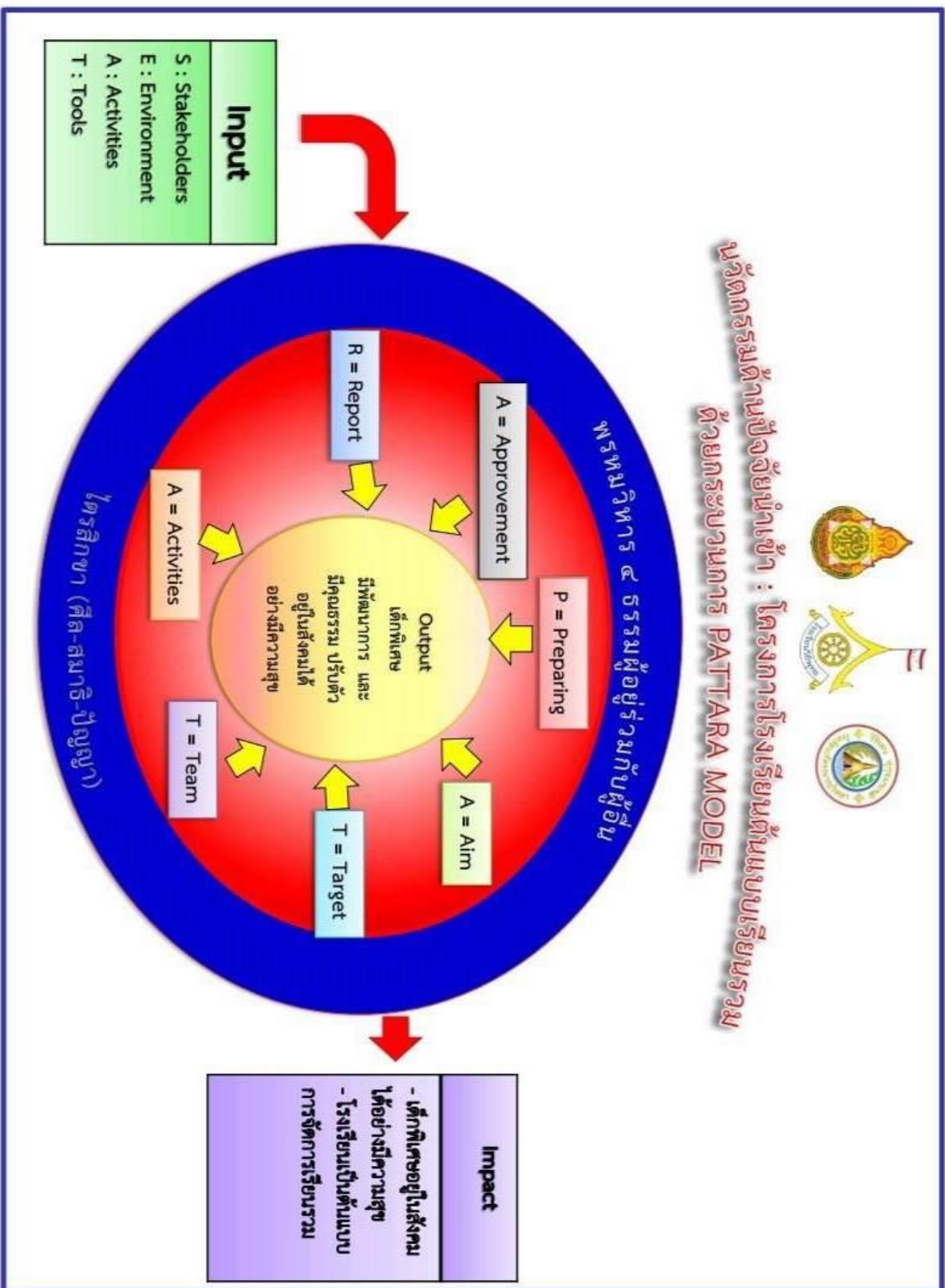

นวัตกรรมโรงเรียนวิถีพุทธ PATTARA Model โครงการคุณธรรมสถานสัมพันธ์ บ้าน วัด โรงเรียน (บวร)

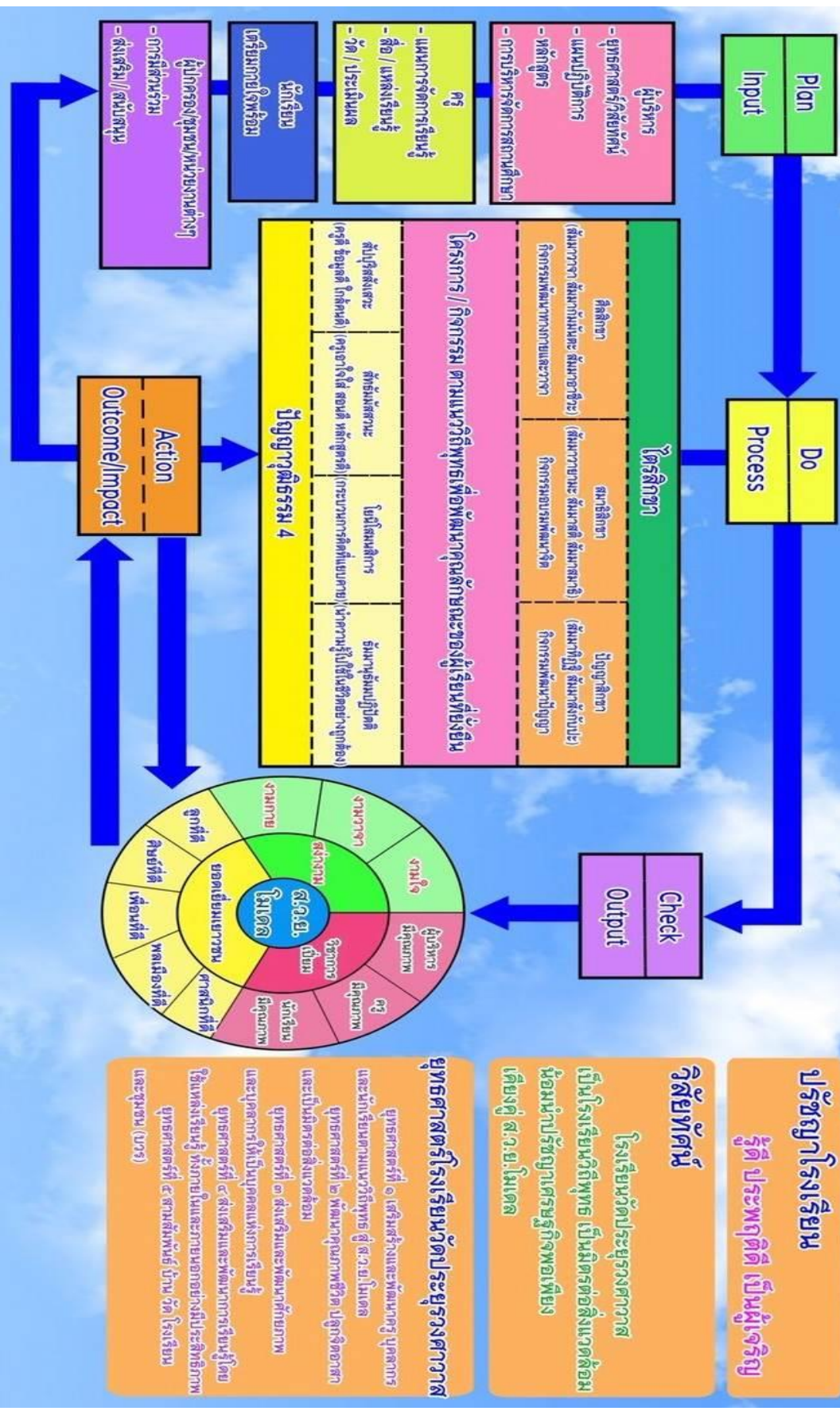
วิสัยทัศน์ : โรงเรียนมีคุณภาพเทียบเคียงมาตรฐานสากล บนพื้นฐานหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
เลี้ยงดูวิถีพุทธ พัฒนาศักยภาพมนุษย์แบบบูรณาการ

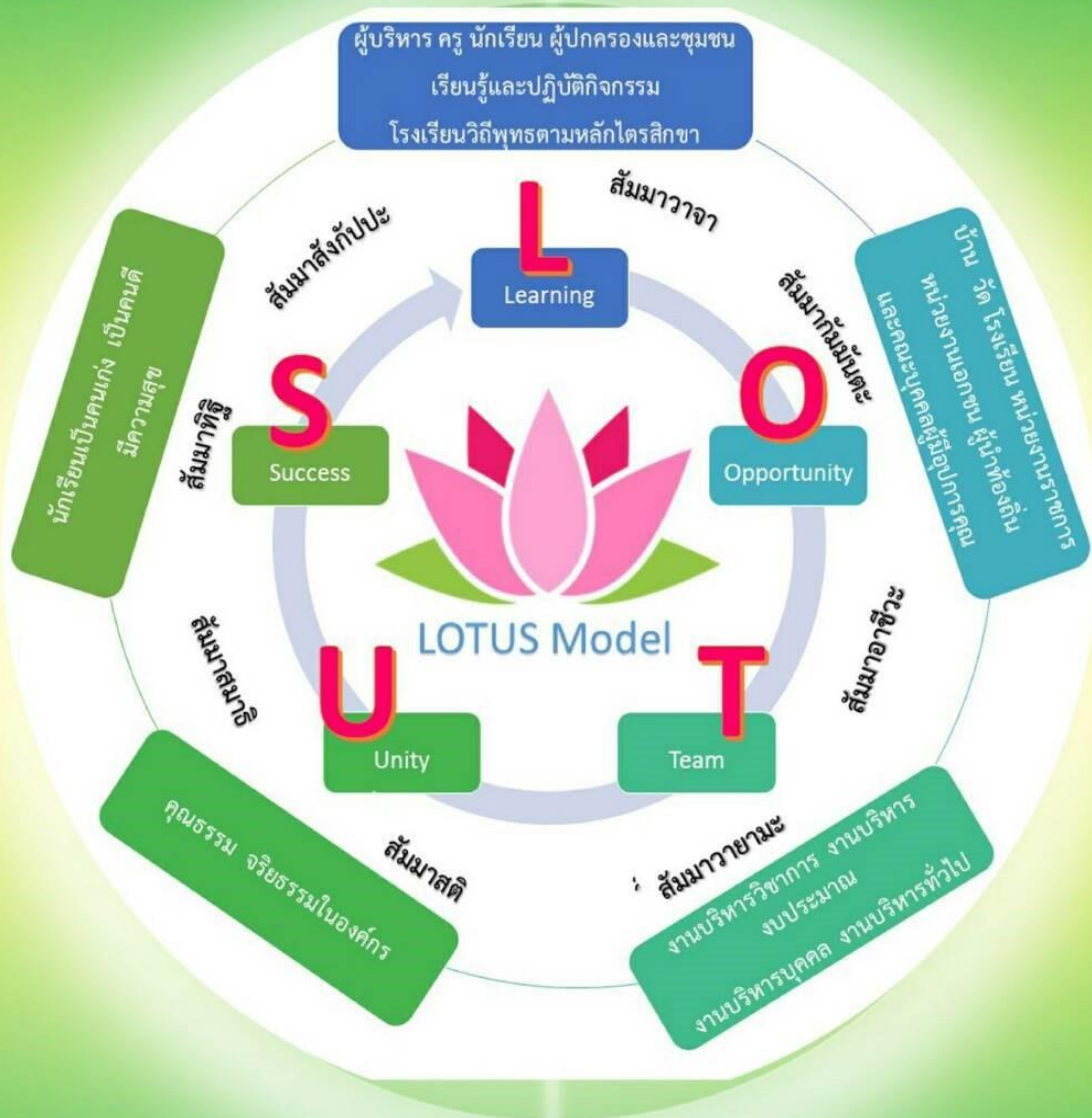

ขั้นตอนการกรม : การขับเคลื่อน ส.จ.ย.โมเดล (S.W.Y Model) ตามแนววิถีพุทธเพื่อพัฒนาคุณลักษณะของผู้เรียนที่ยั่งยืน

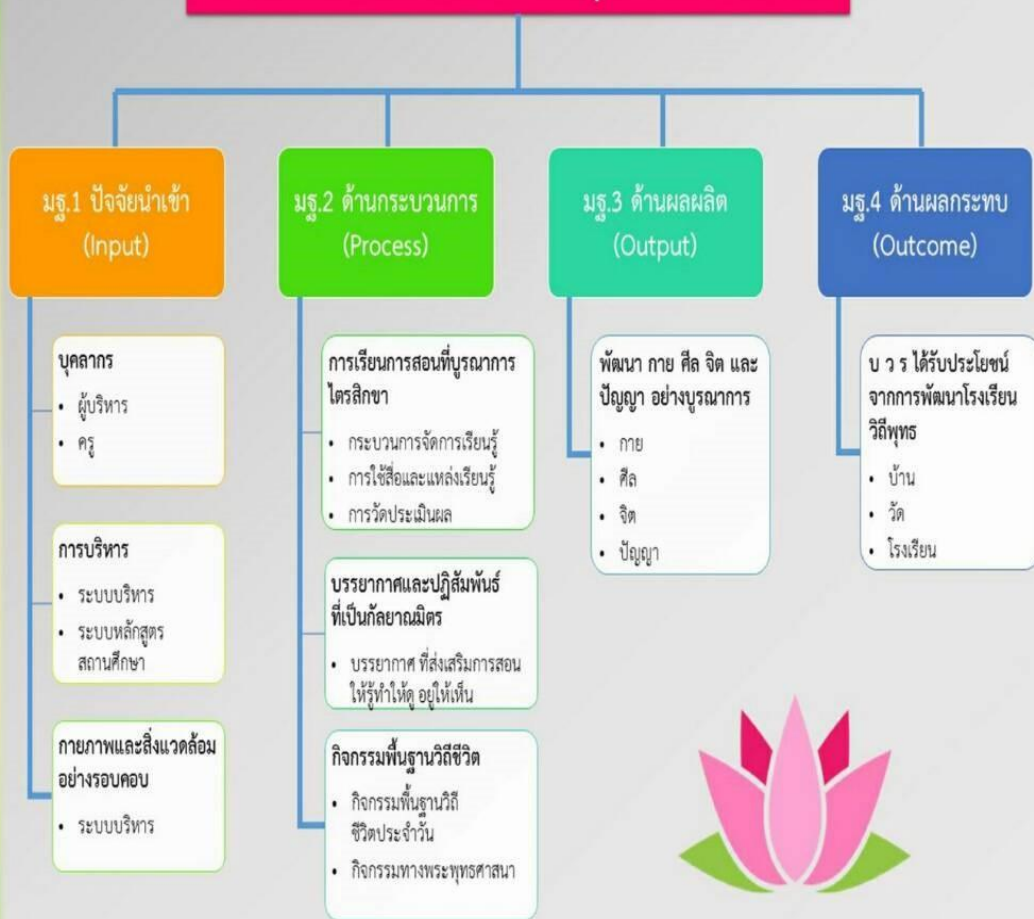
โรงเรียนอนุบาลบางกรวย(วัดศรีประวัต)

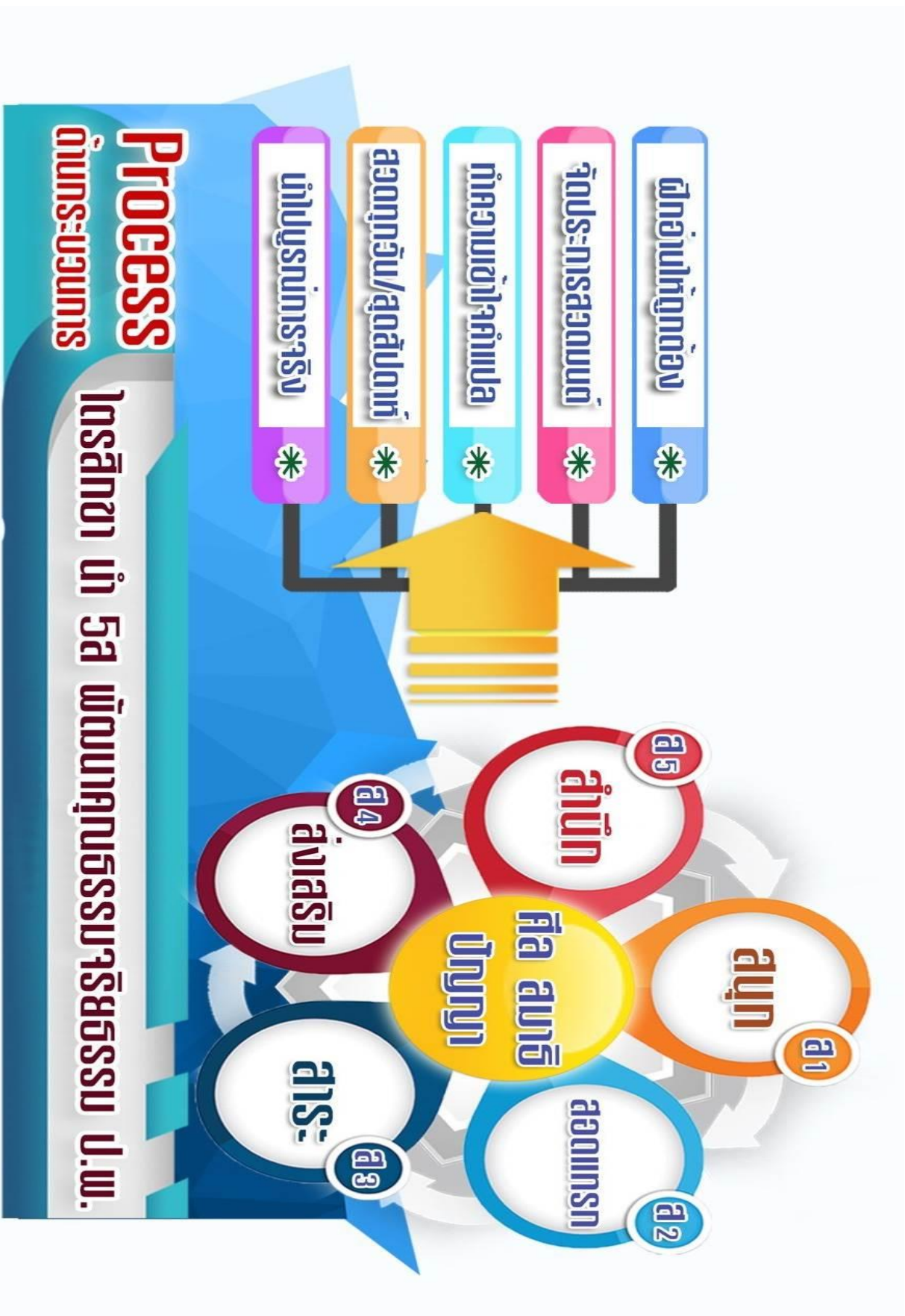
สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาระดับมัธยมศึกษา เขต ๑

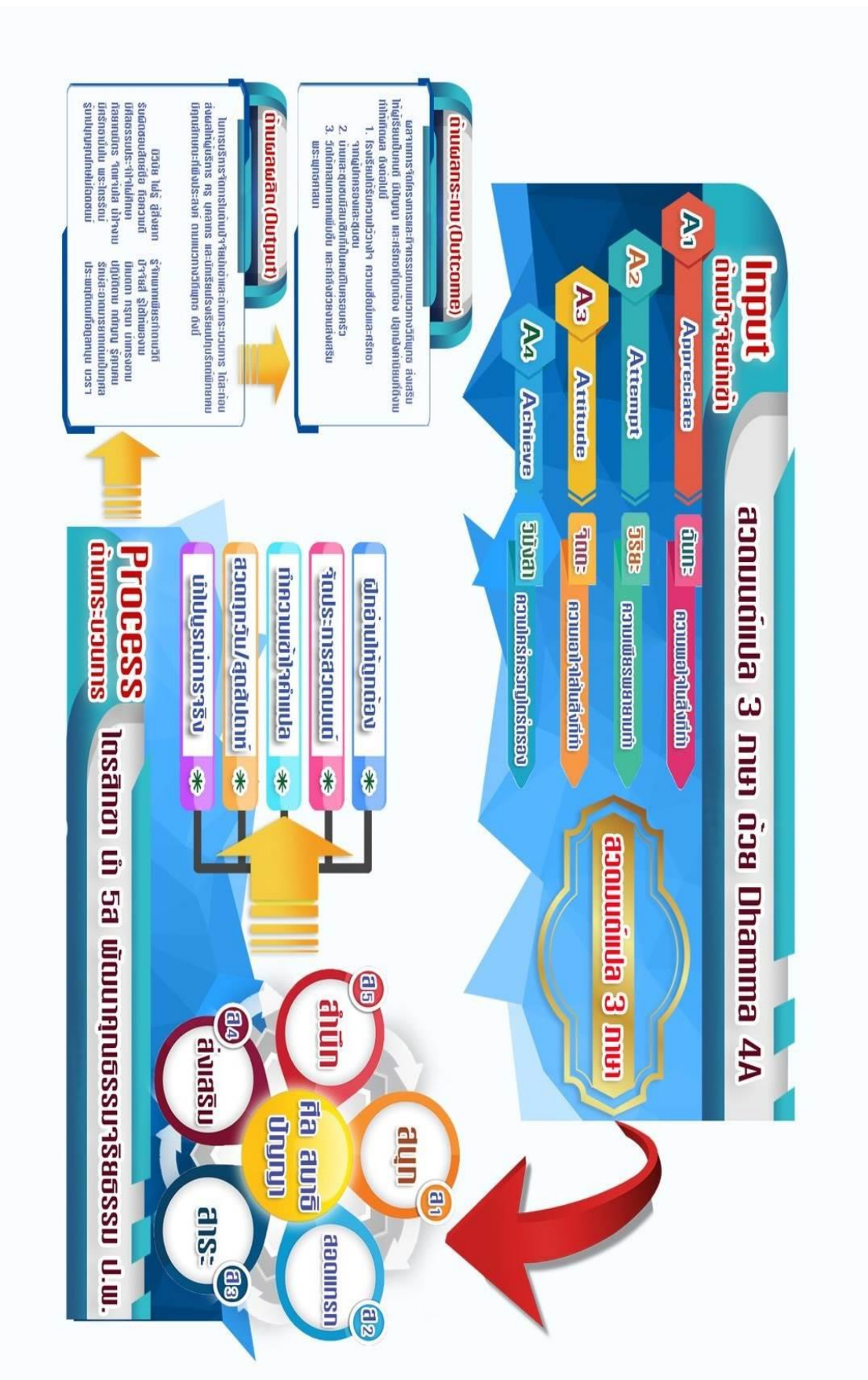
โรงเรียนอนุบาลบางกรวย (วัดศรีประวัต)

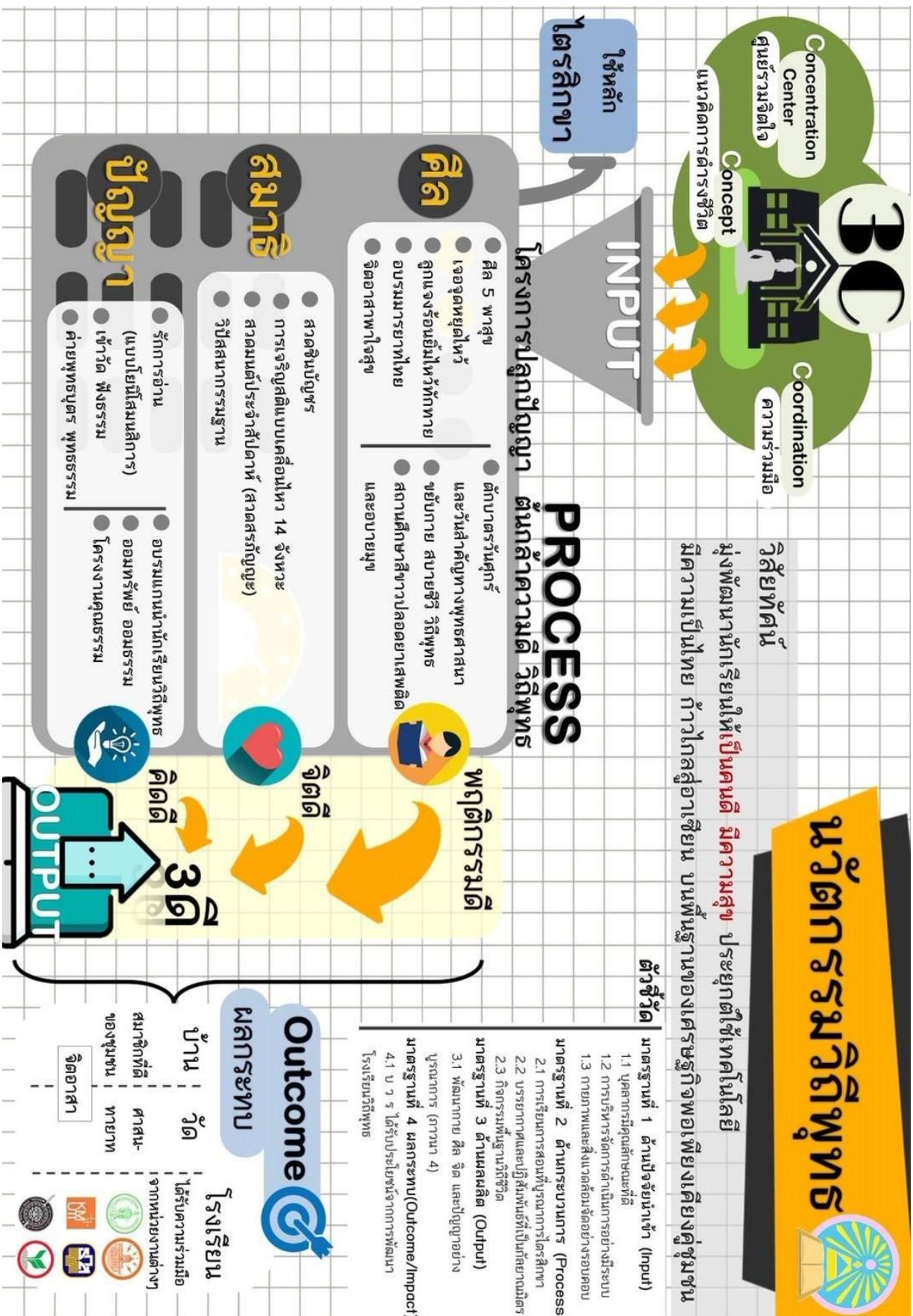
การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน

นวัตกรรมวิถีพุทธ

วิสัยทัศน์
มุ่งพัฒนานักเรียนให้เป็นคนดี มีความสุข ประยุกต์ใช้เทคโนโลยี
มีความเป็นไทย ก้าวไกลสู่อาเซียน บนพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียงเคียงคู่ชุมชน

วิทยาลัยการสัตหีบวิทยา

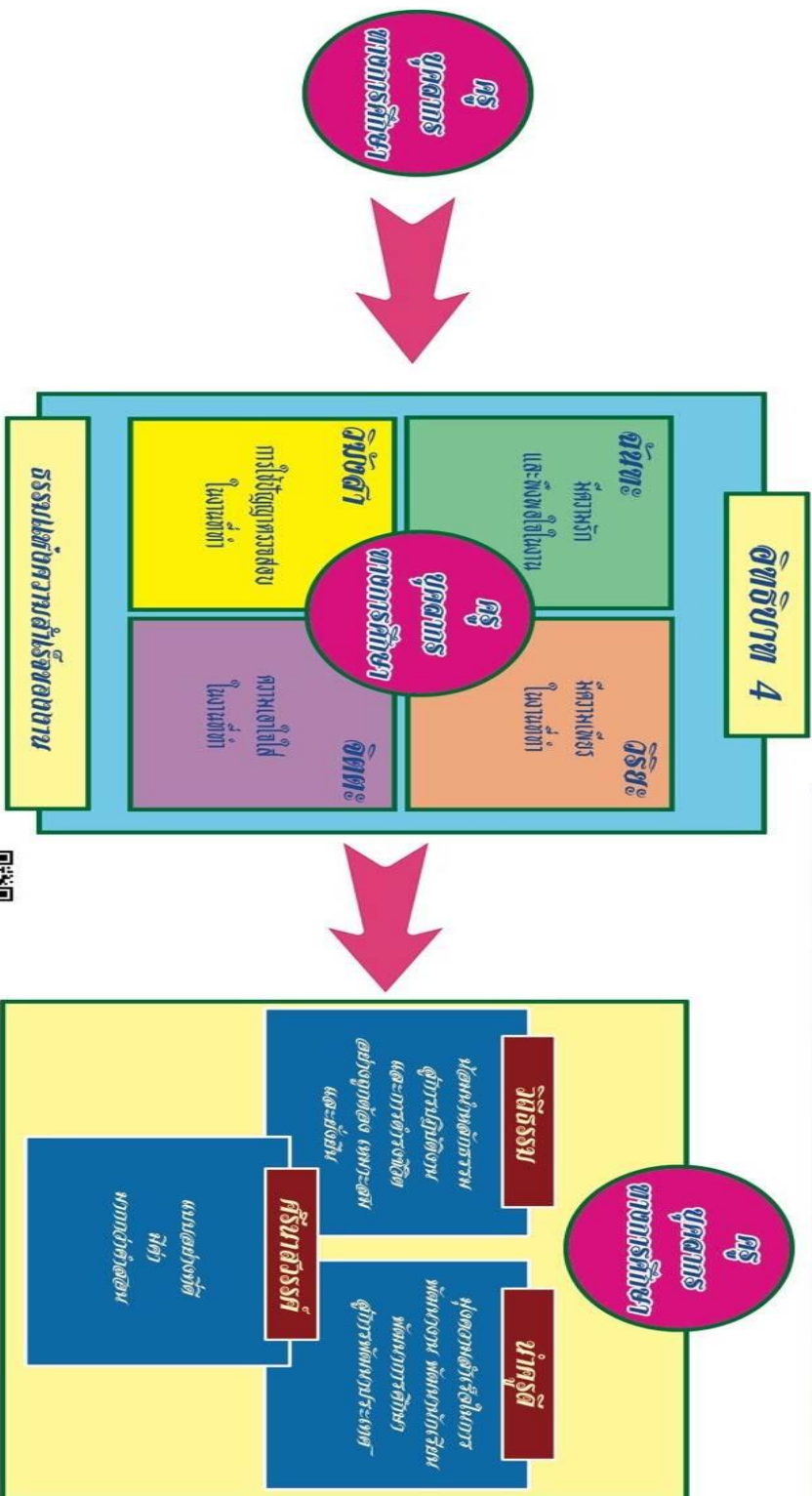
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 21

Input Model

นวัตกรรม

“นวัตกรรม นวัตกรรม นวัตกรรม”

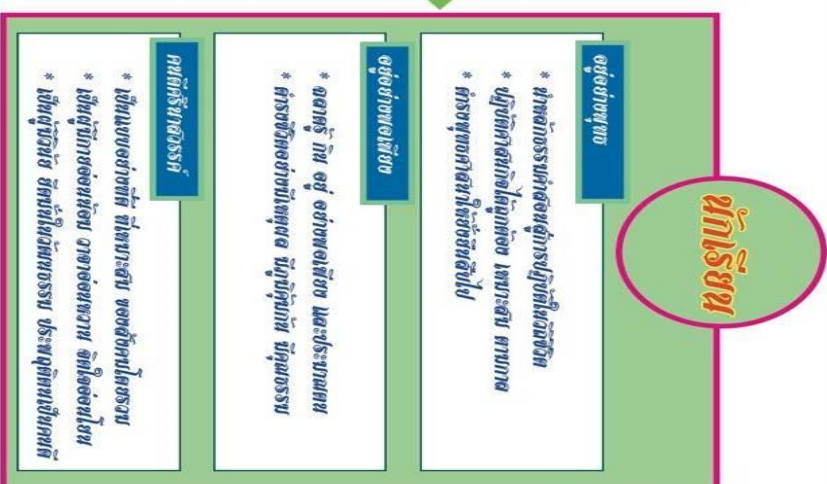
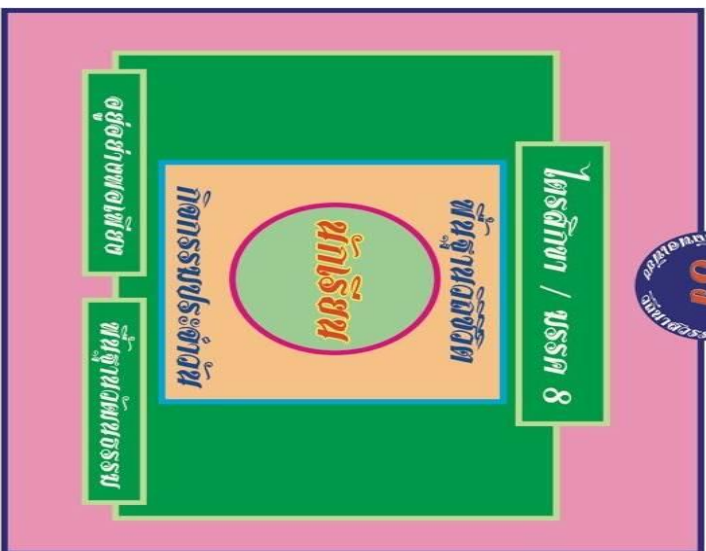
โรงเรียนสาธิตวิทยาเขต

สำนักงานเขตการศึกษากรุงเทพมหานคร เขต 21

PROCESS Model วิถีพุทธ วิถีพุทธ วิถีพุทธ วิถีพุทธ วิถีพุทธ

นักเรียน

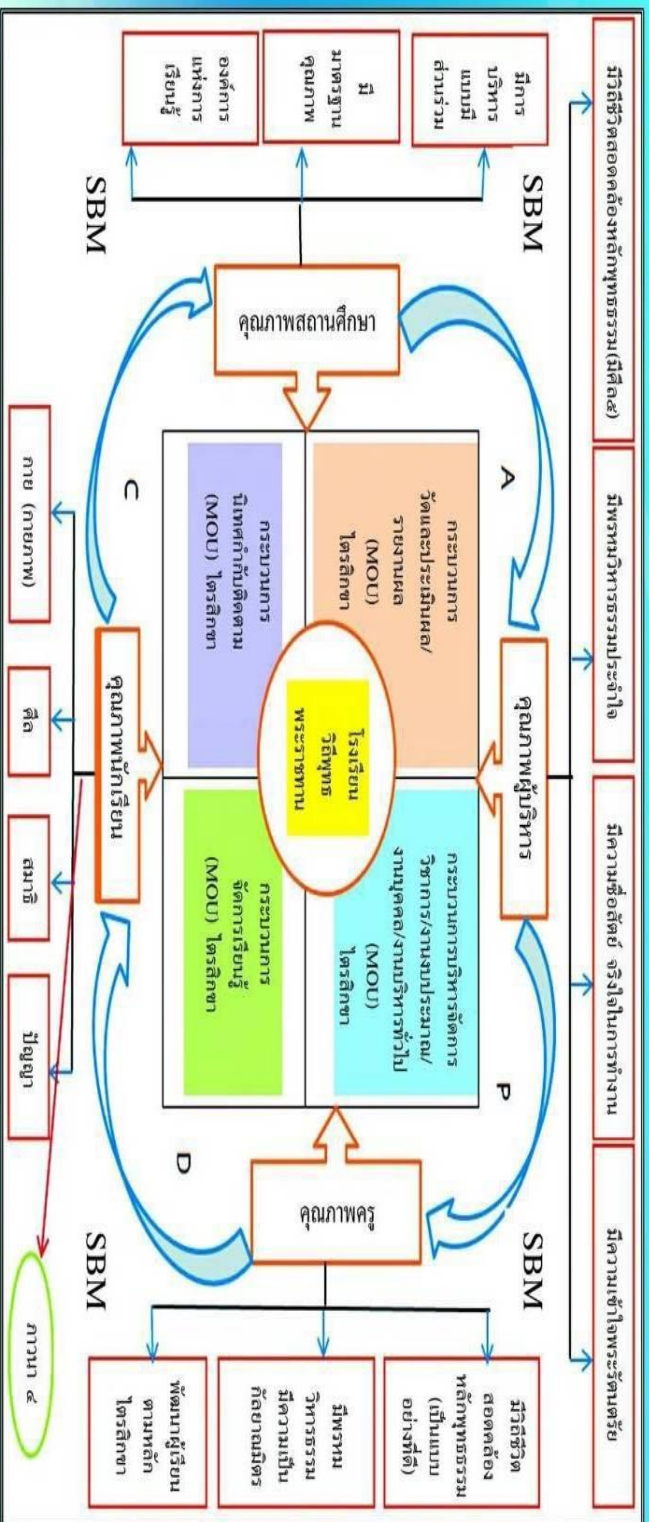

วัตถุประสงค์เพื่อคัดเลือกโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน รุ่นที่ ๓
โรงเรียนบ้านโชนกกราด สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต ๒

รูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทานโดยใช้ระบบการบริหารข้อตกลง
Memorandum of Understanding Management (MOU Model)

นวัตกรรมการเพื่อคัดเลือกโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน รุ่นที่ ๓
โรงเรียนบ้านโชคคราด สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาบุรีรัมย์ เขต ๒

การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนด้วยโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ
โดยใช้กระบวนการ ๔ สร้าง

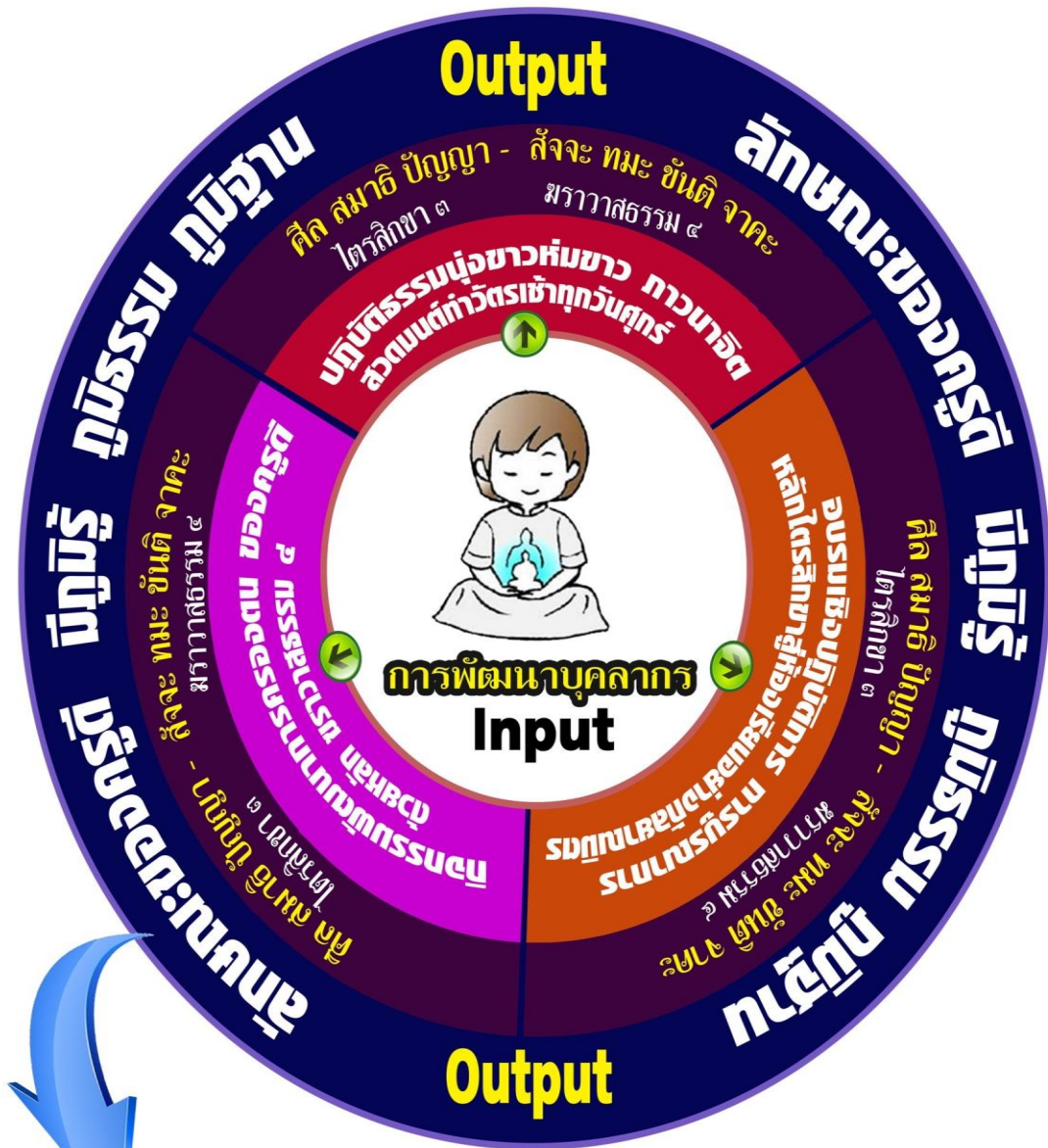
๔ คุณลักษณะ

สรวาธรรม	๑	สัจจะ	ซื่อตรง ดำรงมั่นอยู่ในสัจจะ
	๒	ทมะ	ฝึกตน ปรับปรุงตน
	๓	ขันติ	อดทน ทนข่มอารมณ์ของตนได้
	๔	จาคะ	เอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือบำเพ็ญประโยชน์

MODEL การขับเคลื่อน ด้าน INPUT
 นวัตกรรม “การพัฒนาครูดีด้วยวิถีพุทธ”
 โรงเรียนคณาการ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 10

wan:nu Outcome / Impact →

นักเรียนได้ครูดี เป็นที่กล่าวนมิต
 โรงเรียนได้ครูดี ครูเก่ง มีคุณธรรม
 วัต ชุมชน ได้คนดีสร้างสรรค์สังคม

การขับเคลื่อน MODEL การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ
เพื่อพัฒนาคุณลักษณะของนักเรียนที่ยั่งยืน
โรงเรียนคณคาราม สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 10

การบริหารจัดการเชิงคุณภาพ วงจรเดมมิ่ง (Deming cycle)

๖) กระบวนการดำเนินงานเชิงระบบการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนด้วยโครงการโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพโดยใช้กระบวนการ ๔ สร้าง ดังภาพประกอบ

นวัตกรรมด้านกระบวนการ เรื่อง มรรคนายกวัยใส ใส่ใจพิธีพุทธ

YBL Model

Yong Buddha Leadership

Young :เยาวชนคนหนุ่มสาว ที่เป็นกำลังสำคัญในการสืบต่อพระพุทธศาสนา

เนื่องจากการทำพิธีทางศาสนา (พุทธศาสนา) ของไทยในปัจจุบันส่วนมาก ไม่ว่าจะเป็กิจกรรมของทางวัดหรือพิธีกรรมต่างๆ คนเฒ่าคนแก่จะเป็นกำลังหลัก ในการดำเนินกิจกรรมเหล่านั้น หากวันหนึ่งสิ้นคนเฒ่าคนแก่ไปแล้ว พิธีกรรมที่สำคัญของพระพุทธศาสนาก็จะดับสิ้นไปตามกาลเวลา การฝึกอบรมเยาวชนให้เป็นผู้นำ จิตอาสาในการประกอบศาสนกิจ ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่จะช่วยสืบต่อพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนต่อไป

Buddhist : พุทธศาสนิกชน

พุทธศาสนิกชน ก็เป็นกำลังสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะช่วยให้พระพุทธศาสนาสืบไปเบื้องหน้า การที่จะเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีนั้นก็ต้องฝึกหัด ขัดเกลา ตั้งแต่เด็ก คือ การฝึกหัดให้ตั้งกาย เข้มแข็งพระพุทธศาสนาเข้าถึงหลักธรรมอันแท้จริงของพระพุทธองค์ รู้และเข้าใจจนสามารถนำหลักธรรมต่างๆ ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างมีความสุข เมื่อชีวิตมีความสุขแล้วก็จะทำให้ทุกคนเป็นคนดี เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีที่ช่วยกันสืบต่อพระพุทธศาสนาต่อไป

Leader : ผู้นำ

การที่เราจะเป็นผู้นำที่ดีได้นั้นก็ย่อมหมายความว่า ต้องมีหลักธรรมนำจิตใจ ให้เป็นคนดี มีจิตอาสาที่จะช่วยเหลือผู้อื่น การเป็นผู้นำทางพุทธศาสนาเป็นจิตอาสาที่ไม่ได้มีเงินมีทองเป็นสิ่งตอบแทน แต่ผลตอบแทนที่ยิ่งใหญ่ คือ บุญบารมีที่จะช่วยเกื้อหนุนให้เรามีความสุข สุขทั้งกาย สุขทั้งใจ

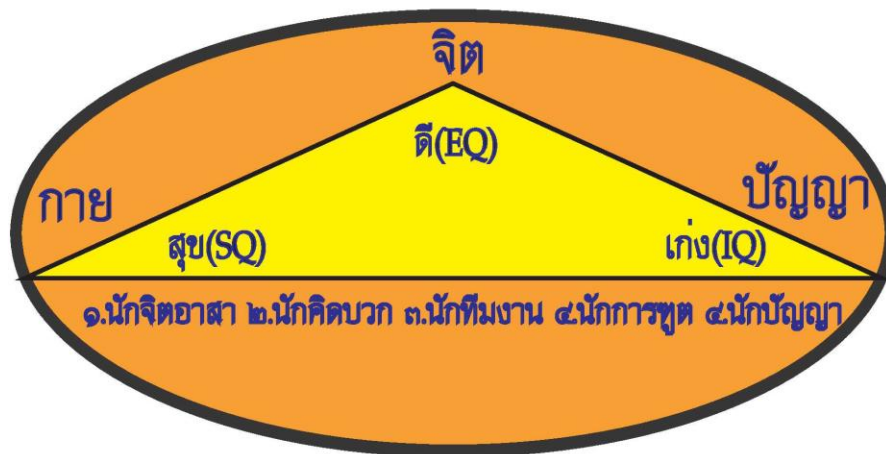
รูปแบบวัฏกรรม (MODEL) โครงการคุณธรรมทั้งระบบในโรงเรียน

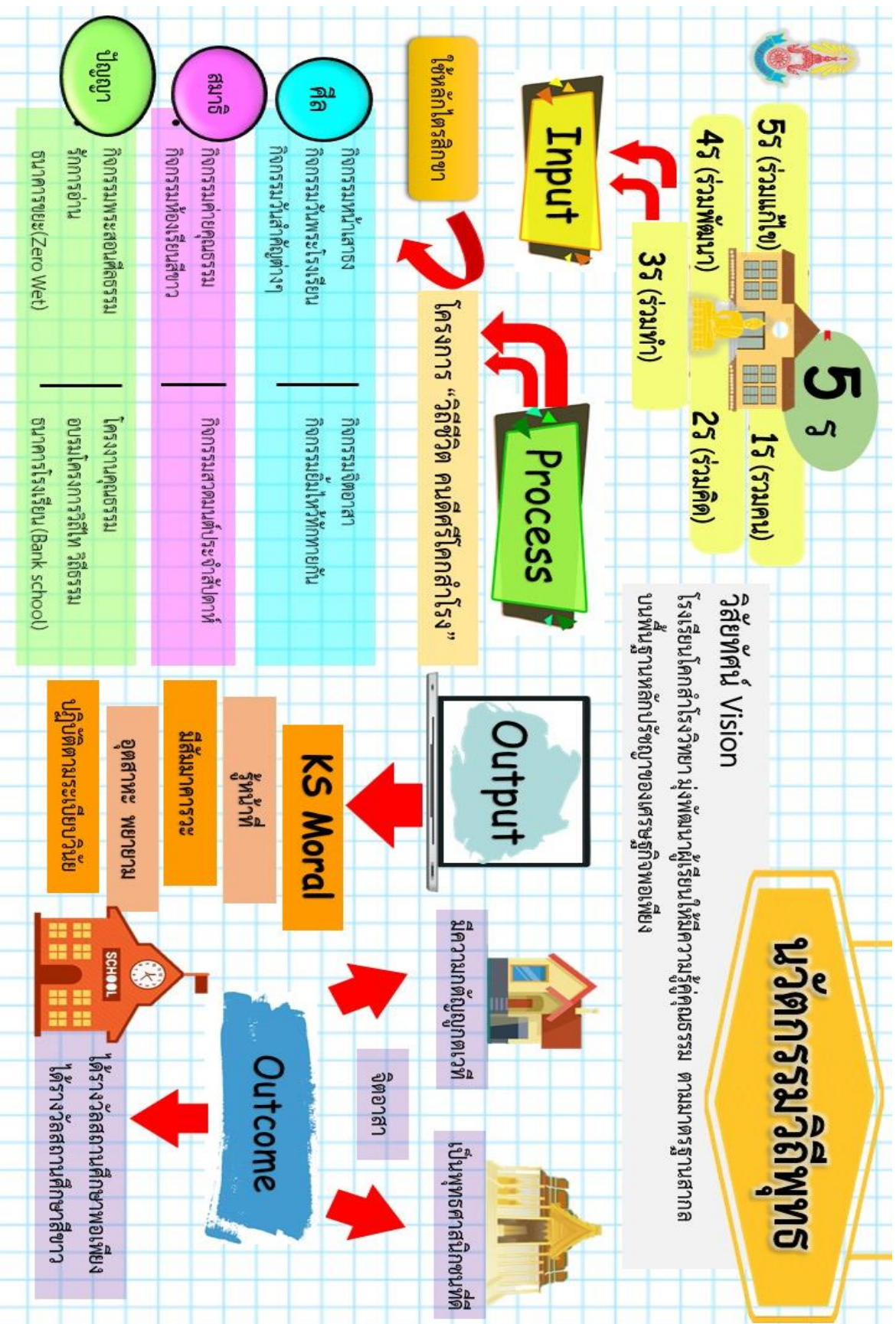

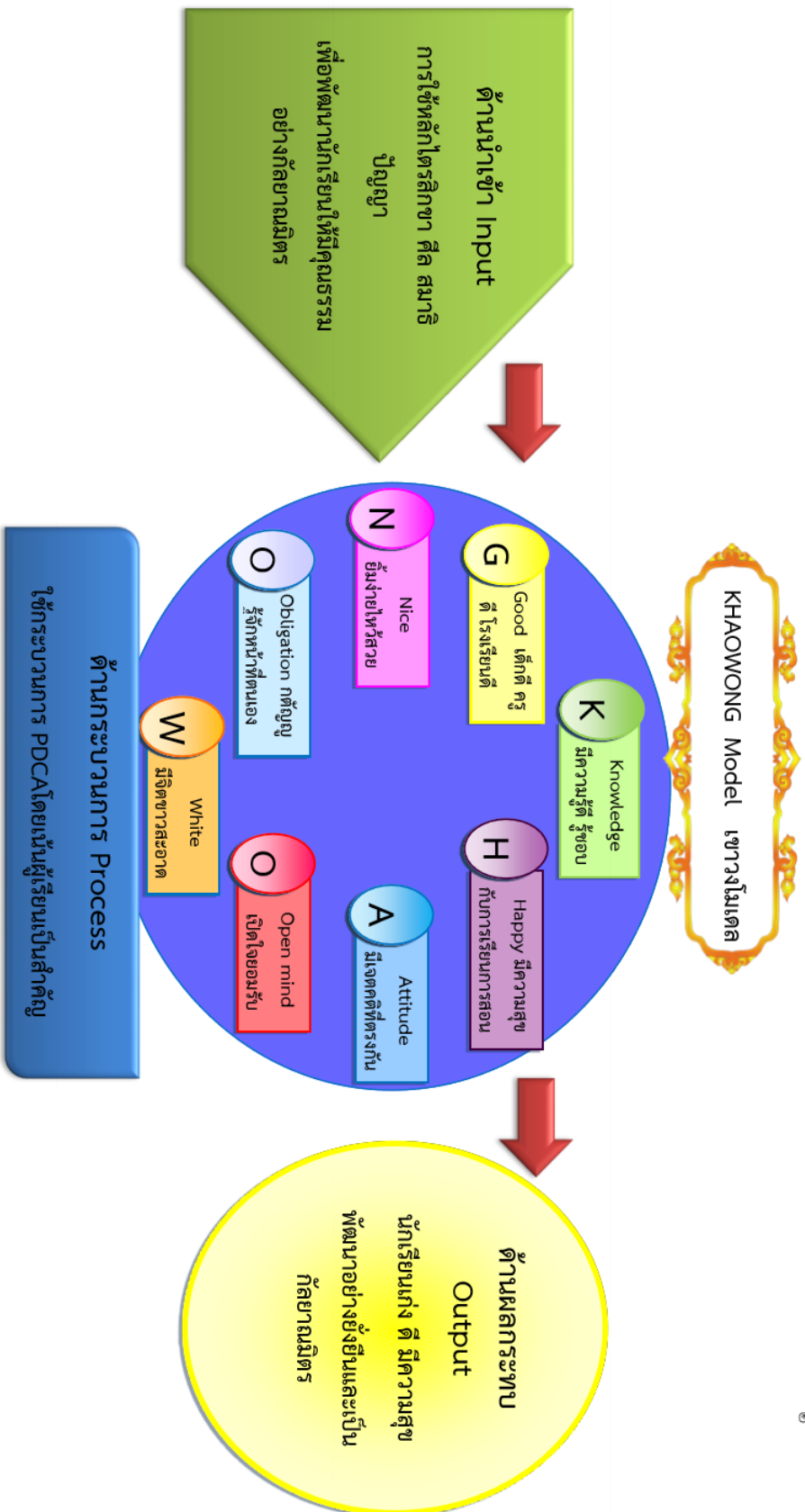
Watsrilom Model

๓ วิธี ๙ ทางสู่อาเซียนและมาตรฐานสากล

๓ วิธี	๙ ทาง			อาเซียน-สากล
๑.วิถีลูกเสือ	๑.๑ สุขภาพ	๑.๒ จิตอาสา	๑.๓ พัฒนาสังคม	รู้
๒.วิถีพุทธ	๒.๑ ศิล	๒.๒ สมานธิ	๒.๓ ปัญญา	ตื่น
๓.วิถีประชาธิปไตย	๓.๑ คารวะธรรม	๓.๒ สามัคคีธรรม	๓.๓ ปัญญาธรรม	เบิกบาน

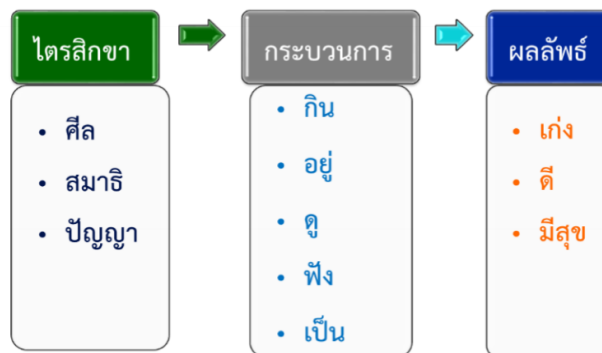

๑

โรงเรียนบางเสด็จวิทยาคม สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต ๕ จังหวัดอ่างทอง
๑. นวัตกรรม เรื่อง ไตรสิกขาพัฒนาชีวิวิถีพุทธ

นวัตกรรมด้านกระบวนการ (Process)
“ไตรสิกขาพัฒนาชีวิวิถีพุทธ”

ศีล

กิจกรรมออกกำลังกายตามวิถีพุทธ
กิจกรรมพิจารณาจิต เจริญปัญญา ก่อนรับประทานอาหาร
กิจกรรมบริหารจัดการเจริญปัญญา ก่อนเข้าเรียน

สมาธิ

กิจกรรมออกกำลังกายตามวิถีพุทธ
กิจกรรมพิจารณาจิต เจริญปัญญา ก่อนรับประทานอาหาร
กิจกรรมบริหารจัดการเจริญปัญญา ก่อนเข้าเรียน

ปัญญา

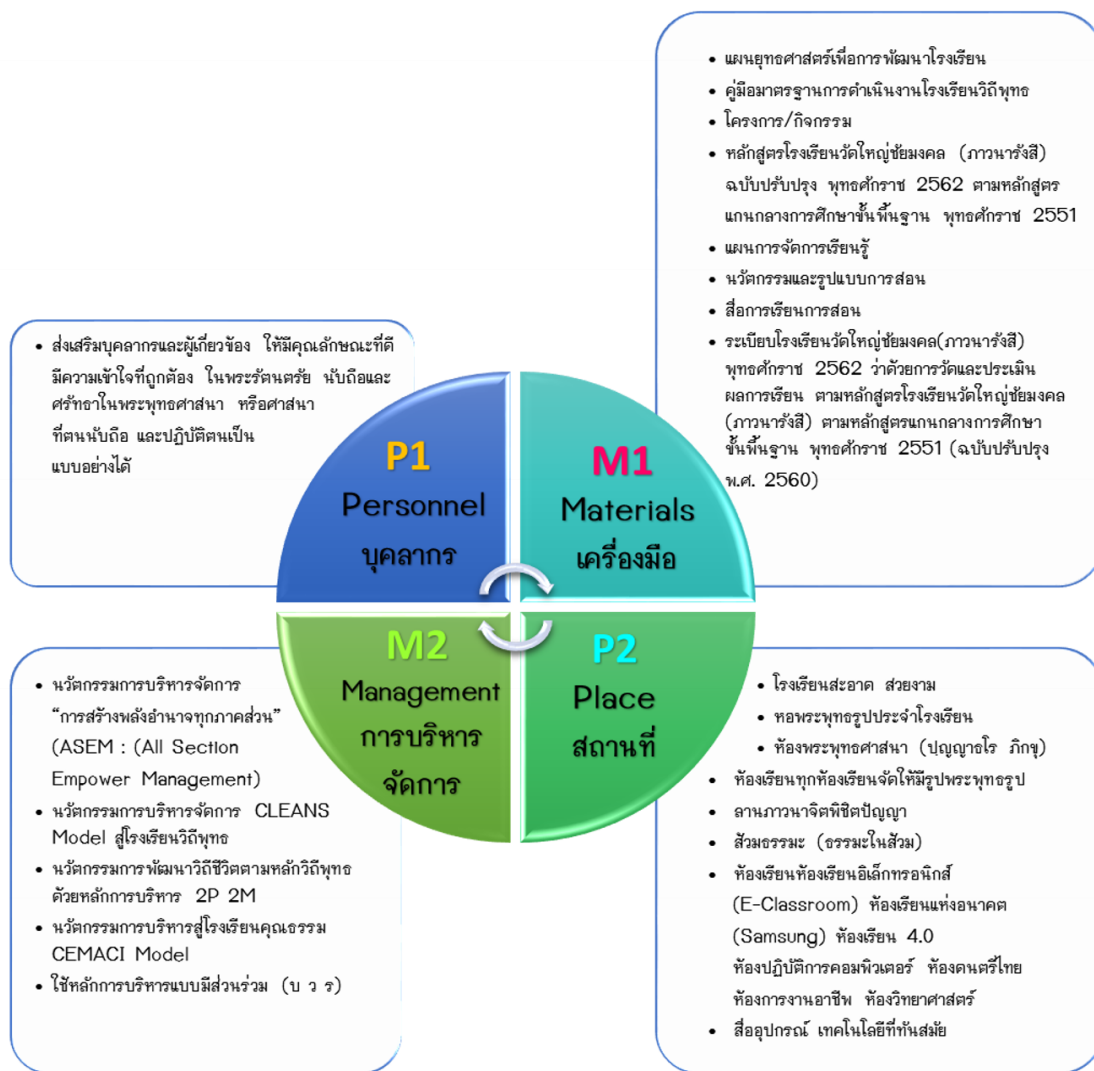
กิจกรรมค่ายบางเสด็จคนดีวิถีพุทธต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง
กิจกรรมใฝ่รู้ใฝ่เรียนธรรมศึกษา
กิจกรรมการเรียนรู้บูรณาการวิถีพุทธ
กิจกรรมพระสอนศีลธรรม
กิจกรรมบ้านหลังเล็กเรียน

แผนผังแสดงนวัตกรรมด้านกระบวนการ (Process) “ไตรสิกขาพัฒนาชีวิวิถีพุทธ”

การพัฒนาวิถีชีวิตตามหลักวิถีพุทธ

ด้วยนวัตกรรมบริหาร ๒P ๒M

โรงเรียนวัดใหญ่ชัยมงคล(ภาวนารังสี)

แผนภาพ แสดงการพัฒนาวิถีชีวิตตามหลักวิถีพุทธ
ด้วยนวัตกรรมบริหาร 2P 2M

ตัวอย่าง
การขับเคลื่อนพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ
ระดับเขตพื้นที่การศึกษา

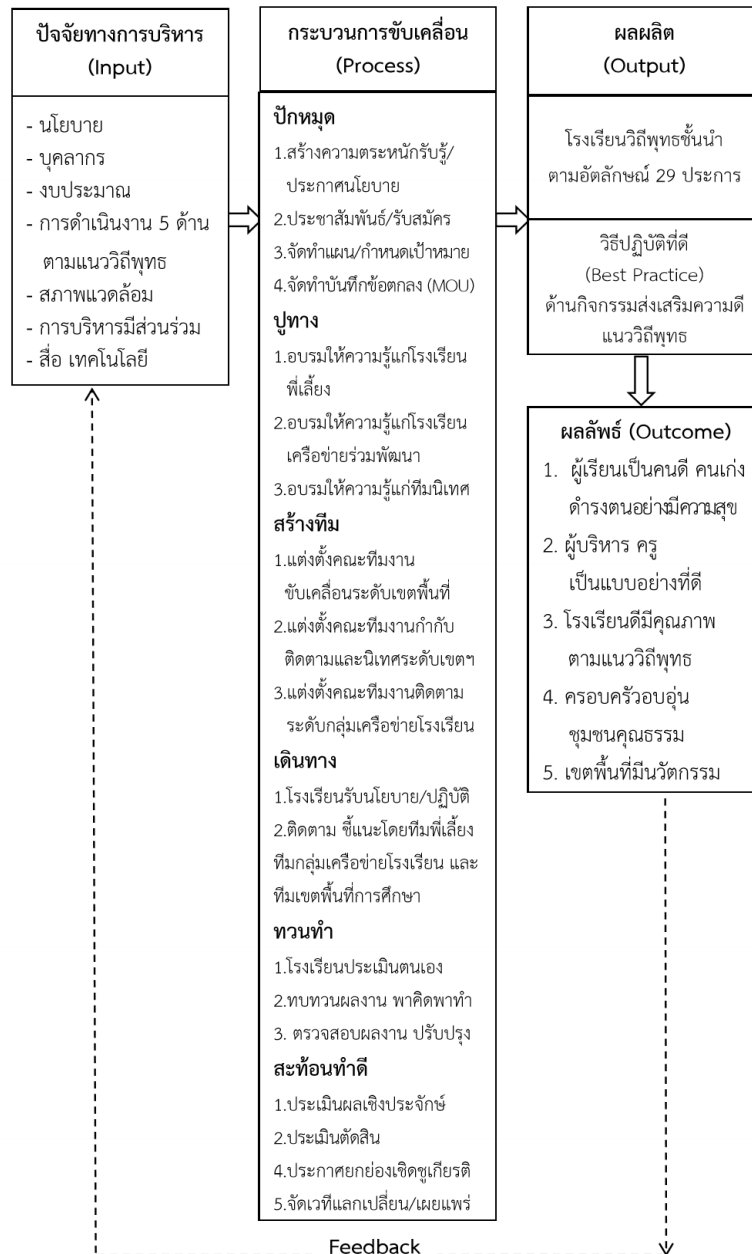
การขับเคลื่อนการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธสู่โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงใหม่ เขต 4

การดำเนินการขับเคลื่อนการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธสู่โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงใหม่ เขต 4 ได้ใช้แนวคิดทฤษฎีเชิงบริหารจัดการ โดยนำทฤษฎีระบบ (System Theory) ของ Daniel Katz & Robert Kahn ที่มีแนวคิดว่าการจัดการมีลำดับที่ต่อเนื่องกันเป็นระบบ ซึ่งได้จัดไว้เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระเบียบ และต่างมีสัมพันธ์ภาพหรือปฏิสัมพันธ์กันโดยตลอดกับระบบอื่น ๆ แม้จะมีระบบรอง ๆ หรือย่อย ๆ ลงไป แต่ต้องผูกพันอยู่กับระบบใหญ่เสมอ ตั้งแต่ขั้นตอนป้อนเข้า (Input) จนถึงขั้นสุดท้าย คือผลสำเร็จออกมา (Output) (บรรยงค์ โตจินดา, 2542, น. 70) อีกทั้งนำแนวคิดการมีส่วนร่วม The Concept of articipation) มาใช้ในการขับเคลื่อน เพราะมีความเชื่อว่า “การบริหารแบบมีส่วนร่วม” ที่เปิดโอกาสให้บุคคลทั้งภายในและภายนอกหน่วยงานเข้ามามีส่วนร่วม จะทำให้ทุกคนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และเกิดพลังในการขับเคลื่อนพัฒนาไปสู่เป้าหมายให้สัมฤทธิ์ผลได้ นอกจากนี้ ยังได้ใช้แนวคิดการบริหารคุณภาพตามวงจรเดมมิ่ง ของเอดวาร์ด เดมมิ่ง (W.Edwards Deming) โดยนำมาใช้เป็นเครื่องมือในกระบวนการทำงานที่เรียกว่า วงล้อ PDCA ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ต้องปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

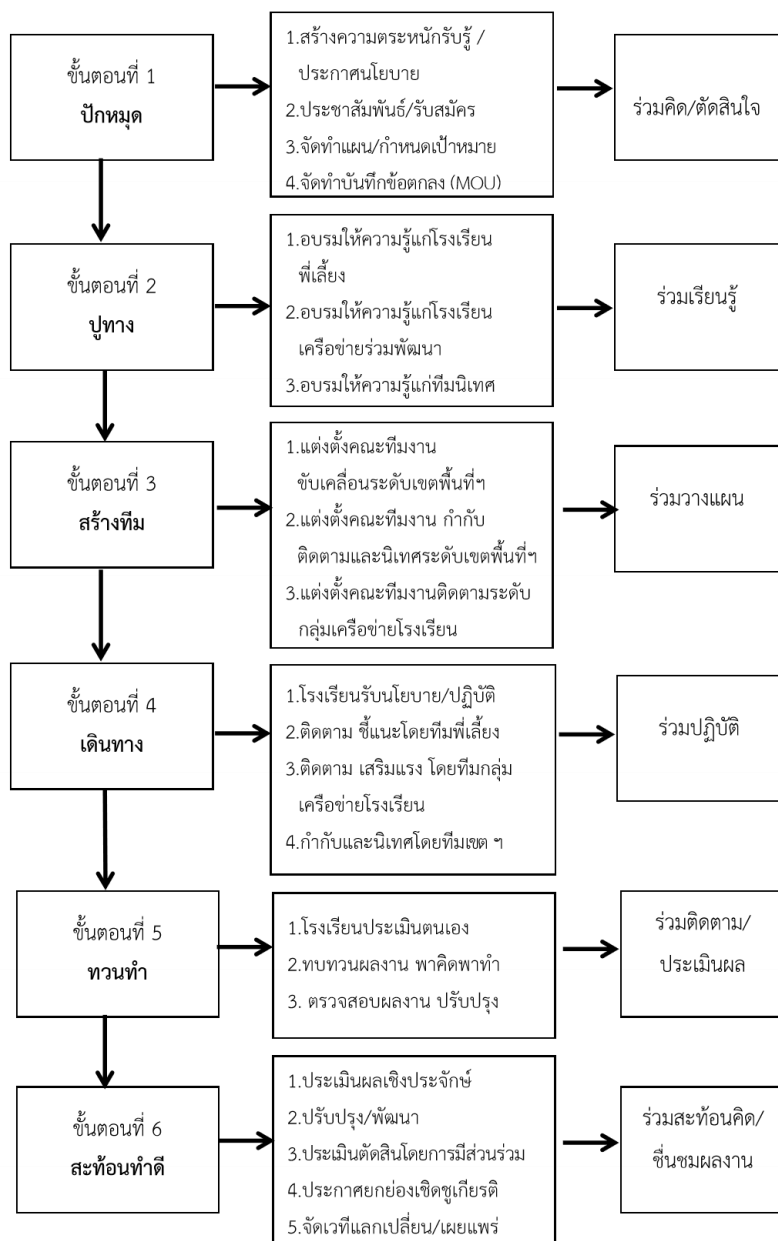
การสร้างกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธสู่โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงใหม่ เขต 4 ดำเนินการดังนี้

1. นำข้อมูลที่ได้จากการดำเนินการในปีการศึกษา 2560 มาเป็นข้อมูลในการวางแผน สังเคราะห์เอกสารนโยบาย ศึกษาแผนแม่บทที่ส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 1(พ.ศ.2559-2564) แนวคิดทฤษฎีเชิงบริหารจัดการ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูล
2. ยกร่างกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธสู่โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำโดยใช้หลักการมีส่วนร่วม ซึ่งได้ (ร่าง)กระบวนการขับเคลื่อน 6 ขั้นตอน ดังนี้ 1) ปักหมุด 2) ปูทาง 3) สร้างทีม 4) เดินทาง 5) ทวนทำ และ 6) สะท้อนทำดี
3. ตรวจสอบความสมเหตุสมผลเชิงทฤษฎี ความเป็นไปได้ และความสอดคล้องของกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธสู่โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำโดยใช้หลักการมีส่วนร่วม ที่ได้ยกร่างไว้ ว่ามีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากน้อยเพียงใด โดยเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 คน ด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection)
4. ปรับปรุง แก้ไข ร่างกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธสู่โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำโดยใช้หลักการมีส่วนร่วม ตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ โดยผู้เชี่ยวชาญเสนอแนะให้สอดแทรกรายละเอียดเนื้อหาการมีส่วนร่วม ให้เห็นความเชื่อมโยงในแต่ละขั้นตอนให้ชัดเจน ในการนี้ จึงได้ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะ ทำให้ได้กระบวนการขับเคลื่อน 6 ขั้นตอน ที่มีความถูกต้อง ครบถ้วนและมีความสมบูรณ์ดังนี้

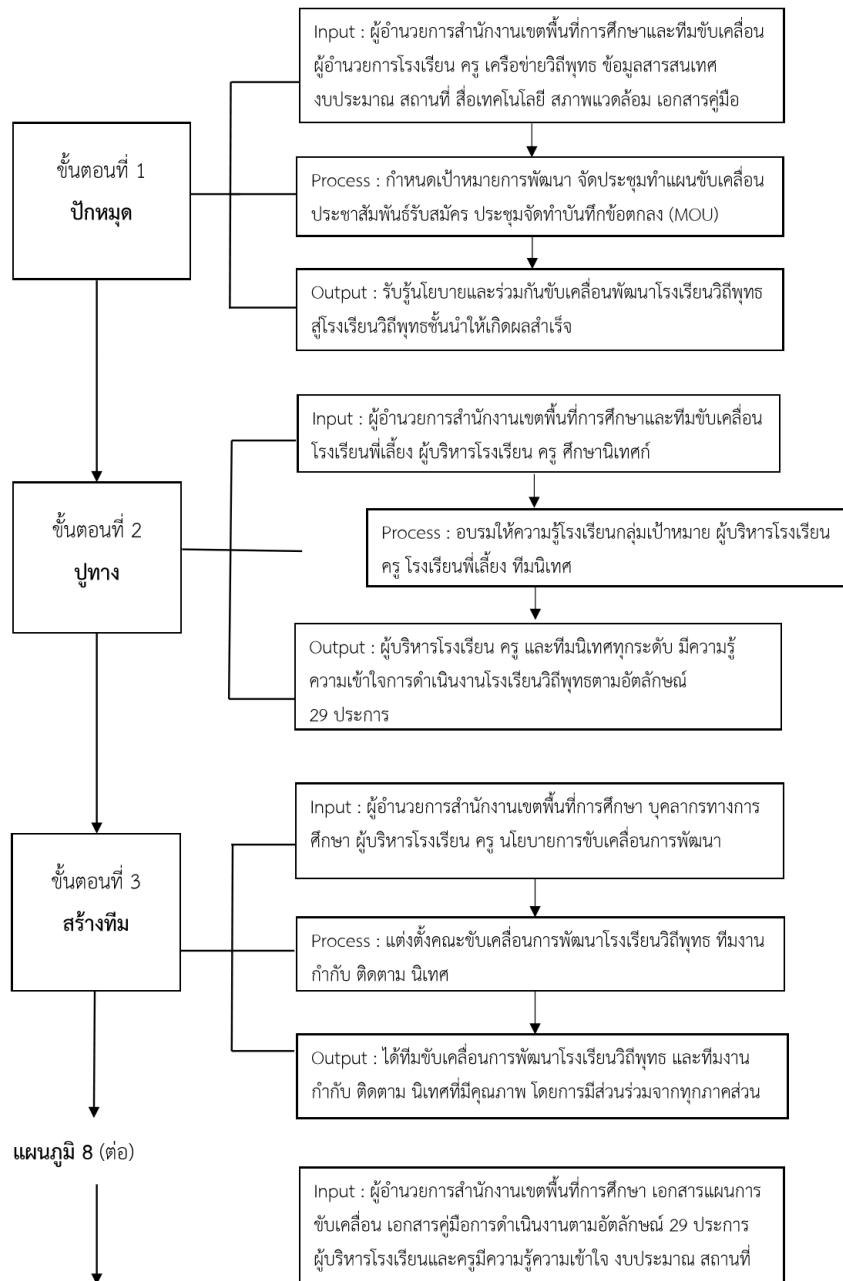
แผนภาพที่ 1 กรอบการขับเคลื่อนการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธสู่โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ
โดยใช้หลักการมีส่วนร่วม

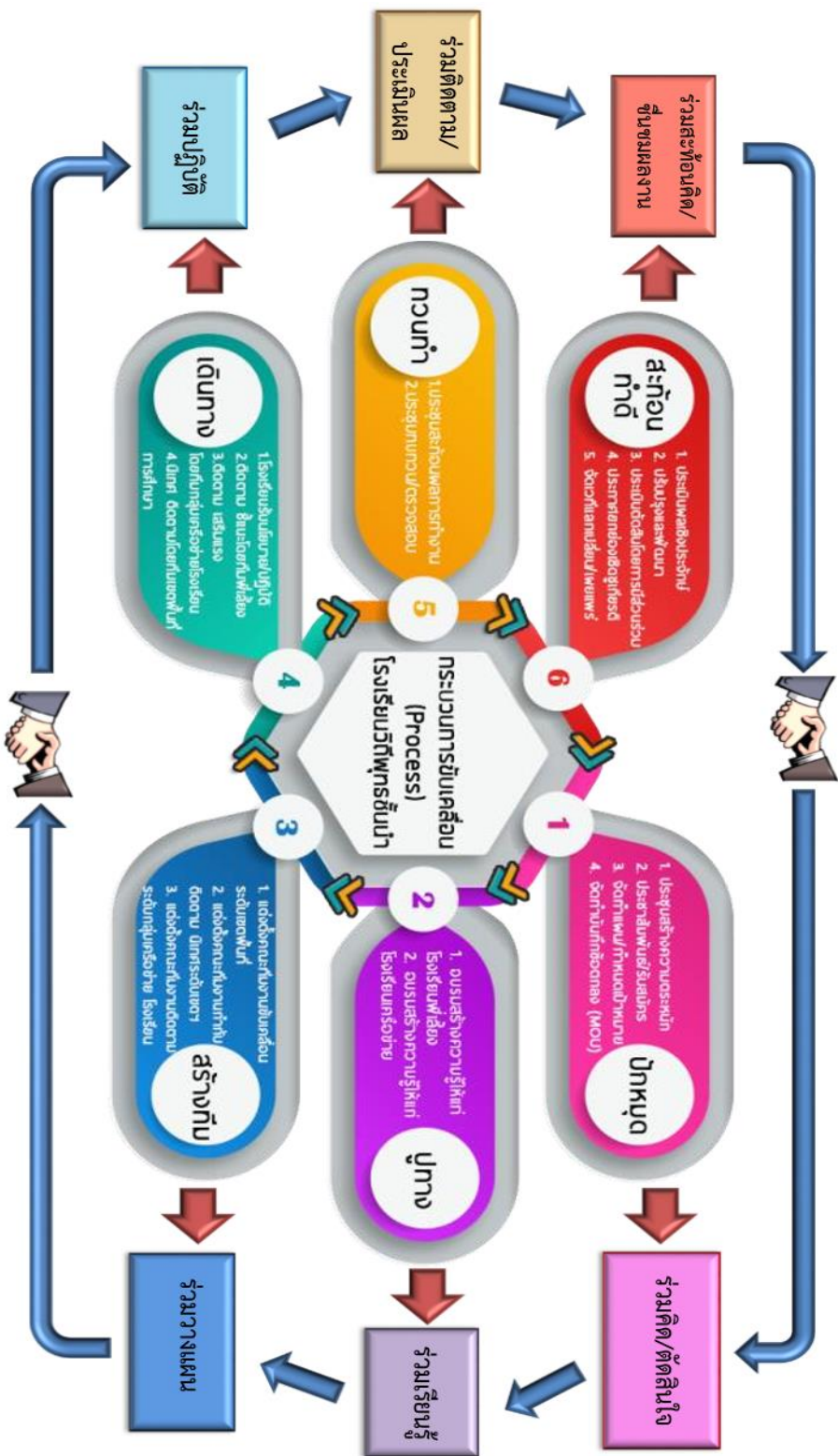

แผนภาพที่ 2 แสดงความสอดคล้องของกระบวนการขับเคลื่อนการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ
สู่โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำโดยใช้หลักการมีส่วนร่วม

แผนภาพที่ 3 แสดงรายละเอียดการขับเคลื่อนการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธสู่โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำตามทฤษฎีระบบ (System Theory)

แผนภาพที่ 4 การขับเคลื่อนการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธสู่โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำโดยใช้หลักการมีส่วนร่วม
สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงใหม่ เขต 4

ภาคผนวก

ก.เอกสาร เกี่ยวกับโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

มาตรา ๕๔ รัฐต้องดำเนินการให้เด็กทุกคนได้รับการศึกษาเป็นเวลาสิบสองปี ตั้งแต่ก่อนวัยเรียนจนจบการศึกษาภาคบังคับอย่างมีคุณภาพโดยไม่เก็บค่าใช้จ่าย

รัฐต้องดำเนินการให้เด็กเล็กได้รับการดูแลและพัฒนา ก่อนเข้ารับการศึกษาตามวรรคหนึ่ง เพื่อพัฒนาร่างกาย จิตใจ วินัย อารมณ์ สังคม และสติปัญญาให้สมกับวัย โดยส่งเสริมและสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคเอกชนเข้ามีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย

รัฐต้องดำเนินการให้ประชาชนได้รับการศึกษาตามความต้องการในระบบต่าง ๆ รวมทั้งส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต และจัดให้มีการร่วมมือกันระหว่างรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคเอกชน ในการจัดการศึกษาทุกระดับ โดยรัฐมีหน้าที่ดำเนินการ กำกับ ส่งเสริม และสนับสนุนให้การจัดการศึกษาดังกล่าวมีคุณภาพ และได้มาตรฐานสากล ทั้งนี้ ตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติซึ่งอย่างน้อยต้องมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติ และการดำเนินการและตรวจสอบการดำเนินการให้เป็นไปตามแผนการศึกษาแห่งชาติด้วย

การศึกษาทั้งปวงต้องมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีวินัย ภูมิใจในชาติ สามารถเชี่ยวชาญได้ตามความถนัดของตน และมีความรับผิดชอบต่อครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

...

มาตรา ๖๗ รัฐพึงอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น

ในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาอื่นเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านาน รัฐพึงส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาและการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญา และต้องมีมาตรการและกลไกในการป้องกันมิให้มีการบ่อนทำลายพระพุทธศาสนาไม่ว่าในรูปแบบใด และพึงส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนมีส่วนร่วมในการดำเนินมาตรการหรือกลไกดังกล่าวด้วย

ภาพที่ ๒ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ มาตรา ๕๔ แสดงถึงแนวทางการจัดการศึกษาอย่างเป็นองค์รวม และกำหนดให้รัฐสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของทุกภาคส่วน และ มาตรา ๖๗ แสดงถึงความสำคัญของการที่รัฐพึงส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญา โดยการสร้างความมีส่วนร่วมกับพุทธศาสนิกชน”

บทมหาเถรสมาคมให้ส่งเสริมและสนับสนุนโรงเรียนวิถีพุทธ

มหาเถรสมาคม

ครั้งที่ ๑๓/๒๕๔๗

สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม

มติที่ ๒๐๗/๒๕๔๗

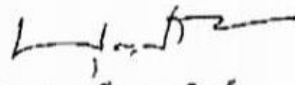
เรื่อง ส่งเสริมและสนับสนุนโรงเรียนวิถีพุทธ

ในการประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๓/๒๕๔๗ เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๔๗ เลขาธิการมหาเถรสมาคมเห็นว่า สมเด็จพระพุทธปาพจนบดี ผู้ปฏิบัติหน้าที่ สมเด็จพระสังฆราช ประธานกรรมการมหาเถรสมาคม บรมภวัก กะทรวงศศึกษาธิการ ได้มีโครงการโรงเรียนวิถีพุทธซึ่งหมายถึงโรงเรียนระบบปกติทั่วไป แต่เน้นการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียน โดยรวมของสถานศึกษา เน้นการรอบคอบพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาชีวิตผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม นสวงหาปัญญาและมีเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต โรงเรียนวิถีพุทธจึงเป็นโรงเรียนที่ก้าววิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่ แต่เดิมมา ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจชีวิตแท้จริง และสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยอาศัยระบบการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ๓ ประการ คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา มาใช้ในการฝึกอบรมให้ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้าน สู่การพัฒนาที่สมบูรณ์ได้

หากเจ้าคณะพระสังฆาธิการให้การสนับสนุนโรงเรียนวิถีพุทธในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านวิชาการ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ และให้ความร่วมมือจัดกิจกรรมของโรงเรียน เป็นต้น ก็จะเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ บ้านเมือง ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของ การดำรงชีวิต โดยส่วนรวมของประชาชน

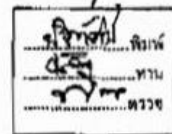
- ๒ -

ที่ประชุมพิจารณาแล้วลงมติเห็นชอบ ให้เจ้าคณะพระสังฆาธิการทุกระดับ ส่งเสริมและสนับสนุนโรงเรียนวิถีพุทธ และให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติแจ้ง เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค และรองเจ้าคณะภาค เพื่อทราบ แจ้งเจ้าคณะจังหวัด เพื่อ แจ้งวัดในเขตปกครองให้การส่งเสริมและสนับสนุนโรงเรียนวิถีพุทธดังกล่าว ตามความ เหมาะสม

(นางบุญศรี พานะจิตต์)

รองผู้อำนวยการ รักษาราชการแทน
ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
เลขาธิการมหาเถรสมาคม

กฎหมาย/แผนพัฒนาประเทศ/ข้อบัญญัติ ที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการศึกษาวิถีพุทธ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้มีบทบัญญัติมาตราที่ ๕๔ ที่เกี่ยวกับการให้การศึกษาตลอดชีวิต และพัฒนาการเรียนรู้ตั้งแต่เด็กเล็กก่อนวัยเรียน ให้มีการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมให้เป็นคนดี มีวินัย ภูมิใจในชาติ มีความเชี่ยวชาญตามความถนัดและมีความรับผิดชอบ หมวด ๑๖ ว่าด้วยการปฏิรูปประเทศนั้น ได้กล่าวถึงการพัฒนาคูหาให้มีความสามารถทางด้านวิชาการและวิชาชีพและจิตวิญญาณความเป็นครู รวมทั้งมีกลไกสร้างระบบคุณธรรมในการบริหารงานบุคคลของผู้ประกอบวิชาชีพครู ใน มาตรา ๖๗ ความว่า รัฐพึงอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่นอธิบายประกอบว่า “ในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านาน รัฐพึงส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาและการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อให้เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญา และต้องมีมาตรการและกลไกในการป้องกันมิให้มีการบ่อนทำลายพระพุทธศาสนาไม่ว่าในรูปแบบใด และพึงส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนมีส่วนร่วมในการดำเนินมาตรการหรือกลไกดังกล่าวด้วย”

ในส่วนของมาตรการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการนโยบายการศึกษาของประเทศนั้น ได้มีการกำหนดเป็นนโยบายหรือกฎหมายรองรับหลายภาคส่วน ดังยกเป็นหลักการประกอบ ๔ ส่วน ต่อไปนี้

๑. กรอบหลักการของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔) ได้แสดงว่าจะเน้นในการน้อมนำและประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง ในการพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ เป็นสำคัญ ซึ่งเริ่มใช้มาตั้งแต่แผนฉบับที่ ๘ เป็นหลักการสำคัญตั้งต้นก่อนการพัฒนาด้านเศรษฐกิจสังคม

๒. แผนยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี (๒๕๖๐ - ๒๕๗๙) ซึ่งเป็นแผนแม่บทสำคัญต่อทิศทางการพัฒนาคนไทยและประเทศไทยในระยะของการปฏิรูปประเทศ ได้กำหนดวิสัยทัศน์ “ประเทศมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืนเป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” โดยเน้นด้านการพัฒนาคนให้ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

๓. พระราชบัญญัติการศึกษาชาติ มาตรา ๔ ได้ให้ความหมายขององค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา นับแต่ความหมายของ “การศึกษา” เป็นต้น ซึ่งมีจุดมุ่งหมายให้ทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อการจัดการศึกษามีความเข้าใจและสามารถปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกันซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการที่รัฐได้ให้การดูแลการศึกษาทุกรูปแบบ เช่น การศึกษาในระบบ นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

มาตรา ๖ เป็นมาตราที่สำคัญที่กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาว่าต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายจิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขและมีความสอดคล้องกับ หมวด ๔ มาตรา ๒๒ ถึง ๓๐ ซึ่งกำหนดแนวการจัดการศึกษาที่พัฒนาผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวม พัฒนาทั้งคุณธรรม จริยธรรม กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่มีความหมายต่อชีวิตผู้เรียน สอดคล้องกับความสนใจ ความถนัด ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติเพื่อเกิดประสบการณ์จริง บูรณาการความรู้ คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา พัฒนาผู้สอนให้มีพัฒนาการทางวิชาชีพ ในมิติของการวิจัย มีการประเมินผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวมตามสภาพจริงรวมถึงและการทดสอบที่ทำเป็นระยะ ควบคู่ไปในกระบวนการเรียนการสอน และใช้วิธีการที่หลากหลายในการจัดสรรโอกาสการเข้าศึกษาต่อ และนำผลการประเมินมาประกอบการพิจารณา ส่วนหลักสูตรแกนกลางให้คำนึงถึงความเป็นไทย เป็นพลเมืองที่ดี

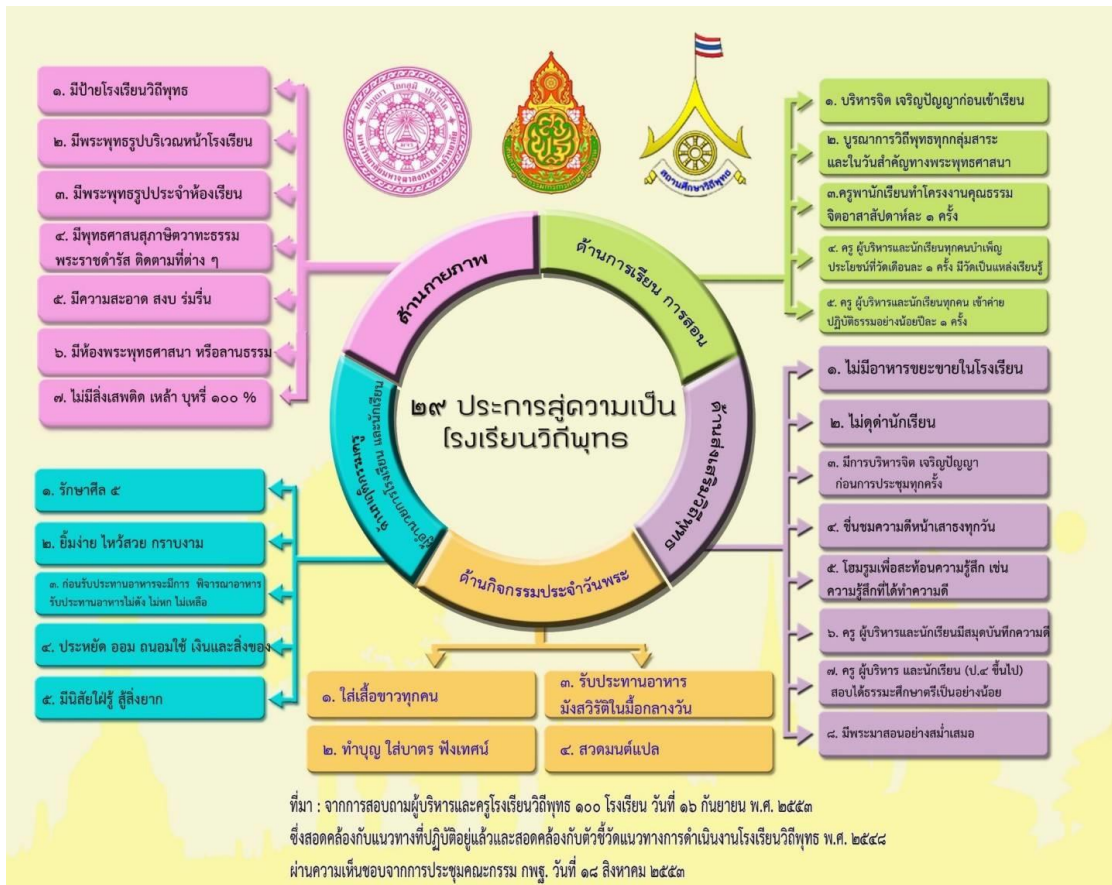
ของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ และการศึกษาต่อ ศึกษาเรียนรู้ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหา ในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ สร้างโอกาสให้ครอบครัว ชุมชน เอกชน ฯลฯ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

๔. คณะรัฐมนตรี ได้มีมติเห็นชอบแผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ.๒๕๕๙ - ๒๕๖๔) เป็นแผนแม่บทระดับชาติ เมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๕๙ เพื่อให้ทุกหน่วยงานใช้แผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ.๒๕๕๙ - ๒๕๖๔) เป็นแผนแม่บท (Master Plan) เป็นกรอบและทิศทางในการปฏิบัติการในการส่งเสริมคุณธรรมของทุกหน่วยงาน โดยมีเป้าประสงค์ ดังนี้

“สังคมไทยมีคุณธรรม คนไทยปฏิบัติตนตามหลักคำสอนทางศาสนาที่ตนนับถือ น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติ อารงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันดีงามของไทย และอยู่ร่วมกันด้วยสันติสุขในประเทศไทยประชาคมอาเซียนและประชาคมโลกอย่างยั่งยืน”

เมื่อวิเคราะห์ หลักการสำคัญในด้านการส่งเสริมและปฏิรูปการศึกษานับแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และนโยบายที่กำหนดไปในทิศทางเดียวกันที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ แผนยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี และพระราชบัญญัติการศึกษาของชาติ โดยสรุปจะเห็นว่ารัฐมีแผนการที่จะส่งเสริมการศึกษาที่เป็นการพัฒนาผู้ประชาชนทุกระดับอายุ ให้มีลักษณะของความเป็นประชาชนที่เผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเท่าทัน เป็นบุคคลที่มีความรู้ มีทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ และมีวินัย มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์และมีคุณธรรมจริยธรรม เป็นที่ทราบกันว่า ในรัฐให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศ และการแก้ปัญหาด้าน การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมต่าง ๆ โดยให้ความสำคัญและตั้งหลักที่การศึกษาเพื่อพัฒนาคนการปฏิรูปการศึกษา ๒ ครั้ง ที่ผ่านมา รวมถึงการเริ่มต้นการปฏิรูปการศึกษาครั้งที่ ๓ ของประเทศไทย มุ่งเน้นการแก้ปัญหาและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนเป็นสำคัญ

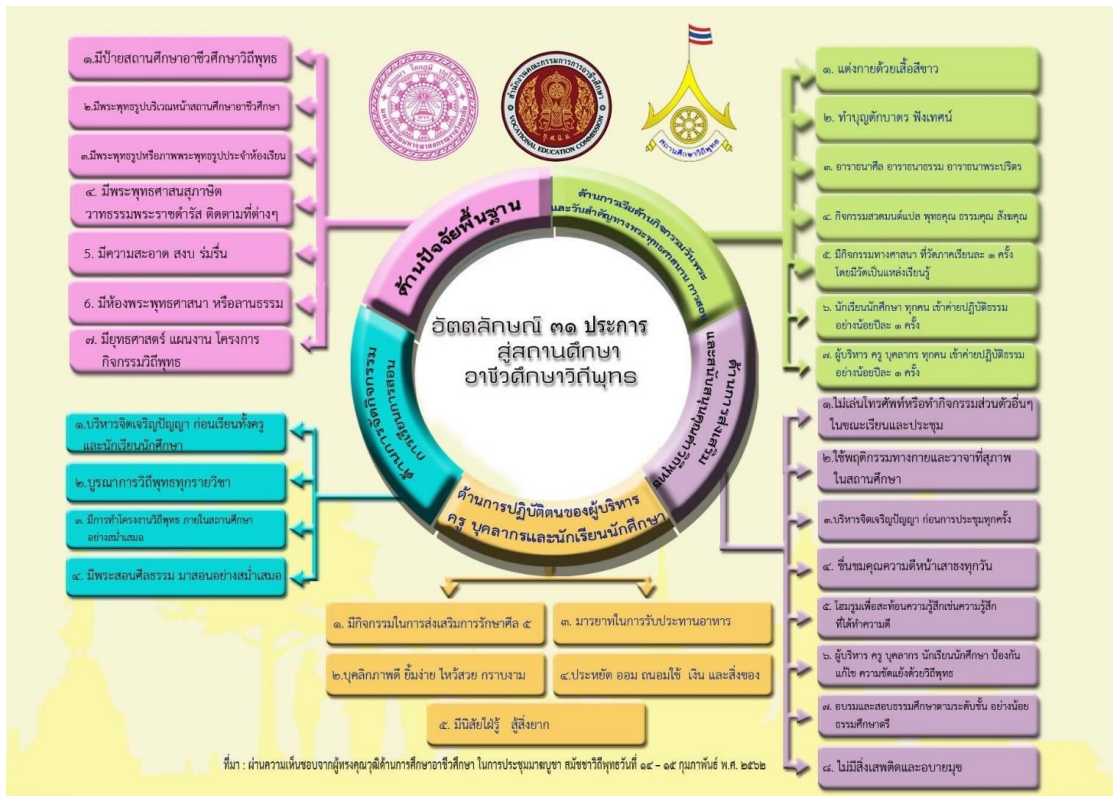
ข.ตัวชี้วัด วิถีพุทธในสังกัดต่างๆ

ที่มา : จากการสอบถามผู้บริหารและครูโรงเรียนวิถีพุทธ ๑๐๐ โรงเรียน วันที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๓
ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางที่ปฏิบัติอยู่แล้วและสอดคล้องกับตัวชี้วัดแนวทางทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ พ.ศ. ๒๕๕๔
ผ่านความเห็นชอบจากการประชุมคณะกรรมการ กพร. วันที่ ๑๘ สิงหาคม ๒๕๕๓

ที่มา : ผ่านความเห็นชอบจากผู้ทรงคุณวุฒิในงานวันมหาบูชา สมัชชาวิถีพุทธวันที่ ๑๔ - ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๒
ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางที่ปฏิบัติอยู่แล้วและสอดคล้องกับตัวชี้วัดแนวทางทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ พ.ศ. ๒๕๕๔

ที่มา : ผ่านความเห็นชอบจากผู้ทรงคุณวุฒิในงานวันมหาบูชา สมัชชาวิถีพุทธวันที่ ๑๔ - ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๒ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางที่ปฏิบัติอยู่แล้วและสอดคล้องกับตัวชี้วัดแนวทางกาดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ พ.ศ. ๒๕๕๘

ที่มา : ผ่านความเห็นชอบจากผู้ทรงคุณวุฒิในงานวันมหาบูชา สมัชชาวิถีพุทธวันที่ ๑๔ - ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๒ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางที่ปฏิบัติอยู่แล้วและสอดคล้องกับตัวชี้วัดแนวทางกาดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ พ.ศ. ๒๕๕๘

ค.ตัวอย่าง
ป้ายสถานศึกษาวิถีพุทธ

(ชื่อโรงเรียน)
อำเภอ.....จังหวัด.....
เป็นโรงเรียนวิถีพุทธ
โรงเรียนเอกชนประเภทสามัญศึกษา
โดย สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน
และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญวิถีพุทธ
(ชื่อโรงเรียน)
อำเภอ.....จังหวัด.....
โดย สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(ชื่อโรงเรียน)
จังหวัด..... โรงเรียนวิถีพุทธ
สังกัดโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา
โดย สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน
และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สถานศึกษาอาชีวศึกษาวิถียุทธ
(ชื่อสถานศึกษา)

จังหวัด.....

โดย สำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา
และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โรงเรียนวิถียุทธสังกัดกรุงเทพมหานคร
(ชื่อสถานศึกษา)

เขต ..... กรุงเทพมหานคร

โดย สำนักการศึกษากรุงเทพมหานคร
และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

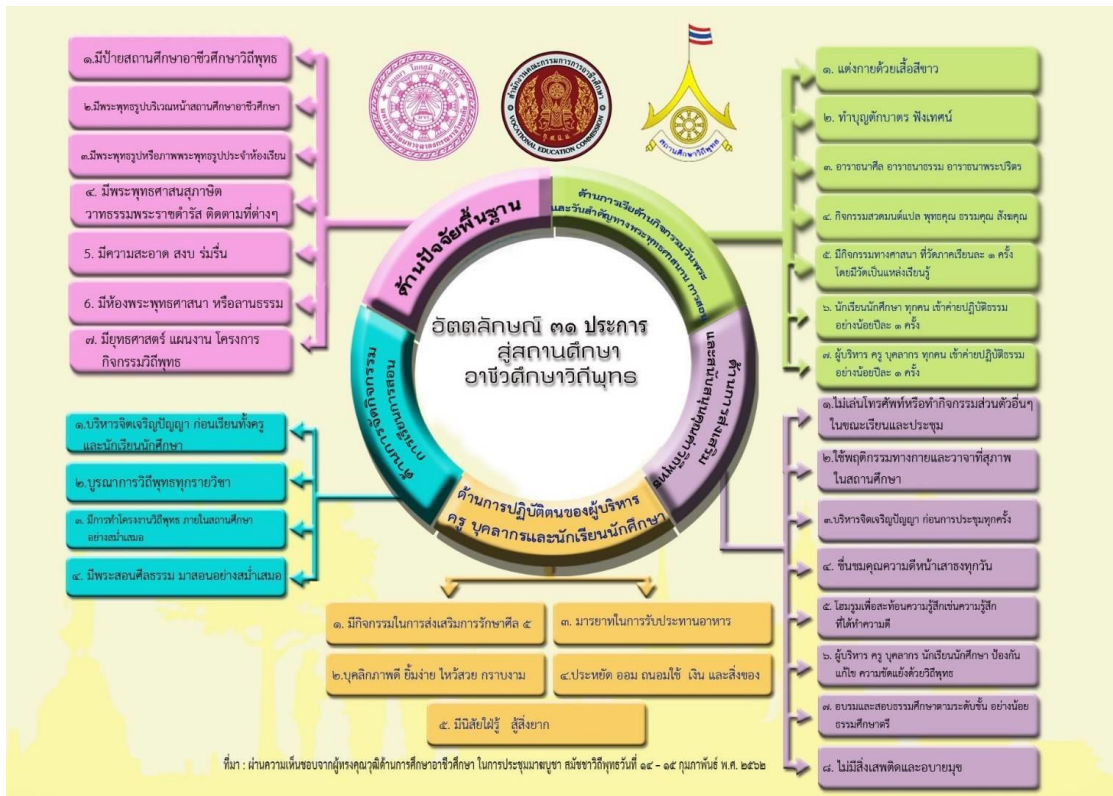
(ชื่อโรงเรียน)

โรงเรียนวิถียุทธสังกัดองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น
ส่วน ..... จังหวัด.....

โดย กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น
และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ง.อัตลักษณ์

สถานศึกษาอาชีวะวิถีพุทธ

ด้านกิจกรรมวันพระและวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๑. ใ้ใส่เสื้อสีขาวทุกคน (ครู ผู้บริหาร ใส่เสื้อขาวในวันพระ)
๒. ทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์ (เฉพาะวันพระ)
๓. อารานาศีล อารานาธรรม อารานาพระปริตรได้
๔. สวดมนต์แปล พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ (เฉพาะวันพระ)
๕. ครู ผู้บริหารและนักเรียนนักศึกษาทุกคนไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัดภาคเรียนละ ๑ ครั้ง มีวัดเป็นแหล่งเรียนรู้
๖. นักเรียนนักศึกษาทุกคนเข้าค่ายปฏิบัติธรรมอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง
๗. ผู้บริหาร และครูทุกคนเข้าค่ายปฏิบัติธรรมอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง

ด้านการส่งเสริมคุณค่าวิถีพุทธ	
๑. ไม่เล่นโทรศัพท์ในขณะที่เรียนและประชุม	
๒. ผู้บริหาร ครู นักเรียนนักศึกษาใช้วาจาสุภาพ	
๓. บริหารจิต เจริญปัญญาก่อนการประชุมทุกครั้ง	
๔. ชื่นชมคุณความดีหน้าเสาธงทุกวัน	
๕. โฮมรูมเพื่อสะท้อนความรู้สึกเช่นความรู้สึกที่ได้ทำความดี	
๖. ผู้บริหาร ครู นักเรียนนักศึกษา ลดความขัดแย้งด้วยวิถีพุทธ	
๗. ครู ผู้บริหาร และนักเรียนนักศึกษาสอบผ่านกระบวนการเรียนรู้ อบรมและสอบธรรมศึกษาตามระดับชั้น อย่างน้อย ธรรมศึกษาตรี	
๘. มีพระมาสอนอย่างสม่ำเสมอ	
๙. ไม่มีสิ่งเสพติดและอบายมุข	
ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน	
๑. ปฏิบัติสมาธิจิตภาวนา ก่อนเรียนทั้งครูและนักเรียน นักศึกษา	
๒. บูรณาการวิถีพุทธทุกรายวิชา	
๓. ครูพานักเรียนนักศึกษาทำโครงการ กิจกรรมจิตอาสา สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง	๑ ภาคเรียนมีโครงการคุณธรรม ๑ ชิ้นงานทั้งโรงเรียน
๔. มีพระมาสอนศีลธรรม อย่างสม่ำเสมอ	

ด้านการปฏิบัติตนของผู้บริหาร ครู บุคลากร และนักเรียนนักศึกษา นักศึกษา

๑. มีกิจกรรมในการส่งเสริมการรักษาศีล ๕	
๒. บุคลิกภาพดี ยิ้มง่าย ใจดี ใจงาม	
๓. ก่อนรับประทานอาหารจะมีการพิจารณาอาหารรับประทานอาหารไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ	มารยาทในการรับประทานอาหาร (เก็บภาชนะ)
๔. ประหยัด ออม ถนอมใช้ เงิน และสิ่งของ	
๕. มีนิสัยใฝ่รู้ ใฝ่ดี ใฝ่ชอบ	ปฏิบัติจริง

บรรณานุกรม

- พระณรงค์เดช อธิมุตโต.ดร (เดชาติลก) (๒๕๖๐). รูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ. พระนครศรีอยุธยา: วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต.สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.๒๕๖๐.
- พระณรงค์เดช อธิมุตโต.(เดชาติลก). เครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ เอกสารประกอบการสัมมนาโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ รุ่นที่ ๘ พระนครศรีอยุธยา: จุฬาบรรณาการ. ๒๕๕๙.
- พระณรงค์เดช อธิมุตโต.ดร (เดชาติลก) (๒๕๕๘). เครือข่ายโรงเรียนวิถีพุทธ. ส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม โครงการโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทาน.พระนครศรีอยุธยา: ส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย [มจร.]. โครงการประจำปี พ.ศ.๒๕๕๗.
- พระไตรปิฎก เล่มที่ ๗ พระวินัยปิฎก เล่มที่ ๗ จุลวรรค ภาค ๒ ปัญจสตักขันธกะ พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ. [ออนไลน์]. เข้าถึง เมื่อ ๙-๖-๕๒
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (๒๕๔๔). ภาษาธรรม. กรุงเทพฯ: เลียงเชียง.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต). (๒๕๔๓). พระพุทธธรรม. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต). (๒๕๔๕). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต). (๒๕๔๖). รู้จักพระไตรปิฎกเพื่อเป็นชาวพุทธที่แท้ พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). โยนิโสมนสิการ วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม ฉบับข้อมูลคอมพิวเตอร์ บทที่ ๑๓ แยกพิมพ์ครั้งแรก. [ออนไลน์].แหล่งที่มา : http://www.watnyanaves.net/uploads/File/books/pdf/yonisomanasikara_t_hinking_in_ways_of_buddhadhamma.pdf.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (๒๕๔๗). ธรรมนุญชีวิต. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). ถึงเวลา มารื้อปรับระบบพัฒนาคนกันใหม่ . พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.๒๕๔๓.
- พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ. ปยุตโต). การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น. กรุงเทพมหานคร: อุษากการพิมพ์. ๒๕๔๗.
- พระมหาสรวิชัย อภิปัญญา. เอกสารประกอบการสัมมนาโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ รุ่นที่ ๘ .อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา: จุฬาบรรณาการ. ๒๕๕๙.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). (๒๕๔๑). คุณธรรมสำหรับนักบริหาร. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- กระทรวงศึกษาธิการ. แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์(ร.ส.พ.).๒๕๔๖.
- กระทรวงศึกษาธิการ. แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ. กรุงเทพมหานคร : อุษากการพิมพ์. ๒๕๔๗.

- สุนน อมรวิวัฒน์. หลักการบูรณาการทางการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรม. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา. ๒๕๔๔.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (๒๕๔๓). คำบรรยายพระไตรปิฎก. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- เอื้อมอร ชลวร. (๒๕๕๔). การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ. วิทยานิพนธ์ครุศาสตร์ดุสิตบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Aj.Sutithev. คุณธรรมจริยธรรมของผู้ประเมิน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://sutithev.blogspot.com/๒๐๑๒/๐๑/blog-post_๑๔.html.
- Brown. W.B. & Moberg. Dr.J. (๑๙๘๐). Organization theory and Management A Macro Approach. New York: John Wiley and Sons.
- Erwin. Miklos & Eugene Ratsoy. (๑๙๙๒). Educational Leadership: Challenge and Change. Alberta: University of Alberta Printing Service.
- Fred C. Lunenberg & Allen C. Ornseint. (๒๐๐๕). Educational Administration Concepts and Practices. (Fourth Edition). California: Wandsworth Publishing Company.